

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİMDALI

ŞEYH NUH HA MİM KELLER'IN HAYATI, ESERLERİ
VE TASAVVUF ANLAYIŞI

Doktora Tezi

Abdurrahman Celil AKÇAM

Ankara, 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİMDALI

ŞEYH NUH HA MİM KELLER'IN HAYATI, ESERLERİ
VE TASAVVUF ANLAYIŞI

Doktora Tezi
Abdurrahman Celil AKÇAM

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

Ankara, 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİMDALI

ŞEYH NUH HA MİM KELLER'IN HAYATI, ESERLERİ
VE TASAVVUF ANLAYIŞI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ
- 2- Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ
- 3- Prof. Dr. Muhammet Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU
- 4- Doç. Dr. Hamdi KIZILER
- 5- Dr. Öğr. Üyesi Sevim ARSLAN

Tez Savunması Tarihi

24.12.2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ danışmanlığında hazırladığım “Şeyh Nuh Ha Mim Keller’ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı (Ankara, 2021)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

24.12.2021

Abdurrahman Celil AKÇAM

İMZA

ÖNSÖZ

“Her insan fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar.” Bu yüzdendir ki Müslüman olmayan bir kişi ihtida ettiğinde o kişiye “döndü” değil, “geri döndü” denir. Yüce Allah (cc), insanı en güzel surette, tertemiz ve günahsız olarak yaratmıştır. Onu türlü kabiliyetlerle donatmış, iyiyle kötüyü ayırt edebilme yeteneği vermiş ve onu iyiye ve iyiliğe eğimli kılmıştır. Doğduğunda ailesi veya çevresi tarafından aksi öğretilmediği takdirde Rabbini tanımaya ve O’na inanmaya hazırdır. Zira Yüce Allah ruhlar âleminde *“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”* diye sorduğunda *“Elbette öyle! Şahitlik ederiz.”* demiştik. İslâm’a aykırı olan her şey insan fitratına da aykırıdır. Bu nedenle İslâm dışındaki dinlere inanan kişiler, özlerinde var olan inanma ihtiyacını karşılayabilecek gerçek bir ilah arayışı içine girebilirler. Katolik bir ailenin çocuğu olarak doğan ve bir Katolik Hristiyan olarak yetişen Amerikalı Şeyh Nuh Ha Mim Keller da bu arayışın içine girenlerden ve sonunda hidâyete erenlerden biridir. Felsefe öğrenimi gördüğü 1970-80 yılları arasında hayatı ve inancıyla ilgili derin düşüncelere dalmasına sebep olan bu arayışı Müslüman olmasıyla sonuçlanan Keller, günümüzde sûfilîği yaymak için geniş bir yelpaze içeren kitaplar yayınlamış, özellikle Batı’da birçok öğrenci kitlesinin takip ettiği Şâzelî şeyhidir. Şeyh Keller, hayatı, görüşleri ve eserleriyle İslâm’ı tanımak isteyen, Müslüman olmak isteyen ve sonradan Müslüman olmuş kişilere bu yolda ışık tutarak tam bir örnek teşkil eden ve buna rağmen çalışmamız için kendisinden hayatı hakkında bilgi almak istediğimizde, *“Beni değil, Rabhim Allah’ı tanıtın, ben önemli biri değilim.”* diyen mütevazı bir din âlimidir.

Şeyh Nuh Ha Mim Keller’ın hayatı, eserleri ve tasavvuf anlayışının ele alındığı bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin önemi, amacı, tezde

izlenilen metot ve tezde kullanılan kaynakların değerlendirilmesi konuları ele alınmıştır. Birinci bölümde, ilk olarak Şeyh Keller'ın hayatı, doğumu, ailesi, eğitimi, Müslüman olma yolunda karşılaştığı zorluklar ve bu yolda karşılaştığı kişilerle olan hatıralarına yer verilmiştir. Özel hayatıyla ilgili çok fazla bilgi bulunmadığından ve kendisinin de bu konuda çokça bahsedilmesinden hoşlanmadığından fazla detaylandırılmayıp geniş bir biyografiye yer verilmemiştir. Sonrasında, Şeyh Keller'ın Amman'daki Ebû'l Hasan eş-Şâzelî Zaviyesi'ndeki faaliyetlerinden bahsedilmiş ve zaviyenin kuralları ile zaviye binasının yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Bölümün sonunda ise Şeyh Keller'ın dokuz İngilizce eserinden bazılarının tamamı bazılarının da büyük bölümü Türkçeye çevrildikten sonra önemli görülen konular ve kitaplarla ilgili bilgiler anlatılmıştır. Bu eserlerin bir kısmı Gazzâlî (v. 505/1111), Nevevî (v. 676/1277) gibi İslâm âlimlerinin klasik metinlerinin İngilizce çevirilerini içerirken bir kısmı İslâm'ı ve Müslümanlığı anlama, sûfilîği yayma, Şâzelîliği tanıma ve güncel meselelerle ilgili görüşlerini içermektedir. Özellikle, önemli İslâm âlimlerinin bazı eserlerinin İngilizceye doğru bir şekilde çevrilip kitaplaştırılması, başta Amerika olmak üzere birçok ülkede Müslüman olmak isteyen kişilere rehberlik etmiştir. Ayrıca bu eserler Amerikalı ve Batılı Müslümanlar arasında geniş yankı uyandırmış ve Müslümanları dört hak mezhebi araştırmaya sevk ve teşvik etmiştir. Bu durum İslâm'ın batıdaki uygulamaları üzerindeki en çarpıcı ve dikkat çekici etkilerinden biri olmuştur.

İkinci bölümde, Şeyh Keller'ın tasavvuf anlayışı iki ana başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklardan ilki olan Şeyh Keller'ın da mensubu ve şeyhi olduğu Şâzelî tarikatıyla ilgili genel bilgiler, tarikatın yolunu anlama, bu yolda yolculuk etme, bu yolun âdâbı ve yolun sonunda tarikatı almış ve anlamış olmak konularına yer verilmiştir. Bu bölümde, Şeyh Keller'ın Şâzelîliğe verdiği önem ve okurun daha iyi anlaması göz önünde bulundurularak tasavvufî kavramların sözlük anlamlarına da yer verilmiştir. İkinci kısım olan Şeyh Keller'ın tasavvufun temel meselelerine bakışında ise Keller'ın tasavvufun

kökeni ve merkezi, iman, şariat, imtihan ve İslâm'ı doğru öğrenme gibi konularla ilgili görüşlerine değinilmiştir.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, konu, kaynak ve yöntem açısından sürekli destek olan, gelecek hayatımda da engin bilgi ve tecrübelerinden sürekli olarak faydalanacağım kıymetli hocam Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Yine çalışmam boyunca kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden geleni yapan, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Vahit Göktaş'a teşekkürü borç bilirim. Son olarak, çalışmamın başından sonuna kadar benden bir an olsun desteğini esirgemeyen, tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde yanımda olan kıymetli eşim Beyza Nur Akçam'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Abdurrahman Celil AKÇAM

Ankara - 2021

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

çev. : Çeviren

d. :Doğumu

DİA. : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı

ed. : Editör

h. : Hicrî

Haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

m. : Mîlâdî

Nşr. : Neşriyat

Örn. : Örneğin

s. : Sayfa

S. : Sayı

Thr. :Tahric eden

trc. : Tercüme eden

t.y. : Tarih yok

v. : Vefatı

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve devamı

Yay. : Yayınları

y.y. : Yayınevi yok

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	IV
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1
I. Tezin Önemi ve Amacı	1
II. Tezde İzlenilen Metot	2
III. Kaynakların Değerlendirilmesi	3
BİRİNCİ BÖLÜM ŞEYH NUH HA MİM KELLER'IN HAYATI VE ESERLERİ	5
I. Doğumu, Çocukluğu, Ailesi ve Eğitimi	6
II. Müslüman Oluşu	7
A. Katolikliği Sorgulama ve Doktrinsel Zorluklar	7
B. Kutsal Bir Kitaba Duyulan Arzu	8
C. Anlamsız Dünyada Anlam Arayışı ve İnsan ile Doğa İlişkisi	10
D. İslâm Dini Üzerine Okumaları	13
E. Mısır Yolculuğu ve Mısır Hatıraları	15
III. Mürşidi Şeyh Abdurrahman Şagurî	18
IV. Tasavvuf Yolunda Etkilendiği Kişiler ve Hatıraları	27
A. Manevî Olarak Etkilendiği Kişiler	27
1. Şeyh Abdü'l-Vekil ed-Durubî	28
2. Şeyh Yunus Hamdan	35
3. Şeyh Adil Reyhan	39
4. İhsan Tamgüney (Sultan Baba)	46
B. Fikir Olarak Etkilendiği Kişiler	53
V. Günümüzdeki Faaliyetleri	54
A. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî Zaviyesi ve Kuralları	54
B. Zaviye Binası	60

C. Zaviye Dersleri	62
VI. Eserleri	63
A. Becoming Muslim (Müslüman Olmak)	63
B. Evolution Theory In İslâm (İslâm'da Evrim Teorisi)	64
C. Port In A Storm (Fırtınada Bir Liman).....	65
D. Reliance Of The Traveller (Yolcunun İmanı)	67
E. Sea Without Shore (Kıyısız Deniz)	68
F. Sufism and Islam (Tasavvuf ve İslâm)	70
G. Tariqa Notes (Tarikat Notları).....	71
H. The Concept Of Bid'a In Islamic Shari'a(İslâm Şeriatında Bid'at Kavramı) 72	
I. Etiquette With The Quran (Kur'an ile Âdâp)	73
İKİNCİ BÖLÜM ŞEYH NUH HA MİM KELLER'IN TASAVVUF ANLAYIŞI	74
I. Şâzelîlik.....	75
A. Şâzelî Tarikatı İle İlgili Genel Bilgiler.....	77
1. Silsilenin Manevî Kökenleri.....	78
1.1. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin Hayatı	80
1.2. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin Seyahatleri	81
1.3. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin Cihadı	82
1.4. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin Eserleri	82
2. Ebû'l Abbâs el-Mursî.....	83
3. Atâullah İskenderî.....	84
4. Şâzelî Tarikatının Kolları	85
5. Şâzelî Tarikatının Önemli Eserleri	87
B. Tarikatın Yolunu Anlama	88
1. Manevî Ameller	89
2. Mücâhede.....	90
3. Değişim	93
C. Şâzeliyye Yolunda Yolculuk.....	95

1. Bilmek: İnancın Sağlamlığı.....	96
2. Yapmak: Günlük Virdler	105
2.1. Namaz Virdi.....	106
2.2. Tesbihat	109
2.3. Genel Zikirler.....	110
2.4. Özel Vird	112
2.5. Kur'an Tilaveti.....	114
2.6. Nebevî Dualar ve Zikirler	115
2.7. Hizbler	116
3. Olmak: Kalbin Amelleri.....	119
3.1. Allah Sevgisi	120
3.2. Allah İçin Sevmek ve Nefret Etmek	120
3.3. Peygamber Sevgisi	121
3.4. İhlâs	123
3.5. Tövbe	124
3.6. Havf.....	125
3.7. Recâ.....	127
3.8. Şükür	127
3.9. Vefâ	128
3.10. Sabır	129
3.11. Kadere Rıza Gösterme	130
3.12. Tevekkül	132
3.13. Tevazu.....	133
3.14. Hasedi Terk Etme.....	135
3.15. Kını Terk Etme	137
3.16. Öfkeyi Terk Etme	137
3.17. Cömertlik.....	138
D. Tarikat Yolunun Âdâbı.....	140

1. Görevler ve Rütbeler	140
1.1. Şeyh.....	141
1.2. Büyük Şeyh	142
1.3. Mukaddem.....	142
2. Arkadaşlık ve Sohbet	143
3. Âdâp	145
3.1. Yol Arayanın Âdâbı	146
3.1.1. Şeyh Olmanın Şartları	147
3.1.2. Mürîd Olmanın Şartları	148
3.2. Tarikata Karşı Âdâp	154
3.3. Şeyhe Karşı Âdâp	154
3.4. Yol Kardeşine Karşı Âdâp	156
3.5. Şeytana Karşı Tutum	157
3.6. Evlilik.....	160
3.7. Yeme, İçme, Giyinme.....	161
4. Tarikat Akdi	162
II. Tasavvufun Temel Meselelerine Bakışı	164
A. Tasavvufun Kökeni ve Merkezi	164
B. İslâm'ı Doğru Öğrenmenin Önemi	169
C. Tasavvuf - Şeriat İlişkisi	170
D. Tasavvuf ve İman.....	175
F. Tasavvufu Tasavvur Edenler.....	178
G. İmtihan.....	179
H. Geleneksel İslâm'ın Önemi	186
SONUÇ	189
BİBLİYOGRAFYA.....	196
ÖZET	205
ABSTRACT	206

GİRİŞ

I. Tezin Önemi ve Amacı

Bu çalışmanın konusu olan Şeyh Nuh Ha Mim Keller, Hristiyan olarak doğup büyüdüktan sonra dinî hayatıyla ilgili yaptığı sorgulamaların ardından Müslüman olması ve şeyhi Abdurrahman eş-Şagurî'den (v. 1425/2004) icazet alarak Şâzelî tarikatının önde gelen şeyhlerinden biri olması bakımından önemli bir şahsiyettir. Yaptığı tercüme ve yayınladığı kitaplar ile özellikle Batı'da geniş bir kitleye hitap etmesi ve günümüzde Amerika, Kanada, İngiltere, Avustralya, Türkiye, Pakistan ve Ortadoğu ülkelerinde takipçilerine ve talebelerine daha iyi hizmet etmek için sohbetler vermeye ve irşâd faaliyetlerini sürdürmeye devam etmesi, sûfilîği yayma ve İslâm'ı doğru anlayıp öğrenerek Müslüman olma yolunda birçok kişiye fayda sağlamaktadır. Bütün bunlardan dolayı Şeyh Nuh Ha Mim Keller'ın tasavvuf anlayışının ve Müslüman oluşunun anlatılması önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma Şeyh Keller'ın hayatı, eserleri ve tasavvuf anlayışının anlatılmasına yönelik Türkçe yazılmış ilk akademik çalışma olması sebebiyle de önemlidir.

Şeyh Keller'ın hayatı ve tasavvuf anlayışıyla ilgili hiçbir Türkçe kaynak bulunmaması ve eserlerinin hepsinin İngilizce olması, Türkiye'de ve Türkçe konuşulan diğer ülkelerde onun daha az tanınmasına ve daha az anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı onu daha iyi tanımak, eserlerini tanıtmak ve tasavvufî görüşlerini anlatmaktır. Ayrıca günümüzde Afrika, Ortadoğu, Hint ve Pasifik ülkelerinde yaygın olan Şâzelî tarikatının, Şeyh Keller'ın da tarikata verdiği önemden dolayı yine onun sözleri ve eserleri doğrultusunda Kur'an-ı Kerîm ve hadis-i şerifler ışığında anlaşılır bir şekilde açıklamak da bu çalışmanın amaçlarından biridir.

II. Tezde İzlenilen Metot

Bu çalışmaya Şeyh Keller'ın eserlerinin tamamının ve eserlerini yazmada kullandığı yardımcı kaynakların bir kısmının temin edilmesiyle başlanmıştır. İlk bölümde Şeyh Keller'ın hayatı ile ilgili hiçbir eser bulunmadığından bu konuyla ilgili bilgiler www.masud.co.uk adresinden elde edilmiş ve kısa bir biyografiye yer verilmiştir. Bölümün devamında Müslüman oluşu ile ilgili konu, Keller'ın bir sohbetinde anlattığı ve sonrasında kitaplaştırılan **Becoming Muslim** adlı eseri Türkçeye çevrildikten sonra elde edilen bilgilere dayanılarak yazılmıştır. Yine Şeyh Keller'ın ona Müslüman olma ve Şâzelilik yolunda rehberlik eden şeyhi ve arkadaşlarının biyografilerine ve Keller ile olan hatıralarına da yer verilmiştir. Daha sonra Şeyh Keller'ın günümüzdeki faaliyetleriyle ilgili bilgiler, Şeyh Keller'ın sohbetlerinin ve derslerinin yayınlandığı www.untotheone.com ve www.kiflayn.com adreslerinden temin edilmiştir. Bu bölümün sonunda Şeyh Keller'ın eserleri Türkçeye çevrildikten sonra önemli görülen konulara ve eserlerin içerikleri hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde daha çok betimleyici ve açıklayıcı anlatım türü kullanılmıştır. İkinci bölümde Şeyh Keller'ın tasavvufi görüşü ve takip ettiği Şâzelî tarikatı, âyet, hadis ve birçok değerli din âlimlerinin ders niteliğindeki sözleriyle desteklenerek aktarılmış, çoğu zaman kanıtlayıcı ve açıklayıcı anlatım türleri kullanılmıştır.

Biçimsel olarak tezde kullanılan metot ise şu şekildedir: Çalışmamızda hayatta olmayıp ismi geçen kişilerin vefat tarihleri sadece ilk geçtikleri yerlerde hicrî ve mîlâdî olarak verilmiştir. Tezde doğrudan yapılan alıntılar italik ve tırnak içinde yazılmıştır. Doğrudan yapılan ve iki satırdan fazla olan alıntılar bir alt satırdan başlanarak verilmiştir. Dipnotlarda kaynakların adı koyulaştırılarak verilmiştir. Kullanılan hadis kaynaklarının tam künyeleri sadece bibliyografya bölümünde verilmiştir. Tezde kullanılan diğer kaynakların tam künyeleri ise önce ilk geçtikleri yerde sonra bibliyografyada verilmiştir.

III. Kaynakların Değerlendirilmesi

Çalışmamızın ilk bölümü olan Şeyh Nuh Ha Mim Keller'ın hayatının bir kısmını oluşturan doğumu, çocukluğu, ailesi ve eğitimiyle ilgili verilen bilgiler genel olarak birinci elden kaynaklar değildir. Şeyh Keller, özel hayatının konu olmasını tercih etmediği için bu konudan detaylara girilmeden bahsedilmiştir. Bu bölümün devamında bahsedilen Keller'ın Müslüman oluşu konusuyla ilgili bilgiler daha çok kendi eseri olan **Becoming Muslim** kitabı Türkçeye çevrildikten sonra elde edilen bilgilerden faydalanılarak yazılmıştır. Yine Keller'ın şeyhi ve etkilendiği kişiler, Keller'ın **Sea Without Shore** kitabını çevirerek elde ettiğimiz bilgiler ışığında yazılmıştır. Şeyh Keller'ın günümüzdeki faaliyetleri konusu, Keller'ın zamanının çoğunu geçirdiği Ebû'l Hasan eş-Şâzelî Zaviyesinin resmi internet sitesi olan www.untotheone.com ve Keller'ın çevrimiçi derslerinin yayınlandığı www.kiflayn.com adreslerindeki İngilizce ve Arapça bilgiler Türkçeye çevrildikten sonra önemli görülen kısımlara yer verilmiştir. Birinci bölümün son kısmı olan Şeyh Keller'ın eserleri direkt birinci elden kaynaklar temin edilip Türkçeye çevrilerek kitaplar hakkında genel bilgilere yer verilmiş ve eserlerdeki önemli görülen bazı konular hakkında kısa bilgiler aktarılmıştır. Tezimizin ikinci bölümünün ilk kısmı olan Şâzelîlik birçok yardımcı kaynakla birlikte çoğunlukla Şeyh Keller'ın Şâzelîliği bütün detaylarıyla anlattığı **Tariqa Notes** ve **Sea Without Shore** adlı eserlerinden, ikinci kısım olan Keller'ın tasavvufun temel meselelerine bakışı konusu ise **Sufism and Islam** ve **Sea Withouth Shore** adlı kitabından istifade edilerek yazılmıştır.

Çalışmamızda genel olarak birinci elden kaynaklar kullanmaya özen göstererek tasavvufi kavramların açıklanmasında Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu'nun **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü** adlı kitabı başta olmak üzere birçok tasavvuf sözlüğü kullanılmıştır. Yine birçok tasavvufi konunun izahında Şeyh Keller'ın da kendine örnek edindiği Gazzâlî, Nevevî, İbnü'l-Arabî, Ebû Nasr Serrac ve Ebû Tâlib el-Mekkî gibi din

âlimlerinin eserlerine başvurulmuştur. Konuların açıklanması ve daha iyi anlaşılması açısından verilen örnek hadisler ise temel hadis kaynaklarımız olan **Sahih-i Buharî**, **Sahih-i Müslim**, **Sünen-i Ebu Davud**, **Sunen-i Tirmizî** ve **Sunen-i İbn Mâce** gibi kaynaklardan ve bu eserlerden istifade edilerek hazırlanan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın **Hadislerle İslâm** eserinden alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH NUH HA MİM KELLER'IN HAYATI VE

ESERLERİ

I. Doğumu, Çocukluğu, Ailesi ve Eğitimi

Şeyh Nuh Ha Mim Keller, 1954'te Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzeybatısındaki bir çiftlik eyaleti olan Washington'da doğmuştur. Baba tarafından Alman, anne tarafından İskoçyalı olan Keller, Roma Katolik'i olarak dindar bir ailede büyümüştür.¹ Fransız filozof Paul Ricoeur'den² Chicago Üniversitesi'nde ve Andrew J. Bjelland'den Gonzaga Üniversitesi'nde felsefe eğitimi almıştır. Katolik üniversitesine gidişinin, dinler ve inançlarla ilgili merakını artırmasından sonra Kur'an'ı daha iyi anlamak için 1975'te Chicago Üniversitesi'nde klasik Arapça öğrenmeye başlayan Keller, 1976'da Kahire'ye Arapçayı daha iyi öğrenmek için özel dil eğitimi almaya gitmiştir. 1977'de El-Ezher Üniversitesi'nde Müslüman olup, 1979'da California Üniversitesi'nde felsefe alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. 1982'de Şam'da Şeyh Abdurrahman eş-Şagurî'nin derslerine devam ederken Şâzeliyye tarikatına girmiştir. On üç yıl sonra şeyhinden icazet alan Keller'ı geniş bir öğrenci grubu takip etmeye başlamıştır. Talebelerine daha iyi hizmet vermek için dünyanın çeşitli yerlerinde özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde sohbetler ve dersler vermektedir.³ 1986 yılında İstanbul'a gelerek kendisi gibi sonradan Müslümanlığı kabul eden Besa Krasniqi (Ümmü Sehl) ile tanışıp Ürdün'de evlenen Keller, halen Amman Ürdün'de yaşamaktadır.⁴

¹ Nuh Ha Mim Keller, **Becoming Muslim**, Wakeel Books, Amman, 2001, s. 5.

² 2005 yılında 92 yaşında ölen Paul Ricoeur, Protestan bir aileye doğmuş, felsefe eğitimi aldığı Sorbonne Üniversitesi'nde Gabriel Marcel'le ve Husserl'in görüngübilimiyle tanışmış, II. Dünya Savaşı sırasında savaş tutuklusu olarak bir toplama kampında kalmıştır. 1975 yılında yayımlanan *La Métaphore vive* (Yaşayan Eğretileme), Chicago'da geçirdiği yıllarda dil çözümlemeci felsefe üzerine çalışmalarının bir meyvesidir. Ricoeur, yaşamının son yıllarına kadar insanı ve insan eyleminin yorumlanışını anlamaya çalışmıştır. Bkz. Şeyda Öztürk, Paul Ricoeur, **Cogito Dergisi**, Ekim 2008, S. 56.

³ <https://www.masud.co.uk/authors/nuh-keller> (Erişim Tarihi: 11. 2011)

⁴ Nuh Ha Mim Keller, **Sea Without Shore**, Sunna Books, Amman, 2011, s. 95-96.

II. Müslüman Oluşu

A. Katolikliği Sorgulama ve Doktrinsel Zorluklar

Bir Roma Katolik'i olarak yetişen Keller, kilisenin, çevresindeki fiziksel dünyadan daha gerçekçi bir şey olsa da çocukluğunda sorgulanamayacak bir manevî dünya sağladığını, ancak yaşlandıkça ve özellikle bir Katolik üniversitesine girdikten sonra dinle olan ilişkisini inanç ve pratikte giderek daha fazla sorgulamaya başladığını söylemektedir.⁵ Bunun nedenlerinden biri, 1963 İkinci Vatikan Konsili'nin⁶ ardından Katolik ayinlerde ve ritüellerde sık sık meydana gelen değişikliklerdir ve bu, kilisenin sağlam standartları olmadığını göstergesidir. Keller bu durumu,

“Sıradan Katoliklere göre din adamları karanlıkta el yordamıyla hareket ediyor gibi görünüyordular. Tanrı değişmez, insan ruhunun ihtiyaçları da değişmez ve cennetten yeni bir vahiy yoktur. Yine de her hafta, her yıl kilisenin standartlarında Latince'den İngilizce'ye ekleme, çıkarma ve değişiklikler yapılıyordu.” cümleleriyle anlatmıştır.⁸

İkinci neden bir dizi doktrinsel zorluktur. Bu, dünya tarihinde ne rahip ne de rahip olmayan hiç kimsenin ikna edici bir şekilde açıklayamadığı, dünyayı gökten yöneten Baba tanrı, yeryüzünde insanlığı kurtaran oğlu İsa Mesih ve beyaz bir güvercin olarak resmedilen ve küçük bir role sahip olduğu anlaşılan Kutsal Ruh arasında paylaşılan bir

⁵ Keller, **Becoming Muslim**, s. 6.

⁶ Vatikan Konsili, Hristiyanlık tarihinde ve özellikle Katoliklikte inanç, doktrin ve kilise işleyişiyle ilgili ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak için bütün dünyadan üst düzeydeki Katolik dinî yetkililerin papa başkanlığında bir araya geldiği, son ikisi papanın yanılmazlığı konusunun dogmatlaştırıldığı I. Vatikan Konsili ve Hristiyanlık dışındaki din mensuplarıyla diyaloga girilmesi işinin karara bağlandığı II. Vatikan Konsili olan geniş hacimli toplantılardır. Bkz. Mahmut Aydın, **Vatikan Konsili**, DİA. İstanbul, 2012, c. 42, s. 568-571.

⁷ II. Vatikan Konsili'nin en önemli konusu, ibadetin Latince dışında ana dilde yapılıp yapılamayacağı konusudur. Uzun tartışmalardan sonra 18 Kasım 1965'te ana dilde ibadete izin verilmiştir. Bkz. Aydın, **Vatikan Konsili**, c. 42, s. 568-571.

⁸ Keller, **a.g.e.**, s. 6.

çeşit tanrı komitesi olan Trinity Doktrini (Teslis) gibi bir zorluktur. Keller bu tanrılarla ilişkisini şöyle anlatmıştır:

“Bu tanrılardan sadece biriyle özel arkadaş olmak istediğimi hatırlıyorum, böylece diğer ikisiyle olan işlerimi birinin aracılığıyla halledebilirdim. Bu amaçla bazen birine bazen diğerine samimiyetle dua ederdim, fakat diğer ikisi inatla kafamda dururdu. Sonunda tanrının diğer ikisinden sorumlu olmasına karar verdim ve Mesih’in ilahlığı, Katolikliğimin önüne en zorlu engeli koydu. Ancak bu durum, insanın doğasının Tanrı’nın doğasıyla bir yandan sınırlayıcı ve sonlu, diğer yandan mutlak ve sonsuz bir şekilde her yönden çeliştiğini açıkça gösterdi. İsa’nın Tanrı olduğu, çocuklukta veya daha sonrasında gerçekten inandığımı hatırlayamadığım bir şeydi.”⁹

Keller için bir diğer şüphe noktası ise kilisenin müsamaha olarak adlandırdığı, ahiretten hisse senedi ve tahvil alım satımı olmuştur.¹⁰ Kilisenin yıllarca bunu yapın ve Araf’taki cezanız iptal edilsin düşüncesi Konsil’in başlangıcında Martin Luther’e de çok yanlış gelmektedir. Ancak daha sonra Luther, verdiği bir vaazda, bu alım satım sisteminin manevî faydasını kabul etmiş, gerçek tövbenin böyle bir yoldan geçmesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Zaman zaman kilisenin bu tutumu kınansa da adına endüljans denilen, kilisenin para karşılığında cennetten arsa satma sistemi, para kazanmanın kolay bir yolu olarak kullanılmıştır.¹¹

B. Kutsal Bir Kitaba Duyulan Arzu

Keller zamanla kutsal bir kitaba ihtiyaç duyduğunu fark etmiştir. Bir Noel’de kendisine İncil’in güzel bir baskısı hediye edilmiş fakat Keller onu okurken tutarlı bir

⁹ Keller, **Becomin Muslim**, s. 6.

¹⁰ Keller, **a.g.e.**, s. 7.

¹¹ Karl Rahner, **Encyclopedia of Theology**, Crossroad, NewYork, 1986, s. 702.

bağdan yoksun bulmuştur. Keller için bir kişinin hayatının buna dayandırmanın yolunu düşünmek çok zordur ancak daha sonra Hristiyanların pratikteki zorluğu nasıl çözdüklerini öğrenmiştir: Protestanlar, bunu mezhepsel teolojiler yaratarak her biri kendi mezheplerinin metinlerini vurgulayıp geri kalanını küçümseyerek; Katolikler, ayinlerinde bahsedilen konular dışındaki konuların hepsini küçümseyerek yapmışlardır.¹² Keller'a göre kutsal kitabın tamamlayıcı bir bütün olarak okunması için bir şeyler eksik görünmektedir. Dahası, üniversiteye gittiğinde, İncil ve Yeni Ahit'le ilgili Hristiyanların bizzat kendileri tarafından yapılan modern yorumbilimsel çalışmaların sonucunda hatırı sayılır bir şüpheye düştüklerini fark etmiştir. Çağdaş din bilimleri dersinde, bu yüzyılın başlıca Yeni Ahit âlimlerinden biri olan Joachim Jeremias'ın **Tarihsel İsa Sorunu (The Problem Of The Historical Jesus)** kitabının Norman Perrin çevirisini okuyan Keller, orijinal dillerin ustası olan metin eleştirmeni ve Alman ilâhiyatçı Rudolff Bultmann'ın, *"Hiç şüphesiz İsa'nın bir biyografisini yazma hayalinin bittiğini"* söylediğini görmüştür. Bu sözden, Mesih'in gerçekte yaşadığı hayatın Yeni Ahit'e bakarak güvenli bir şekilde yeniden inşa edilemeyeceğini anlamaktayız. Bu durumun, Hristiyanlık dostu, önde gelen metin uzmanlarından biri tarafından kabul edildiyse, düşmanlara söyleyecek bir şey kalmadığını düşündüreceği açıktır. Sonuçta Keller, İncil'den geriye kalan şeyin, kurgularla karıştırılmış gerçeklerin bir kaydı olduğu dışında, Mesih'le ilgili öngörülen varsayımlar, Tanrı'nın kim olduğu ve ne öğrettiği konusunda birbiriyle çelişen takipçiler olduğu çıkarımına varmıştır. Bütün bu düşüncelerle Keller kendine şu soruyu sormuştur:

*"Jeremias gibi ilâhiyatçılar, Yeni Ahit'e sonraki katkılarının altında bir yerlerde tarihsel İsa ve mesajı denen bir şeyin var olduğuna dair güvence verebilirlerse, sıradan bir insan onu bulmayı nasıl umabilir ya da bulabilirse onu nasıl bilebilir?"*¹³

¹² Keller, **Becomin Muslim**, s. 7.

¹³ Keller, **a.g.e.**, s. 8.

C. Anlamsız Dünyada Anlam Arayışı ve İnsan ile Doğa İlişkisi

Üniversitede felsefe öğrenimi gören Keller, felsefenin, kendisine gerçeğe sahip olduğunu iddia edenlere iki şey sormayı öğrettiğini söylemektedir: “Ne demek istiyorsun? Nereden biliyorsun?” Keller kendi dinî geleneğine bu soruları sorduğunda hiçbir cevap bulamamış ve Hristiyanlığın ellerinden kaydığını fark etmiştir. Daha sonra Batı’daki pek çok genç için yabancı olmayan bir arayışa girmiş, bu arayışa anlamsız dünyada anlam arayışı ismini vermiştir.¹⁴

Aramaya, önceki inancını kaybettiği yerden felsefecilerle başlayan Keller, Artur Schopenhauer’ın makalelerini, Friedrich Nietzsche’nin yapıtlarının Walter Kaufmann çevirilerini okumuş ve Nietzsche’nin çalışmalarının 20. Yüzyılın eşi benzeri görülmemiş vahşetini doğru bir şekilde tahmin ettiğini ve bilimin, dinin ahlâkî bir alternatifi olarak işlev görebileceği efsanesini çürüttüğünü görmüştür. Nietzsche, **Ahlâkın Soykütüğü Üzerine (The Genealogy of Morals)**¹⁵ kitabında gereksiz kavramları (her şeye gücü yeten tanrıların çarmıhta intihar etmeleri gibi), temel gerekli kavramlardan ayırıp, 3 kişilik tanrının olduğunu, insanı dünyada yarattığı ve ondan beklenen davranışları tanımladığını, insanı ahirette bu davranışlara göre yargılayıp onu ebedî mükâfata veya cezaya göndereceğini anlatmaktadır.

Bu süre zarfında Keller, gönülsüzce hayranlık duyduğu Kur’an’ın İngilizce çevirisini okumuş ve dinin daha mükemmel bir ifadesinin olamayacağını düşünmüştür.

¹⁴ <https://www.sazeliyye.org/?pnum=231&pt=%C5%9Eeyh+Nuh+Ha-Mim+Keller> (Erişim Tarihi: 08.06.2004)

¹⁵ Nietzsche, bu kitapta ceza, suç, adalet, hınç duygusu, vicdan gibi ahlaki kavramların tarihsel gelişimini inceleyip, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın modern Avrupa kültüründe hâkim kıldıkları 'ahlaki önyargıların' eleştirisini yapar. Nietzsche yorumcuları tarafından onun en sistematik kitabı olarak görülen Ahlakın Soy Kütüğü Üzerine, modern Avrupa kültürünün en önemli yapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bkz. Friedrich Nietzsche, **On The Genealogy of Morality**, Cambridge University Press, Ed. Keith Ansell-Pearson, Çev. Carol Diethe, New York, 2008, s. xiii.

Kur'an'ın orijinalini okumak için Arapça öğrenme isteği hissetmiştir. Yine, bir gün okuldan eve dönüş yolunda, buğday tarlaları arasındaki toprak yolda yürürken güneşin batışını görmüş ve bunun bir ibadet zamanı olduğunu, tek tanrıya boyun eğme ve dua etme zamanı olduğunu hissetmiş, ancak bunu neden yapması gerektiği konusunu henüz kafasında oturtamamıştır. Bu duygularla etik teorinin epistemolojisini çalıştığı Chicago Üniversitesi'ne geçerken anlamsızlık sorununa ışık tutacak bir şeyler bulma arayışına, hem kişisel ilgisi hem de çağımızın temel felsefî sorunlarından biri olan ahlâkî yargılara nasıl ulaşıldığı konusunu inceleyerek ve felsefecilerin kitaplarını okuyarak devam etmiştir.

Keller, Chicago Üniversitesi daha pahalı bir okul olduğu ve harç parasını biriktirmek zorunda kaldığı için okulun tatil olduğu yaz aylarında Alaska'nın batı kıyısında tekne balıkçılığı işinde çalışmaktadır. Keller, bu işte çalışmaya başladığında denizin insan için başlı başına bir okul olduğunu fark etmiştir. Bazen dalgaların büyük tepeler gibi yükseldiğinde, pruvalarının yeşil sulara daldığını, bir sonraki anda ise gökyüzüne doğru yükseldiğini anlatmaktadır. Fırtınaların, rüzgârın, suyun ve yağmurun gücü ve büyüklüğünü, insanın ise küçüklüğünü, bütün bunların insanın önünde muazzam bir kitap gibi durduğunu görmüştür. Teknelerde birçok insanla tanışmış ve bu kitabı çok az kişinin bir bütün olarak okuyabildiğini gözlemlemiştir. Örneğin, bir şair bir ağaca baktığında orman görür ama bir kapitalist kereste görür. Bazen kendilerini çevreleyen denizin büyük doğa olayları tarafından sarsıldıklarını, üstesinden gelip gelemeyeceklerini bilemediklerini, o anlarda Tanrı'dan yardım istediklerini ancak güvenli bir şekilde kıyıya döndüklerinde sanki o anları hiç yaşamamış gibi davrandıklarını anlatmıştır.¹⁶ İnsanoğlunun bu davranışı Kur'an'ın Yûnus sûresinde şöyle bildirilmiştir:

¹⁶ Keller, **Becoming Muslim**, s. 9-10.

“Karada ve denizde yol alıp ilerlemenizi sağlayan O’dur. Gemide bulunduğunuzda, güzel bir rüzgârla gemiler onları kaydırıp götürdüğü ve bu yüzden sevinç içinde oldukları sırada onları bir fırtına yakalar, üzerlerine her taraftan dev dalgalar gelmeye başlar, kuşatıldıklarını zannederler, (işte bu durumda) ‘Eğer bizi bu felâketten kurtarırsan vallahi sana şükredenlerden olacağız’ diye - din ve ibadeti yalnız O’na özgü kılarak- Allah’a dua ederler. Fakat Allah onları kurtarınca bir de bakarsın ki onlar, yine haksız yere taşkınlık ediyorlar. Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir; (bununla) sadece fâni dünya hayatının menfaatini elde edersiniz; sonunda dönüşünüz yine bizedir. O zaman yapmakta olduklarınızı size haber vereceğiz.”¹⁷

Fırtınalar, sudan yüzlerce metre yükselen dik uçurumlar, soğuk, yağmur, yorgunluk, ara sıra işçilerin yaralanmaları ve ölümleri, çoğu üzerinde çok az etki bırakmış, çünkü bir yandan da balıkçıların sert bir yapıya sahip olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Keller, zamanla bu olayların denizin derslerinden biri olduğunu, insanın küçük, zayıf ve etrafındaki büyük güçleri kontrol edemeyecek olduğunu fark etmiştir. Müslüman olma yolunda kendisini en çok etkileyen anların çıktığı uzun deniz yolculukları olduğunu söyleyen Keller, bu nedenle Müslüman olduktan sonra Nuh ismini almıştır.¹⁸

Keller, balıkçılık kariyerindeki bir anısından şöyle bahsetmektedir:

“Bir başka teknenin kaptanı, Bering Denizi’ne her yıl milyonlarca dolarlık yengeç getiren 27 yaşında bir gençti. Kaptan şu anda kamarasındaki ranzasında rahatsız yatıyordu. Daha sonra bir yengeç sezonunda onu Bering Denizi’nde gördüğümde daha iyi durumdaydı. Teknesinde son teknoloji ekipmanlar kullanılıyordu ve gece gündüz çalışıyorlardı. Kaptan bağırıp çağıran biri olarak ün salmıştı, sert ve disiplinliydi. Bir

¹⁷ Yûnus, 10: 22-23.

¹⁸ Keller, **Becoming Muslim**, s. 10-12.

yıllık gelirin iki katını altı ayda elde ediyorlardı. O yıllarda aşırı avlanmayla yengeçleri yok etmeden önce Bering Denizi'nden servet kazanıldı. Onların, pazarlar peşinde bitmek bilmeyen yolculukları bana denizdeki yırtıcı hayvanları hatırlattı. Para kazanmada iyi olan ancak herhangi bir nihai amacı olmayan bu tür insanlarla ilgili onlara rehberlik edecek, neden böyle olduklarını söyleyecek ilkelere ihtiyaç duyup duymadıklarını merak etmeye başladım. Bu ilkeler olmadan, avladığımız hayvanlardan daha fazlası ya da teknolojik olarak daha geniş ölçekte bir şeye sahip olmak dışında hiçbir şey bizi avımızdan ayıracak gibi görünmüyordu.”¹⁹

Şeyh Keller'ın bu hatırası ona insanların bir amaç uğruna yaşaması gerektiğini ve bu amaca ulaşmaya çalışırken de insana yol gösterecek bazı ilâhî kuralların olması gerektiğini öğretmiştir. Aksi takdirde insanların hırsları uğruna kendileri dâhil birçok şeyin zarar gördüğünü farketmiştir. Keller'ın, daha İslâm'a girmeden ilâhî kuralların olması gerektiğini ve bu kuralların daha adaletli bir dünya sağlayacağını farketmesinin, onu Müslümanlığa bir adım daha yaklaştırdığını görmekteyiz.

D. İslâm Dini Üzerine Okumaları

Keller, bu düşüncelerle Chicago'da okuduğu ikinci yılda, felsefenin geçmişte insanların ahlâkını önemli ölçüde etkilemekte ve adaletsizliği önlemekte başarılı olmadığını, gelecekte de bunu yapması için çok az umut olduğunu fark etmiştir. İnsanın kültürel sistemlerini ve toplumlarını tarihsel çeşitliliği bakımından karşılaştırmanın birçok kişiyi ahlâkî göreceliliğe götürdüğünü, kendi başına kültürler arası geçerli olan hiçbir ahlâkî değer keşfedilemediğinden, insanları topraktan fışkıran, bir süre gelişip sonra da ölen bitkiler olarak gören nihilizme yönlendirdiğini görmüştür. Bazıları bunu

¹⁹ Keller, **Becoming Muslim**, s. 13-14.

entelektüel kurtuluş olarak müjdelemişlerdir.²⁰ Çevresindeki entelektüel yaşamı yeniden değerlendirmeye başlayan Keller, yükseköğrenimin daha yüksek insanlar yetiştirmesi gerektiğini düşünmüş, çünkü üniversitede laboratuvar çalışanlarının gelecek yıl için fon sağlamak amaçlı araştırma verilerinin sahteciliği hakkında birbirleriyle konuştuklarını ve ders müfredatlarının uzunluğu konusunda birbirleriyle yarışan öğretim üyelerini görmüştür.²¹ Bu örneklerden anlaşıldığı üzere, bilginin tek başına kişiyi yüksek insan yapmadığı veya bilgilerinin o kişileri yüksek adam olacak kadar geliştirmedeğini görmekteyiz. Burada eksik kalan ve Keller'ın o kişilerde asıl görmek istediği şey ise ahlâktır.

Keller'ın takip ettiği felsefe yolu, Hristiyanlığı iyice çürütmüş ve bazı gerçekleri görmesini sağlamışsa da henüz büyük soruları yanıtlamamıştır. Kendisine, “*Biz balıkçılar, çöpçüler, filozoflar ya da krallar, anlamadığımız bir dizide rollerimizi özenle oynayan ve son performansımızı yerine getirip gönderilen küçük oyuncular dışında neydik?*” gibi sorular hâlâ aklını karıştırmaktadır. Alexandre Kojève'nin **Introduction To The Reading Of Hegel (Hegel Felsefesine Giriş)** kitabını okumak Keller'a yirminci yüzyıldaki tek bir etik soruyu yanıtlamayacak kadar kötü durumda olduğunu fark ettirir. Bu noktada İslâm üzerine aralarında Seyyid Hüseyin Nasr'ın²² insan ve doğa arasındaki yüz binlerce yıllık ilişkiye ve gitgide yıkıcı bir hâl alan çevre sorununa, kadim geleneğin ışığında, vahyedilmiş dinin ilâhî hikmetiyle yeni bir bakış açısı sunan kitaplarının da olduğu birçok eser okumuştur. Bunun şimdiye kadar doğru olabileceğini

²⁰ Örn. Emile Durkheim'in **Elementary Forms Of Religious Life** ve Sigmund Freud'un **Totem and Taboo** adlı eserleri.

²¹ Keller, **Becoming Muslim**, s. 16.

²² **Seyyid Hüseyin Nasr**, İslâm ve tasavvuf ile ilgili Farsça, Arapça, İngilizce ve Fransızca 50'den fazla kitabın ve 500'den fazla makalenin yazarıdır. İslâmî gelenek, İslâmî telakki ve İslâm kültürü alanındaki çalışmalarıyla, bu alanda günümüzün en önemli şahsiyetleri arasında kabul edilmektedir. Bkz. <http://www.giffordlectures.org/lecturers/seyyed-hosseini-nasr> (Erişim Tarihi: 03.06.2019)

düşünmüşse de vahyedilen dinin gerçekliği konusunda hâlâ soru işaretleri vardır.²³ Keller İslâm üzerine okumaları hakkında şu cümleleri söylemektedir:

*“Gazzâlî’nin **Dalaletten Kurtuluş** kitabının W. Montgomery Watt çevirisinin bazı kısımlarını ve A.J. Arberry çevirisi olan Kur’an tercümesini okudum. Çevirisinde bile Müslüman kutsal kitabının İncil’e üstünlüğü her satırından belliydi. Sanki hayatım boyunca belli belirsiz hissettiğim vahiy gerçeği şimdi gözlerimin önüne serilmişti. Yüce üslubuyla, gücüyle, amansız kesinliğiyle, ateist bir kalbin argümanlarını önceden tahmin edip onlara cevap vermenin olağanüstü yolu ve huşû uyandıran ilâhî birliğin, insanlar arasındaki sosyal ve ekonomik adaletin ifşasıydı.”²⁴*

Şeyh Keller’ın Kur’an’ın çevirisini okuduğunda aklındaki soruların çoğuna cevap bulunduğunu ve Kur’an’ın dilinin kesinliği sayesinde de bu cevaplardan emin olduğunu anlamaktayız. Kur’an’ın çevirisi bile Keller’ın gözlerindeki perdeyi kaldırıp gerçekleri görmesine yardımcı olmuştur. Bu durum onu Kur’an’ı ve İslâm’ı daha iyi öğrenmeye sevk etmiştir.

E. Mısır Yolculuğu ve Mısır Hatıraları

Chicago’da Arapça öğrenmeye başlayan Keller, bir yıl boyunca dil bilgisini oldukça başarılı bir şekilde öğrendikten sonra dilde ilerlemek için Kahire’de bir yıllık özel eğitim almaya karar vermiştir. Mısır’da iyi ve kötü birçok Müslümanla tanışmıştır. Hepsi de başka hiçbir yerde Keller’ın rastlamadığı şekilde kutsal kitaplarının şöyle ya da böyle etkisinde kalmış kişilerdir. Keller, kendisini Müslüman olma yolunda etkileyen bu kişilerle olan hatıralarını şöyle anlatmaktadır:

²³ Keller, **Becoming Muslim**, s. 18.

²⁴ Keller, **a.g.e.**, s. 19.

“Bir gün bir adam Nil Nehri’nin kenarında yüzü suya dönmüş olarak namaz kılıyordu. Ben de önünden geçecek oldum, sonra namaz kıldığını fark edince, rahatsız etmemek için arkasından dolandım. Kendi yoluma giderken, dini ve kendisi hakkında çok az fikrim olan bu adama şöyle bir baktım, Allah’a kendini vermişti ve benim varlığımın farkında bile değildi. İbadet edişinde beni kendine çeken görkemli bir şeyler vardı; özellikle de batıdan gelen bir yabancı için.

Diğeri bir delikanlıydı, benim az bir Arapçam, onun az bir İngilizcesi vardı. Bir süre birlikte yürüdük. Bana elinden geldiğince İslâm’ı anlattı. Ayrılırken bana inşallah Müslüman olursun diye dua etti. Diğeri, Yemenli bir arkadaşımды. Bir gün bana, Arapça öğrenmeme yardımcı olur düşüncesiyle Kur’an getirdi. Otel odasındaydım ve oturduğum sandalyenin yanında bir masa yoktu. Âdetim üzere okuduğum kitapları yere koyardım. Kur’an’ı da diğer kitapların üzerine yere koydum. Sessizce eğildi, Kur’an’ı yerden aldı, yukarı bir yere koydu. Bu beni şaşırttı çünkü dindar biri olmadığını biliyordum. Fakat İslâm’ın üzerindeki etkisi besbelliydi.

Diğeri, tepeden tırnağa siyahlar giyinmiş yaşlı bir Yemenli kadındı. Tozlu bir yolda toza bulanmış bir halde bisikletimin yanında yürüyordum. Kadın yanımdan geçerken bana bakmadan elime bozuk para sıkıştırdı. Çünkü fakir olduğumu sanmıştı, üstelik Müslüman olmadığım belliydi. Karşılığında sırf Allah’tan beklentisi vardı. Bu olay İslâm hakkında beni çok düşündürdü.”²⁵

Mısır’da Arapça öğrenmek için kaldığı aylarda karşılaştığı bu kişiler, Keller’a bir insanın bir dini olması gerektiğini düşündürmüş ve İslâm’ın Müslümanların hayatları üzerindeki etkisinden oldukça etkilenmiştir. Hristiyanlığa inanmak için iyi sebeplerin olduğunu fakat çok karışık geldiğini söyleyen Keller, kendini eksiksiz, anlaşılır ve

²⁵ Keller, **Becoming Muslim**, s. 20-21.

mükemmel ifadeleri için İslâm'ı öğrenmeye daha meyilli bulmuştur. Okuduğu ilk ilmi hâlden ezberlediği ilk sorunun “Neden yaratıldınız?” olduğunu ve buna verilecek tek doğru cevabın “Allah'ı bilmek, sevmek ve O'na inanmak” olduğunu anlatmaktadır. Etrafındakileri düşündüğünde ise İslâm'ın bunu günlük olarak uygulamanın en kapsamlı ve anlaşılır yolunu sağladığını fark etmiştir. Son olarak Keller, Müslümanlığa giden yolundaki bir hatırasından şöyle bahsetmektedir:

“Bir gün Kahire’de bir arkadaşım ‘Neden Müslüman olmuyorsun?’ diye sorduğunda Allah’ın içimde bu dine ait olma arzusu yarattığını gördüm. Bir kimsenin Müslüman olması akıl ya da irade yoluyla değil, Allah’ın rahmetiyle olur. Beni 1977’de Kahire’de İslâm’a götüren şey buydu.”²⁶

“İman edenlerin, Allah’ın zikri ve Kur’an’dan inen gerçekler karşısında kalplerinin saygı ve ürpertiyle yumuşayıp Allah’ın emirlerine tam teslim olma vakti hâlâ gelmedi mi? Sakın onlar, daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar! Çünkü o kitap verilenler, vahye muhatap olmalarının üzerinden belli bir zaman geçince, artık ona olan saygılarını yitirmişler ve neticede kalpleri kaskatı kesilmişti. Onların pek çoğu Allah’a itaatten ve dinin sınırlarından çıkmışlardır. Şunu bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü nasıl tekrar diriltiyorsa, aynı şekilde yer gibi katılaşmış kalplerinizi de zikir ve Kur’an tilâvetiyle yeniden diriltir. Şüphesiz biz, aklınızı kullanmanız için kudretimizi gösteren delilleri böylece açıklamış bulunuyoruz.”²⁷

Yüce Allah’ın Kur’an’daki bu sözlerinde olduğu gibi Keller’ın kalbi de Kur’an’daki gerçekler karşısında yumuşamış, Kur’an tilâvetiyle yeniden dirilmiştir. Böylece Allah’ın kudretini, yarattığı her şeyde olduğu gibi Keller’ın Müslüman olma yolunda da bir kanıt olarak görmekteyiz.

²⁶ Keller, **Becoming Muslim**, s. 22-23.

²⁷ Hadîd, 57: 16-17.

III. Mürşidi Şeyh Abdurrahman Şagurî

Şeyh Keller'ın mürşidi Şeyh Abdurrahman Şagurî ile ilgili elde ettiğimiz bilgiler şu şekildedir: Şeyh Abdurrahman Şagurî 1914 yılında Humus'ta doğmuştur. Şeyh Şagurî hiç okula gitmemiş çünkü ağabeyi tarafından Humus'tan Şam'a üç yaşında bir yetim olarak getirildiğinde geçimini ayak işleri yaparak sağlamak zorunda kalmış ve okuma yazmayı, sahiplerini tanıdığı dükkânların tabelalarından kendi kendine öğrenmiştir. Daha sonra dokumacı olarak işe girdiğinde dokuma tezgâhında çalışırken kendi rüstik dînî bestelerini popüler ezgilerle söylemeye başlamıştır. Bir iş arkadaşı onun sesini duyduğunda klasik Arapça öğrenmesi gerektiğini söylemiş ve bunun üzerine onu Şâfîî fıkıh ve Arapça dilbilgisi eğitimi veren Şeyh Hüsni el-Baghghal'a götürmüştür.²⁸ Bu ve diğer geleneksel dînî bilgileri şeyhlerinden öğrenirken aynı zamanda dînî bilgiye de saygı duyulması gerektiğini öğrenmiştir. Öyle ki, dinle ilgili herhangi bir soruyu cevaplamadan önce cevapları bilmesine rağmen, ilgili konunun kitabını bulup oradan okuyarak cevaplamıştır. Referans kullanarak sorulara cevap vermeyi Şeyh Keller'a da öğretmiştir. Şeyh Keller Müslüman olduktan sonra 1982 yılında Şam'da Şâzelî şeyhi Abdurrahman Şagurî ile tanışmış ve onun derslerine devam etmiştir.²⁹ Keller, onunla ilk oturduğunda ciltsiz kitaplardan topladığı ezoterik doktrinleri açıklamaya çok hevesli olduğunu anlatmaktadır. Yeterince dinledikten sonra Şeyh Şagurî, "*Gerçek ilim elde etmelisin. Oryantalist felsefeye gerek yok.*" sözleriyle Keller'ı yetiştirmeye başlamıştır.

1914 yılında, Humus'ta Peygamber soyundan gelen soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Şeyh Şagurî, Şam'a gelip önce seyis sonra ayak işleri daha sonra dokumacı, kalfa ve sonunda bir dokuma fabrikasında şef olarak çalışmıştır. Yirminci yüzyılda, Şam'da işçilerin sendikalaşmasına aracı olmuş ve Suriye Tekstil İşçileri

²⁸ <http://www.sazeliyye.org/?pnum=116&pt=Abdurrahman+Şâgûrî> (Erişim Tarihi: 08.06.2004)

²⁹ <http://www.sazeliyye.org/?pnum=231&pt=%C5%9Eeyh+Nuh+Ha-Mim+Keller> (Erişim Tarihi: 08.06.2004)

Sendikası'na işçi tazminatı için kırk günlük başarılı bir grevde liderlik eden komitede görev almıştır. Suriye'yi Birleşik Arap İşçi Sendikası'nda temsil etmiş ve aktif bir kamusal yaşam sürdürmüştür. Tekstil endüstrisi, sosyalizm adı altında kamulaştırıldığında emekli olmasına ve emekli maaşını almasına sadece iki yıl kaldığında endüstrinin başına geçmesi istenmiştir. Şeyh Şagurî, “*Kamulaştırma hırsızlıktır.*” diyerek bununla ilgili bir şey yapmaktansa kovulmayı ve emekli maaşını kaybetmeyi göze almıştır. Daha sonra bir din akademisinde akaid öğretmeni olarak bir pozisyon bulmuş ve burada seksen yaşına kadar öğretmenlik yapmıştır.³⁰

Şeyh Abdurrahman Şagurî, henüz yirmili yaşlarındayken Cezayir, Mostaganem'den Şeyh Ahmet el-Alevî'nin (v. 1353/1934) Şam'daki temsilcisi Şeyh Muhammed el-Hâşimî (v. 1381/1961) ile Şâzelî yoluna girmiştir. Şeyh Hâşimî, manevî şeyhi olmadan önce Şeyh Abdurrahman Şagurî'yi yaklaşık üç yıl boyunca yanında tutmuş, bir gün ona halvete³¹ girme zamanı geldiğini söylediğinde henüz tarikatı almadığını söyleyerek itiraz edince, Şeyh Hâşimî ona tarikata girdiğini söylemiştir.³²

Şeyh Abdurrahman Şagurî'nin tasavvuftaki öğretisi, Zünnûn el-Mısırî (v. 245/859), Ebû'l Hasan eş-Şâzelî, İbnü'l Arabî, Mevlâ el-Arabî ed-Derkavî (v. 1239/1823) ve diğer birçoğu gibi vahdet-i vücuda dayanmaktadır. Şeyh Şagurî, “*Yaratılan şeyler asla gerçek varlığın kokusunu bile alamazlar.*” demiştir. Bilakis Allah birdir, zatında, sıfatlarında, hükümlerinde ve fiillerinde hiçbir ortağı yoktur. Bütün dünya da O'nun fiilidir. Kur'an'ın dediği gibi: “*İşte bunlar Allah'ın yaratıklarıdır. Şimdi gösterin bana, O'ndan başkası ne*

³⁰ Keller, **Sea Without Shore**, s. 12-14; Şeyh Abdurrahman Şagurî'nin hayatıyla ilgili daha detaylı bilgi için Ayrıca Bkz. Rıdvan b. Muhammed Said İzulî el Kürdî, **Eş-Şagurî Şairü't-Tasavvuf Fil-karni'l-İşrin**, Darü'l-Feth, Amman, 2002.

³¹ **Halvet**: Arapça, yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek demektir. Tasavvufta ise, zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koymasındır. Bkz. Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 5. Baskı, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 135.

³² Keller, **a.g.e.**, s. 14.

yaratmış?”³³ Şeyh Şagurî için dünya saf fiil iken, Allah saf varlıktır. Dünya yalnızca ve tamamen Allah’a bağlı olmasına rağmen ikisi birbirinden tamamen farklıdır. Bu, Şeyh’in varlığın birliği anlayışıdır ve manevî yol için kendi ifadesiyle “bilginin vizyon haline gelmesi” olduğunu söylemiştir.³⁴

Şeyh Abdurrahman Şagurî, bir ömür boyu İslâm’a, Müslümanlara ve manevî yola hizmet ettikten sonra 2004 yazında Şam’da bu dünyadan göçmüştür. Ertesi gün Şeyh Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin (v. 638/1240) Sâlihiye semtindeki camisine binlerce kişi gelip ruhuna dua etmişlerdir. Defnedenler arasında onu baba, dost, din âlimi, hoca, şair ve tasavvuf şeyhi olarak tanıyanlar vardır. Şeyh Keller da onu tasavvuf şeyhi olarak tanımıştır. Keller, caminin gölgesinde beklerken hatırladığı, sohbetlerinde de anlattığı şeyhiyle olan bir anısından şöyle bahsetmiştir:

*“O bizim şeyhimizdi hâlâ da öyle ama şimdi gitmişti. Yirmi iki yıl önce Şeyh Muhyiddin’in türbesini ziyaret ettikten sonra bu camiden birlikte çıkmıştık. Caminin önündeki arabadan elma almak için durdu. Satıcıdan poşet alıp bulabildiği en kötü elmaları, çoğu insanın en iyilerini seçtiği gibi dikkatlice seçti. Sonra parasını ödedi ve bir gülümseme ile el sıkıştı. Şeyh’in evine giden tepeyi tırmanmaya başladık. Gittikçe daha yükseğe tırmanırken ben poşetini taşımak istedim ama o, ‘bir şeye ihtiyacı olan onu kendi taşımalı’ diyerek bana izin vermedi. Garip alışverişi üzerine düşündüğümde amacının elma satıcısını kötü elmaları atmak zorunda kalmaktan kurtarmak olduğunu anladım.”*³⁵

Bu olay, Şeyh Şagurî’nin kişiliğini, fütüvvet üzerine kurulu ve başkalarını kendinden üstün tutan hayatını özetlemektedir.

³³ Lokman, 31: 11.

³⁴ Keller, *Sea Without Shore*, s. 15-21.

³⁵ Keller, *a.g.e.*, s. 3.

Keller ve onu tanıyan birçok kişi onu bir velî ve Allah dostu olarak sevmiştir. Şüphesiz bunda başkalarına on yıllarca özverili hizmetinin çok büyük etkisi vardır. Bu kişilerin arasında ailesi de vardır. Karısı ona beş kız ve beş erkek evlat vermiş ve bir oğlu kendisinden önce âhirete göçmüştür. “*Ben sadece bir papağanım.*” diyerek Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) huy ve hâllerini sürekli anlatmıştır.³⁶

Şeyh Keller, tarikatı ondan ilk aldığında Batı’daki Evangelistlerin³⁷ ve Guruların kazancı hakkında düşünceler aklına gelmiş yani, kendisinden bu eğitim karşılığında para isteyip istemeyeceğini merak etmiştir. Oysa onu her ziyaret ettiğinde, yolculukta, konaklamada ve diğer ihtiyaçları için ne kadar para harcadığını sorup tüm tutarı Keller’a vermiştir. Keller, bir keresinde Ürdün’deki yol kardeşlerinden birini şikâyet etmek için Şam’a gidip bir otele yerleştikten sonra Dervişîyye Camii’nin avlusundaki Şeyh Abdü’l-Vekil ed-Durubî’nin (v. 1413/1993) küçük ofisine ve kitapçısına gitmiştir. Şeyh Abdurrahman Şagurî de her gün öğle namazından sonra oraya arkadaşlarıyla ziyarete gelmektedir. Keller, Şeyh Şagurî’yi bulur ve daha hiçbir şey söylemeden şeyhi, şikâyet etmek istediği kişinin adıyla “*Falan kişiyle aranız nasıl, geçinebiliyor musunuz?*” diye sormuştur. Keller bir an şaşırmış ve “*Allah’a hamdolsun.*” Diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Şeyh, doğru ve dürüst insanlarla birlikte olmanın ve başkaları hakkında kötü konuşanlardan uzak durmanın öneminden bahsetmiştir. Bütün bu olanlara rağmen ne manevî güçlere ne de kendisine değil, daima Allah’a ve Resulünün sünnetine dikkat

³⁶ Keller, **Sea Without Shore**, s. 4.

³⁷ Protestan örgütler arasında özellikle evangelik akımlar dünyadaki misyonerlik faaliyetlerinde ön plana çıkmaktadır. “Bu nesilde bütün dünyanın evangelizasyonu” sloganıyla yola çıkan Amerikan ve İngiliz evangelikler, bilhassa XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünyada kendini hissettiren yenedünya düzeni ve küreselleşme olgularının oluşturduğu sosyal ve siyasal şartları da amaçları için kullanmaktadırlar. Bu akımlar, özellikle sosyal ve siyasal değişim süreci yaşamakta olan veya Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa’nın askerî ve kültürel etkisini yoğun şekilde üzerinde hissedilen ülkelerde örgütlenmekte ve misyonerlik faaliyetlerini yoğunlaştırmaktadır. Bkz. Michael Twaddle, **Christian Missions and Third World States**, Ed. H. B. Hansen – M. Twaddle, Oxford, 2002, s. 12.

çekmiştir. Geleneksel ilimleri öğrenmeyi vurgulamış ve bir mürîdin fıkıh ve akaid konusunda cahil kalmasına kesinlikle izin vermemiştir.

Şeyh Şagurî'nin mürîdlerine karşı muazzam bir sabır ve özeni vardır. Şeyh Keller, bu konuyu Abdurrahman Şagurî ile olan şu hatırasıyla anlatmıştır:

“Bir ramazan ayında, Şam’da Şeyh Abdü’l-Vekil ile ders çalışıyordum. Dervişiyiye’nin karşısındaki Âmin Otel’de kalıyordum. Şeyh Abdurrahman, orucun açıldığı günbatımı yemeği olan iftar için beni evine davet etti. Bütün yemek boyunca kötü Arapçamı dinledi. Şam’da olduğum her gece onunla iftar yapardım. Ben onun davet edecek kimsesi olmayan, otelde kalan bir mürîdiydim. Sanki yemeğini paylaşacak ailesi yokmuş gibi beni her gün davet ederdi.”³⁸

Keller, 29 Ocak 1982’de Müslüman Kardeşler’in (İhvân-ı Müslimîn)³⁹ Suriye’nin dördüncü büyük şehri Hama’da, hükümet güvenlik komandoları tarafından katledilmesinden birkaç gün önce Şeyh Şagurî’nin yoluna girmiştir. Aralarında Şam’ın da bulunduğu ülkenin çeşitli yerlerinde güvenlik güçleri ve Müslüman Kardeşler arasında birkaç yıl boyunca devam eden bir savaş başlamıştır. Birçok insan ortadan kaybolmuş ve bir daha bulunamamıştır. Bunlardan bazılarının İhvan ile bağlantıları vardır, bazıları sadece üyelerini tanıyordur, diğerleri ise camide namaz kılan sakallı genç adamlardır ve her ihtimale karşı tutuklanmışlardır. Şeyh Abdurrahman Şagurî, tarikatı siyasetin ötesinde gördüğü için tek bir dersi bile iptal etmemiş ve tasavvuf derslerinde şu üç konudan hiç bahsetmemiştir: Bu dünya, kadınlar ve siyaset.

³⁸ Keller, **Sea Without Shore**, s. 5-7.

³⁹ Mısır’da kurulan ve bazı Ortadoğu İslâm ülkelerinde de faaliyet gösteren dinî-siyasî bir teşkilât ve hareket. Bkz. İbrâhim El-Beyyûmî Gânim, **İhvân-ı Müslimîn**, DİA., İstanbul, 2000, c. 21, s. 583.

O yılın ilk aylarında hafta sonları Şam’a gidip Şeyh’in evinde Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin **Fütûhâtü’l-Mekkiyye**’sinden⁴⁰ yapılan derslere katılan Keller, şeyhine bu dersi neden yaptıklarını sormuştur. Şeyh Şagurî, bu durumu, söylediklerinin sapkın olduğunu, Kur’an’a ve sünnete aykırı olduğunu iddia edenlere karşı Şeyh Arabî’yi savunmak için olduğunu söyleyerek ve “*Yoksa kendi tarikatımızın kitapları da bize yeter.*” diyerek açıklamıştır.

İlk yıllarda atmosfer çok gergindir ve din adamları birbirlerini ziyaret etmekten çekinmektedirler. Güvenlik güçlerinin dikkatini üzerine çekmemek için her seyahatinde Şeyh’i yalnızca bir kere ziyaret edebilen Keller, onunla bir iki saat geçirip sadece onun en sevdiği konu olan tasavvuf hakkında konuşmuşlardır. Keller, Şeyh’e tarikat yolu hakkında birçok soru sorup cevaplarını kayıt cihazına kaydetmiştir. Kayıt cihazı, Keller için özellikle ilk yıllarda gereklidir, çünkü Arapçası çok iyi değildir ve terimlere de yabancı olduğundan bu kayıtları birkaç kez dinlemek zorunda kaldığından bahsetmiştir. Birkaç yıl sonra Şeyh Şagurî’nin yanına yardımcı olarak gelen Ebû Münir, Şeyh’in düzenli derslerini Keller için kaydetmiştir. Bu da Keller’ı birçok yolculuktan kurtarmıştır. Bu şekilde Şeyh’in öğrettiği birkaç kitabın tamamı ve Şeyh Arabî’nin **Fütûhât-ı Mekkiyye**’den yapılan dersler kaydedilmiştir.⁴¹ Ancak Keller’ın Şeyh Şagurî’den asıl kazandığı şeyin sadece tasavvuf ilminin birikimi olmadığını, aynı zamanda Şeyh’in bir

⁴⁰ İbnü’l-Arabî, feth ve fütûhât kelimeleriyle, keşf kabiliyeti açılan kalbin ilâhî feyze nâil olması ve ilham almasını kastederek peygamberlerin ve velîlerin Allah hakkında akıl ve fikir yoluyla oluşturulan bir bilgiye sahip bulunmadıklarını, Allah’ın onları bundan uzak tuttuğunu ve keşflerinin açılmasıyla Hakk’ın bilgisini elde ettiklerini söyler. İlham ürünü olan bilgiler kendisine Mekke’de geldiği ve eseri burada yazmaya başladığı için bu kitaba el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye adını verir. Sözlükte “açmak, yardım etmek; zafer” gibi mânalara gelen feth kelimesi (çoğulu fütûh, bunun da çoğulu fütûhât) tasavvufta “Allah’ın rızık gibi maddî, ilim ve mârifet gibi mânevî lutfalarını kuluna açması” anlamına gelir. el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye, müellifin “sifr” adını verdiği otuz yedi kitaptan meydana gelir. Bunlar cüzlere, fasıllara, bablara ve meselelere bölünmüştür. Ancak eser ana şema olarak altı fasla, fasıllar da 560 baba ayrılmıştır. Çeşitli vesilelerle tefsir, hadis, fıkıh ve kelâmı ilgili pek çok meseleye temas eden ve bunlara dikkate değer açıklamalar getiren İbnü’l-Arabî’nin bu hacimli eseri yazıldığı tarihten itibaren pek çok âlimin dikkatini çekmiş, defalarca istinsah edilmiş, şerh ve ihtisar şeklinde bazı çalışmalara konu olmuştur. Bkz. Mahmut Erol Kılıç, **el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye**, DİA., İstanbul, 1996, c. 13, s. 251-258.

⁴¹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 8.

bütün olarak dine yaklaşımı, Allah’a yakınlığı, marifeti ve vecdinin Keller’a örnek olduğunu da görmekteyiz. Keller’ın bundan sonraki hayatına baktığımızda da şeyhi gibi olmak için çaba sarfettiğini ve bunun ne kadar zaman alacağını kendisi için hiç önemli olmadığını anlamaktayız.

Şeyh Şagurî’nin önem verdiği bir başka konu Âyetü’l-Kürsî’nin önemidir. Ürdün’ün kuzeyindeki Sarih beldesinde yaşarken Şeyh el-Kürdî’nin (v. 1391/1972) Şam’daki ailesine maddî yardımda bulunmak amacıyla giderken, Suriye sınırındaki Derda’da, güvenlik görevlileri, yanındaki dînî kitaplar nedeniyle Keller’ı sorguya almışlar onu küçük bir hücreye koyup belirli aralıklarla sorgulamışlardır. Elli iki saat sonra serbest bırakılan Keller, ertesi hafta sonu turist kılığına girerek Şam’a giderken kontrol noktasında hiç Arapça bilmiyormuş gibi davranmıştır. Bu olayı şeyhine anlattığında ise Şeyh Şagurî ona ne zaman sınırdan geçerse Âyetü’l-Kürsî okumasını tavsiye etmiştir.⁴²

Bu yıllarda Şeyh Şagurî o kadar zayıf ve yaşlı görünmektedir ki, Keller, şeyhi ne zaman hastalansa manevî yolculuğunu tamamlamadan vefat etmesinden çok korktuğunu ve kalbinde bir ürperti hissettiğini ifade etmiştir. Şeyh Abdurrahman Şagurî, on yıllar sonra vefat etmiş, Keller ise geriye dönüp baktığında onun kendisine tevekkül hakkında şu önemli şeyi öğrettiğini fark etmiştir: Bir şeyleri kontrol etmeyi çok fazla arzu etmek kişinin şeytanın kontrolü altına girmesine neden olur. Bu planlamalar kişiye Allah’tan gelen şeyler için değil, kişiden Allah’a olan manevî işlerinin uygulamasında fayda sağlar. İşte bu uygulamalar, Şeyh Abdurrahman Şagurî’nin bilgisinin amacıdır.⁴³ Şeyh Şagurî’nin bu görüşünden, kişinin Allah ile olan ilişkisinin nasıl olması gerektiğini tevekkül hakkındaki bu açıklamasından anlamaktayız.

⁴² Keller **Sea Without Shore**, s. 9-10.

⁴³ Keller **a.g.e.**, s. 11.

Keller'ın Şeyh Şagurî'den öğrendiği bir diğer önemli nokta, kimseden bir şey beklemeden kendi geçimini helal yoldan sağlamaktır. Şâzelî tarikatının kurucusu ve şeyhi Ebû'l Hasan eş-Şâzelî (v. 656/1258), müridlerine dilenmek yerine kendi geçimlerini sağlamak için çalışmalarını, Şeyh Abdurrahman Şagurî de geçimini çalışarak kazanmak için ticaret yapmanın önemini vurgulamıştır. Bu konuda Keller, Şeyh Şagurî'nin *"Kimseden bir kuruş borç almadan bu dünyadan göçerim inşallah."* diye dua ettiğini vurgulamıştır.⁴⁴

Aradan yıllar geçtikten sonra Keller bir gün Şeyh Şagurî'ye Nakşibendî tarikatından bir kızla evlenmek için danışmaya gitmiştir. Şeyh Şagurî, Keller'a tanışmadan önce müstakbel eşinin İstanbul'daki şeyhini görmek için Türkiye'ye gitmesi gerektiğini, onunla evlenmenin Keller için uygun olacağını söylemiş ve *"Nakşibendî tarikatı gerçek manevî yollardan biridir. Şâzelî tarikatı gibi şariat ihlallerinden kendini arındırmıştır."* demiştir. Keller'ın Şeyh'ini başka bir ziyaretinde ise *"Bir sûfî Allah'a ne için dua eder?"* diye sorduğunda Şeyh Şagurî, *"O'nun varlığı için."* diye cevap vermiştir. Keller, aslında Allah'tan ne istemesi gerektiğini sormak istemiş ancak Şeyh bunun yerine duanın arkasındaki manevî motivasyon hakkında cevap vermiştir.⁴⁵ Keller'ın Şeyh Şagurî'ye sorduğu sorulardan biri de, *"Allah mükemmel olmasına ve hiçbir şeye ihtiyacı olmamasına rağmen neden evreni yaratmıştır?"* sorusudur. Şeyh bu soruya basitçe, *"Aşk olabilir. Yolcu ilerler ama âşık uçar."* şeklinde cevap vermiştir. Ona göre Allah, ilk ve son, zâhir ve gizlidir. İnsan, Mazhar'a olan sevgisini, şariat hükümlerinin uygulandığı bir aşama olan dünyanın olağanüstü düzenini oluşturan tezahürleriyle etkileşime girerek gösterir.

Sonraki yıllarda Şeyh Şagurî, ilahî güzelliğe daha fazla kapılmış ve olaylara daha fazla rıza göstermiştir. Seçim haftasında, Keller ve Şeyh'i bir gün Şam'da birlikte

⁴⁴ Keller **Sea Without Shore**, s. 12.

⁴⁵ Keller, **a.g.e.**, s. 22-25.

şehirden geçerken cadde boyunca uzanan ve gökyüzünü dolduran elle yazılmış kumaş kampanya afişlerinde Suriye cumhurbaşkanının bir dönem daha aday gösterildiğini görmüşlerdir. Şeyh, pankartlara bakıp, “*Hattatlar için güzel bir şölen!*” demiştir.⁴⁶ Şeyh Şagurî’nin, tıpkı bu olayda olduğu gibi genellikle olayların içindeki iyi şeyleri görmüş, insan için hayırsız gibi görünen şeylerde bile hayır vardır diyerek yaşamış bir âlim olduğunu görmekteyiz.

Şeyh Şagurî, Şâzelî yolunu öğretmek için bir dizi şeyhi yetkilendirmiştir. Kendisine icâzetin amacı sorulduğunda, “*O, sahibinin şeytanı yenmesine bir vesiledir.*” diyerek cevap vermiştir. Bazen yetkili bir şeyhin bile neden yanlış işler yaptığı sorulduğunda ise, “*Bu, şeyhinin durumunu özümseyecek kadar uzun süre yanında kalmayan birinin başına gelir.*” demiştir. Şeyh el-Alevî, ilk kasidesinde, “*Şeyhin ölümünden sonra onun gibi bir başkası ortaya çıkar; bu, Allah’ın değişmez âdetidir.*” demişse de Şeyh Şagurî, icâzeti, gerekli bir şart olarak görür ancak yeterli bir şart olarak görmez.⁴⁷ Bu durumda, Şeyh Şagurî’ye göre gerçek vârisin, Allah katında da belli bir hâl ve durumu miras almış olan kimse olduğunu görmekteyiz.

Ömrünün sonlarında Şeyh Şagurî, Amman’a yaptığı bir ziyarette, zikirden sonra tarikat kardeşlerinin önüne oturmuş ve içlerinden biri, “*Bunca yıllık tarikatımızın sonucu nedir, nereye varır?*” şeklinde bir soru sormuştur. Şeyh kısaca, “*Allah’la beraber olmak.*” demiştir.⁴⁸ Şeyh Şagurî’nin bu sözünden, tarikattaki görevleri uygulamayı bir amaç olarak değil, Allah’a ulaşma yolunda bir araç olarak görenlerden olduğunu anlamaktayız.

Keller, Şeyh Abdurrahman Şagurî’nin yıllar içinde değiştiğini, insanlığının giderek saf anlama dönüştüğünü gözlemlemiştir. Şeyhin vefatından sonra ise ölümün ondan bir

⁴⁶ Keller, **Sea Without Shore**, s. 26.

⁴⁷ Keller, **a.g.e.**, s. 26-27.

⁴⁸ Keller, **a.g.e.**, s. 27.

şey alamayacağını çünkü şeyhin sırrının ölümsüz olduğunu farketmiştir. Bu sır, evrendeki her şeyin ancak İlâhî Hakikat ile var olduğuna gönülden inanmaktır. Şeyh Abdurrahman Şagurî, aldığı her nefese nüfuz edene kadar bu sırrı yaşayarak bir sıddîk, bir hak erbabına dönüşmüştür. Şeyh Şagurî gibi insanlar olmasa, bu dönüşümün simyasının sadece teorik olarak kalacağı açıktır.⁴⁹

Keller, onu en son, divanına yaptığı bir ziyarette görmüştür ve şeyhiyle son hatırasını şöyle anlatmaktadır:

“Tek pencerele bir odada bir şiltenin kenarında dar ahşap bir yatağa oturmuş, üzerimize ışık geliyordu. Şeyh ilk halvetin son gününde sorduğum birkaç soruyu cevaplıyordu. ‘Öteki dünyada da birlikte olacak mıyız?’ diye sormuştum. Şeyh, ‘Bu hayatta ilahî olanın manevî bilgisine kavuşanlar, cennette beyaz bir misk kumulunun yanında özel bir yere sahip olacaklardır. Rabbimiz onlara haftada bir tecelli edecek ve tekrar görüneceği zamana kadar bütün hafta boyunca O’nun rüyeti ile sarhoş olacaklardır. Umuyorum ki bu, bedenlerimizin, kalplerimizin ve ruhlarımızın sevgiyle yeniden birleşmesidir’ dedi.”⁵⁰

IV. Tasavvuf Yolunda Etkilendiği Kişiler ve Hatıraları

A. Manevî Olarak Etkilendiği Kişiler

Şeyh Keller, Müslüman olduktan ve Şâzeliyye yoluna girdikten sonra manevî olarak etkilendiği kişileri hem eserlerinde hem sohbetlerinde sık sık anlatmıştır. Bu kişiler Keller’a Müslümanlığı ve Şâzeliliği öğrenirken hem arkadaş hem öğretmen olmuşlardır.

⁴⁹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 28.

⁵⁰ Keller, **a.g.e.**, s. 28-29.

İlmin sadece kitaplardan alınamayacağını sık sık vurgulayan Keller, bu kişilerin yalnızca ders ve sohbetlerinden değil, aynı zamanda örnek hâl ve tutumlarından da faydalanmıştır.

1. Şeyh Abdü'l-Vekil ed-Durubî

Şeyh Abdü'l-Vekil Durubî'nin hayatı ile ilgili edindiğimiz bilgiler şu şekildedir: Şeyh Durubî, 1914'te Humus'ta doğmuştur. Gençliğinde, kurucusu Şeyh Sa'deddin el-Cebâvî (v. 575/1180) olan Sa'diyye tarikatını,⁵¹ Şam'daki Muhammed el-Haşimî'den almıştır. On sekiz yaşındayken Zabadani'ye taşınmış ve burada İslâmî hukuk okulunda öğretim görevlisi olan Şeyh İbrahim Tayyib el-Gazzî ile Zabadani müftüsü Şeyh Muhammed Salim Taha'nın yanında çalışmıştır. 1950'de Şam'a geldiğinde kahve satmaya başlamış, isteyenler için geleneksel İslâm kitaplarını, özellikle de Şeyh el-Haşimî'nin müridlerine ders verirken kullandığı tasavvuf eserlerinin sınırlı baskılarını basıp satmıştır. Bu dönemde bazen küçük dükkânını ihmal ederek pek çok ulemanın derslerine girmiş ve nihâyet Dervîşîyye cami imamı olarak atanmış ve evlenip ömrünün sonuna kadar Şam'da yaşamıştır.⁵²

Keller'ın, Şeyh Durubî ile tanışması şu şekildedir: Keller, Şeyh Durubî'nin zamanının çoğunu geçirdiği Dervîşîyye kapısının önüne gelmiştir. Devlet güvenliğinin vahşi olduğu 1980'lerin ortasıdır ve mümkün olduğunca göze çarpmamaya çalışan Keller, kapıyı iki kez tıklatıp şeyhin kendisini içeri almasını beklemiştir. Mandalı çözüp büyük kapıyı biraz aralayan Şeyh Durubî, beyaz sakallı, açık tenli, mavi gözlü, orta

⁵¹ İslâm dünyasında kurulan ilk büyük tarikatlar ile çağdaş olan, Sa'deddin el-Cebâvî'ye nisbet edilen **Sa'diyye** tarikatının ilk dönemleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Sa'deddin el-Cebâvî ile birlikte Şam'a gelen kardeşlerinden Şeyh Müeyyidüddin'in, Şeyh Ebû Hilâl Muhammed, Şeyh Muhammed Saîd ve Şeyh Abdullah Yûnus'un Şam ve çevresindeki şehirlerde zâviyelerini kurup irşad faaliyetinde bulundukları kaydedilmekteyse de XVI. yüzyılın ortalarına kadar Sa'diyye adlı bir tarikatın mevcudiyetinden söz edilmemektedir. Tarikatın Şam merkez olmak üzere Hama, Humus, Halep, Akkâ, Nablus ve Sayda şehirleriyle bunlara bağlı köylerde, XVIII. yüzyıldan sonra İstanbul ve Balkanlar'da yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bkz. Hür Mahmut Yücer, **Sa'diyye**, DİA., İstanbul, 2008, c. 35, s. 410-413.

⁵² Keller, **Sea Without Shore**, s. 34.

boydan biraz daha kısa, yapılı, geniş omuzlu, düzgün duruşlu, takım elbiseli, yaşlıca yakışıklı bir adamdır. Keller'ın selamını aldıktan sonra içeri girmesine izin vermiştir. Keller onu ofisine kadar takip edip, misafirlerin oturdukları yükseltilmiş platforma oturmuştur. Bu ofis, asırlık tonozlu tavanından boya parçaları sarkan, rafların ve karton kutuların kitaplarla dolu olduğu bir yerdir. Şeyh Durubî, kapıya bakan koltuğundan avluyu ve caminin kapılarını görebilmektedir. Önündeki küçük masa, kitap ve broşürlerle doludur. Şeyh Durubî, bundan sonraki yaşamının çoğunu orada, Şâfiî fıkıh kitaplarını okuyarak geçirmiştir. O sabah, Keller'ın yanında getirdiği sayfaları okurken, birinin diğer Müslümanlarla yaptığı finansal işlemlerde ve kişinin gelirinde Şâfiî mezhebinin en ufak bir haramın olmaması gerektiğini emrettiğini söylemiştir. Keller bir an düşünüp, *“Öyleyse yasa dışı vergileriyle halkın parasını yağmalayan bu hükümetten nasıl maaş alırsınız?”* diye sormuştur, çünkü Şeyh, cami imamı olarak aylık maaş almaktadır. Şeyh Durubî, *“Gelirleri helal ile haram arasına karışmış bir kimse ile muhatap olmak, Şâfiî mezhebinde caizdir, çünkü kişi aldığı kısmın helalden olduğunu zanneder.”* diyerek cevap vermiştir. O anda söylemediği ancak ölümünden sonra ortaya çıkan şeyse, maaşının tamamını her ay sadaka olarak vermesi, ailesini sadece kendi kitap ticaretinden kazandığıyla geçindirmesidir. Keller'a bundan bahsederek kendini kolayca haklı çıkarabilecek olsa da, saklamayı tercih etmiştir.⁵³ Çünkü böyle şeyleri insanın kendisi ile Allah arasında tutmasının yolu budur. Bizim kültürümüzde de olduğu gibi sağ elin verdiğinden sol elin haberdar olmaması anlayışını benimseyen Şeyh Durubî, gösteriş ve riyadan uzaklaşarak yardım etme gayesi taşımıştır.

Şeyh Şagurî, Keller'a her zaman kişinin durumunun, arkadaşı olarak seçtiği kişilerin durumundan doğrudan etkilendiğini söylemiştir. Şeyh Şagurî ve Şeyh Durubî, Şeyh el-Haşimî'nin yönetiminde birlikte arkadaş ve müridlerdir. Seksenli yıllar boyunca, Şeyh Durubî'nin arkadaşları, öğle namazından sonra onu ziyaret için toplanmışlardır.

⁵³ Keller, *Sea Without Shore*, s. 30-31.

Şeyh Şagurî, bir keresinde Keller’a “*Onun veliliğine inanmak bize farzdır.*” diyerek Şeyh Durubî’nin düşüncelerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini vurgulamıştır. Şeyh Şagurî gibi Şeyh Durubî de Humus’ta doğmuştur ancak Şeyh Şagurî’nin aksine hayatının geri kalanında memleketinin aksanını korumuştur. Bilgili, kibar, dürüst ve başkalarının hakkında fazla konuşamayacak kadar kendi kusurlarıyla meşguldür. Her gün misafirlerine çay ikram edip onlarla İslâmî ilimleri ya da günün meselelerini tartıştıktan sonra misafirlerini gönderip, öğleden sonralarını meşgul ettiği fıkıh okumalarına geri dönmüştür. Orada bulunduğu kırk yıl boyunca çok şey okumuştur.⁵⁴

Keller, Dervişîyye’de şahit olduğu bir olayı şöyle aktarmaktadır: Bir sabah bir adamın Şeyh Durubî’ye gelip, güya gördüğü bir rüyayı şöyle anlattığını aktarmıştır: “*Peygamber Efendimiz (s.a.s.) rüyamda sana selam söyledi Şeyh Abdü’l-Vekil.*” Şeyh, “*Sen bir yalancısın.*” diye cevap vermiştir. O kişi gittikten sonra Keller, Şeyh’e yalan söylediğini nereden anladığını sorunca Şeyh Durubî, “*Nasıl biri olduğumu biliyorum.*” demiştir, böyle bir selamı hak eden biri olmadığını kastederek. Bu, Keller’a sûfî İbn Münâzil’in (v. 330/941) şu sözlerini hatırlatmıştır: “*Kim kendi gözündeki gölgeyi kaldırırsa, insanlar onun gölgesinde yeşerir.*”⁵⁵

Şeyh Durubî, 1982 sonbaharında, Keller’a Şâfiî fıkıh kitaplarından **Umdatü’s-Sâlik’i (Reliance of Traveller)** okumasını önermiş ve Keller ondan bir nüsha satın almıştır. Keller, **Umdatü’s-Sâlik** çevirisi üzerinde çalışırken, bilgiye dayalı şeriat yaklaşımı, hayal gücünü ele geçirmiş ve sadece İngilizce konuşan Müslümanların, âlimlerini tanımalarına yardımcı olmak için değil aynı zamanda mevcut İslâmî ilim sevgisi ile mevcut İslâm âlimleri arasındaki farkı gerçek örneklerle açıklığa kavuşturmak, adı geçen tüm âlimlerin biyografileri de dâhil olmak üzere, metinlerde ele alınmayan

⁵⁴ Keller, **Sea Without Shore**, s. 31-32.

⁵⁵ Keller, **a.g.e.**, s. 33.

soruları da eklemeyi düşünmektedir. Keller, Şeyh Durubî'nin bilgisinden yardım alarak onun geleneksel öğrenimini temsil etmeye çalışacak bir kitap çıkarmaya çalışmıştır.⁵⁶

Keller, Şeyh Durubî'nin davranışlarından etkilenmiş ve nasihatlerini her zaman dikkate almıştır. Şeyh Durubî, herhangi bir yerde bir konudan kesin olarak emin olmadıkça fetva vermemiştir. Onun için şariat ve nihai hak tek bir hakikatin veçheleridir ve “*Ehl-i sünnetin uzlaştığı bir noktadan farklı görüşleri öğretmek caiz değildir.*” demiştir.⁵⁷ Özellikle Muhammed Abduh'a (v. 1323/1905)⁵⁸ ve İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtıbî'nin (v. 790/1388)⁵⁹ **Muvafakat** adlı eserine karşı uyarmış, “*Dikkat edin ve sakının.*” demiştir. Ayrıca modern âlimlerin üç şeyin haramlığını açıklamayarak ümmeti hayal kırıklığına uğrattıklarını düşünmüştür. Biri, ister Müslüman ister gayrimüslim topraklarda olsun, faizli sözleşmeler ve sigorta poliçeleriyle tefecilik yapmaktır. Bir diğeri, çoğu Arap ülkesinde İbn Teymiyye'nin (v. 728/1328) ve bazı Şiîlerin, bir erkeğin aynı anda üç boşanma beyanının sadece bir beyan sayıldığı görüşünün benimsenmesidir. Üçüncüsü ise fotografik görüntülerin İslâm'ın yasakladığı “canlıların resimleri” olmadığıdır. Şeyh Durubî'nin gözünde bu soruların karanlığı, Allah'ın koruduğu evliyalar hariç çağımızı gölgede bırakmıştır.⁶⁰

Şeyh Durubî, Selefî veya Vehhabî fikirlere karşı adeta kınından çıkmış bir kılıç gibidir ve yıllar içinde topladığı çeşitli fikirleri çürüten bir yığın broşürü vardır. Keller, Şeyh Durubî'nin bunları bir iple birbirine bağladığını, onlar hakkında sorduğu sorulara cevap olarak kendisine bir metin vermesi gerektiğinde, iplerini çözdüğünü anlatmıştır. Keller, Nâsirüddin el-Elbânî'nin (v. 1420/1999) yerleştiği ve birçok taraftar topladığı

⁵⁶ Keller, **Sea Without Shore**, s. 34-35.

⁵⁷ Keller, **a.g.e.**, s. 35.

⁵⁸ Çağdaş İslâm düşüncesinin ve yenilik hareketinin öncülerinden Mısırlı İslâm düşünürü ve yargıç. Ayrıca Bkz. Sait Özervarlı, **Muhammed Abduh**, DİA., İstanbul, 2005, c. 30, s. 482.

⁵⁹ Fıkıh usulünün temel konularını makasid açısından incelediği Muvafakat adlı eseriyle tanınan Endülüslü Mâlikî fakih ve din âlimi. Ayrıca Bkz. Ahmed er-Reysûnî, Ali Hakan Çavuşoğlu, **Şâtıbî, İbrahim b. Mûsâ**, DİA., İstanbul, 2010, c. 38, s. 373.

⁶⁰ Keller, **a.g.e.**, s. 35-39.

Ürdün’de yaşarken onlardan duyduklarını Şeyh Durubî’ye sormuş ve Şeyh de hepsini tek tek cevaplamıştır. Şeyh Durubî, tartışmacı biri değildir ancak geleneksel İslâm fikhını, inanç ilkelerini ve tasavvufu ayrılmaz olarak görmüş ve bunlardan herhangi birine yapılan bir saldırıyı, İslâm’ın gerçekliğine ve bütünlüğüne karşı bir saldırı olarak görmüştür. Onun için dinin odak noktası, kalbin nihai gerçeklikle ilgili kişisel deneyimidir ve belki de bu gerçekliği gerçekten görmüş biri olarak, sonraki nesiller için kapıyı kapatabilecek her şeye inatla karşıdır.⁶¹

Şeyh Abdü’l-Vekil Durubî, Şam, Kahire ve Bağdat’taki 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarındaki bazı reformcuların entelektüel ufukları doğrultusunda, dini güncellemekle ilgili pek çok retorik duymuştur. Bu modernizm dini, yeni olarak tanımlanabilecek çok az içeriğe sahiptir ancak ilerleme ve akıl adına normalden uzaklaşan, İslâm’ı Avrupa normlarına asimile etmeye çalışan olumsuz bir harekettir. Zamanın ve meselelerin farkında olan Şeyh Durubî, Keller’a aklın dindeki rolünü şu sözleriyle anlatmıştır: “İslâm’da akla aykırı hiçbir şey yoktur. Fakat peygamberlerin aklı bizim aklımızdan daha mükemmeldir.”⁶² Bu sözüyle bir Müslüman olarak Şeyh Abdü’l-Vekil Durubî’nin, peygamberleri, sıradan zihinleri birbirine bağlayan ufukların ötesini görmelerini sağlayan ilâhî ilham ve vahyin yüksek bir zemininde gördüğünü anlamaktayız. İnsan akılları onu iyi gördüğü veya ona sempati duyduğu için değil, Allah istediği için böyledir. Wittgenstein’in bir keresinde belirttiği gibi, “Bir şeyin Tanrı emrettiği için iyi olduğuna inanmak, Tanrı’nın onun iyi olduğu için emrettiğine inanmaktan daha derindir.”⁶³ Şeyh Durubî gibi Müslümanlar, buna derinliğinden çok gerçekliğinden dolayı inanmışlardır. İmam Gazzâlî ise kendi zamanında, vahyedilmiş dinin özellikleri hakkındaki akılcı şüpheleri şu sözlerle yanıtlamıştır:

⁶¹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 40-41.

⁶² Keller, **a.g.e.**, s. 41.

⁶³ Mircea Eliade, **The Encyclopedia of Religion**, Simon & Schuster Macmillan, New York, 1995, s. 429.

“İbadet ilaçlarının çalışma şekli, sınırlarının ve miktarlarının peygamberler tarafından belirlenip belirlenmediği, aydınların ‘akıl’ aygıtı tarafından kavranamaz. Bilakis, bu özelliklerin akıl aygıtıyla değil nübüvvet nuruyla algılandığı peygamberleri örnek almak gerekir.”⁶⁴

Yıllar sonra Aden şehrini ziyarete giden Keller, bir âlimin yemekten sonra kalkıp şeriat âlimlerinin davranışları hakkında konuşurken dört şeyden bahsettiğini anlatmıştır. Bunlar: İzzeti nefis, yani kendine saygı; da’vetü’l meclis, yani kendini başkalarına dayatmak yerine öğretmeye davet edilene kadar beklemek; niyet, yani Allah için öğretme niyetine sahip olmak ve telakki, yani sadece bilginin doğru anlaşılması için değil aynı zamanda öğretmenin hâli ve durumu da kişiyi etkileyebileceğinden bilgiyi önce canlı bir öğretmenden doğrudan almaktır.⁶⁵ O zamandan beri bilgilerini önce kitaplardan alan, belki âlimlerle bazı derslere giren ancak fakih zanaatında uzun süre çıraklık yapmayan ve sonra da başkalarını eğitmeye başlayan bir dizi girişimci öğrenci olmuştur. Kapsamlı eğitim almışlardır ancak telakki ile çok az öğrenim gördükleri için fakih hâlimden yoksundurlar. Bu tür öğrencilerden ilim alan kimseler bunun normal olduğuna inanmaya yönlendirilmişlerdir ve birçoğu bunun öğretmenlerinin durumuyla ilgili olduğunun farkına varmadan, kendi dînî uygulamaları hakkında saplantılı şüpheler edinmişlerdir. Elbette, uzun süreli de olsa doğrudan temas yoluyla öğrenmenin bu fayda için gerekli olması, bunu sağlamak için tek başına yeterli değildir. Yani, telakkinin peygamberlerin gerçek varisi olan bir öğretmen yetiştirmesi için muhtemelen öğretmenin kendisinin bir mirasçısı olması, öğrencinin onu böyle tanıması, öğrencinin mürşidi olması gibi başka koşulların da karşılanması gerekir. Bu rızık, onu sadece ilminde değil ahlâkında da kendisini örnek alınmaya sevk eder ve Allah ona bunda muvaffakiyet bahşeder. İlmini önce şeyhlerinden bu şekilde aldığı ve daha sonra kendi başına okumalarla

⁶⁴ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, **el-Münkız mine’d-Dalâl**, Çev. Yahya Pakiç, Sey-Tac Yay., Ankara, 2002, s. 58.

⁶⁵ Keller, **Sea Without Shore**, s. 46-47.

zenginleştirdiğini bildiğimiz Şeyh Durubî'nin de orijinal telakkinin ortaya koyduğu matrise uyduğunu görmekteyiz.

Keller, **Reliance of Traveller** eserini bitirdikten birkaç yıl sonra, 1993'te Şeyh Abdurrahman Şagurî onu başka bir halvete soktuğunda, Şeyh Durubî bu dünyayı terk etmiştir. Keller, ondan öğrenmiş olduğu zikri yaparken vefat ettiği notu eline ulaştırmıştır. Onu en son evinde görmeye gittiğinde yatağında sırtüstü uzandığını ve yatağından son söylediği şeyin Arap şair el-Babbagha'dan şu anlama gelen birkaç mısra olduğunu hatırlamıştır:

“Bu dünya ağız açık bir şekilde diyor ki;

Dikkat edin, benim yakalamamdan ve öldürmemden sakının;

Gülüşümün güzelliği seni baştan çıkarmasın,

Çünkü sözlerim seni sevindirirse, yine benim yaptıklarım seni ağlatacaktır.”⁶⁶

Keller, Şeyh Durubî'yi cenazesinden sonra rüyasında şöyle gördüğünü anlatmıştır:

“Halvette zikir çekiyordum. Hayattayken giydiği takım elbise, fes ve sarık ile bir yükseklikten süzülerek karşımda belirdi. Ona ‘Güvendesin Şeyh Abdü'l-Vekil’ dedim.”⁶⁷

Abdullah b. Abdurrahman Dârimî (v. 255/869), İmran b. Müslim el-Minkarî'nin (v. 226/840) şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

“Bir gün Hasan-ı Basrî'ye (v. 110/728) bir konuda ‘Fakihler senden farklı düşünüyorlar’ dedim O da dedi ki: ‘Vay haline! Sen hiç gerçek bir fakih gördün mü?’

⁶⁶ Keller, **Sea Without Shore**, s. 51.

⁶⁷ Keller, **a.g.e.**, s. 51.

Gerçek fakih, dünyaya düşkün olmayan, ahirete düşkün, dinini en iyi şekilde bilen, Rabbine ibadette devamlı, haramdan sakınan bir kimsedir. ’’’⁶⁸

Şeyh Keller da Abdü'l-Vekil Durubî'nin şahsında, tam olarak böyle bir fakihle tanışmıştır. Ondan her bahsettiğinde ise “*Allah ondan razı olsun ve bizi cömertliğinin yurdunda buluştursun.*”⁶⁹ diye dua etmeyi ihmal etmemiştir.

2. Şeyh Yunus Hamdan

Keller'ın Şâzelî yolunda faydalandığı bir diğer kişi Şeyh Yunus olmuştur. Kendisi, Şeyh el-Kürdî'nin özellikle eğitime adanmış biridir. Keller, Şeyh el-Kürdî'nin vefatından sekiz yıl sonra Ürdün'e gelmiş, 1982'de Şeyh Durubî ile yoluna devam etmiş, İrbid'deki Yermuk Üniversitesi'nde İngilizce öğretmenliği yaparken bir yandan da **Umdatü's-Sâlik** adlı kitabı tercüme çalışmasına başlamıştır. Tercüme, Şam'daki şeyhi Abdü'l-Vekil Durubî ile kontrol etmeden önce Ürdün'de okumasına yardımcı olacak birine ihtiyaç duymuştur. İrbid müftüsü Şeyh Barakat'a gitmiş ancak onun da yardım edemeyecek kadar ileri yaşlarda olduğunu görmüştür. Sonunda Amman'a giderek Şeyh Yunus'un cami imamı olduğu günümüzde Amman'ın el-Cübeyh bölgesindeki Kharabsheh (Harebşah) mahallesine taşınmıştır. Şeyh Yunus, Kuzeydeyken Şeyh Barakat ile birlikte Şâfiî fıkıh eseri **Bâcûrî Haşiyesi**'ni okumuş ve yakın zamanda Ürdün Üniversitesi'nden İslâm Hukuku diploması almıştır. Şeyh Yunus, Keller ile ilk tanıştıklarında otuz dokuz yaşında ve Keller'dan on yaş büyüktür. Şeyh Yunus, 1944'te Amman'ın doğusundaki Marka bölgesindeki aile çadırında dünyaya gelmiştir. Cömertliği ve açık yürekliliği Şeyh Yunus'un bedevî kökenini yansıtmaktadır.⁷⁰

⁶⁸ Abdullah b. Abdurrahman Dârimî, **Sünen-i Dârimî**, Trc. Abdullah Aydın, Madye Yay., İstanbul, 1995, s. 68.

⁶⁹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 51.

⁷⁰ Keller, **a.g.e.**, s. 53.

Şeyh el-Kürdî'nin vefatından sonra, Ürdün'deki halefinin kim olması gerektiği konusunda mürîdler arasında anlaşmazlıklar ve sıkıntılar yaşanmış ve tek yazılı icazeti, Şam'daki Şeyh Abdurrahman'a olmuştur. Öğrencilerine herhangi bir anlaşmazlık noktasında Şeyh Abdurrahman'ın yargısına başvurmalarını söylemiştir. Onun bu sözü, her biri Şeyh el-Kürdî'nin kendilerine açık bir icazet vermemiş olmasına rağmen, halefi olmayı amaçladığını söyleyen çeşitli davacılar tarafından göz ardı edilmiştir. Şeyh Abdurrahman, hiç birinin hazır olmadığını, şeyh olarak birini atayana kadar kardeş olarak işbirliği yapmaları gerektiğini hissetmiştir. Ancak bunun yerine karşıt iddialar ve hayaller vardır, ta ki içlerinden biri tüm meydan okuyanlara meydan okuyana ve etkili bir şeyh olana kadar.⁷¹

Şeyh Yunus, bu dönemde Şam'a gitmiş ve daha sonra Şeyh Abdurrahman ile uzun bir halvete girmiştir. Liderlik yarışının sonucu, Şeyh Yunus'un kardeşlerinden tamamen çekilmesi, sırayla birkaç uzak köye gidip küçük yerel camilerin imamı olarak hizmet etmesi ve gecelerini Yüce Allah'ın ismini zikrederek geçirmesiyle diğerlerinden ayrılarak ortaya çıkmıştır. Keller'a göre Şeyh Yunus, belki de övünme korkusundan, Ürdün Üniversitesi'nde şeriat eğitimini tamamlarken Kharabsheh'deki camide imamlık yapmak üzere Amman'a taşındığında eskisinden daha da özel biridir. Aynı zamanda Şeyh Yunus, misafirlerine karşı nazik ve cana yakındır. Söylenen her şeye hayret etmiş ve böylece her zaman dinlemeyi tercih ettiği için karşısındakini de konuşmaya sevk etmiştir. Keller'ın ilk çevirisi olan **Reliance of Traveller** üzerinde birlikte çalışmışlardır. Keller, Şeyh Yunus'un cuma günleri haftalık hutbeyi vermek için minbere çıkıp, bir cami dolusu insan tarafından bakılıp dinlenmenin verdiği stresten yüzünün kızardığını, sesinin yükseldiğini ve gerildiğini anlatmıştır.⁷²

⁷¹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 54.

⁷² Keller, **a.g.e.**, s. 55.

Şeyh Yunus'un stresli yapısına rağmen camide üstlendiği görevler arasında ölen erkeklerin cesetlerini yıkamak da vardır. Bu işi tek başına yapmış, yıkama ve kafenlemede fiziksel olarak zorlanmış olsa da sakın kalarak üstesinden gelmiştir. Ürdün radyosundaki günlük ölüm ilanlarını her zaman dinlemiş, tanıdığı birinin ya da yakın akrabalarının cenazelerini nadiren kaçırmıştır. Keller ve Şeyh Yunus **Reliance** çevirisi için 1984'ten 1989'a kadar silahlı kuvvetler müftüsü Şeyh Nuh Ali Selman Kudat ile birlikte **Umdatü's-Sâlik**'in üzerine yazılan haşiyeleri incelemişlerdir. Şeyh Kudat, sonraki yıllarda onlara Abdü'l-Ganî el-Guneymî'nin (v. 1298/1881) Ebû Cafer et-Tahavî'nin (v. 321/933) akidesi üzerine şerhini ve diğer eserlerinin bölümlerini öğretmiştir.

Keller, Şeyh Yunus'la yaşayıp, ders çalışıp, imam olarak onun arkasında beş vakit namaz kıldıkça onun yollarına alışmış ve onu sevmeye başlamıştır. Ne yazık ki birçok imam gibi, sık sık camiye gidenler arasında her biri diğerleriyle çelişse de tavsiyelerine uymasını bekleyen bir dizi gönüllü danışmana sahiptir. Şeyh Yunus, onlara kendi işlerine bakmalarını söylemekten hoşlanmamış, ancak özgür ruhu bu kadar çok patrona sahip olmaktan rahatsız olmuştur. Bu nedenle 1985'te çölün kenarında başka bir cami bulup oraya taşınmıştır. Bu yeni taşındığı yer, günümüzde Amman'ın Marka bölgesinde bulunan Qartuiyya olarak adlandırılır ve o zamandan beri Amman'ın bir parçası olmuştur. Keller, Şeyh Yunus'un gitmesine çok üzölmüş ancak yola yalnız devam etmenin kaderi olduğunu düşünerek aralıklarla onunla çalışmaya gitmek için planlar yapmıştır.⁷³

Şeyh Yunus'un mahalleden ayrılmasıyla, mahalle sakinleri ve Keller, sanki mahallenin ruhunun da gittiğini hissetmişlerdir. Keller, bazı düzenlemeler yapıp Şeyh Yunus'un yanına gitmiş ve orada onunla yaklaşık bir yıl geçirmiştir. Keller, camiden elli metre kadar uzakta bir kulübe kiralamış, geceleri teyp ve ışıklarını çalıştırmak için

⁷³ Keller, **Sea Without Shore**, s. 56.

camiden kulübeye kablo uzatması gerektiğinden bu camide müezzin olarak yaklaşık bir yıl görev yapmıştır.⁷⁴ Bir yıl sonra Şeyh Yunus, Kharabsheh'deki eski mahallesine geri dönmeye karar vermiş, Keller da onunla birlikte geri dönmüştür. Bu yıllarda birkaç kez birlikte umreye gitmişlerdir. Keller, umre anılarından birini şöyle anlatmaktadır:

“Umre yolculuklarımızdan ilki, üzerinde kanopi bulunan bir kamyon arkasındaydı. Şeyh Yunus, annesi Ümmü Yusuf ile önde, ben de Hofalı Hacc Kemal ve Abdülkerim ile arkadaydım. Kamyon saatte sadece kırk mil gidiyordu, bu da bize bir çöl yolculuğunun dokusunu ve ilk Müslümanların Arap yarımadasında kat ettikleri mesafeleri hissettirdi. Medine’de gökyüzünün altında bir park yerinde, Mekke’de ise Mescid-i Haram’da uyuduk. Bunun gibi birçok yerde birçok hatıram, beni Şeyh Yunus’a daha da yaklaştırmıştı.”⁷⁵

Aktardığı hatıralarından, Şeyh Yunus ile birlikte ibadet etmekten, sohbet etmekten ve onun engin bilgilerinden faydalanmaktan mutlu olduğunu anladığımız Şeyh Keller’ın, Şeyh Yunus’a danıştığı önemli bir konu da zikir konusudur. Keller, Şeyh Yunus’a zikir konusunda iki saat boyunca cem-i himmet⁷⁶ olduktan sonra nefsinin sıkıldığını ve üçüncü saatte boş düşünceler aramaya başladığını, bu nedenle daha kısa süreli bir zikrin daha etkili olup olmayacağını sormuştur. Şeyh Yunus’un bu soruya verdiği cevap şu şekildedir:

“Şeyhimiz bu işlemi ısıtılmış bir demiri ahşaba sürmeye benzetirdi. Bu işlemden herhangi bir sonuç almak için kızgın demiri orada tutmanız gerekir. Sadece dokunup kaldırırsanız iz bırakmayacaktır. Zikrin son saati başıboş düşüncelerin kıtlık denizine sızdığı yerdir. Kişinin cihadının başladığı ve nefis ile savaşılıp susturulması gereken

⁷⁴ Keller, **Sea Without Shore**, s. 56-57.

⁷⁵ Keller, **a.g.e.**, s. 58.

⁷⁶ Müridin bir şeyi bütün samimiyetle dilemesi “irade himmeti” veya “cem himmeti” adını almaktadır. Bkz. Mehmet Demirci, **Himmet**, DİA., İstanbul, 1998, c. 18, s. 56-57.

yerdir. Allah'ın ismi kalpte üstündür ve diğer düşünceleri kendi otoritesine tabi kılar, böylece kötüyü kovup iyiye izin verir.”

Bu cevabın üzerine Keller, “Allah'ın rızasını gözeterek niyet edip sâlih ameller işlemek yetmez mi?” diye sorunca ise Şeyh, “Şüphesiz bunu yapan yüksek bir makama ulaşmıştır ancak bunu yaparken ululuk denizine dalmış olanın makamı daha yüksektir.” diye cevap vermiştir.⁷⁷ Kur'an'ın, “Allah'ı anmak her şeyden önemlidir.”⁷⁸ buyruğunu da dikkate alarak, Allah'ın affına ve kalp huzuruna ulaşmanın yolunun zikir olduğunu, zikrin aynı zamanda nefsimizle savaşımız olduğunu ve bu nedenle Şeyh Yunus'un zikre sabırla devam etmeyi tavsiye ettiğini görmekteyiz.

Şeyh Keller, Şeyh Yunus ile uzun süre vakit geçirdikten sonra bir arkadaşının kendisine Şeyh Yunus'tan bir keramet görüp görmediğini sorduğunu aktarmaktadır. Keller, bu soru karşısında bir an düşünüp “ahlak kerameti” diye cevap vermiştir. Cüneydi Bağdâdî'nin (v. 297/909) talebesi İbn Atâ'nın (v. 309/922) şu sözlerini düşünerek Şeyh Yunus'un tam olarak böyle bir kişi olduğunu söylemektedir:

*“Velinin alameti dördtür. Sırrını kendi ile Allah arasında tutmak, kendisi ile Allah'ın emri arasındaki uzuvlarını korumak, kendisiyle Allah'ın yarattıkları arasındaki sıkıntılara katlanmak ve Allah'ın yarattıklarını farklı zekâlara uygun olarak idare etmek.”*⁷⁹

3. Şeyh Adil Reyhan

Keller, Şeyh Adil ile ilk olarak 1983 yılında Şeyh Yunus'un evinde tanışmış ve ondan tarikattaki hayatı hakkında birçok şey öğrenmiştir. Şeyh Adil, Keller'a sık sık

⁷⁷ Keller, **Sea Without Shore**, s. 59.

⁷⁸ Ankebût, 29: 45.

⁷⁹ Keller, **a.g.e.**, s. 72.

Cüneydî'nin *"Bizim bu şekilde imanımız, velâyetimizdir."* sözünü hatırlatmış,⁸⁰ yani, Allah'a kim gerçekten inanırsa, velâyete erenlerin işlerini yapmış olur demek istemiştir. Şeyh Adil, *"Bilesiniz ki kalpler ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur."*⁸¹ âyetinin hakikatini kalbiyle yansıtan biridir. Keller, Şeyh Adil'in yolunu aldığı Şeyh el-Kürdî'nin öğretilerini, herkesten çok ondan duymuştur. Şeyh Adil, 1960'larda Şeyh Fayez, Ebû Rıdvan, Hacc Muhsin, Hacc Azmi ve Şeyh el-Kürdî'nin diğer başlıca müridleriyle birlikte Ürdün ordusunda bulunmuştur. Gerçekten de o kadar çoklardır ki, onların bulunduğu topçu birliklerine, "Kürdî'nin filosu" lakabı verilmiştir. Amman'ın batısında ve biraz kuzeyinde, Salt yakınlarında, İsrail'e bakan tepelerde konuşlanmışlardır. Her birimin kendi camisi, namaz kıldıracak ve ders verecek bir imamı vardır. Şeyh Adil, orada zaman geçirdikçe yaratılanların "Allah" ismini zikrettiğini fark etmiştir. Ayrıca çadır arkadaşı Hacc Muhsin'in gece yarısı ortadan kaybolup uzunca süre Allah ismini zikrettiğini görmüştür. Bu zikir, yaratılmış diğer şeylerden duymuş olduğu zikrin aynısıdır. Hacc Muhsin, bunu İrbid'deki Şeyh el-Kürdî'den öğrendiğini söylemiş ve Şeyh Adil'in de kendisini görmek için onunla gelmesini teklif etmiştir. Yol boyunca Şeyh Adil, Allah'ın ismini zikreden şeyleri duymaya devam etmiş ve 1964'te o gün Şeyh el-Kürdî'den tarikatı almaya başlamıştır. O yıllarda tarikat, askerler arasında da yayılmaya başlamıştır. Bu durum tıpkı Şeyh Abdurrahman Şagurî'nin bir keresinde açıkladığı gibi olmuştur:

*"Sûfîlerin politikası, birinin tarikatı alması, ondan faydalanması, sonra başkalarının onu fark etmesi, ona nereden öğrendiğini sorması, gelip görmesi ve sonunda da tarikatı almasıdır."*⁸²

⁸⁰ Keller, **Sea Without Shore**, s. 73.

⁸¹ Ra'd, 13: 28.

⁸² Keller, **a.g.e.**, s. 73-74.

Şeyh el-Kürdî, yeni müridlere “Allah” ismini 66 kez zikrettirmiş, sonra bu zikir yarım saate sonra da bir saate çıkarmıştır. Sonunda eğer sabrederlerse, kendi ifadesiyle halvet anlamında, onları “hastaneye yatırmıştır”. Şeyh Adil, Şeyh Yunus gibi 1944’te Ürdün’de doğmuştur. Ailesi birkaç nesil önce Gazze’den gelmiş ve Şeyh Adil’in de geçimini sağladığı peynir ve süt ürünleri ticareti babadan oğula geçmiştir. Şeyh Adil, iri yapılı, oldukça uzun boylu, geniş yüzlü, dikkat çekici zeki gözlerinin üzerine yerleştirilmiş anlamlı kaşları olan biridir. Dinleyicisinin gözlerinin içine bakarak, önemli noktaları vurgulayarak konuşup, düşünerek hareket etmiştir. Şeyh Yunus ile benzer tasavvufî yeteneklere sahip olmasına rağmen pek çok yönden, açık, korumasız ve sosyal ilişkilerde dışa dönük olma gibi tam tersi bir mizaca sahiptir.⁸³

Şeyh Adil, tarikatı ilk aldığında Şeyh el-Kürdî, başkalarına verdiği yüce ismi zikretme görevini ona da vermiştir. Ancak sonra Şeyh Adil Akabe’de, çok daha güneyde başka bir birime nakledilmiştir. Bir şey başka bir şeye yol açmış, Şeyh Adil zikrine ayak uyduramamış ve sonunda tarikattan tamamen düşmüştür. Bir gün yeni biriminde Şeyh Fayez ile karşılaşmış, Şeyh Fayez ona geri dönmesini ve tekrar yola çıkmasını tavsiye etmiştir. Şeyh Adil bu durumdan çok utanmış, Şeyh Fayez’den onun adına Şeyh’le görüşmesini ve onu tekrar kabul edip etmeyeceklerini sormasını istemiştir. Şeyh el-Kürdî, Şeyh Fayez’e onu elbette geri alacağını söyleyip, *“Bir öğrencimin bir parmağının tek bir parçasını kaybetmek, benim için bütün çocuklarımı kaybetmekten daha kötüdür.”* demiş ve devam etmiştir, *“Bir dinar saf altın çamura düşerse, onu alıp yıkasan elinde ne olur?”* Şeyh Fayez, *“Bir dinar saf altın.”* diye cevap vermiştir. *“İşte kardeşler de böyledir.”* demiştir Şeyh el-Kürdî. Böylece Şeyh Adil, tövbe edip geri dönmüş ve evlenip Sarih’te 1972 yılından vefatına kadar hizmet ettiği şeyhin yanına bir ev yaptırmıştır. Şeyh’in altında halvete girmiş ve uzun yıllarca gecelerini zikirle geçirmiştir.⁸⁴

⁸³ Keller, **Sea Without Shore**, s. 74-75.

⁸⁴ Keller, **a.g.e.**, s. 76.

Bir velinin tek bir kelime ile bir mürîdi kurtarabildiği gibi, cahil bir sūfînin de tek bir kelime ile bir mürîdi mahvedebileceği söylenmiştir. Ancak Şeyh Adil cahil değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu dünyada gerçekten fayda sağlayan birkaç sahabe hakkında şöyle demiştir: “*İnsanlar deve gibidir. Bazen yüz tanesi bir arada bulunur da binecek bir tane bile bulamayabilirsiniz.*”⁸⁵ Şeyh Adil, hadrayı⁸⁶ sever ve genellikle zikir yapan dervişler çemberi içinde geri kalanı için tempoyu hızlandıranlardır. Mistik kasideler sanki onun dilini konuşuyor gibidir ve onun kişisel tasavvuf öğretisinin çoğunu oluştururlar.⁸⁷

Şeyh Adil, yüksek hakikatleri bilen iki kişi bir araya gelip onlar hakkında konuştuğunda, her birinin hâl veya durumunun katlanarak arttığına, diğerinin bilgisi ile birleştiğine inanmıştır. Bu, elbette aranılanın yalnızca Allah olduğu, başka bir saikle karıştırılmamış olduğu zaman, Allah, “*Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınımdır.*”⁸⁸ der. Şeyh Adil, Şeyh Yunus’un aksine “*Konuşma varlıktandır.*” diyerek tasavvuf hakkında her zaman serbestçe konuşan biridir. Keller, Şeyh Adil’in bazen şeyhinin kendisine işaret ettiği tasavvuf eserlerinin önündeki ince engellerden bahsettiğini anlatmıştır. Bir mürîd, manevî hayatındaki her şeyin nedenlerini ve sonuçlarını bildiğini zanneder, oysa şeyhin iç görüşü, kendisine görünmeyen diğer nedenleri ifşa eder. Örneğin şeyhler arasında, kişi ne kadar manevî teknikte ustalaşmış olursa olsun veya bunlara ne kadar saat harcarsa harcasın nihai aydınlanmanın asla gelemeyeceği konusunda tam bir ittifak vardır. Çünkü kişi bir efendinin kapısında durur, bir dizi neden ve sonuç önünde değil. Bu yüzden Ebû’l Hasan eş-Şâzelî şöyle söylemiştir:

⁸⁵ Buhârî, Rikak, 35.

⁸⁶ Tarikatın zikir meclislerine “**hadra**” adı verilir. Kudüm, ney ve diğer mahallî mûsiki aletlerinin eşliğinde yapılan hadra zikri, kadın ve erkeklerin ayrı ayrı odalarda yerlerini almalarından sonra okunan bir münâcâtla başlar. Dervişlerin cezbe haline ulaşmaları şarttır; aksi takdirde zikrin tekrar edilmesi gerekir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, **Hamâdiş**, DİA., İstanbul, 1997, c. 15, s. 399.

⁸⁷ Keller, **Sea Without Shore.**, s. 77.

⁸⁸ Bakara, 2: 186.

“Şeriatın her bir tercihi ve tüm öncelikleri ile hiçbir ilginiz yok. İşit ve itaat et. Bu, ilâhî fıkıh ve ilâhî ilim sahasıdır ve gerçekten olgun kimse tarafından, Allah’tan alınan nihai hakikat bilgisinin, üzerine yağdığı zemindir.”⁸⁹

Daha sonraki yıllarda, Batılı arayışçıların yoldan çıkmalarının en yaygın nedeninin entelektüel gurur olduğunu fark eden Keller, Doğulular, dünyevilik ve hırs tarafından cezbediliyorsa Batılıların cazibesi de fikirlerdir diye düşünmüştür. Keller, Batılıların İslâm dininin sabit noktalarını kendi görüşlerinden ya da kültürel üstünlük havasından dolayı reddettiklerini söylemiş ve bunu, bir Kur’an âyetinin, bir inanç maddesinin veya harici bir uygulamanın bir noktasının anlaşmaya varılan bir yorumu hakkında, ulema ve şeyhlerden daha fazlasını bilseler de, entelektüel gurur bir yılandır ve onun sokması kişinin manevî gelişimi için ölümcül olabilir şeklinde yorumlamıştır.⁹⁰ Bu duruma örnek olarak Şeyh Adil, Keller’a bir gün bir adamın gelip Şeyh el-Kürdî’nin divanına onunla tarikat hakkında konuşmak için oturduğunu anlatmıştır. Birlikte konuştuklarını ve adamın Şeyh’e tasavvuf hakkında bildiği veya okuduğu her şeyi anlattığını, sonunda da kalkıp el sıkışıp tamamen memnun ayrıldığını ve daha sonra Şeyh el-Kürdî’nin Şeyh Adil’e dönerek, “Çuvalı doluydu, içine bir şey koyamadım.” dediğini söylemiştir. Ayrıca yine birkaç gün halvette olan bir mürîdden de bahsetmiştir. Ondan da sonuç alamadıklarını, Şeyh el-Kürdî’nin onu bir gün daha içerde tuttuğunu ama yine bir değişiklik olmadığını anlatmıştır. Nihâyet Şeyh, bunun nedenini şöyle açıklığa kavuşturmuştur: “Kalbinde peygamber soyundan gelen Ehl-i beyt’e karşı kin olanlar, tövbe etmedikçe asla bir fayda göremez.” Şeyh Adil, bu kişilerin samimi bir fikir değişikliği yaptıktan sonra geri döndüklerini ve Allah’ın ikinci denemede başarılı olmalarına izin verdiğini söylemiştir.⁹¹

⁸⁹ İbn Atâullah İskenderî, **Et-Tenvîr fî İskatı’t-Tedbîr**, Çev. Fatih Mehmet Albayrak, Üsküdar Yay., İstanbul, 2006, s. 16.

⁹⁰ Keller, **Sea Without Shore**, s. 78-80.

⁹¹ Keller, **a.g.e.**, s. 81.

Bu durum mürîdin tüm kişiliğinde ele alınan küçük fakat Allah'ın gözünde önemli bir noktadır.

Şeyh Adil, şeyhiyle birlikte birçok olay görmüş ve onun öğrettiklerinin çoğunu özümsemiştir. Bir gece uzun ve güzel Şâzelî zikri olan vazifeyi⁹² okurken, zikrin ortalarında derin bir uykuya dalmıştır. Rüyasında elinde bir tapu taşıyan asil bir şeyh ona gelerek elindeki tapuyu iki parçaya ayırıp birini Şeyh Adil'e verir ve “*Vazifenin tamamını okusaydın tapunun tamamı sana verilirdi.*” demiştir. Uyandığında olanları Şeyh el-Kürdî'ye anlatıp gördüğü kişiyi tarif etmiştir. Şeyh, “*Bu kişi Muhammed el-Haşimî'dir. Mürîdleri yetiştirmemize yardım ediyor.*” demiştir. Zikir konusuna oldukça önem veren Şeyh el-Kürdî, Şeyh Adil ve diğer mürîdlerini bu konuda özenli olmaları için sık sık öğütler vermiştir. Birlikte uzun yıllar geçirdikten sonra Şeyh el-Kürdî vefat ettiğinde, diğer büyük şeyhlerde olduğu gibi bir anda misbahayı tutan ip kopmuş ve boncukları odanın uzak köşelerine yuvarlanmıştır. Şeyh Adil, liderlik yarışındaki iddialar ve onlara karşıt iddialar karşısında tamamen dehşete düşmüştür. Gerçekte böyle zamanlar, kullarının yapabileceklerini göstermek için Allah'ın bir imtihanıdır. Bazıları için şeyhin ölümüyle şeyhin yolu da ölür. Bazıları için yıllar geçtikçe şeyhin asla kabul etmeyeceği şeyler yavaş yavaş hayatlarına girer ve tevfiği yani Allah'tan gelen başarıyı zikirlerinden uzak tutarlar. Bazıları ise amansız bir şekilde zikre devam eder ve kendi kusurlarını terk ederler. Şeyh Adil de bunlardan biridir. O, bir salık ve seyyahtır. Keller'a göre ise tasavvuf yolunda devamlı yolculuk eden kazançlıdır. Şeyh el-Kürdî'nin vefatı ve kendisinin de üç yıl sonra ordudan ayrılmasıyla onu kuzeyde tutacak çok az şey kalmıştır. Bu yüzden memleketi Ceraş'a gitmiş, birikimlerini bazı aile üyeleriyle birlikte bir süper markete yatırmış ve orada sıradan yiyeceklere ek olarak kendi süt ürünlerini satmıştır.⁹³

⁹² Şâzeliyye'de günlük ve haftalık viridlere “vazife” adı verilir. Bu vazifeyi belirtmek için el-Vazîfetü'l-Şâzeliyye isimli küçük kitapçığın bir baskısı 1301 yılında İstanbul'da yapılmıştır. Bkz. Semih Ceyhan, **Türkiye'de Tarikatlar**, İsam Yay., İstanbul, 2015, s. 386.

⁹³ Keller, **Sea Without Shore**, s. 82-86.

Şeyh Adil'in aile ilişkilerine gelince, Keller, onunla ilgili şu sözleri söylemiştir. Eşine yiğitçe davranan Şeyh Adil'e çok az kişi ayak uydurabilmiştir. Nereye giderse gitsin, nadiren eşine satın aldığı özel bir hediye olmadan geri dönmüştür. Eşine sevgiyle bağlıdır ve ondan sekiz oğlu, üç kızı olmuştur. Manevî hayatını eşiyle paylaşmış, Şeyh Kürdî'nin kendisine öğretmesine izin verdiği nihai gerçekler hakkında onunla sık sık konuşmuştur. Bütün bunlar tarikatı erkeklere, evi ve aileyi kadınlara devreden Ürdün'deki birçok kişinin tutumuyla belirgin bir tezat oluşturmuştur.⁹⁴ Allah Resûlü'nün (s.a.s.), *"Sizin en hayırlınız ailesine karşı en iyi olanınızdır. Ben de aileme karşı en iyi olanıyım."*⁹⁵ buyruğuna elinden geldiğince uymaya çalıştığını öğrendiğimiz Şeyh Adil, bu konuda birçok kişiye de örnek olmuştur.

Şeyh Adil, hayatının sonlarına doğru, yol kardeşlerinden hiç biri olmadan son bir kez umreye gitmiştir. Ücreti olan, tüm sıradan Ürdün vatandaşlarının kaydolduğu bir tur grubuyla bir otobüs yolculuğuna çıkmıştır. Dönüşünde, sıradan Müslümanlar arasında sandığından çok daha fazla evliya olduğunu bu yolculuk sayesinde anladığını ifade etmiştir. 1996 yılının Eylül ayında Şeyh Adil şeker hastalığının komplikasyonlarına yenik düşüp bu dünyadan göçtüğünde, Şeyh Keller, eşiyle birlikte Fas'a bir yolculuğa çıktıklarını ve dönene kadar Ceraş'ta toprağa verilmiş olduğunu söylemiştir. Hacc Kemal, Şeyh Adil'in vefatından sonra onunla ilgili olarak *"O ölünce Ürdün'de tasavvufun üçte ikisi ölmüş gibi oldu."* demiştir.⁹⁶

Şeyh Adil'i özetlemek gerekirse bir keresinde şöyle diyen Zünnûn el-Mısrî'nin (v. 245/859) şu sözleri seçilebilir:

"Allah bir kuluna ikramda bulunmak istediğinde, ona zikrini ilham eder, onu kapısında sadakatle tutar ve kendisine yaklaştırır. Kendisine en büyük faydalarla tecelli

⁹⁴ Keller, **Sea Without Shore**, s. 87.

⁹⁵ **Hadislerle İslâm**, c. 6, s. 365; Tirmizî, Menâkıb, 63.

⁹⁶ Keller, **a.g.e.**, s. 91.

eder, ona yardım eder. Allah'ın sevdiği kullarından olması için onu dünya meşgalesinden ve fitnelerden korur. Hayatta ve ölümdede onun müjdesi ne büyüktür!”⁹⁷

4. İhsan Tamgüney (Sultan Baba)⁹⁸

İhsan Tamgüney'in hayatıyla ilgili edindiğimiz bilgiler şu şekildedir: İhsan Tamgüney, 1904 yılında, Çeçenistan ve Dağıstan'ı da içine alan dağlık Kafkas bölgelerine bitişik, Türkiye'nin kuzeydoğusundaki Artvin ilinin Lome köyünde dünyaya gelmiştir. Dedesi, Osmanlı döneminde eşkıyalar tarafından saldırıya uğrayan ve öldürülen bir maliye müfettişidir. Babası, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında öğretmendir ve üç oğlundan ikincisi olan Tamgüney henüz yedi yaşındayken, vefat etmiştir. Zonguldak'ta Karadeniz kıyısında öğretmen olarak ailesinin geçimini sağlayan ağabeyi Nazmi tarafından yetim olarak büyütülmüştür. İhsan Tamgüney, genç bir çocukken zikre ve duaya olan ilgisiyle dikkat çekmiş, fırsat buldukça Nakşibendî ve Kadirî tarikatlarının toplantılarına katılmıştır. Yirmi yaşında Bursa'nın doğusundaki Kurşun'a yerleşmiş, 1937'de Türk ordusundan emekli olmuştur.⁹⁹ Evlenip beş çocuğu ve eşiyle İstanbul'da Zeytinburnu'na yerleşmiştir. Tamgüney,

“Bu mahalleye ilk geldiğimde, camide cehennem ateşi vaazları vererek bir şeyleri değiştirmeye çalıştım. Kafamı kaldırıp baktığımda insanların uyuduğunu gördüm. Sonra insanlara zikirler vermeye başladım ve bir şeyler değişmeye başladı.”¹⁰⁰

⁹⁷ Celâlüddîn Süyûtî, *es-Sırrü'l-meknûn fî Menâkıbı Zünnûn*, Nşr. Abdurrahman Hasan Mahmud, Kahire, 1992, s. 115-116.

⁹⁸ İhsan Tamgüney, Türkiye'de halk arasında çok sevilen ve gönüllere taht kuran biri olması sebebiyle, gönüllerin sultanı manasında Sultan Baba lakabıyla bilinmektedir.

⁹⁹ Vahit Göktaş, *İhsan Tamgüney'in (Sultan Baba) Hayatı, Kişiliği ve Tasavvuf Anlayışı*, İlâhiyat Yay., Ankara, 2017, s. 21; Ayrıca Bkz. Keller, *Sea Without Shore*, s. 97.

¹⁰⁰ Keller, *a.g.e.*, s. 98.

diyerek zikrin önemini ve insanlar üzerindeki etkisini vurgulamıştır. O, mahallesinde ve kendisiyle muhatap olan pek çok kimsede köklü değişikliklere neden olan eski bir dervıştır. Keller, onun muhteşem bir bereketi olduğundan ve Türk Müslümanlar için Mekke'ye hac ziyaretleri organize edip yönettiği için Hac veya Hacı lakabını aldığından bahsetmiştir. Onunla birlikte Mekke ve Medine'ye giden otobüse binenler, yolda gözlerini Kur'an'dan kaldırdığını nadiren görmüşlerdir. Özellikle hac alışverişi denen şeyden hoşlanmamış, örnekler vererek yanındakileri uygun şekilde ibadet etmeye yönlendirmiştir. Mescid-i Nebevî'ye girdiğinde, kendini çok fazla yaklaştırmaya layık görmediğinden, türbeden çok uzakta durup, selamını uzaktan vermiştir. Buharalı Muhammed Bahaeddin Nakşibend'in (v. 791/1389), silsilesi sahabe Ebû Bekir vasıtasıyla Peygamber'e (s.a.s.) kadar takip edilen tarikatına girmiştir. Hacı Baba'nın yol çizgisi, Şam'da ölen Nakşibendî tarikatının 19. Yüzyılın büyük yenileyicisi Hâlid el-Bağdadî'nin (v. 1242/1827) şahsında, hem Kadirî tarikatıyla hem de Sühreverdî tarikatıyla birleşmiştir. Kendisine tarikatı sorulduğunda, bazen Hâlidî bazen de Nakşibendî-Kadirî demiştir.¹⁰¹

Hacı Baba, resmî olarak yasaklanmış olan Osmanlı dilini geleneksel Arap alfabesiyle okuyup yazabilmektedir. Latin alfabesini sonradan öğrenmiştir.¹⁰² Keller, Hacı Baba'nın hayatının geri kalanını büyük ölçüde altı yüz yıllık bir İslâm medeniyetini, hain ve mürted olarak gören kişiler tarafından, Müslüman kalplerinde ortaya çıkarılan manevî ve bazen de fiziksel hastalıkları iyileştirmekle geçirdiğini söylemektedir.¹⁰³ Necmeddin Erbakan, Süleyman Arif Emre gibi Müslüman siyasetçilerle görüşmüş, bazen haftalık mektuplar halinde tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁰⁴ Mürîdlerini İslâmî partilere oy vermeye ve zengin Müslümanları, İslâm'ın dönüşüne katkıda bulunabilecek fabrikalara

¹⁰¹ Keller, *Sea Without Shore*, s. 98-99.

¹⁰² Vahit Göktaş, *İhsan Tamgüney'in (Sultan Baba) Hayatı, Kişiliği ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 23.

¹⁰³ Keller, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁰⁴ Göktaş, *a.g.e.*, s. 98.

ve işletmelere yatırım yapmaya teşvik etmiştir. İslâm'ın yeniden canlanmasında kadınların önemine ikna olmuş bir zattır.¹⁰⁵ Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) bu konuda kesin olarak tasdik edilmiş bir hadis-i şerifi şöyledir:

“Bir kadın Resulullah'a (s.a.s.) gelerek şöyle dedi: ‘Ya Resulallah! Sohbetinizi dinlemek için erkeklerden bize fırsat kalmıyor. Her zaman huzurunuzda onlar bulunuyor, öğreniyorlar. Müsait zamanınızda bize de bir gün ayırın, o gün gelelim, Allah'ın size bildirdiğinden bize öğretin.’ Bunun üzerine O da (s.a.s.): ‘Falan günde falan yerde toplanın.’ buyurarak sohbet için kadınlara belli bir gün ayırmış, Allah'ın kendisine öğrettiklerinden onlara bir şeyler öğretmiştir.”¹⁰⁶

Hacı Baba da öncelikle müridlerinin yüzde yetmişini oluşturan kadınlarla ilgilenmiştir.¹⁰⁷ Şeyh Abdurrahman Şagurî de Hacı Baba gibi müridlerinin yüzde onunu oluşturan kadın müridlere sahiptir ve her hafta cumartesi günü onlara özel ders vermiştir.¹⁰⁸

Hacı Baba, tarikatta tasavvuf yolu ile şariat yolu arasında bir ayırım olduğunu savunmuştur. Ona göre tasavvuf, takva yolu iken, şariat fetva yoludur. Her zaman, *“Eğer takva mertebesinde iseniz ve düşerseniz helale, caiz olana düşersiniz. Eğer şariat mertebesinde iseniz ve düşerseniz harama düşersiniz.”* demiştir.¹⁰⁹ Peygamber Efendimiz de (s.a.s.) bununla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

“Helal bellidir; haram da bellidir. İkisinin arasında ise bir takım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve

¹⁰⁵ Keller, **Sea Without Shore**, s. 100-102.

¹⁰⁶ **Hadislerle İslâm**, c. 4, s. 241; Müslim, Birr, 152.

¹⁰⁷ Ethem Cebecioğlu, İbrahim Baz, Hasan Burkay'ın Hayatı ve Görüşleri, **Cuma Dergisi**, Kasım 1992, S. 122.

¹⁰⁸ Keller, **a.g.e.**, s. 102-103.

¹⁰⁹ Keller, **a.g.e.**, s. 115.

ırsını (namus ve haysiyetini) korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur.”¹¹⁰

Böyle bir takva, Hacı Baba için en önemli şeylerden biridir. Hacı Babaya göre kişinin yiyeceği de caiz veya caiz olmayan önemli bir ayrımı içermektedir. Yiyecekler ancak helal para ile satın alınabilir, içinde domuz eti, alkol veya kesilmemiş hayvansal ürünler içermemelidir. Zaten bu kadarı her Müslümanın üzerine düşen haramdan kaçınmaktan başka bir şey değildir.¹¹¹ Allah, Kur'an'da,

“Ey Peygamberler! Tertemiz nimetlerden yiyip için, güzel işler yapın. Kuşkusuz ben yaptıklarınızı eksiksiz bilmekteyim.”¹¹² ve “Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiye ve Allah’a şükredin; eğer O’na kulluk ediyorsanız.”¹¹³ buyurmaktadır.

Peygamber Efendimiz de (s.a.s.):

“Uzun bir yolculuğa çıkan bir kişi saçları dağınık, toza toprağa bulanmış bir vaziyette ellerini semaya uzatarak: ‘Ya Rabbi, Ya Rabbi!’ diyerek dua eder. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram... Böylesinin duası nasıl kabul edilsin ki?” buyurur.¹¹⁴

Yine İmam Nevevî de:

¹¹⁰ **Hadislerle İslâm**, c. 5, s.83; Müslim, Müsâkât, s. 107.

¹¹¹ Ayla Abak, **Sultan Baba Hazretlerinin Hayatı**, Seyyide Yay., t.y., s. 79; Ayrıca Bkz. Keller, **Sea Without Shore**, s. 116.

¹¹² Mü'minun, 23: 51.

¹¹³ Bakara, 2: 172.

¹¹⁴ **Hadislerle İslâm** c. 7, s. 415; Müslim, Zekât, 65.

“Yiyecek, içecek, giyecek gibi şeyler, şüpheye yer vermeyecek şekilde tamamen helal olmalıdır ve dua eden kişi, bu konuda herkesten daha fazla endişe duymalıdır.”¹¹⁵
der.

Şeyh Keller, eserlerinde “Son Osmanlı” olarak adlandırdığı, “Hacı Baba” lakabıyla tanıdığı İhsan Tamgüney ile tanışmasını şöyle anlatmaktadır:

*“Müstakbel eşim ve şeyhiyle tanışmak için Ürdün’den İstanbul’a geldiğimde saat öğleden sonraya doğru ilerliyordu. Dizimdeki yırtık kıkırdak ağrısı ile Atatürk Havalimanı’ndan taksiye binip Zeytinburnu’na gittim. Kışın sonuydu ve hava kömür dumanıyla kaplıydı. Uzun bir yürüyüşün ardından Hacı Baba’nın dükkânını bilen biriyle karşılaştım. Yoksul bir mahallede küçük bir bakkalın yanına vardığımda güneş neredeyse batmak üzereydi. 4 Şubat 1986 Salı günüydü. Kapıyı açtım. İçeride kahverengi emaye odun sobasının sıcaklığı vardı. Şeyh, yaşlı bir adamdı, yüzü ve vücudu dolgun, siyah kaşları, gözlükleri ve beni bir bakışta içine çeken keskin gözleri vardı. Başındaki birkaç yün atkıdan oluşan büyük sarık, 1920’lerin Türk şapka kanununa meydan okuyordu. Bir tercüman aracılığıyla, Besa Krasniqi adındaki bir müridiyle evlenmek için geldiğimi açıkladım. O, Yeni Zelanda’da doğup büyüyen 23 yaşında bir Arnavut kıızıydı ve o zamanlar Türk olmayan birkaç öğrencisinden biriydi. Konuşurken, **Umdatü’s-Sâlik**’i İngilizceye çevirdiğim şu anki çalışmamdan bahsettim ve ona şeyhimi, Ürdün’deki hayatımı ve bir Şâzelî olduğumu anlattım. Bütün bunları kabul etti ve daha sonra hakiki tarikatların sayısının on iki olduğunu söyleyecek¹¹⁶ ve onun keşfinden veya gaybın gösterilmesinden Şeyh Abdurrahman Şagurî’nin gerçek bir mürşid olduğunu tasdik edecekti. Sonunda sözlerimi kabul edilebilir buldu ve ertesi sabah bir refakatçinin*

¹¹⁵ Zekerıyyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, **Sahih-i Müslim Şerhi el-Minhâc**, Darü’l Fikr, Beyrut, 1981, 9. Bölüm, s. 100; Keller, **Sea Without Shore**, s. 116.

¹¹⁶ Vahit Göktaş, **İhsan Tamgüney’in (Sultan Baba) Hayatı, Kişiliği ve Tasavvuf Anlayışı**, s. 45.

gözetiminde bakkalın yanındaki tencere ve tava dükkânında evlilik, yaşam ve manevî yol hakkında konuşmamız için kızla buluşmama izin verildi.”¹¹⁷

Besa Krasniqi, 1982’de babasının işi için Yeni Zelanda’dan İstanbul’a gelmiş, daha sonra Hacı Baba ve müridleriyle tanışmış ve bir daha geri dönmemiştir. Şeyhi, ona İslâm’ı öğretmiş ve ardından El Ezher Üniversitesi tarafından yabancı kız öğrencilere sunulan bir programda Arapça öğrenmek için Kahire’ye gitmiştir. Keller, birbirlerinin sözlerine ısındıklarını, zaten Şeyh Şagurî’nin de iyi olacağını söylediğini ve daha sonra Hacı Baba’nın da desteğini alınca evlenmeye karar verdiklerini söylemiştir. Ertesi gün sözleşmeyi yaptıklarını, mehir olarak Besa’ya yüz dolar ve on yıl içinde ödenecek yüz gram altın daha verdiğini de eklemiştir. Keller, birkaç gün sonra oradan ayrılmış, yedi ay sonra babası Besa’yı ve eşyalarını Şeyh Yunus ve Hacc Kemal tarafından onlar için verilen düğün ziyafeti için Ürdün’e getirene kadar, onu bir daha görmemiştir. Künye veya lakap alan evli kadınların sünnetine istinaden şimdi “Ümmü Sehl” olarak bilinen Besa, eş, yardımcı ve arkadaş olarak şeyhlerin hükmünü haklı çıkarmıştır. Eşiyle birlikte Ürdün’de yaşamaya devam eden Keller, eşiyle günlük zikirlerinin ve tarikatlarındaki farklılıkların onun Şâzelî yoluna ışık tuttuğunu anlatmaktadır. O yıllarda Ümmü Sehl’e pek çok şey sorduğunu, eşinin ona şeyhinin öğretilerini anlattığını, ancak bir buçuk yıl sonra eşinin yakın oda arkadaşı Hedaya Hartford, Hacı Baba’nın talimatıyla Kahire’de Eşref Münib ile evlenip Ürdün’e taşındıklarında, Hacı Baba ve onun yolu hakkında daha çok şey öğrendiğini söylemiştir.¹¹⁸

Keller, şeyhi Şagurî ile İhsan Tamgüney’i karşılaştırdığında ise şu farkları gözlemlemiştir: Şeyh Şagurî, genel olarak hâlinin rehber olmasına, müridin arzusunun güdü olmasına izin verirken, Hacı Baba, müridlerinin hayatındaki önemli kararların çoğunu kendi almıştır. Mesela, Ümmü Sehl’e İslâm’ın temel uygulamalarını öğrettikten

¹¹⁷ Keller, **Sea Without Shore**, s. 94-95.

¹¹⁸ Keller, **a.g.e.**, s. 96.

sonra ona Kahire’ye gitmesini, dini öğrenmesini ve insanlara öğretmesini söylemiştir ve o da gitmiştir. Benzer şekilde Hedaya’nın Mısır’da Eşref ile evlenmesine karar vermiştir. Bir mürîdinin dediği gibi, şeyhin davranış kuralı, “itaat edin ya da kapıyı vurup çıkın.” şeklindedir. Diğer tasavvuf şeyhlerini ziyaret eden mürîdlere gelince, o kesin bir dille, “Hayır, *senin şeyhin var, senin bir yolun var, onu uygula.*” diyerek tepki göstermiştir. Keller, Hacı Baba’nın, eğer bir kimse belli günahlar işlerse, bunlar, zina, yalan söyleme, hırsızlık ve hatırlayamadığı bir dördüncüsü daha, tarikattan çıkarılacağını öğrettiğini anlatmıştır. Şeyh Şagurî ise bir zamanlar bir grup kardeşin Şeyh Haşimî’ye gelip, ona bir mürîdin zina yaptığını ve tarikattan çıkarılmasını istediklerini söylediğinde, Şeyh Haşimî’nin parmağını kaldırıp onlara, “*Parmağında bir sorun olsaydı onu keser miydin?*” diye sorduğunu anlatmıştır. Şeyh Şagurî, “*Olmaz.*” demiş ve eklemiştir, “*Kangren değilse.*” Bu örnekle Keller, Şâzelî tarikatının, mürîdlerine, hatalarına karşılık o hatadan tövbe edip dönmeleri amaçlanarak biraz daha ılımlı davranıldığını vurgulamıştır.¹¹⁹

Hacı Baba’nın sürekli oruç tutmasına rağmen ya da belki de bu nedenle hayatının sonuna kadar hiçbir zaman büyük bir hastalığı olmamıştır.¹²⁰ Virdlerini vefatından sonra da devam etmeleri için çeşitli mürîdlere dağıtmıştır. Onlardan biri olan Vahit Bey’i hastalara okuması için görevlendirmiş ancak kendisinden sonra şeyh olarak devam edecek bir halef tayin etmemiştir. 24 Ekim 1991’de bu dünyadan göçmüş ve son vasiyeti üzerine çok sevdiği Şeyh Şerafeddin’in¹²¹ mezarının yakınında Güneyköy’ün yukarısındaki mezarlığa defnedilmiştir.¹²²

Keller, Hacı Baba’nın hayatındaki önemiyle ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

¹¹⁹ Keller, *Sea Without Shore*, s. 117-120.

¹²⁰ Ayla Abak, *Sultan Baba Hazretlerinin Hayatı*, s. 49.

¹²¹ Şerafettin Zeynel Abidin Dağıstanî, İhsan Tamgüney’in mürididir. Tamgüney, Üveysilik yoluyla manen Şeyh Şerafettin’den beslenmiştir. Vahit Göktaş, *İhsan Tamgüney’in (Sultan Baba) Hayatı, Kişiliği ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 52.

¹²² Göktaş, *a.g.e.*, s. 39; Ayrıca Bkz. Keller, *a.g.e.*, s. 121.

“Geriye dönüp baktığımda, Hacı Baba’dan bulduklarım, Şeyh Abdurrahman Şagurî’nin iki tarikatımız arasındaki hem yöntem hem de sonuç farklılıkları hakkında bana söylediği her şeyi doğruluyor. Hacı Baba’nın amansız disiplini titizliği saygımı kazandı ve kendi öz disiplinim konusundaki çabalarım ilham verdi. Bir yandan da beni Şeyh Şagurî’ye bağlayan Allah’ın takdirine daha çok şükretmemi sağladı.”¹²³

Şeyh Keller’ın Hacı Baba’yla ilgili tasvirlerinden, Hacı Baba’nın Nakşibendî tarikatına olan bağlılığı, kendisine yalnızca yaşayan bir şeyhin gerekli eğitiminin değil, aynı zamanda özel dehanın da gerekli olduğunu gösteren, orijinal Kadirî yolundan kazandığının üstünde ve ötesinde bir manevî hâl miras bıraktığını görmekteyiz. Aynı zamanda, normatif bir metodolojide somutlaşan önceki sûfîlerin öğretilerinin özel dehası da bu yolda muazzam fayda sağlamaktadır. Bu, en büyük şeyhlerin birçoğu tarafından manevî kılavuzların yazılmasının nedenidir.

B. Fikir Olarak Etkilendiği Kişiler

Şeyh Keller, Müslüman olmadan önce İslâm’ı doğru anlayıp öğrenmek ve Müslüman olduktan sonra da bu yolda doğru ilerlemek için birçok İslâm âlimi ve aydının fikirlerinden etkilenmiştir. Bunların başında Gazzâlî, Nevevî, Beyazîd Bistamî, İbn Arabî, Seyyid Hüseyin Nasr, İbn Haldun ve Arthur John Arberry¹²⁴ gibi isimler gelmektedir. Keller, eserlerinde bu isimlere, onların tasavvufî ve güncel meselelerle ilgili görüşlerine sıklıkla yer vermiştir. Keller’ın Müslüman olmadan önce özellikle Gazzâlî,

¹²³ Keller, *Sea Without Shore*, s. 121-122.

¹²⁴ **A.J. Arthur**, 1905 yılında İngiltere’de doğmuş, Cambridge Pembroke Koleji’nde Eski Yunan ve Latin Edebiyatı Bölümünü okumuştur. Burada Arapça ve Farsça öğrenirken R.A. Nicholson’ın etkisiyle tasavvufa merak sarmıştır. Bir süre sonra Arberry, Doğu’yu Batı’ya tanıtmaya işini bir vazife olarak görmüştür. Nitekim İslâmiyet’le ilgili çok sayıda kitap hazırlamıştır. Bu hususta şöyle söylemiştir: *“Doğu ve Doğu halkı hakkındaki gerçek, Batılı’nın zihnine yerleştirilmeden önce, bir yığın saçmalıklar, yanlış anlamalar ve kasıtlı yalanların ortadan kaldırılması gerekir. Bu temize çıkarma işlemini yerine getirmek vicdan sahibi birinin vazifesinin bir parçasıdır.”* Arberry’nin bu hususta gösterdiği şahsî gayreti ortaya koyan doksan civarında kitap, yetmişden fazla makale ve çeşitli neşriyatı bulunmaktadır. Bkz. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, **Arthur John Arberry**, DİA., İstanbul, 1991, c. 3, s. 348-349.

Nevevî ve Arberry'nin eserlerini okuduktan sonra onların görüşlerinden etkilenecek İslâm'a olan ilgisi artmıştır. Müslüman olduktan sonra ise şeyhi Abdurrahman Şagurî'nin ve Abdü'l-Vekil Durubî'nin tavsiyeleri üzerine diğer İslâm âlimlerinin eserlerini de okuyarak onların fikirlerinden etkilenecek ve kendi tasavvufî görüşüne yön vermiştir.

V. Günümüzdeki Faaliyetleri

Şeyh Keller, eşi ve diğer eğitimcilerle birlikte bugün Amman'ın Kharabsheh Mahallesi'ndeki Şeyh Ebû'l Hasan eş-Şâzelî Zaviyesinde, haftalık, aylık ve yıllık sohbet ve eğitimlerine devam etmektedir. Bu zaviyenin kurallarına, zaviye binasıyla ilgili bilgilere ve zaviyedeki derslerin içeriğine www.untotheone.com adresinden ulaşılabilmektedir.

A. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî Zaviyesi ve Kuralları

Ebû'l Hasan eş-Şâzelî Zaviyesinde ilk amaç tasavvuf terbiyesini öğrenmektir. Tasavvuf terbiyesinin amacı ise sıradan anlamda “eğitim” değil, insanı karanlığın derinliklerinden bir ışık dünyasına getirmek olarak tanımlanmaktadır.¹²⁵ Buradaki karanlıktan kasıt, küfür ve inançsızlığın olduğu bir dünyadır. Aydınlıktan kasıt ise Allah'ın insanın kalbine koyduğu imanın, belli bir noktadan sonra artık eksilmeyecek dereceye gelmesidir ve mümin, Allah'ın kabul ettiği ibadetleri yapıp, O'nun reddettiği şeylerden sakındıkça bu nurun artacağı söylenmektedir. Kul, Allah'ın rahmetini kalbinde idrak ettiğinde, bu nur, bireyin tüm varlığını arındırmak için onu çepeçevre sarar, yaşamını güzel bir şekilde sonlandırana kadar onunla kalır ve böylece Allah'a O'ndan

¹²⁵ <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

razı olarak kavuşur. Bu, en üstün kişilerin dünya görüşüdür ve tarikatın da asıl gayesidir.

Yüce Allah, bu durumu Kur'an'da şöyle bildirmiştir:

“Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ı ışık tuttuğumuz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu?”¹²⁶

Zaviyenin uygulamalarından biri, derslerde haram konusuna geniş yer vererek, harama karşı tedbir almanın yolu olan takvayı talebelere öğretmektir. Nasıl ki günümüz insanı haramdan korunmak için daha fazla zaman ve çaba harcamak zorundaysa, en yüksek manevî mertebeye ulaşmak bir yana, cehennemden kurtulmak için de insana daha fazla takva gerekmektedir. Dolayısıyla zaviye, günahlardan kaçınıp, takva sahibi olma konusunda yani, Allah'ı hoşnut etme yolunda, O'nun kulları için yarattığı amaçları gerçekleştirme konusunda özel bir önem kazanmaktadır. Buna göre zaviyenin kuralları dört ana amaca hizmet etmektedir:

1. Yaşanılan yeri takva ortamı haline getirmek.
2. Bu yola girenleri Allah'a yönlendirmek.
3. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.), *“Allah'ın eli cemaatle beraberdir.”¹²⁷* hadisinin bereketini idrak etmek.
4. Allah'ın, *“İyilik ve takvada yardımlaşın.”¹²⁸* buyruğunu yerine getirmek.

Yıllar içinde insanlar, Şeyh Keller'dan bir şeyler öğrenmek ve onun sohbetlerine katılmak için Ürdün'e gelip, zaviyenin çevresine yerleşmeye karar vermişlerdir. Zamanla zaviyenin etrafında öğrencilerden oluşan bir topluluk oluşmuştur. Bu kişilerin hem farklı milliyet ve kültürden olması hem de İslâmî bilgi derecelerinin farklı olması, tarikatın gerektirdiği ve şeyhin oluşturduğu takva ortamını bozmasın diye kurallara ihtiyaç

¹²⁶ En'âm, 6: 122.

¹²⁷ Tirmizî, Fiten, 7.

¹²⁸ Mâide, 5: 2.

duyulmuştur. Bu kurallar, şeriattan uyarlanmıştır ve genel olarak takvaya vurgu yapmaktadır. Kurallar, kısaca Hayy olarak adlandırılan Hayy el-Kharabsheh Mahallesinde, Şâzelî tarikatı himayesinde yaşayan veya tarikatın sosyal ağından ve olanaklarından yararlanan kişiler için geçerlidir. Hayy dışından gelenler için ise geçmişleri, yaşam tarzları ve durumları ne olursa olsun, Allah'ı arayan herkes için zaviyenin kapısının açık olduğu vurgulanmaktadır.¹²⁹

Mahallede yaşayanlar, ne kadar süredir orada olurlarsa olsunlar, Şeyh Keller'ın misafiri olarak geldiklerini, onun isteğiyle karşılandıklarını, ağırlandıklarını ve yerleşmelerine yardım edildiğini bilmelidirler, çünkü Şeyh Keller, bu zaviyeyi ve cemaati kurmak için on yıllarca çabalamıştır. Zaviyenin kurallarını kısıtlayıcı bulanlar ise bunu değiştirmek yerine Hayy Mahallesinin dışına çıkmalıdır. Dışarıda kendi istekleri doğrultusunda yaşayabilir ancak yine de zaviyeye gelme konusunda özgürdürler. Bu kuralın amacı, Hayy'a yürüyemeyecek kadar uzakta yaşayan bir kişi her gün zaviyeye gelemeyeceğinden, bağımsız yaşam tarzı ve tercihleriyle takva standartlarını düşüremeyecek ve başkalarını etkileyemeyecek olmasıdır. Ayrıca bu kişilerin zaviyeyi sık sık ziyaret edemeyecek olması, mahalledeki televizyon, video oyunları gibi şeylerden uzak yetişen çocuklar için bu aletler bir cazibe kaynağı olmayacaktır. Hayy'da kalmak isteyen kişi, bu kurallara saygı duymalıdır.

Mahallede yaşayan kişiler arasında Şeyh Keller'dan ders almaya gelen müridler ya da talebeler olduğu gibi tarikattan olmayıp umreye gitmek için gelen ve zaviyenin sosyal ve dinî aktivitelerine katılmak isteyenler de vardır. İkinci kategoridekiler misafirlerdir ve oradaki varlıkları rahatsız edici olmadığı müddetçe istedikleri kadar kalabilmektedirler. Burada bulunmak için tarikat mensubu olmak şart değilken, tarikatın geneliyle ilgilenmek

¹²⁹ <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

şarttır. Bunun nedeni, burada bulunmanın temel amacının sülûk ya da manevî yolda yolculuk olmasıdır.

Zaviyedeki derslere katılan herkes, nefsin arınması ve Yüce Allah'a yakınlık ilimlerinden öğrendiklerini hayatlarında uygulamaya çalışmaktadırlar. Hiç zaviyeye gitmeyen kişiler, bu sürece ortak olamayacağından zikir ve sohbet toplantılarının bereketinden, derslerin mümkün kıldığı iç gözlem ve iyileştirmelerden faydalanamamaktadırlar. Bu nedenle de çoğu zaman akışa aykırı davranmaktadırlar. Ancak aileden biri zaviyeye bağlı ve diğerleri değilse, kişi zaviyenin toplu zikir ve derslerine katılıp öğrendiklerini eve götürdüğünde, ailenin diğer üyeleri bunlara karşı çıkmamak ve saygısızlık yapmamak koşuluyla orada kalabilmektedirler.¹³⁰

Hayy'da ağırlanmayan kişiler iki kategoridedir. İlk kategoride, Ürdün'e Arapça veya İslâmî ilimler öğrenmek için gelen ve zaviyeyle ilgisi olmayan kişiler vardır. Zaviyenin kurulduğu ilk zamanlarda konaklama kolaylığı sağlamak için bu kategorideki insanlar Hayy'da ağırlanmıştır, ancak bu kişiler mürîd ya da zaviyeyle bağlantılı olmayan kişiler oldukları için genellikle kurallara uymakta zorluk çekmiş ve zaviyenin temel kuralı olan takvanın genel seviyesinden uzak kalmışlardır. Örneğin, sigara içmek, film izlemek, uygunsuz kıyafetler giymek ve kadın erkek arasındaki rahat etkileşim gibi mürîdlerde olmayan davranışlar sebebiyle bu kişilerin Hayy'da ağırlanmamasına karar verilmiştir. Bu kategorideki kişiler, Hayy'da konaklamasalar da zaviyede derslere katılabilmektedirler. İkinci kategoride, şeyhe ve zaviyeye karşı kalpleri ve fikirleri değişip tarikattan ayrılan kişiler vardır. Ancak zaviyenin tavrı, yine de onlara karşı ılımlı olmak ve fikirlerini kibar karşılamaktır. Bunun nedeni, tarikattan ayrılışlar da Allah yolundan ayrılmamalarını istemeleridir. Bu kategorideki kişilerin zaviyenin çevresindeki yarım kilometrelik yarıçapı olan Hayy Mahallesinin dışında yaşamaları rica edilmektedir.

¹³⁰ <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

Başkalarını ve onların emeklerini hiç düşünmeden kişisel çıkarları için bu alanda kalmakta ısrar edenlere gelince, bu davranışın onlardaki edep eksikliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.¹³¹

Zaviyenin görüşü, takvadan sonra, hayatta ve ilişkilerde başarı için en önemli şeyin güzel ahlâk olduğudur. Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.), “*İnsanların cennete girmesini en çok sağlayan şey nedir?*” diye sorulduğunda O, “*Takva (Allah’a karşı sorumluluk bilinci) ve güzel ahlâktır.*” diye cevap vermiştir.¹³² Müfessirler, takvanın Allah ile insan arasındaki ilişkiyi, güzel ahlâkın ise kişinin diğer insanlarla arasındaki ilişkiyi düzelttiğini söylemişlerdir. Nezaketin olmadığı yerde çatışma ve çekişme olacağından, Hayy’da diğer Müslümanlarla bir arada yaşarken zarif bir karaktere sahip olmak esastır. Tasavvufun yolunun, başkaları yokmuş gibi Allah ile nefis yokmuş gibi başkalarıyla birlikte olmak olduğu açıktır. Bu, müridlerin zaviyede murâkabe veya iç muhasebe derslerinde sürekli uygulayarak başardıkları bir konudur. Kişi önce kendine karşı hoşgörüyü ve sabırla bu dersi çalışmaktadır. Sonraki seferde daha sıkı bir şekilde üstünden geçerek hayatının geri kalanında belirli kusur ve günahları ortadan kaldırmak için gerektiği zaman bu murâkabe derslerini kendine uygulamaktadır.¹³³ Güzel ahlâk, affetmek, kusurları görmezden gelmek, kini terk etmek, insanlar için iyi dileklerde bulunmak, cömert, neşeli ve olumlu bir tutum içinde olmak gibi güzel huyları içermektedir. Bunlarla birlikte, Allah’a, verdiği nimetlerden dolayı şükretmek, büyüklerine ve öğretmenlerine karşı saygıda kusur etmemek, yol kardeşlerinin menfaatlerini şahsi arzularından önde tutmak, tevazu ve nezaket sahibi olmak da güzel ahlâklı olmak demektir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s.), “*Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâkı en iyi olanıdır.*”¹³⁴ buyurarak güzel ahlâkın önemini vurgulamıştır. Güzel huyları tatbik etmede

¹³¹ <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

¹³² **Hadislerle İslâm**, c. 7, s. 661; İbn Mâce, Zühd, 29.

¹³³ <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

¹³⁴ **Hadislerle İslâm**, c. 4, s. 151; Ebû Dâvud, Sünnet, 15; Tirmizî, Radâ, 11.

titizlik göstermeden bir arada yaşamak ve ibadet etmeyi sürdürmek tahmin edileceği üzere çok zordur ve bundan ancak şeytan tatmin olacaktır. Bu nedenle zaviyeye gelen herkesin murâkabe sahibi olması, aldığı dersleri uygulaması ve Hayy'da birlikte yaşadığı kişilere karşı hoşgörülü olması gerekmektedir.¹³⁵

Hayy'da yaşamanın bir diğer koşulu, herkesin maddi geçimini kendisinin sağlaması gerektiğidir. Bu geçim, helal olan her yolla sağlanabilir. Geçimini sağlayamayan kişi başka bir yere taşınmayı düşünmelidir. Bir diğer önemli nokta ise kişinin Hayy Mahallesine ve zaviyeye gelmekteki niyetidir. Buraya gelmek isteyen kişinin maksadı, Şeyh Keller'ın zaviyede verdiği derslerden öğrendikleri ile Allah'a yaklaşmak, sülûk denilen manevî yolda şeyhin ve arkadaşlarının sohbetlerinden istifade etmek ve nihayetinde Azîz ve Celîl olan Allah'ın rızasını kazanmak arzusu olmalıdır.

Yıllar içinde zaviyenin manevî eğitimin yanı sıra iki önemli amacı daha ortaya çıkmıştır. Birincisi, takva, edep ve Allah ile Resûlü'nün sevgisinin anormal değil normal olarak karşılandığı yeni nesil Müslüman çocukların yetiştirileceği bir ortam oluşturmak, ikincisi, İslâm'ı Allah'ın indirdiği şekliyle yaşamaktır.¹³⁶ Zaviyenin Allah'ın, *"Gücünüz yettiğince Allah'a saygısızlıktan sakının; dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğinize olmak üzere başkaları için harcayın."*¹³⁷ ve *"Ey iman edenler! Allah ve Resûlü'ne itaat edin, söylediklerini işittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin."*¹³⁸ buyrukları doğrultusunda hareket ettiğini görmekteyiz.

¹³⁵ <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

¹³⁶ <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

¹³⁷ Tegâbün, 64: 16.

¹³⁸ Enfâl, 8: 20.

B. Zaviye Binası

Ebû'l Hasan eş-Şâzelî zaviyesi, Hayy topluluğunun odak noktası ve birliğinin temeli olarak görülmektedir. Zaviye binasında erkekler zaviyesi, kadınlar zaviyesi, mutfak, halvet odaları, anne ve dövüş sanatları dersi odaları ve çatı katı bulunmaktadır. Erkekler zaviyesi, binanın üçüncü ve dördüncü katlarını dolduran ana salonlardır. Kadınların, bu salonlara giden merdivenleri kullanmamaları rica edilir. Zaviyedeki zikir programlarına¹³⁹ geç kalınmamalı, gelenler seyirci olarak değil katılımcı olarak gelmeli, zikre katılmayanlar dışarı çıkmalıdır. Zaviyedeki derslere ve zikirle gelirken cep telefonu veya ses çıkaran her türlü alet dışarıda bırakılmalıdır, çünkü bu, orada bulunan herkese karşı saygısızlık olarak görülmektedir. Şeyhin dersinde telefonu çalan kimse olursa, o kişinin dışarı çıkması ve ertesi güne kadar gelmemesi istenmektedir. Zikir başladığı andan itibaren çok önemli bir gerekçe olmadıkça bir erkeğin zikri terk etmesi de yine saygısızlık olarak görülmektedir. Derslerde şeyhe ya da hocaya dönük bir şekilde bağdaş kurarak ya da bacaklarını altına alarak oturmak saygı göstergesidir. Sağlık problemleri olanlar hariç, bacakları hocaya doğru uzatmak, sırtüstü uzanmak ya da duvara yaslanmak ise hoş karşılanmamaktadır. Zaviyede erkekler başlarını örtmek için takke ya da sarık takmalıdırlar. Sarık takmak, son yüz yirmi gün içinde tek bir farz namazı bile kaçırmamış olmak demektir. Zaviyeye gelirken dikkat çekmeyen sade kıyafetler tercih edilmelidir. Üzerinde resim veya slogan gibi yazıların olmadığı, vücudu sarmayan kıyafetler giyilmeli, pahalı markaların kıyafetleri mümkün olduğunca tercih edilmemelidir. Erkekler, eğer meclisin huzurunu bozmuyorlarsa erkek çocuklarını ders sırasında yanlarına alabilmektedirler.¹⁴⁰

¹³⁹ Bu zikirlerde ne okunacağına, nasıl ve kaç kere yapılacağına Şeyh Nuh Keller'ın Sea Without Shore kitabının 10. bölümünden ulaşılabilir.

¹⁴⁰ <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

Kadınlar zaviyesi, zaviye binasının kuzey tarafındadır ve oraya sadece kadınların kullandığı bir merdivenle çıkılmaktadır. Kadınların ders sırasında fısıltı ile bile olsa konuşmamaları rica edilir. Küçük dekoratif alanlar dışında erkekler zaviyesine bakan pencerelerin hepsi buzludur. Hiçbir kadının bu camlardan aşağıdaki erkeklere bakmaması gerekmektedir. Bunu yapan biri olduğunda ise uyarılmaktadır. Kadınlar, ders sırasında şeyh tarafından görünmedikleri için yaslanarak oturabilirler, ancak yine de kibleye doğru bacaklarını uzatarak oturmaktan sakınmalıdırlar. Zikre geç kalan kadınlar, erkeklerden farklı olarak çembere katılmayabilir ve zikirlerini çemberin dışında oturarak yapabilmektedirler. Zikir sırasında bir gözetmen vardır ve katılan herkes onun direktiflerine uymak zorundadır. Ders veya zikir boyunca kadınlar, sessiz kalması koşuluyla çocuklarını zaviyeye getirebilmektedirler. Kadınların zaviyede giydikleri elbiseler, bol, süssüz ve şeffaf olmayan kıyafetler olmalıdır. Eğer Hayy'da ikamet ediyorsa peçe takması da zorunludur. Zaviyeye Hayy dışından gelen kadınlar için ise peçe takma zorunluluğu yoktur.¹⁴¹

Zaviyedeki anne odalarından küçük olanı bir yaş altı bebekler içindir. Daha büyük olan oda ise bir yaşından büyük olan ve Şeyh Keller'ın eşi Ümmü Sehl tarafından eğitim verilen çocuklar içindir. Bu odalara yiyecek getirmek yasaktır bu nedenle annelerin çocuklarını zaviyeye getirmeden önce doyurmaları gerekmektedir. Anneler, çocuklarını alıp oradan ayrılırken odaların temiz ve düzenli bırakıldığından emin olmalıdırlar. Bu anne odaları kullanılmadığı zamanlarda, dövüş sanatları derslerinin verilmesi için kullanılmaktadır. Çatı katı, açık bir alan olup özellikle çocukların yararlı aktiviteler yapmaları için ayrılmıştır. Zaviyenin doğu cephesinin zemin katında iki halvet odası bulunmaktadır. Şeyh tarafından herhangi birinin halvete sokulmadığı zamanlarda bu

¹⁴¹ <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

odalar, zikir veya başka ibadetler için izin alınarak kullanılabilir. Zaviye mutfağı ise toplu etkinliklerde yemek yapmak için kullanılmaktadır.¹⁴²

C. Zaviye Dersleri

Zaviyede tasavvuf dersleri, eğer orada bulunuyorsa Şeyh Keller tarafından verilmektedir. Şeyh Keller'ın dersleri, ikindi namazından sonra Latîfiye zikriyle başlamaktadır. Latîfiye zikri, bin defa Allah'ın Ya Latîf isminin zikredilmesidir. Bu zikirten sonra Şeyh Keller, zaviyede bulunanlara klasik tasavvuf kaynaklarından sohbetler yapmaktadır. Bu kaynaklardan bazılarını şöyle sıralayabilmekteyiz: **Hikem-i Atâiyye, Kuşeyrî Risâlesi, et-Tenvîr fî İskatî't-Tedbîr, Şeyh el-Arabî ed-Derkavî Mektupları, Atâullah İskenderî Mektupları, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Letâifü'l-Minen** ve başta **Hizbü'l-Bahr** olmak üzere Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin hizbleri.¹⁴³ Şeyh Keller'ın zaviyedeki sohbetlerinin başlıca konuları ise şu şekildedir: Zaviyeyle ilgili konular, ramazan ayında neler yapılmalı, Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine uyma âdâbı, terör meseleleri ve dünyayı güvenli bir hale getirmenin yolları, evlilik tavsiyeleri, mezheplere neden bağlanıldığı, vb.¹⁴⁴

Şeyh Keller, hadis, fıkıh, tefsir gibi İslâmî ilimler ve tasavvuf derslerinin yanı sıra sağlık ve spora da önem vermektedir. Örneğin kanseri önlemek için tavsiyeler, sağlıklı beslenme dersleri, kadınlar ve erkekler için egzersiz programları gibi aktiviteler de zaviyenin programları arasındadır.¹⁴⁵ Şeyh Keller, zaviyedeki derslerin dışında zaviyeye gelemeyen ya da yurtdışında yaşayan öğrenciler için çevrimiçi olarak da dersler vermektedir. Bu derslerin İngilizce olarak verilmesi, özellikle İngilizce konuşulan

¹⁴² <https://untotheone.com/articles/the-zawiya/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

¹⁴³ <https://untotheone.com/articles/article-tree/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

¹⁴⁴ <https://untotheone.com/articles/article-tree/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

¹⁴⁵ <https://untotheone.com/public/health/exercise-programs/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

ülkelerdeki talebelere kolaylık sağlamaktadır. Bu derslerin bir kısmına ücretli bir kısmına da ücretsiz olarak www.kiflayn.com ve www.untotheone.com adlı sitelerden ulaşılabilir. Şeyh Keller'ın eşi Ümmü Sehl de yine bu sitelerde bir kısmı ücretli olmak üzere tefsir, Kur'an Arapçası ve tarih dersleri vermektedir.¹⁴⁶ Ümmü Sehl, bir yandan da Hayy'daki ebeveynlere, Müslüman çocuk yetiştirme konusunda dersler vermektedir. Bu derslerde özellikle çocukları edep ve ahlâklı yetiştirmek için onlara nasıl hitap edilmeli konusuna önem verilmektedir. Bu derslerin çıkış noktası, çocukların erdemli birer Müslümanlar olarak yetişmeleri ve onlara İslâmî bir çevrede yaşama fırsatı sağlayabilme umududur.¹⁴⁷

VI. Eserleri

A. Becoming Muslim (Müslüman Olmak)

Şeyh Nuh Keller, bu kitabı 2001 yılında, İslâm'a nasıl girdiğini, İslâm'da en çok neyin kendisini etkilediğini ve onu Müslüman olmaya iten şeyin ne olduğunu merak edenler için kaleme almıştır. Bu eser, Ortadoğu'da Müslüman bir tercüman olan genç bir Amerikalı Katolik üniversite öğrencisinin hikâyesini anlatmaktadır. Keller'ın okuyarak, çalışarak ve seyahat ederek, yıpranmış balıkçılardan dünyevî profesörlere ve Mısır'daki peçeli Müslüman kadınlara kadar insanlarla bir karşılaşmasıdır. Bu eserden anladığımız kadarıyla, insanların erken dönem kültürleriyle bağlı sayıldığı bir dünyada, bir adamın Hristiyanlığa vedasının, Ateizmden geçişinin ve on dört asır önce Mekke'de indirilen bir vahiyde, İlâhî gerçeği bulmasının hikâyesi anlatılmaktadır.

¹⁴⁶ <https://kiflayn.com/umm-sahl/> (Erişim Tarihi: 05.2018)

¹⁴⁷ <https://untotheone.com/public/raising-muslim-children/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

Keller, ilk olarak doğumundan ve ailesinden kısaca bahsetmiş, ardından Felsefe eğitimi gördüğü yıllarda Felsefenin, kendisine, “Ne demek istiyorsun ve Nasıl biliyorsun?” sorularını sormayı öğrettiğini anlatmıştır. Bu sorulara kendinde ve dininde cevap bulamayınca Hristiyanlıkla ilgili görüşlerini gözden geçirmeye başlamış, cevapları Gazzâlî’nin eserlerinde ve Kur’an tercümelerinde aramaya başlamıştır. Bir yandan okul masrafları için girdiği tekne balıkçılığı işinde, insanın doğayla olan ilişkisini sorguladığını anladığımız Keller’ın, insanın zayıf ve küçük olduğunu, etrafında olan doğa olaylarını kontrol edemediğini fark ettiğini görmekteyiz.¹⁴⁸

Keller’ın, Kur’an’ın kutsal kitap olduğu yönündeki kanaati güçlenince, onu daha iyi anlamak için Arapça öğrenmek amacıyla Kahire’ye gittiğini ve Mısır’da Müslüman oluncaya kadar geçirdiği süreçte karşılaştığı Müslümanların, İslâm üzerine düşünmesinde önemli rol oynadığını anlamaktayız. Son olarak Keller’ın, Allah’ın, içinde bir dine ait olma arzusu yarattığını ve 1977’de İslâm’a girdiğini anlattığı bu eseri, Müslüman olmak isteyen birçok kişiye yol göstermiş ve İslâm’ı doğru anlamalarına vesile olmuştur.¹⁴⁹

B. Evolution Theory In İslâm (İslâm’da Evrim Teorisi)

Bu kitap, Darwin’in evrim teorisine inananların dînî durumunu soran Müslüman bir biyoloğun mektubuna¹⁵⁰ Şeyh Keller’ın 1999 yılında verdiği cevaptır. Bilindiği üzere on dokuzuncu yüzyılda bilimin gelişmesiyle birlikte gerek yoktan yaratma fikrini gerekse yaratmanın evrimsel bir süreçte gerçekleştiğini kanıtlamaya yönelik çabalar karşısında canlıların ortaya çıkış ve türeyişinin Tanrı’nın değil tabiatın bir eseri olarak göstermeye çalışan araştırmalar hız kazanmıştır. Charles R. Darwin’in **The Origin of Species** adlı

¹⁴⁸ Keller, **Becoming Muslim**, s. 8-9.

¹⁴⁹ Keller, **a.g.e.**, s. 9-14.

¹⁵⁰ Mektubun içeriği için bkz. Keller, **Evolution Theory and İslâm**, The M.A.T. Papers, Cambridge, 1999, s. 1.

eserlerinde görüldüğü üzere yaratılışçılığa karşı çıkan bu tepkiler zamanla bilimsel faaliyetlerin ötesinde ideolojik bir boyut kazanmıştır. **The Descent of Man** adlı eserinde ise biyolojik açıdan insanın menşeyini araması ve insanın bugünkü halinden çok daha ilkel olan maymunumsu bir varlıktan türediğini söylemesi, Darwinizm diye adlandırılan evrim teorisinin özünü belirlemiştir.¹⁵¹ Buna karşılık Keller, öncelikle evrim teorisi ve İslâm ilişkisini, tutarlılık, mantıksallık, uygulanabilirlik, insan, insan dışı türler ve yeterlilik bakımından altı başlık altında incelemiş ve bu incelemenin sonucunda Darwin'in tezinde ciddi zayıflıkların tespit edilebileceğini göstermiştir. Ayrıca Darwin kendisi de **The Origin of Species** eserinde doğası gereği, teoriyi ispatlayabilecek veya çürütebilecek ara formların fosil kanıtlarının asılsız ve dayanıksız kaldığını söylemektedir.¹⁵² Daha sonra, insanlığın doğal seleksiyon ve rastgele mutasyonun sonucu olarak ortaya çıktığı fikrinin küfür (inançsızlık) olduğunu, sebeplere ve sebeplerin kendi başına etkiler yarattığına inanmanın Allah'a ortak koşmak olduğunu anlatarak,¹⁵³ evrim teorisi hakkındaki dînî yargının ana hatlarını çizmiştir. Yazara göre ilmin hakiki kaynağı, vahyi tanıyan ve hakka ilham olan ruhu ve ruhu kuşatan, doğru anlaşıldığı şekliyle aklıdır. Buna karşılık eserdeki araştırmaların sonucunda yardımsız insan zihninin, insanlığın doğasını asla ölçemeyeceğini, hatta kökeninin gizemini daha da az kavrayabileceğini görmekteyiz.

C. Port In A Storm (Fırtınada Bir Liman)

Bilindiği üzere kible, istikametlerin en şerefliisidir. Bu kitabın asıl fıkıh sorusu, tüm Kuzey Amerikalı Müslümanların Mekke'nin fiziki yönüne doğru namaz kılmalarının istenip istenmediğidir. Şeyh Keller'ın 2001 yılında yazdığı bu eserinin ilk otuz sayfasında Mekke'nin, Kuzey Amerika'dan fiziki yönü sorunu çözümlenmektedir. Buna en

¹⁵¹ Mehmet Bayrakdar, **Tekâmül Nazariyesi**, DİA., İstanbul, 2011, c. 40, s. 337-339.

¹⁵² Charles Robert Darwin, **The Origin of Species**, Ed. J. W. Burrow, Penguin Books, Londra, 1979, s. 291-317.

¹⁵³ Keller, **Evolution Theory and İslâm**, s. 13.

açıklayıcı çözüm olarak İslâm filozofu Nasîrüddin Tûsî'nin (v. 672/1274), **Tezkiretü'n-Nasîriyye** eserinde anlattığı Mekke'nin tam yönünü bulma örneği gösterilmiştir.¹⁵⁴ Ardından eserde, okuyuculara ilk Kuzey Amerika kıblesi üzerine, el-Ezher'in 1998 fetvası sunulmaktadır.¹⁵⁵ Bu noktadan hareketle yazarın, din ve bilim, ilâhî ve dünyevî, âlimler ve mühendisler, içtihat ve taklit arasındaki ilişkiler gibi önemli çağdaş konuları incelediğini görmekteyiz.

Keller'ın yazdıklarından anlaşıldığı üzere, günümüzde hâlâ Kuzey Amerika'da üç farklı kible yönünden hangisinin doğru olduğu tartışma konusudur. Keller, *Port In A Storm* kitabı için bilgi toplama sürecinde, Arap dünyasının dört bir yanındaki dört sünî fıkıh okulundan âlimlere, 1999 yılında Amerika'da üç grup Müslümanın görüşlerinin alınmasının ardından, kiblenin üç farklı yöne baktığı bir kongre merkezinde namaz kıldıklarını söylediklerinde, ziyarete gelen bilim insanlarından hiçbirinin bunu uzaktan bile kabul edilebilir bulmadıklarını veya geçerli bilimsel farklılıkların bir sonucu olarak görmediklerini, aksine bunu sadece bir fitne olarak gördüklerini söylediklerini aktarmıştır.¹⁵⁶ Bu ve bunun gibi farklı yönlerde doğru namaz kılma hadiseleriyle çokça karşılaşan Keller, Kuzey Amerika'dan Mekke'ye doğru yönün kuzeydoğu yönü olduğunu birçok İslâm âliminin kanıtlarını da örnek göstererek vurgulamıştır.

Geleneksel İslâm hukukunu, karmaşık coğrafi konuların açık bir anlatımını ve Keller'ın yedi Müslüman ülkeden yirmi üç çağdaş âlimle kendi görüşmelerini ve yazışmalarını birleştiren bu kitap, yalnızca Batılı Müslümanlar için değil, modern dünyada İslâm hukuku ile ilgilenen herkes için bir keşif yolculuğudur. Keller, eserin sonuna üç boyutlu dünyamızın iki boyuta indirgenmesinin ve dünyanın hangi iki boyuta,

¹⁵⁴ Bu örnekte güneşin Kâbe'nin dikey olarak üzerinde olduğu vakitte kişinin bulunduğu yerdeki zamanı nasıl hesaplayacağını anlatılmaktadır. Ayrıca bkz. Nasîrüddin Tûsî, **Tezkiretü'n-Nasîriyye fi'l-Hey'e**, Dar Su'ad al-Sabah, Ed. Abbas Süleyman, Kuveyt, 1993, s. 272.

¹⁵⁵ Ezher Fetvası'nın İngilizce çevirisi için bkz. Keller, **Port In A Storm**, Wakeel Books, Amman, 2001, s. 31; Ezher Fetvası'nın Arapça metni için Bkz. Keller, **Port In A Storm**, s. 215.

¹⁵⁶ Keller, **a.g.e.**, s. 148.

örneğin kare, üçgen, koni, yıldız gibi boyutlara indirgenirse ne tür bozulmalara yol açtığını göstermek amacıyla Snyder ve Voxland'ın Harita Projeksiyonları Albümü'nden örnek harita çizimlerini eklemiştir.¹⁵⁷ Bu çizimlerin amacının ise Mekken'in doğru yönünü bulmak için, dünyanın hangi şekilde çizilmesinin, bozulmalara neden olmayacağını görmemizi sağlamak olduğunu anlamaktayız.

D. Reliance Of The Traveller (Yolcunun İmanı)

Asıl adı yolcunun imanı anlamında “**Umdatü's-Sâlik ve Uddetü'n-Nâsik**” olan bu kitap, Şâfiî mezhebi için klasik bir fıkıh kılavuzudur. Asıl metnin yazarı 14. Yüzyıl bilgini Ebû'l Abbâs Şihâbüddin Ahmed İbnü'n Nakib el-Mısırî'dir (v. 769/1368). El-Mısırî, çalışmalarını İmam Nevevî ve İmam Ebû İshak Şirazi'nin (v. 476/1083) Şâfiî fıkhıyla ilgili eserlerine dayandırmıştır. **Umdatü's-Sâlik**, 1990 yılında Şeyh Nuh Ha Mim Keller tarafından İngilizceye çevrilmiştir ve bir Avrupa dilinde standart bir İslâmî hukuk referansının El-Ezher tarafından onaylanan ilk çeviri olmuştur. Çeviri, İngiliz alfabesinin harflerine göre, Kitap A, Kitap B şeklinde yirmi altı bölümden ve 1232 sayfadan oluşmaktadır. A'dan C'ye kadar olan kitaplar, Keller tarafından derlenen fıkıh için bir kılavuz oluşturan giriş materyallerini içermektedir. D'den O'ya kadar olan kitaplar, giriş kısmı da dâhil olmak üzere el-Mısırî'nin orijinal çalışmasına karşılık gelmektedir. P'den V'ye kadar olan bölümde, kişisel etik, karakter ve geleneksel İslâm tasavvufu gibi konuları ele alan Gazzâlî'nin **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**'i ve Nevevî'nin **Riyâzu's Sâlihîn**'i gibi ünlü klasik metinleri içeren sekiz kısa eserin çevirileri bulunmaktadır. Kitap W, kapsamlı notlar ve eklerden oluşmaktadır. Kitap X, çalışma boyunca bahsedilen yüzlerce kişinin küçük biyografilerini sunmaktadır. Kitap Y ve Z, çeviriye bir kaynakça ve dizinlerle bitiren bölümlerdir. Şeyh Keller'ın, modern toplumlarla alakasız olduğunu

¹⁵⁷ Keller, **Port In A Storm**, s. 231.

düşündüğü için kitabın bazı bölümlerini tercüme etmemiş olduğunu, orijinal Arapça metin haliyle bıraktığını görmekteyiz. Bu kısımlar, kölelik üzerine, kölelerin ve efendilerinin hak ve görevlerini açıklayan bir bölümün yanı sıra, örneğin altın kullanarak aletlerin tamir edilmesi ile ilgili bir tartışma gibi bazı daha küçük bölümleri içermektedir.

Sûfilîği yaymak için geniş bir yelpaze içeren bu kitap, Batı’da büyük yankı uyandırmıştır. İçinde altı bin şeriat kuralına da yer verilen eserin, İngilizceye çevrilen kitaplar arasında alanında bir ilk olma özelliğini de taşıdığını görmekteyiz. Şeyh Keller, tercümeyle 1982 yılında başlamıştır ve Şeyh Abdü’l Vekil Durubî ve Şeyh Nuh Ali Selman el-Kudât ile tekrar tekrar gözden geçirdikten sonra 1991 yılında eserin ilk basımı yapılmıştır. Bu kitap aynı zamanda İngiltere ve Amerika’da üniversite seviyesinde İslâm fikhî öğreten gayrimüslim akademisyenlerin başvurdukları standart bir referans kitabı olmuştur. *Reliance of Traveller*’ın yayınlanmasıyla birlikte Batı Müslümanları Keller’ı sözcüleri olarak görmeye başlamış, birçok yerde konferans ve seminerlerine katılmaya başlamışlardır.¹⁵⁸

E. Sea Without Shore (Kıyısız Deniz)

Şeyh Keller’ın 2011 yılında kaleme aldığı bu eserin okuyucuya verdiği ilk ders, ilâhî mevcudiyetin çağrısının, cennetten gönderilen tüm vahiyler aracılığıyla zaman ve mekân boyunca uzanmakta olduğudur. Bu mesaj, ulaştığı her kalbin özünde, sadece insan ile İlâhî arasındaki perdeyi kaldırmak, inanmak, ibadet etmek ve amel etmek değil, her şeyden üstün olan Allah’ı görmek, bilmek ve onunla birlikte olmak arzusunu da meydana getirmektedir. Tasavvufun bir anlamının da Hz. Muhammed’in (s.a.s.), “*sanki O’nu görüyormuş gibi*” ifadesiyle, doğrudan bilgi yoluyla Allah’a ibadet etme şekli olduğunu

¹⁵⁸ <http://www.sazeliyye.org/?pnum=231&pt=%C5%9Eeyh+Nuh+Ha-Mim+Keller> (Erişim Tarihi: 08.06.2004)

öğrendiğimiz bu eser, yazarın kendi sūfilik yolunda tanıştığı ve tanıdığı beş olağanüstü adamı ve birkaç on yıl boyunca Yakın Doğu’da yaşarken onlardan duyduklarını ve öğrendiklerini anlatmaktadır. Bu kitap, en yüksek gerçekliğin deneyimsel bilgisinin yaşayan geleneğine bir pencere sunmaktadır. Asırlık bir İslâm tasavvufi düzenine, içeriden bakış açısıyla olduğu kadar, insan varlığının kalbindeki en büyük gizemlere, yani insan, Allah ve ölümden sonraki kaderin çözümü için de değerli bir el kitabıdır.

Bu eser, aynı zamanda, kendisini “*ona şah damarından daha yakın*”¹⁵⁹ olarak tanımlayan insanın yaratıcısına bir yaklaşımdır. Kitap, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Şeyh Keller, Şâzelî yolunda tanıştığı kişileri ve onların kendisine nasıl rehberlik ettiklerini anlatmaktadır. Keller’ın, bu tür insanların artık var olmadığı düşünülmesin diye bu bölümle başladığını anladığımız eserin ikinci bölümünde, denenmiş ve doğru bir tasavvuf yöntemi olduğu için Şâzelî tarikatından, hükümlerinden ve şeyhinden bahsedilmiştir. Bu bölümün, Şâzelî tarikatını öğrenmek ya da almak isteyenler için yeterince detaylı ve anlaşılır olduğunu, Şâzelî yolunda olanlar içinse uygulamaları gereken kuralların eksiksiz ve açıklayıcı olduğunu görmekteyiz. Üçüncü bölüm ise günümüzde kendisine bir tasavvuf yolu arayanlar veya İslâm’ı yanlış tanıyanlar için ihtiyaç duyabilecekleri teolojik soruların cevaplarını içermektedir.¹⁶⁰ Bu sorulardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Hakikatin bir olup olmadığı veya doktrinleri birbiriyle çelişen bir dizi dinî gelenek tarafından doğru şekilde ifade edilip edilemeyeceği, tüm dinlerin evrensel geçerliliği olup olmadığı, Allah’ın belirli bir dini neshetse de o dine inananlara olan vaadini neshedip etmeyeceği vb. Şeyh Keller’ın, bu sorulara her konuda olduğu gibi âyet, hadis ve İslâm âlimlerinin görüşlerine yer vererek cevap verdiğini görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse, Keller’ın birbiriyle bağlantılı olan bu sorulara cevap verirken Kur’an’ın,

¹⁵⁹ Kâf, 50: 16.

¹⁶⁰ Keller, *Sea Without Shore*, s. VII.

“Kim İslâm’dan başka bir din arama çabası içine girerse, bilsin ki, bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o âhirette ziyan edenlerden olacaktır.”¹⁶¹ âyet-i kerimesini, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.),

“Muhammed’in canı kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, Yahudi veya Hristiyan da olsa bu ümmetten, beni duyan, sonra da benim peygamber olarak kendisiyle gönderildiğim dine inanmadan ölen kimse, mutlaka cehennemliklerden olur.”¹⁶² hadîs-i şerifini ve İbnü’l Arabî’nin,

“Vahyedilen bütün dinler nurdur. Bu dinlerden Hz. Muhammed’in (s.a.s.) vahyedilen dini, yıldızların nuru arasında güneşin nuru gibidir. Güneş görüldüğünde, yıldızların ışığı gizlenir ve güneşin ışığına dâhil olurlar. Bunların gizlenmesi, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) vahyolunan dini aracılığıyla diğer vahye dayalı dinlerin neshedilmesi gibidir. Bununla birlikte, yıldızların ışığı gibi gerçekte vardır. Bu, her şeyi kapsayan dinimizde neden tüm elçilerin ve tüm vahyedilmiş dinlerin gerçeğine inanmamız gerektiğini açıklar. Yani, fesih ile bâtil olmazlar, bu cahillerin görüşüdür.”¹⁶³ sözü ile bu konuları açıklamıştır. Bu açıklamaların sonunda İslâm, bütün insanlara gönderdiğine göre, sadece İslâm’ın geçerli veya kabul edilebilir tek din olduğu, İslâm’dan başka bir din arayanın kâfir olduğu ve Allah’ın bir dini neshetse de vaadinden dönmeyeceği sonucuna varmıştır.

F. Sufism and Islam (Tasavvuf ve İslâm)

Bugün birçok Müslümanın, kalplerine baktığında manevî bir boşluk hissettiğini bilmekteyiz. Konuşmalar bol, ancak sandalyeler katlanıp insanlar evlerine gittiklerinde,

¹⁶¹ Âl-i İmrân, 3: 85.

¹⁶² **Hadislerle İslâm**, c. 1, s. 570; Müslim, İmân, 240.

¹⁶³ Muhyiddin İbnü’l-Arabî, **Fütûhâtü’l Mekkiyye**, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, 2006, c. 3, s. 153.

dualarını ve iç dünyalarını her zamanki gibi kuru bulmaktadırlar. Burada bir şeyin eksik olduğu açıkça belli olmaktadır. Şeyh Keller'ın bu eserinin, İslâmî vahyin merkezinde, hiçbir zaman söndürülmemiş, ancak zamanımızda modernist ve Müslüman reform literatürünün kile sepetiyle kaplanmış parlak bir ışık olduğunu gösterdiğini anlamaktayız.

Her Müslümanın gözünde birincil gerçeklik, ezeli ve ebedi olan Allah'tır. Evren ise birincil gerçekliğin fenomeni olarak türemiştir. Bu açıdan dünya bir metindir ve Allah'ın bizi burada yaratması ve peygamberleri aracılığıyla bize değerleri ve ebedi gerçekleri vahiy etmesi onun bağlamıdır. Allah'ın vahiyleri, dünyanın halkları kadar çok olmuştur çünkü insan başlangıçtan beri Allah'ı tanımaya ve sevmeye çalışmıştır, bazıları tapınma yoluyla, bazıları söylemsel kategoriler yoluyla, bazıları da doğrudan deneyim yoluyla. Keller da bu kitabını, sufizmin bugünkü Müslüman topraklarında yaşayan geleneğini ve İslâm'ın nihai vahyi içindeki yerini anlatmak için 2002 yılında kaleme almıştır. Özellikle çağdaş Müslümanlar, bazen tasavvufun İslâm'a yabancı olduğunu duymakta ve dinin geleneksel bilimleri arasındaki yerini merak etmektedirler. Keller'ın, bu sorulara, tasavvuf yolunu doğrudan kendi kaynaklarından inceleyerek cevap verdiğini ve tasavvufu anlamının yolunun tasavvufun kökenine inmekten geçtiğini görmekteyiz.

G. Tariqa Notes (Tarikat Notları)

Şeyh Keller, bu basılmamış derleme kitabında Şâzelî tarikatını, tarikatın yolunun ne olduğu, bu yola girenin yapacağı yolculuğu, tarikattaki kişilerin davranış adabını, tarikatın silsilesi ve kollarıyla birlikte dört ana başlık altında inceleyip detaylarıyla anlatmıştır. **Sea Without Shore** adlı kitabının ikinci bölümünün genişletilmiş ve detaylandırılmış hali olan bu eser, Şâzelî tarikatıyla ilgili merak edilen her soruya cevap vermektedir. Şâzelî tarikatına girmeyi yola çıkmak, Şâzelî tarikatını öğrenme ve uygulamayı ise bu yolda yolculuk etmek olarak tanımlayan Keller, tarikatın takipçilerine

bu yolda ileriye daha iyi görebilmeleri ve öğrendiklerini daha iyi uygulayabilmeleri için önemli birçok Şâzelî şeyhinin öğütlerini de örnek göstererek takipçilerin bu yolculuğu başarıyla tamamlamalarına yardımcı olacak değerli bir eseri okuyucularına sunmuştur.

H. The Concept Of Bid'a In Islamic Shari'a (İslâm Şeriatında Bid'at Kavramı)

Bu eser, Şeyh Nuh Ha Mim Keller'ın 25 Ocak 1995 Çarşamba günü Nottingham ve Trent Üniversitesi'nde yaptığı konuşmaların metin haline getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu kitabın amacı, İslâm'da bid'at kavramına ilişkin olası bazı yanlış anlamaları, Peygamber'in (s.a.s.) hadisleri ışığında açıklığa kavuşturmadır. Özellikle *“Sonradan ortaya çıkarılmış konulara dikkat edin, çünkü sonradan ortaya çıkan her şey bid'attır. Her bid'at dalalettir ve her dalalet ateştedir.”*¹⁶⁴ hadis-i şerifi üzerinde durularak, geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte de devam edecek olan yenilik konusuyla ilgili merak edilenlere cevap vermektedir. Keller bu hadisin yanlış anlaşılmasında gerektiğine vurgu yaparak öncelikle hadiste geçen “her” kelimesinin mutlak bir genellemeyi işaret etmediğini söylemektedir. Eğer öyle olsaydı dünyada yeni olan her şeyin haram veya yanlış olması anlamına gelirdi. Oysa Resûlullah (s.a.s.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

*“Kim İslâm'da güzel bir işe öncülük eder ve kendisinden sonra bununla amel edilirse kendisinden sonra o işi yapanlar gibi sevap alır.”*¹⁶⁵

Sonuçta Keller, İslâm'ın birinci yüzyılından sonra ortaya çıkan her yeni eylemi, fayda veya zarar içerip içermediğine bakılmaksızın bir dalalet olduğuna karar vermenin,

¹⁶⁴ **Hadislerle İslâm** c. 1, s. 693.

¹⁶⁵ **Hadislerle İslâm**, c. 4, s. 323; Müslim, İlim, 15.

şeriatın geniş ve kapsamlı sınırlarını daraltıp, analogik akıl yürütme ile kurulan hükümleri geçersiz kılacağına varmıştır.¹⁶⁶

I. Etiquette With The Quran (Kur'an ile Âdâp)

Bu eser, kadın ve erkeklere Allah'ın sözü Kur'an-ı Kerîm'den en iyi şekilde nasıl yararlanabileceklerini açıklamak için tasarlanmış ve yazılmıştır. Bu eserde, Kur'an'ın nimetinin, onu okunması gerektiği gibi okuyanın onunla değişmesi ve insanın etrafında olup biten her şeyin sebebini onunla anlaması olduğu ifade edilmektedir. Kur'an okuma ilminin tohumu, Allah'a yaklaşmak için alçakgönüllü bir niyet; kök saldıgı toprak, hürmet, huşu ve sevgi; meyvesi, burada ve öbür dünyada saadet getiren ezeli iman hakikatlerindeki kesinliktir. Keller, çok fazla şey öğrenmenin hikmet öğretmediğini, geleneksel kitapların sırlarını açığa vurmadiğini, anahtarı olmayanlara fayda sağlamadığını söylemekte ve bu anahtarın, başlıktaki görgü kuralları olarak çevrilen, işleri yapmanın doğru yolu olarak tanımlanan “âdâb” olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶⁷ Kitaplar, bilhassa mukaddes olanlar, âdâb ehline ilmini vermişlerdir. İslâm ilimlerini bilen Batılılar, böyle bir İngilizce kitabın çıkmasını uzun zaman beklemişlerdir.

¹⁶⁶ Keller, **The Concept Of Bid'a In Islamic Shari'a**, The M.A.T. Papers, İngiltere, 1999, s. 8-9.

¹⁶⁷ Nuh Ha Mim Keller, **Etiquette With The Quran**, Starlatch Press, ABD, 2003, s. I-III.

İKİNCİ BÖLÜM
ŞEYH NUH HA MİM KELLER'IN
TASAVVUF ANLAYIŞI

I. Şâzelîlik

Şeyh Keller'ın, mensubu ve şeyhi olduğu Şazelîlik tarikatı ile ilgili verdiği bilgiler, onun Şâzeliyye yolundaki yolculuğu ve tarikat hakkındaki görüşlerini öğrenmemiz açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu bölümde Şâzelî tarikatıyla ilgili genel bilgiler ve Keller'a göre Şâzelîliğin yanı sıra Amerika ve Ürdün'de Şâzelîlik konularına da Keller'ın Amerika'dan Ürdün'e uzanan hidayet yolculuğu nedeniyle yer verilmiştir.

Şâzelî tarikatının temelleri, mürşidi Abdüsselâm bin Meşîş'in emriyle 1224-1226 yıllarında İfrîkiye'ye gidip Şâzile beldesindeki Zağvân dağında bir mağarada inzivaya çekilen Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin otuz dört-otuz beş yaşlarında iken o dönemde İfrîkiye bölgesinin başşehri olan Tunus'a geçip irşad faaliyetine başlamasıyla atılmıştır. Şâzelî'nin 1244'te Tunus'tan İskenderiye'ye gelmesiyle birlikte tarikat çok daha geniş kesimlere ulaşma imkânı bulmuştur. Şâzeliyye öncelikle İskenderiye, Kahire, Tunus gibi şehir ortamlarında teşekkül etmiş, sonraki dönemlerde Mısır'ın yanı sıra Mağrib bölgesinin kırsal alanlarında yayılma imkânı bulmuş, geniş halk tabakasının ve şeyhlerin uygulamalarına bağlı olarak ulemâ üzerinde de etkili olmuştur. Şâzeliyye, mârifet kavramına güçlü vurgu yapan bir tasavvuf yoludur. Mârifetullah konusu gerek Şeyh Şâzelî'nin hizb, dua ve vecizelerinde gerekse sonraki Şâzelî şeyhlerinin eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Mârifet sahibi olmak Şâzelî yolunun dervişlerinin temel amacıdır. Şâzeliyye, yüzün üzerindeki alt koluyla İslâm dünyasında en yaygın tarikatlardan biridir. Tarikatın birçok kolu bugün yaşamamakta veya kendi arasından çıkan bir kolun içinde devam etmektedir. Dünyanın hemen her yerinde müntesibi bulunan Şâzeliyye 20. yüzyılda Batı'da en çok ilgi gören tarikatlardan biridir.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Ahmet Murat Özel, **Şâzeliyye**, DİA., İstanbul, 2010, c. 38, s. 387-390.

Ürdün’de Şâzeliyye: Ürdün’de bulunan tarikatlardan en yaygın olanı Şâzeliyye tarikatıdır. Şâzeliyye, Ürdün’e Derkâviyye kolu vasıtasıyla girmiştir. Ürdün’de Derkâviyye’nin en yaygın faaliyet gösteren şubesi ise Hâşimiyye’dir. Derkâviyye’nin Ürdün’e girmesi, Hâşimiyye kolunun kendisine nisbet edildiği Şeyh Muhammed b. Hâşimî’nin Suriye’de seyrü sülûkunu tamamlayan halifeleri vasıtasıyla olmuştur. Çok sayıda halifesi ve müridi olduğu belirtilen Hâşimî, Ürdün’de faaliyet göstermemekle birlikte bazı halîfeleri Ürdün’e yerleşmiş ve burada Şâzelî tarikatının yayılmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Böylece Şâzeliyye, Ürdün’de bulunan tarikatlar arasında büyük bir yekûn teşkil etmişlerdir. Dolayısıyla Hâşimî, halifeleri vasıtasıyla Ürdün’deki tasavvufî hayatı büyük oranda etkilemiştir.

Ürdün’de dolaylı etkisi gözüken şeyhlerden en önemlisi Şeyh Abdurrahman eş-Şagurî’dir. Şagurî’nin bazı müridleri Şeyh Nuh Keller gibi dünya çapında tanınır kimselerdir. Ayrıca René Guénon (Abdülvâhid Yahyâ), Michel Valsan, Frithjof Schuon (Îsâ Nûreddin), Martin Lings (Ebûbekir Sirâceddin), Titus Burckhardt, Ian Dallas (Abdülkâdir es-Sûfî), Gai Eaton gibi ihtida etmiş önemli aydınların Şâzeliyye tarikatına intisap etmesi, tarikatı Batılı çevrelerde bir ilgi odağı haline getirmiştir.¹⁶⁹

Amerika’da Şâzeliyye: 1980’de Amerika’ya yerleşen Frithjof Schuon’un (Şeyh İsa Nureddin), kökleri Şâzeliyyenin Derkaviyye koluna dayanan tasavvufî anlayışıyla kaleme aldığı kitaplar ve yetiştirdiği talebelerden de anlaşılacağı üzere ülkedeki tasavvufî hayata entelektüel bir vurgu katmıştır. Amerika’daki sûfî gruplar arasında özel bir yeri bulunan Frithjof Schuon’un görüşlerinde René Guénon ve gelenekselciliğin büyük bir etkisi olmuştur.¹⁷⁰ Tasavvufun Avrupa ve Amerika’da entelektüel anlamda yayılmasında

¹⁶⁹ Mahmud Esad Erkaya, Günümüz Ürdün’de Faaliyet Gösteren Tarikatlar, **Ekev Akademi Dergisi**, Bahar 2016, S. 66, s. 397-398.

¹⁷⁰ Nurullah Koltas, **Amerika’nın Tasavvufu Keşfi**, İnsan Yay., İstanbul, 2021, s. 140.

1. Silsilenin Manevî Kökenleri

Silsile, Arapça, zincir demektir. Bu zincir, tasavvuf okulundaki manevîyat öğretmenleri zincirini temsil etmektedir. Bu zincirin son halkası, Hz. Muhammed Mustafa'dır (s.a.s.).¹⁷⁵ Bu münasebetle, Hz. Ali'den (r.a.) gelen silsileye, Alevîyye, Hz. Ebû Bekir'den (r.a.) gelen silsileye, Sıddîkiyye (Bekrîyye) adı verilmektedir. Diğer İslâmî ilimlerde liyakati belgelemek için icâzetnâmeler bulunduğu gibi tarikatlarda da hakiki şeyhleri sahtelerinden ayırt etmek için icâzetnâme usulü benimsenmiştir. Bu icâzetnâmelerde icâzet veren zatın şeyhlerinin bir silsile şeklinde yazılması gelenek halini almış, böylece o şahsın köklü bir tasavvufî geleneğe dayandığı ifade edilmek istenmiştir.¹⁷⁶ Şâzelî tarikatının silsilesi şu şekildedir:

- 1- Resûl-i Ekrem Muhammed Mustafa (s.a.s.) (571-632)
- 2- Ali b. Ebu Tâlib (597-660)
- 3- el-Hasan b. Ali b. Ebu Tâlib (r.a.) (625-670)
- 4- Ebu Muhammed Câbir b. Abdullah el-Ensârî (605-693)
- 5- Ebu Osman Said el-Gazvânî
- 6- el-Kutb Ebu Muhammed Feth es-Suûd
- 7- Sa'd
- 8- Ebu Muhammed Said es-Sâfî
- 9- Ebu'l-Kasım Ahmed el-Mervânî
- 10- Ebu İshâk İbrahim b. Ahmed el-Havvâs el-Basrî (800-904)
- 11- Zeynuddin Muhammed el-Kazvînî
- 12- Şemseddin Muhammed et-Türkmânî
- 13- Tâceddin Muhammed et-Türkmânî

¹⁷⁵ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 574.

¹⁷⁶ Ali Bolat, Mehmet Uyar, Muammer Cengiz, **Tasavvuf: Tarih, Doktrin, Tenkit**, E Yazı Yay. Samsun, 2019, s. 225-226.

- 14- Nureddin Ebu'l-Hasan Ali ed-Dekkak (v. 1015 veya 1021)
- 15- Fahreddin
- 16- Takiyüddin el-Fakîr el-Vâsitî el-Irakî (v.1198)
- 17- Abdurrahman b. el-Hüseyin eş-Şerif el-Attâr el-Medenî ez-Zeyyât
- 18- Abdüsselam b. Meşîş (1140-1223)
- 19- Ebu'l-Hasan Şâzelî (1196-1258)
- 20- Ebu'l-Abbas Mürsî (1219-1288)
- 21- Ahmed b. Ataullah el-İskenderî (1259-1309)
- 22- Dâvud b. Ömer b. Mâhla el-Bâhlî (v.1318 veya 1331)
- 23- Muhammed Vefâ Bahr es-Safâ (1303-1364)
- 24-Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed Vefâ (1360-1404)
- 25- Yahya b. Ahmed eş-Şerif el-Vefâî el-Kadirî (1396-1453)
- 26- Ahmed b. Ukbe el-Hadramî (1421-1490)
- 27- Ahmed ez-Zerrûk (1442-1493)
- 28- İbrahim el-Fehhâm (v.1524)
- 29- Ali es-Senhâcî el-Meknî ed-Devvâr (v.1553)
- 30- Abdurrahman el-Meczûb (1504-1569)
- 31- Yusuf b. Muhammed el-Fâsî (1530-1604)
- 32- Abdurrahman el-Fâsî (1564-1626)
- 33- Muhammed b. Abdullah el-Fâsî (d.1578)
- 34- Kasım el-Hasâsî (1592-1672)
- 35- Ahmed b. Abdullah el-Fâsî (1632-1708)
- 36- Muhammed el-Arabî b. Ahmed el-Fâsî (1669-1758)
- 37- Ali b. Abdurrahman el-Cemal el-Umrânî el-Hasenî (1674-1779)
- 38- Mevlâ el-Arabî b. Ahmed ed-Derkavî el-Hasenî (1737-1823)
- 39- Ebu İzze el-Mehâcî (v.1860)

- 40- Muhammed b. Kaddûr el-Vekîlî el-Karkarî (v.1884)
- 41- Muhammed b. el-Habîb el-Bûzîdî (1824-1909)
- 42- Ahmed el-Alevî (1869-1934)
- 43- Muhammed el-Hâşimî et-Tilimsanî (1881-1961)¹⁷⁷

1.1. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin Hayatı

Şâzelî tarikatının kurucusu olan Ebû'l Hasan eş-Şâzelî, hicretin 593/1196 senesinde, günümüzde İspanya'nın Kuzey Afrika'daki toprağı olan Sebte'nin (Ceuta) Gamere bölgesindeki bir köyde dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Abdullah'tır. Soyunun Hz. Ali'ye ulaştığı rivâyet edilmektedir.¹⁷⁸ Ebû'l Hasan eş-Şâzelî, dört kutuptan biridir. Tunus civarındaki Şâzele beldesinde şeyh olduğu için Şâzelî diye nisbet edilmiştir. İlk tahsiline Kur'an'ı ezberlemekle başlamıştır. Sonra tefsir, hadis ve fıkıh dersleri almıştır. Mâlikî mezhebini benimsemiştir. Tarikatı, Ebû Abdullah Seyyid Abdüsselâm bin Meşîş Hazretlerinden almıştır.¹⁷⁹ Ebû'l Abbâs Mursî, Mağrip diyarlarının birinde bu şeyhin şehit edildiğini söylemektedir.¹⁸⁰ Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin gerek kendisi gerekse en büyük halifesi Ebû'l Abbâs el-Mursî, başka şeyhi olmadığını söylerken, onun beş şeyhten daha tasavvuf aldığı ifade edilmiştir.¹⁸¹ Sonraları ona, “Şeyhin kim?” diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

“Ben önceleri Şeyh Abdüsselam bin Meşîş Hazretlerine intisap etmiştim. Ama şu anda hiç kimseye intisabım yok. Şu anda ben on denizden intisap alırım. Başta Hazreti Resûl. Ona salat ve selam olsun. Daha sonra sırası ile râşid halifeler: Hz. Ebû Bekir, Hz.

¹⁷⁷ İsmail Mutlu, **Tarikatlar 2**, s. 178-180

¹⁷⁸ Muhammed İhsan Oğuz, **Tasavvufun Öncüleri, On İki Büyük Veli**, Oğuz Yay., İstanbul, 1997, s. 91-92; Hocaşâde Ahmed Hilmi, **Hadikatü'l-Evliya**, Osmanlı Yay., İstanbul, 1979, s. 307.

¹⁷⁹ Atâullah İskenderî, **Letâifü'l-Minen**, Thr. Halîl el-Mansûr, Beyrut, 2005, s. 51.

¹⁸⁰ eş-Şârânî, **Tabakatü'l-Kübrâ**, Çev. Abdülkadir Akçiçek, Bedir Yay., İstanbul, 1986, c. 2, s. 975.

¹⁸¹ Ali Salim Ammar, **Ebû'l Hasan eş-Şâzelî**, Dârü't-Te'lif, Mısır, 1951, s. 56.

Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali. Allah onlardan razı olsun. Sonra Cebrail, Mikâil, Azrail ve İsrâfîl. Bir de Ruh-u Ekber. ”¹⁸²

Şâzelî Hazretlerinin, “Şimdi beşi gökyüzünden, beşi yeryüzünden on denizden su alıyorum.” dediği, sonraki ifadelerin bazı âriflerin yorumu olduğu da söylenmiştir.¹⁸³ Ebû’l Hasan eş-Şâzelî, şeyhinden ayrılırken son bir tavsiyesi olup olmadığını sormuştur. İbn Meşîş, ona şu tavsiyede bulunmuştur:

“Allah’tan kork, insanlara dikkat et, dilini onlardan sakın; kalbini onlara meyletmekten koru. Bütün azalarını günahlardan sakın, farzları yerine getir, artık sen velâyet mertebesine ermiş bulunuyorsun. İnsanlar hakkında Allah’ın sana yüklediği hak ve yükümlülük kadar konuş. Sen artık günahlardan sakınma derecesine ve takvaya ulaştın. Şöyle dua et: Allah’ım, bana merhamet ki, insanlardan söz etmeyeyim, onlar tarafından gelecek şeylere göğüs gereyim. Beni onların şerrinden koru. Onlardan gelecek iyilik ve hayır yerine beni kendi katında ihsan buyuracağın hayırlarla destekle, onlar arasında iken bana hususi yardımlarını esirgeme, Senin her şeye gücün yeter.”¹⁸⁴

1.2. Ebû’l Hasan eş-Şâzelî’nin Seyahatleri

Şeyhinden ayrılan Ebû’l Hasan eş-Şâzelî, Şâzele beldesine gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Bir müddet Şâzele’de, Zağfan dağında inzivaya çekilmiştir. Zaman tamamlandığında buradan inerek irşâda başlamıştır. Bir zaman sonra Şâzele’den ayrılarak Tunus’a gitmiştir. Burada, içinde âlimlerin de bulunduğu geniş bir mürid kitlesini etrafına toplamıştır. Bir müddet sonra buradan da ayrılarak Mısır’a gitmiştir.¹⁸⁵

¹⁸² Atâullah İskenderî, *Letâifü’l-Minen*, s. 92.

¹⁸³ Oğuz, *Tasavvufun Öncüleri, On İki Büyük Veli*, s. 93.

¹⁸⁴ Dr. Abdülhalim Mahmud, *Ebû’l Hasan eş-Şâzelî*, s. 24.

¹⁸⁵ Ali Salim Ammar, *Ebû’l Hasan eş-Şâzelî*, s. 84-85.

1.3. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin Cihadı

Şeyh Şâzelî, Mısır'da iken kalabalık bir Haçlı ordusunu kumanda eden Fransız kralı, Dokuzuncu Louis, şehri kuşatmıştır. Bir sözünde, “*Velîliği Allah tarafından ispatlanmış olanlar, ölümden çekinmezler.*” diyen Ebû'l Hasan eş-Şâzelî, o sırada ömrünün sonlarını yaşamasına ve gözleri görmemesine rağmen, İslâm ordusunun en ön saflarında yer alarak, mürîdleri ile birlikte kahramanlık destanları yazmıştır.¹⁸⁶ Savaş esnasında mürîdlerine iki evrâd okumalarını tavsiye etmiştir. Biri, “Hizbü'n-Nasr (Zafer Hizbi)”, diğeri ise düşmanın gözlerini yok etme hizbidir.¹⁸⁷ Mansûre Savaşı (648/1250) ismiyle tarihe geçen savaş sonucunda, Haçlı ordusu büyük bir bozguna uğramıştır. Kral Louis ve komutanlarından çoğu esir alınmıştır.¹⁸⁸ Şeyh Şâzelî, 656 (1258) veya 654 (1256) yılında hacca giderken vefat etmiştir.¹⁸⁹

1.4. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin Eserleri

Şâzelî Hazretleri herhangi bir kitap bırakmamıştır. Niçin kitap bırakmadığı sorulduğunda, “*Benim yazdıklarım, arkadaşlarımdır.*” cevabını vermiştir.¹⁹⁰ Şeyh Şâzelî'nin bir takım dualardan ibaret olan hizbleri vardır. Hizblerinin isimleri şöyledir: **Hizbü'n-Nasr, Hizbu't-Tams, Hizbu'l-Ferec, Hizbü'l-Kebir, Hizbü'l-Hamd, Hizbü'n-Nur, Hizbü'l-Berr, Hizbü'l-Bahr.** Gümüşhanevî Hazretleri, bu hizbleri **Mecmuatu'l-Azhab'ın Şâzelî** cildinde bir araya toplamıştır. Şeyh Şâzelî'nin hizblerinin çeşitli şerhleri de yapılmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁶ Es'ad el-Hatîb, **Sûfiler ve Aksiyon**, İnsan Yay., İstanbul, 1999, s. 82-83.

¹⁸⁷ Es'ad el-Hatîb, **a.g.e.**, s. 84; Abdurrahman Câmî, **Nefehâtü'l-Üns**, Trc. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul, 1989, s. 781.

¹⁸⁸ İsmail Mutlu, **Tarikatlar 2**, s. 147-148.

¹⁸⁹ eş-Şârânî, **Tabakatü'l-Kübrâ**, c. 2, s. 963; Abdurrahman Câmî, **a.g.e.**, s. 784.

¹⁹⁰ Atâullah İskenderî, **Letâifü'l-Minen**, s. 24.

¹⁹¹ İsmail Mutlu, **a.g.e.**, s. 148.

2. Ebû'l Abbâs el-Mursî

Şeyh Şâzelî'nin birçok talebesi vardır. En meşhur talebelerinden birisi, 1220'de Mürs'te doğan Ebû'l Abbâs el-Mursî'dir. Mursî, Endülüslü ve yüksek makam sahibidir.¹⁹² İbn Tari Berdi, bu zat hakkında, “*Ârif bir zat, zamanının kutbu, sınır boylarını gözetleyenlerden biri idi.*” demiştir.¹⁹³

Ebû'l Hasan eş-Şâzelî vefat ettiğinde erkek evladı olduğu halde, halife olarak bu müridini bırakmıştır. Onun bu hareketi, özellikle son asırlarda babadan oğula geçen şeyhlik uygulamasını, diğer bir ifadeyle “beşik şeyhliğini” ortadan kaldırmaya örnek olmuştur. Ebû'l Abbâs el-Mursî, melâmî¹⁹⁴ meşreptir. Yani kınayanın kınamasından korkmayan biridir. “*Şöhreti isteyen şöhretin kulu, gizliliği isteyen gizliliğin kuludur. Allah'ın kulu olan için ikisi de birdir.*” demiştir. Bu konudaki bir başka sözü de şöyledir:

“*H. Ömer'i rüyamda gördüm. 'Ey müminlerin emiri, dünya sevgisinin alameti nedir?' diye sordum. H. Ömer, 'Kınanmak korkusu ve övünme tutkusudur.' cevabını verdi.*”¹⁹⁵

Mursî, şeyhinin vefatından sonra genellikle İskenderiye'de ve zaman zaman gittiği Kahire'de kurduğu ilim meclislerinde onun yolunu sürdürerek fıkıh, hadis, tefsir ve ahlâka dair dersler okutmuştur. İskenderiye'de otuz yıl ilim ve irşadla meşgul olan Mursî, 1287 yılında burada vefat etmiştir.¹⁹⁶

¹⁹² Abdurrahman Câmî, **Nefehâtü'l-Üns**, s. 786.

¹⁹³ Es'ad el-Hatîb, **Sûfiler ve Aksiyon**, s. 84; Atâullah İskenderî, **Letâifü'l-Minen**, s. 101.

¹⁹⁴ Melâmî, dışında hayır göstermeyen, içinde de kötülük saklamayandır. Melâmî meşrep kimsenin damarlarına ihlâs işlemiş ve doğruluğu yakalamıştır. Şehâbeddin es-Sühreverdî, **Avârifü'l Meârif**, Çev. Abdülvehhab Öztürk, Saadet Yay., İstanbul, 2010, s. 91.

¹⁹⁵ İsmail Mutlu, **Tarikatlar 2**, s. 149.

¹⁹⁶ Mustafa Kara, **Mursî**, DİA., İstanbul, 2006, c. 32, s. 55-56.

3. Atâullah İskenderî

Ebû'l Abbâs el-Mursî'nin yetiştirdiği en önemli şahsiyet, Tâcüddin İbn Atâullah İskenderî'dir. İskenderî, Şâzelî tarikatının Ebû'l Hasan eş-Şâzelî ve halifesi Ebû'l Abbâs el-Mursî'den sonra üçüncü büyük şeyhidir. **Letâifü'l-Minen** adlı eserindeki ifadelerden babasının Ebû'l Hasan eş-Şâzelî ile görüştüğü anlaşılmaktadır. Kendisinin Şâzelî ile görüşmüş olması tarih olarak mümkünse de bu konuda kaynaklarda bir bilgi yoktur.¹⁹⁷ Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Benî Cüzâm kabilesine ve tanınmış bir aileye mensuptur. Dedesi olan Abdülkerim, Mâlikî mezhebinin önemli fakihlerinden biridir. İbn Atâ, küçük yaştan itibaren eğitim görmeye başlamış, tahsilini tamamladıktan sonra fıkıh âlimi olarak tanınmış, Ebû'l Abbâs el-Mursî ile tanışıp Şâzelî tarikatına girmiştir.¹⁹⁸

Yaşadığı dönemde felsefî bir tasavvuf anlayışı hâkim olduğu, hatta şeyhi Mursî de bu tarzı benimsediği halde o, amelî bir tasavvuf hayatını benimsemiştir. İbn Teymiyye ile aynı devirde yaşadığı için, onun tasavvuf karşıtı görüşlerine cevap vermiştir. **Hikem-i Atâiyye** en meşhur eseridir. Tasavvuf düşüncesini vecizeler halinde bu eserinde özetlemiştir. Bir diğer eseri olan **Letâifü'l Minen**, Şâzelî tarikatının en önemli kaynaklarından biridir. Atâullah İskenderî'nin diğer önemli eserleri ise şunlardır: **et-Tenvîr fî İskatı't-Tedbîr**, **Miftâhu'l-Felâh**, **Tâcü'l-Arûs el-Hâvî li-Tehzîbi'n-Nüfûs**, **el-Münâcâtü'l-Atâiyye**.

¹⁹⁷ Mustafa Kara, **İbn Atâullah el-İskenderî**, DİA., İstanbul, 1999, c. 19, s. 337-338.

¹⁹⁸ Atâullah İskenderî, **Hikem-i Atâiyye**, s. 4.

4. Şâzelî Tarikatının Kolları

Şâzeliyye tarikatı yüzün üzerindeki alt koluyla İslâm dünyasının en yaygın tarikatlarından biridir.¹⁹⁹ Bu kolların en meşhurları ve kurucuları şu şekildedir:

Vefâiyye: Muhammed Vefâ bin Muhammed (v. 765/1364)

Zerûkiyye: Şeyh Ahmed-i Zerrûk (v. 899/1493)

Hanefiyye: Muhammed bin Hüseyin Hanefî (v. 847/1443)²⁰⁰

Cezûliyye: Ebû Abdullah Muhammed bin Süleyman el-Cezûlî'ye (v. 870/1465) nisbet edilmiştir. Türkiye'de çok fazla okunan **Delâilü'l-Hayrat fi Şevâri-ki'l-Envâr**'ın hazırlayıcısıdır. Pek çok kişi Delâilü'l-Hayrat okutmak üzere hocalarından icâzet almışlardır.²⁰¹

İdrisiyye-Ahmediyye: Seyyid Ahmed bin İdris (v. 1837).

Afifiyye: Abdülvehhâb bin Abdüsselam (v.1180/1766).

Derkaviyye: Ebû Hâmid Ahmed bib el-Hasan ed-Derkavî (v. 1239/1823) tarafından Afrika'da kurulmuştur. Son yüzyılın en meşhur tasavvuf ekollerinden biridir. Şâzeliyye'nin bu kolu, Avrupa'da diğer din mensuplarının Müslüman olması konusunda oldukça etkilidir.²⁰² Derkaviyye'nin şubelerinden olan Aleviyye tarikatı, günümüzde Arabistan'dan İngiltere'ye Ortadoğu'dan Amerika'ya kadar geniş bir alanda faaliyet göstermektedir.²⁰³

Arûsiyye: Şâzelî ve Kadirî tarikatlarının kolu olarak kabul edilen bu tarikat, Ebu'l Abbâs Ahmed bin Arûs (v. 868/1463) tarafından 1450 yılında kurulmuştur. Tunus ve

¹⁹⁹ Tam liste için Bkz. Mustafa Salim Güven, **Ebû'l Hasan eş-Şâzelî ve Şâzeliyye**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

²⁰⁰ İsmail Mutlu, **Tarikatlar 2**, s. 182.

²⁰¹ Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliya-i Ebrâr**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990, c. 1, s. 249.

²⁰² Mustafa Kara, **Tarikatlar Dünyasına Genel Bakış, İslâmiyat Dergisi**, Temmuz-Eylül 1999, S. 3, s. 72.

²⁰³ Mustafa Kara, **Günümüz Tasavvuf Hareketleri**, Dergâh Yay, İstanbul, 2002, s. 460-461.

Kuzey Afrika’da yaygındır. Türklere karşı Arûsilerde büyük bir sevgi hâkimdir. Tarikatın ikinci pîri Seyyid Abdüsselam el-Esmer bu konuyla ilgili olarak tarikat mensuplarına şu tavsiyede bulunmuştur: *“Türkler, İslâmiyet’in gelişmesinde, zafer kazanıp muzaffer olmasına hizmet eden bir millettir. Onlara sevgi besleyiniz.”*²⁰⁴

Yeşrutîyye: Tunuslu Ali Nur el-Din el-Yeşrutî’ye (v. 1316/1899) nisbet edilmiştir. Şâzeliyye tarikatının bu kolunu Filistin Akka’da faaliyete geçirmiştir.²⁰⁵

Medeniyye: Muhammed Hasan Zâfir el-Medeni’ye (v. 1263/1847) nisbet edilmiştir. Hasan Zâfir, 1807’de Medine’de doğmuştur. Şâzeliyye’nin Nâsiriye kolu vasıtasıyla tarikata intisap etmiştir. Sonraları Ahmed ed-Dürkâdi’den hilafet almıştır. 1847 senesinde Trablusgarp’ta vefat etmiştir. Oğlu, Muhammed Zâfir, Osmanlı’nın son döneminde saltanatta söz sahibi olmuştur.²⁰⁶ II. Abdülhamid, Yıldız’a çıkan yokuşun dönemeç yerinde Şeyh Zâfir için mükemmel bir dergâh yaptırmıştır. Dergâhın ismi Şeyh Zâfir Şâzelî Dergâhıdır. Bugünkü ismi ise Ertuğrul Tekke Camii’dir.²⁰⁷ Padişah, Şâzeliyye tarikatının bir kolu olan Medeniyye tarikatı şeyhlerinden Muhammed Zâfir efendiyi sevip sayar, teklifine önem vermiştir. Bir defasında kendisine Tunus halkının Fransa himayesine karşı faaliyette bulunmaları noktasında çalışması vazifesini vermiştir.²⁰⁸ Said Efganî’nin bir makalesinde bildirdiğine göre, Sultan Abdülhamid’in, Dimaşk Şâzelî Şeyhi Ebû Şamat’a (1850-1922) intisap ettiği de rivâyet edilmektedir. Bu makaleye göre padişah tahttan indirildikten sonra, Selanik’te ikamet ederken, yanında bulunan ve Şeyhin müridlerinden olan muhafızlarından biri vasıtasıyla şeyhi ile mektuplaşmıştır.²⁰⁹

²⁰⁴ Ziya Nur Aksun, **Siyasî ve Sosyal Açidan Mezhepler Tarikatlar**, Marifet Yay. İstanbul, 1997, s. 98.

²⁰⁵ İsmail Mutlu, **Tarikatlar 2**, s. 191.

²⁰⁶ Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliya**, c. 1, s. 249-257.

²⁰⁷ Ziya Şakir, **İkinci Sultan Hamid Şahsiyeti ve Hususiyetleri**, Muallim Fuat Gücüyener Yay., İstanbul, 1943, s. 316; Mustafa Özdamar, **Dersaadet Dergahları**, Kırk Kandil Yay., İstanbul, 1994, s. 196,197.

²⁰⁸ Prof. Dr. Atilla Çetin, **Tunuslu Hayreddin Paşa**, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1999, s. 268.

²⁰⁹ Mustafa Kara, Babailer İsyanı Üzerine Konuşmalar, **Fikir ve Sanatta Hareket Dergisi**, Eylül 1981, S. 24, s. 32.

5. Şâzelî Tarikatının Önemli Eserleri

Şâzelilikle ilgili birçok eser vardır ve çoğu Arapçadır. Başlıca kitapları şöyle sıralayabiliriz:

El-Hikem-i Atâiyye: Şâzelî şeyhlerinden İbn Atâullah el-İskenderî'nin (v. 709/1309) sözlerini ihtiva eden eseridir. Tasavvufun değişik alanlarına ışık tutan müellife ait üç yüz kadar hikmetli sözle onun dostlarına yazdığı mektuplardan bazı parçalar ve bir münâcâtan meydana gelmektedir. İbn Atâullah'ın, mürşidi Ebû'l-Abbas el-Mürsî'ye (v. 685/1287) takdim ettiği eserde tasavvufî hayat ve düşüncenin en tartışmalı konuları çok dikkatli bir üslupla özlü bir şekilde anlatılmıştır.²¹⁰

Gaysü'l-Mevâhibi'l-Aliyye: İbn Atâullah el-İskenderî'nin eseri üzerine yapılan en eski şerhtir. İbn Abbas, mürîdleri Yahya bin Ahmed es-Serrâc ve Süleyman bin Ömer'in isteği üzerine kaleme aldığı eserde, hikmetlerin sıralanışına müdahale etmeden Ebû'l Hasan eş-Şâzelî, Ebû'l Abbas el-Mürsî ve İbn Atâullah el-İskenderî'nin eser ve menkıbeleri başta olmak üzere çeşitli tasavvuf klasiklerinden faydalanmış, âyet ve hadislere sık sık atıfta bulunduğu gibi Arap edebiyatından da örnekler vermiştir.²¹¹

Şeyh Keller, tarikat yolundaki şeyhlerin birçok mükemmel eseri olduğunu ancak, tasavvuf hakkında bilgi edinmenin en iyi yolunun geleneksel olarak şeyhle oturmak, sohbetini dinlemek, sorular sormak ve sonra alınan bilgiyi uygulamak olduğunu söylemiştir.²¹²

²¹⁰ Mustafa Kara, **el-Hikemü'l Atâiyye**, DİA., İstanbul, 1998, c. 17, s. 502-503.

²¹¹ Mustafa Kara, Şâzeliyye Tarikatı Üzerine Bir Deneme, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ocak 1992, c. 4, S. 1, s. 24.

²¹² Keller, **Tariqa Notes**, s. 2.

B. Tarikatın Yolunu Anlama

Tarikat, Arapça, yol demektir. Bu kelime bir bakıma metot, usul anlamına gelir. Şeyh denilen bir öğretmen nezaretinde, mürîdin, Allah’a ulaşma, yani sürekli Allah tefekkür ve bilincini kazanma konusunda takip ettiği usule veya metoda denir.²¹³ Şâzelî tarikatının temel amacı yüce Allah’a kalpten bağlanmak olarak nitelendirilmektedir. Allah bunun yolunu Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) verdiği emirde şöyle anlatmıştır: *“De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”*²¹⁴ Ashâb-ı Kiram, *“İşitiyoruz ve itaat ediyoruz.”* diyerek Peygamber’imizi (s.a.s.) yaşarken takip etmişlerdir. Sonrasında ise sahabeler bilgilerini kendilerinden sonra gelenlere aktarmışlardır ve bu da bizim zamanımıza kadar devam etmiştir ki, hem Allah’ın sözü Kur’an-ı Kerim hem de Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) getirdiği diğer hikmetler korunsun diye. Yüce Allah, Kur’an’da, *“Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.”*²¹⁵ demiş ve buna Allah hikmetiyle bu ümmetin âlimlerini vesile kılmıştır.

Şeyh Keller, tarikatın yolunu şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Kutsal kanun, Kur’an tefsiri, hadis, tecvit veya diğer İslâmî ilimlerde alanında uzman âlimlere güveniyoruz. Bu bağlamda şeyhimiz Abdurrahman eş-Şagurî, ‘İmamların kaydettikleri, bizim dinimizdir.’ der. Bunun bir sonucu, tarikattaki herkesin Sünnî mezheplerden olan Hanefî, Mâlikî, Şâfi’i ya da Hanbelî’den birini ve aynı zamanda İslâm içinde birer teoloji okulu olan Sünnî itikadî mezheplerden Maturidî veya Eş’arî’yi takip etmeleridir. Şeyhimiz Şâfi’î’dir ancak öğrencilerinin takip etmek istediği diğer mezhepleri de kabul eder. Bazı konularda daha doğru bulduğu için İslâmî inanç ilkeleri konusunda Eş’arî okulunun takip edilmesini tercih eder.

²¹³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 627.

²¹⁴ Âl-i İmrân, 3: 31.

²¹⁵ Hicr, 15: 9.

İkinci bir sonucuysa, dinimizi imam olmayanlardan, özellikle de İslâmî eğitim almamış olan yazarlardan öğrenmiyor oluşumuzdur. İbn Acîbe (v. 1224/1809), ‘Tasavvuf yolunda şeyhleri takip etmek, Allah’a giden yolculukta büyük önem taşır.’ demiştir.”²¹⁶

Bâyezîd-i Bistâmî (v. 234/848), bir şeyhe biat etmemenin tehlikesini, “*Üstadı olmayanın kılavuzu şeytandır.*” sözüyle dile getirmiştir.²¹⁷ Bu bağlamda, aralarında İslâm karşıtlığı kavramını yaymaya çalışan yazar gruplarının da olduğu bazı vasıfsız yazarların İngiliz Edebiyatı alanında tasavvuf üzerine yazılar yazmaya çalıştığına dikkat çekilebilir. İslâm karşıtlığı, İslâm’ın önceki tüm dinleri ortadan kaldıran son din olduğunu reddetmektir ve bu bir küfürdür.

1. Manevî Ameller

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “*Ameller, niyetlere göredir. Herkes sadece niyetinin karşılığını alır.*”²¹⁸ buyurmuştur. Bu yüzden manevî işlerle uğraşan sûfiler her zaman akıllarını, kalplerini ve varlıklarını Allah’a şükretmeye adanmışlardır ve bunu ilâhî bir mükâfat için yapmazlar. Yüce Allah Kur’an’da Hz. Muhammed’e (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“De ki: Ben yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve ahirete yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.”²¹⁹

Şeyh Keller’ın manevî amellerle ilgili görüşleri ise şu şekildedir:

²¹⁶ Keller, **Sea Without Shore**, s. 127-128; Ayrıca Bkz. Keller, **Tariqa Notes**, s. 1.

²¹⁷ Abdülkerîm b. Hevazın b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, **er-Risâle**, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul, 2003, s. 61.

²¹⁸ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 21; Müslim, İmâre, 155.

²¹⁹ Kehf, 18: 110.

“Şeyhlere göre Kur’an’da ve hadislerde sözü geçen fiillerin mükâfatını, karşılığında bir ödül olduğu için değil, ancak ve ancak Allah için yaparlarsa alabilirler. Samimiyet yolundaki manevî fiillerin bu dünyada ya da öteki dünyada kişisel çıkarlar için yapılması uygun değildir. Gazzâlî’nin Minhâcü’l Âbidin adlı eserinde söylediği gibi, bazı âlimler, bir davranışın ödülünün ötesinde hiçbir şey aramamanın, o davranışın Allah nezdindeki tüm değerini geçersiz kılacağını söylerler. Ayrıca ibadetlerini alışkanlık dışında kalplerinde belirli bir niyet olmaksızın yapanlar, Allah’a ya da başka bir şeye ibadet etmiyorlar, sadece zaman geçiriyorlar.”²²⁰

2. Mücâhede

Mücâhedenin sözlük anlamı, bütün mâsivâdan sıyrılmak suretiyle, Allah’a duyulan ihtiyacın sıdk üzere olmasıdır. Yine, nefsin Hakk’ın rızasını kazanmak yolunda kullanılmasına da mücâhede denir.²²¹ Kelâbâzî de insanların Allah’a kulluk şuuru içinde ibadet etmeleri gerektiğini ve bunun mücâhede yönteminin vazgeçilmez bir unsuru olduğunu söylemektedir.²²² Şâzelî tarikatının asıl amacı, kişinin kılavuzu olan İslâm kanunlarının ışıyla, farz ve sünnetin tüm fiillerini kararlılıkla yerine getirmek, helal bir gelirle yaşamak, kınanacak her yeniliği (bid’at) ortadan kaldırmak ve her övgüye layık olmaktır. Tarikatta, dışa dönük mücâhede ya da manevî mücadele alanı, kişinin, kendi fıkıh okulunun standartlarına göre önce haram olan sonra da mekruh olan her şeyi hayatından çıkarmaya çalışmasıdır. Bu, tarikat yolunda daha yüksek kademelere ulaşmak için temeldir. Kişi bunu başka fıkıh okullarıyla da başarabiliyorsa orada aynı şeyi

²²⁰ Keller, **Tariqa Notes**, s. 3.

²²¹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 448.

²²² Ebû Bekir İshak Kelâbâzî, **Ta’arruf li Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf**, Haz. Ahmet Şemseddin, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993, s.159.

yapmaya devam edebilir. İçe yönelik mücâhede ise, sevgi, zikir ve şükürle kalbi eğitmekten ibarettir.²²³ Abdülazîz ed-Debbâğ'ın (v. 1132/1720) dediği gibi:

*“Gerçek ve yüce olan Allah’a bağlanmak, her zaman O’nun kapısında durmak, her hareket ve dinlenme sırasında O’na sığınmak, gafletten kaçınmak ve kısacası Yüce Allah’a sınıksız sarılmak ve bunda ısrar etmektir.”*²²⁴

Hız. Peygamber de, *“Kulun, yemeğini yedikten sonra veya içeceği şeyi içtikten sonra şükretmesi, Allah’ın hoşuna gider.”*²²⁵ buyurarak yemekten sonra verdiği nimetler için Allah’a şükretmeyi Müslümanlara tavsiye etmiştir.

Keller, İslâm’ın öğretilerine göre Şâzelî tarikatındaki kişilerin iş, eğitim veya zorunluluk dışında sigara içmediklerini, televizyon seyretmediklerini, kadınların ve erkeklerin bir arada olmasına müsamaha göstermediklerini ve mümkün olan her yerde kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı oturduklarını söylemiştir. Buna örnek olarak da Şeyh el-Hâşimî’nin, *“Kadınlarla birlikte oturanların bu yolla hiçbir ilgisi yoktur.”* sözünü vermiştir.²²⁶ Tarikatın temel ilkesi, “Allah’tan başkasına bağlı olmamaktır.” Kişi, bu dünyadaki ya da öteki dünyadaki ihtiyaçlarıyla ilgili endişe etmeyi bırakmalıdır. Şeyh Ebû’l Hasan eş-Şâzelî, şu anlama gelen iki mısralık şiirini sıklıkla tekrarlamıştır:

*“İnsanlarla buluşup dedikodu yapmanız sizi asla zenginleştirmez. Bu yüzden bilgi alışverişi ve durumunuzu iyileştirmek dışında insanlarla buluşmanızı azaltın.”*²²⁷

Bu, özellikle reklam, eğlence, internet gibi medyaya da uygulanmaktadır. Üstatlar, bu dünyada ve ahirette fayda sağlayan işler dışında ilgilenilen her şeyin, insanı maddiyatta artırıp manevîyatta azalttığını söylemişlerdir.

²²³ Keller, **Sea Without Shore**, s. 140-141.

²²⁴ Ahmed bin Mübârek es-Sicilmâsî, **el-İbrîz**, Nşr. Muhammed Adnan, Şam, 1984, c. 2, s. 60.

²²⁵ **Hadislerle İslâm**, c. 6, s. 321; Müslim, Zikir, s. 89.

²²⁶ Keller (2011), **a.g.e.**, s. 141.

²²⁷ Keller, **Tariqa Notes**, s. 4.

Şeyh, tarikata giren kişiye, önceki kırk gün boyunca farz namazlarını kılıp kılmadığını sormaktadır. Kişinin eğer vaktinde kılmadığı namazı varsa, ilk manevî çabası kırk gün boyunca bütün namazlarını vaktinde kılmaktır. Bundan sonra kişi, murakabe veya manevî uyanıklık konusunda tövbe duaları içeren bir dizi derse başlamaktadır. Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Ebû Bekir'den (r.a.) rivâyetle, titizlikle doğrulanmış bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.s.),

*“Bir kul herhangi bir günah işlediğinde, kalkar, güzelce abdest alıp iki rekât namaz kılar ve Allah’a istiğfar ederse, Cenâb-ı Hakk muhakkak o kuluna mağfîret buyurur.”*²²⁸

demıştır. Şeyh Ebû'l Hasan eş-Şâzelî, tövbe için tüm manevî makamların ruhu olduğunu ve bu tarikata girmenin en büyük faydalarından birinin öğrencilerin zorunlu olan doğruları yerine getirmeye özen göstermeleri olduğunu söylemiştir. Bunlar, İslâm'a girdikten sonra kaçırılan namazların borcunu ödemek ya da kendilerinden haksız yere aldıkları her şeyi sahiplerine geri vermek gibi zorunluluklardır ve tarikat yolunda başarılı olmak ve ahiret günü Allah'a kavuşmak için gereklidir. Kişi, şeriat tarafından tavsiye edilen hiçbir manevî çalışmayı ihmal etmemelidir çünkü İbn Atâullah'ın dediği gibi, *“Her işin kendine özgü manevî bir ışığı vardır ve onu yerine getirmeyen bu ışıktan yoksun olacaktır.”*²²⁹

Keller, tarikattaki kişinin pazartesi, perşembe ve arefe günleri oruç tutabileceğini ancak Şâzelî yolunun ana vurgusunun zikir, İslâm kurallarını öğrenmek ve onları yaşamak olduğunu söylemiştir. Ayrıca İslâmî bilgileri doğru bir şekilde öğrenmek için Arapça öğrenmenin de bu yolun mücâhedesine dâhil olduğunu, bu nedenle şeyhlerin sık sık Arapça sınavları yaptıklarını ve bunun Arapça öğrenmedeki faydasının çok büyük olduğunu belirtmiştir.²³⁰ Bir sûfnin yolu sadece bir yol değildir, bilginin kilit rol oynadığı

²²⁸ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, **el-Müsneid**, Trc. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız, Ocak Yay., İstanbul, 2013, c. 1, s. 2.

²²⁹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 143.

²³⁰ Keller (2011), **a.g.e.**, s. 143; Keller, **Tariqa Notes**, s. 5.

ömür boyu sürecek bir iştir. Bilginin manevî desteğiyle yolun sonunda sadece Fatiha ve birkaç sûre bilen birisi ile Arapçayı öğrenip kendini yetiştirmiş ve âlimlerin yüz yıllardır kaydedilmiş deneyimlerinden faydalanmış biri arasında bir dünya fark vardır. Dahası Arapça Kur'an, İslâmî vahiydir ve bu nedenle sûfîlerin mükemmel kitabıdır. Anlamadan okumanın mükâfatı ne kadar çok olsa da anlayanınki kadar değildir. Yüce Allah Kur'an'da, *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!"*²³¹ buyurmuştur.

Son olarak, gerçek bir şeyhin amacı, etrafına bir takipçi ordusu toplamak değil, nihâyetinde kendi ayakları üzerinde durabilen, gerçeği yalandan ayırt edebilen, zamanla dinden uzaklaşmayan sûfîler yetiştirmektir. Bunların hepsi Kur'an'a ve sünnete yakın olmayı gerektirmektedir. Şeyh Keller da Şâzelî tarikatının mücâhedesini ile ilgili olarak şu cümleleri söylemiştir:

*"Yolumuzun mücâhede meselesinin tamamını özetlemek gerekirse, Allah dostu, Allah'ın dört düşmanına galip gelen kişidir. Bunlar, benlik (ego), bu dünya, kapris ve şeytandır. Bu zafer, manevî mücâhede gerektirir ve Şâzelî tarikatını diğer tarikatlardan ayıran şey bütün yolların sahip olması gereken mücahitlerin sayısı olarak az olması değil, mücâhede karşı tutumudur. Diğer tarikatlarda mücâhede ve bunun sonucunda meydana gelen değişim, Allah'a ulaşma aracı olarak kabul edilir. Şâzeliyye yolunda ise Allah'a ulaşmak, mücâhede ve bu değişimin en büyük yolu olarak kabul edilir."*²³²

3. Değişim

Cüneyd-i Bağdâdî'nin, *"Sûfilîğin temel konularından biri, insan ile Allah arasındaki mesafeyi kapatma meselesidir. Bu mesafe ancak tasavvuf köprüsüyle*

²³¹ Zümer, 39: 9.

²³² Keller, **Tariqa Notes**, s. 5.

kapatılabilir. Bundan dolayı tasavvuf, her şeyden alakayı kesip Allah ile olmaktır veya Allah'ın sendeki seni öldürüp kendisiyle diri kılmasıdır."²³³

sözlerindeki gibi manevî yolun mihenk taşı, Allah'tan başka hiçbir şeyle meşgul olmayan bir kalptir. Şâzelî tarikatı, bunun bir anda mucizevî bir armağan gibi gerçekleşmesi ihtimaliyle değil, bunun olmasını sağlayan yollarla ilgilenir. Şeyh Abdurrahman Şagurî, bu yollardan en güçlü ikisinin zikir ve dinin geleneksel manevî bilgisinin üçayağı olan İslâm (Şeriat), iman (akaid) ve ihsanı (tarikat) öğreten murâkabe²³⁴ olduğunu söylemiştir.²³⁵ İşlevsel olarak kişi Kur'an'ı önce duyarak, sonra yaşayarak ve son olarak içselleştirerek anlamaya çalışır. Allah'ın sevgisi ve bilgisi ancak ruhun yetenekleri arasındaki bir dengede mükemmelliğe ulaştığı için Şâzelî şeyhleri, aceleci birinin manevî nimetlerden ve nihâyetinde başarıdan mahrum kalacağına dikkat çekmişlerdir.

Şâzelî tarikatının hiçbir zaman kendine özgü bir kıyafeti olmamıştır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, sûfilerin hırka giyme koşullarını şöyle anlatmıştır:

"Yalan ayıbı, doğruluk hırkasıyla; hıyanet ayıbı, emanet hırkasıyla; sözünde durmama ayıbı, ahde vefa hırkasıyla; riya, ihlâs hırkasıyla; kötü ahlak, güzel ahlak hırkasıyla; zemmedilen huylar, övülen huylar hırkasıyla; her aşağılık ahlak, üstün ahlakla; sebepleri terk etme, tecrit tevhideyle; varlıklara güvenip dayanma, Allah'a tevekkülle; nimete karşı nankörlük, nimeti verene şükretmekle örtülür. Sonra Allah'ın övülen ahlaktan süsleriyle süslenirsin."²³⁶

Yani Şâzelî tarikatına girmek daha çok değişmek anlamına gelmektedir. Buradaki değişim, ruhu dönüştürmek anlamındadır. Bunun yolu Şâzelî tarikatında diğerlerinden

²³³ el-Kuşeyrî, **er-Risâle**, s. 368-369.

²³⁴ **Murâkabe** değerli bir haldir. Kulun murâkabesi, kalbinde ve gönlünde bulunan şeylere Allah'ın muttâlî olduğunu bilip yakinen kavramasıdır. Bu suretle kul kalbini, Efendisi'nin zikrinden alıkoyan tüm düşüncelere karşı murâkabe eder. Ebû Nasr Ali b. Muhammed es-Serrac, **el-Lüma'**, Çev. Hasan Kamil Yılmaz, Erkam Yay., İstanbul, 2016, s. 54.

²³⁵ Keller, **Sea Without Shore**, s. 144.

²³⁶ Ahmed bin Muhammed Ghumari, **Ali bin Ebû Talib**, Matba'a al-Sa'ada, Kahire, 1969, s. 127.

biraz farklıdır. Çünkü tasavvuf için iki temel yaklaşım vardır. Birincisi, birçok tarikatın da yolu olan, kötü özellikleri kalpten teker teker söküp sonunda ilâhî mevcudiyeti görecektir kadar saf hale gelmekten ibarettir. İkincisi, şeyhlerin yolu olan marifet sahibi olmaktır. Marifet, Allah, Allah'ın sıfatları, fiilleri, isimleri ve tecellileri hakkında manevî tecrübeyle doğrudan elde edilen bilgi anlamına gelmektedir. Şeyh Keller, marifetin genellikle dille anlatılan ve öğretilen bir şey olmaktan çok susarak anlaşılan ve öğrenilen bir şey olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı da marifet ehlinin yanında sükût etmeleri tavsiye edilmektedir. Keller, aynı zamanda Şâzelî tarikatında marifet elde etmenin, kişinin eğitimini tamamlamış olduğunu tasdik eden bir diploma değil, bir bakıma Şâzelî yolunun başlangıcı olduğunu da eklemiştir.²³⁷ Marifetin dinimizdeki konumunu Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ihsan ile ilgili şu hadisinde vurgulamıştır: *“Yüce Allah’a O’nu görüyormuşçasına ibadet etmendir. Zira sen O’nu görmeden de O seni görür!”*²³⁸ Burada görme aracı ne sadece fiziksel şeyleri görebilen gözdür, ne de ilâhî olana ulaşmak için kendi izlenimlerini aşamayan zihindir. Daha ziyade her birimizin içinde bulunan ve yaratılmış evrenin sınırlarına bağlı olmayan ruhtur. Bu ruhun gıdası ise Allah'ı zikretmektir.

C. Şâzeliyye Yolunda Yolculuk

Tarikat yolunda yolculuğu, sûfîler arasında şüphesiz en çok alıntı yapılan, belki de yolun en iyi tasviri olan Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) şu hadisi anlatmaktadır:

“Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda

²³⁷ Keller, *Sea Without Shore*, s. 145-146.

²³⁸ *Hadislerle İslâm*, c. 3, s. 147; Buhârî, Tefsir, 2.

sevgime erer. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse muhakkak ona istediğini veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korur ve kollarım. Ben yapacağım bir şeyde, mümin kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüde düşmedim: O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem.”²³⁹

Bu hadis, sūfiyi, bildiklerini uygulayan bir din âlimi olarak tanımlayan Allah dostlarının öğretilerine uygun olarak manevî farkındalığın merkezi olan değişimin yollarını tarif etmektedir. İnsanlar hem dini öğrenme hem de tevhid konusunda eksiksiz bir farkındalığa ulaşma kapasiteleri bakımından farklılık gösterse de Şâzelî yoluna giren herkes, bildiklerini uygulamak için gereken çalışmaları bilmelidir. Şâzelî tarikatı bu çalışmaları üç kategoriye ayırmıştır: İnanç, günlük zikir ve huy. Başka bir deyişle: Bilmek, yapmak ve olmak.²⁴⁰

1. Bilmek: İncanın Sağlamlığı

Bilmenin eserleri, ebedî hakikatlerde kesinlikten ibaret olan İslâm incasının ilkeleridir. İbnü’l Arabî’ye göre tarikat yolu, bilginin algıya yani anlamaya dönüştüğü yoldur. Şeyh Hasan eş-Şâzelî de algının gözle görmekten daha güçlü olduğunu söylemiştir.²⁴¹ Bilmenin eserleri ise Allah’a, Allah’tan başka her şeyin yok olacağına, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allah’tan olduğuna imandır.

Allah’a İman: Kişi bilmelidir ki, Allah’ın varlığında, sıfatlarında, fiillerinde, hükümlerinde hiçbir ortağı yoktur. Kur’an’da da, “*Hiçbir şey O’na benzemez.*”²⁴²

²³⁹ **Hadislerle İslâm**, c. 2, s. 243; Buhârî, Rikak s. 38.

²⁴⁰ Keller, **Sea Without Shore**, s. 147; Keller, **Tariqa Notes**, s. 7.

²⁴¹ Keller (2011), **a.g.e.**, s. 148.

²⁴² Şûrâ, 42: 11.

buyrulmuştur. Örneğin yaratılan her şey zaman ve mekâna bağlı iken Allah, zamandan ve mekândan münezzehtir. Ne antropomorfistlerin inandığı gibi belirli bir yerdedir ne de ateistlerin inandığı gibi hiçbir yerdedir. Bu düşünceler O'nun varlığını reddetmek anlamına gelmektedir. O, yaratılmış şeyler için geçerli olan tüm tanımlamaların aşkın bir şekilde ötesindedir.

Allah'a iman aynı zamanda O'nun sıfatlarının hiçbirinde ortağı olmadığını bilmeyi de gerektirmektedir. Örneğin vücudun ya da varlığın ilâhî niteliği yalnızca O'na aittir. Sûfilerin vahdet-i vücud veya varlığın birliği terimiyle kastettiği, Allah'ın tek varlık olduğu, evrenin Allah'ın dışlanmış biçimi ve yansıması, Allah'ın da evrenin özü olduğu düşüncesidir.²⁴³ Nitekim İbn Arabî'nin, *"Varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır."* dediği sözü bunu göstermektedir. Şeyh Keller, bunun sadece bilinçsiz eleştirmenleri aydınlatmak için değil, Şâzelî tarikatının temel vurgusu olan marifetin ya da Allah'ı bilmenin metafiziksel karşılığı olduğu için iyi anlaşılması gerektiğini söylemiştir.²⁴⁴

Vahdet-i vücûd veya varlığın birliği, Allah'tan, sıfatlarından, fiillerinden ve hükümlerinden başka hiçbir şeyin var olmamasını gerektirmektedir. Burada Allah'ın dışındaki varlıkların gerçekliğinin olmamasıyla kastedilen, bu varlıkların Allah'ın varlığı karşısındaki konumlarıdır. Şeyh Keller, bunu şu cümlelerle açıklamıştır:

"Allah, yokluğu düşünülemeyen, ezeli ve ebedî olan zorunlu varlıktır. O'nun dışında kalan varlıklar, varlıklarını Allah'tan alırlar ve bu varlıkların vücudu, Allah'ın varlığına kıyasla yok hükmündedir. Kısacası metafiziğimiz panteizm değildir, çünkü

²⁴³ Ekrem Demirli, **Vahdet-i Vücûd**, DİA., İstanbul, 2012, c. 42, s. 431-435.

²⁴⁴ Keller, **Sea Without Shore**, s. 149.

*dünya, Allah değildir. Spinoza'nın²⁴⁵ **Ethics of God** eserindeki “tek töz”²⁴⁶ tanımının, marifete sahip olanların deneyimiyle hiçbir ilgisi yoktur. Aksine, dünyanın varlığı Allah aracılığıyla. Marifetin yüce yolunu, bir şeyhe biat etmeden dolaşmaya çalışanların ayakları bu noktada kayabilir. Bu nedenle yolcu, ikinci bir inanç ilkesi olan Allah’tan başka her şeyin yok olacağına inanmalıdır.”²⁴⁷*

Allah’tan Başka Her Şeyin Yok Olacağına İman: Şâzelî tarikatının öğrencilerine göre, dünyanın Allah’ın ilâhî bir sıfatı değil, yaratma fiili ya da hükmü olduğu açıktır. Keller, varlık açısından, yaratılan dünyanın iki yüzü olduğunu düşünmektedir. Yüzlerden birinin, yaratılan şeylerin yok edildiği, tamamen muhtaç olduğu, sonsuza dek ebedî olan ilim, irade ve güç sıfatlarına ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu Allah’a doğru olduğunu söylemiştir.²⁴⁸ Allah’ın hükümleri yaratılanların üzerinden akar. Buna, bu şeyin hükmü onun daha büyük olması, o şeyin hükmü ise daha küçük olması; bu adamın hükmü mümin olması, öteki adamın hükmü ise kâfir olması gibi örnekler verilebilir. Allah’ın hükümleri maddî ve manevî her şeyi yönetir ve tartar. Kendi başlarına hiçbir şey ifade etmezler. Şâzelî şeyhleri onların özünün “hiçlik” olduğunu söylemekte ve bu da onların ne idiler, ne oldular ve ne olacaklar şeklinde geçmiş, şimdiki zaman ve geleceklerini tanımlamaktadırlar. Kur’an, bunları kelimenin tam anlamıyla şimdiye ve mecazî olarak geleceğe atıfta bulunan “yok olmak” deyiimiyle tanımlamıştır.

²⁴⁵ On yedinci yüzyılın önemli düşünürlerinden birisi olan Baruch Spinoza, Tanrı kavramını, felsefesinde merkezi bir yere taşımıştır. Metafizik kavramı ve metafizik kapsamında değerlendirilen Tanrı, töz gibi kavramların kendisinden önceki anlayışlarla benzerlikleri bulunmakla birlikte Spinoza’da önemli sayılabilecek anlam değişikliklerine uğradığı görülür. Bkz. Arş. Gör. Yunus Bayrak, Spinoza’nın Metafizikinde Üç Ana Kavram: Töz, Sıfat ve Tavır, **ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Aralık 2015, S. 1, s. 187.

²⁴⁶ Spinoza’nın felsefesine bakıldığında deneyimlenen pek çok varlığın sonsuz tek bir töz olan Tanrı veya Doğa dediği şeyler nedensellik çerçevesinde açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Spinoza için sadece tek bir töz vardır: o da Tanrı ya da Doğa’dır. Burada Spinoza’nın Tanrı ile kastettiği tüm evren ve evrendeki her şeydir. Bizler bir bütünün parçalarıyız ve o bütün ise Tanrı’dır. Ayrıca bkz. Ufuk Özen Baykent, Spinoza ve Leibniz Metafiziklerinde Töz Kavramı, **Ulakbilge Dergisi**, 2017, c. 5, S. 11, s. 757.

²⁴⁷ Keller, **Sea Without Shore**, s. 149; Keller, **Tariqa Notes**, s. 8.

²⁴⁸ Keller (2011), **a.g.e.**, s. 150.

*“Allah’ın zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”*²⁴⁹

Keller, dünyanın ikinci yüzü hakkında da, *“Dünyanın diğer yüzü ise yaratılan şeylerin ‘onayladığı’ ve dünyevî olduğu bakımından, tezahür ve görünüş olarak bize dönüktür.”* demiştir ve iki yön arasındaki ayrımı İbn Atâullah’ın şu özdeyişini örnek göstermiştir: *“Her şey O’nun onayıyla onaylanır, varlığın tekliği ile yok edilir.”* Bu söz varlıkların sahip oldukları “onaylamayı,” sahip olmadıkları “varlık” tan ayırır ve Keller’a göre bu yolu izleyenler, bu ayrımı bilmeli ve hükümlerini kabul etmelidir.²⁵⁰ Gazzâlî de bu konu hakkında şu cümleleri söylemiştir:

*“Bize dönük yüzü bakımından yokluktan ibaret olan dünya, Allah’ın vechine dönük yüzü bakımından mevcuttur. Şu halde mevcut olan sadece Allah ve O’nun vechidir. Allah ile birlik şeklinde hiçbir varlık yoktur, ancak Allah’a tebaiyet yoluyla vardır.”*²⁵¹

Meleklerle İman: Melekler, Allah’ın emirlerini sadakatle yerine getiren ve çeşitli asil görünümlere bürünmek için şekil değiştirebilen, nurdan yaratılmış şerefli kullardır. Şâzelî şeyhleri, meleklerle iman konusunda sembolik yorumlar yapmaktan ve sembolik tanımlamalardan kaçınmışlardır. Keller, şeyhi Abdurrahman Şagurî’nin de öğrencilerini, Allah’a olan mesafeyi artıran İslâm ve iman gerçekleri hakkında sembolik yorumlar yapmamaları konusunda uyardığını, bunun nedeninin ise öğrencinin görevinin kalıpların ötesine geçerek Allah’ın birliğine ulaşmak olduğunu söylemiştir.²⁵² Şeyhler bunu Allah’a yolculuk olarak tanımlamış ve bunu başarmak için yolcunun iki şeyden dönmesi gerektiğini yoksa kapıların kapalı kalacağını vurgulamışlardır.

²⁴⁹ Kasas, 28: 88.

²⁵⁰ Keller, *Sea Without Shore*, s. 151.

²⁵¹ Gazzâlî, *Mişkâtü’l-Envâr*, Çev. Süleyman Ateş, Bedir Yay., İstanbul, 2011, s. 60.

²⁵² Keller, *a.g.e.*, s. 151.

Birincisi, çalışmalarda muafiyet almaktır. Tarikat yolu, hükümleri baştan belli olan kişinin kendi fıkıh okulunu takip etmesidir. Gerçekten ihtiyaç olmadıkça muafiyetten kaçınmaları gerekmektedir. İkincisi, Kur'an ve hadislerin mecazî ifadeleri için belirli sembolik yorumları benimsemektir. Örnek olarak Kur'an'dan şu âyet verilebilir: *“Savaşta siz onları öldürmediniz, onları Allah öldürdü; oku attığında da sen atmadın Allah attı.”*²⁵³ Şeyh Keller'ın bu konudaki görüşleri ise şu şekildedir:

*“Klasik Arapça kullanımıyla onaylanan figüratif yorumlar, geçerli bir İslâmî tefsir biçimi olsa da sûfîlerin yolu başka bir tefsir biçimidir. Bu tevhiddir, yani Allah'ın yaratılanların ötesinde mutlak üstünlüğünü kabul ederken, bu ifadelerle ne kastedildiğinin bilgisini, Allah'ın kendisinden perdeyi kaldırmasına kadar Allah'a bırakmaktır. Bu aşamadan sonra kişi figüratif yorumlara ihtiyaç duymaz, çünkü yolculuk artık Allah'a değil, Allah'ın ilminde yani doğrudan ve deneyimsel olarak Allah'tadır.”*²⁵⁴

Melekler ne figüratif ne de manyetizma gibi doğal güçlerdir. Müslümanların İslâm'ın başlangıcından beri inancımızın diğer gerçekleriyle birlikte inandıkları varlıklardır. Keller, bunun, bazıları için entelektüel olarak daha az ilgi çekici olduğunu, Şâzelî yolunun, ebedî hakikatlerin farkına varmak ve entelektüel formlara bağlılıktan uzak durmak olduğunu söylemektedir.²⁵⁵

Kitaplara İman: Allah'ın kitapları, peygamberlerine vahiy yoluyla indirdiği, Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'dır, bugün gayrimüslimlerin ellerinde kalan âyetler değildir. Allah, o metinlerin orijinal değil, bozulmuş olduğunu Kur'an-ı Kerim'de şöyle bildirmiştir:

“Ahidlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştiriyorlar. Kendilerine bildirilenlerden (Tevrat) önemli bir

²⁵³ Enfâl, 8: 17.

²⁵⁴ Keller, **Tariqa Notes**, s. 10.

²⁵⁵ Keller, **a.g.e.**, s. 11.

kısmını da unuttular. İçlerinden pek azı hariç olmak üzere onlardan daima bir hainlik görürsün. Sen yine de onları affet, hoş gör. Çünkü Allah iyilik edenleri sever. ‘Biz Hristiyanız’ diyenlerden de sağlam ahidlerini almıştık, ama onlar da kendilerine bildirilenlerden (İncil) önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple aralarına kıyamet gününe kadar sürüp gidecek olan düşmanlığı ve kini soktuk. Allah onlara yapıp ettiklerini ileride haber verecektir. Ey Ehl-i kitap! Resulümüz kitapta bulunup da gizlemekte olduğunuz birçok şeyi size açıklamak üzere geldi; birçoğunu da açığa vurmuyor. Şüphesiz ki size Allah’tan bir ışık, apaçık bir kitap geldi. Allah, kendisinin izniyle rızasını arayanları o kitapla kurtuluş yollarına erdirir, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır, onları dosdoğru bir yola iletir. ‘Allah, Meryem oğlu Mesîh’in kendisidir’ diyenler hiç şüphesiz hakikati inkâr etmiş olurlar. De ki: ‘Eğer Allah, Meryem oğlu Mesîh’i, annesini ve yeryüzünde bulunanların tamamını helâk etmek isterse, kim Allah’ın gücüne karşı durabilir!’ Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı Allah’a aittir. O dilediğini yaratır. Allah her şeye kadirdir.”²⁵⁶

Bu yüzden Keller, kitaplarını değiştiren ve unutanların hak ile batılı karıştırmış olduklarını oysa asıl kitapların Allah’ın sözü olduğunu ve içerdikleri her şeyin gerçek olduğunu belirtmiştir.²⁵⁷

Peygamberlere İman: Allah, insanlara ve cinlere, güvenilir, akıllı, dürüst ve mesajlarını eksiksiz ileten peygamberler göndermiştir. Onları günahattan ve onlara yakışmayan her türlü fiziksel özellikten korumuştur. Peygamberlerin en üstünü ve sonuncusu Peygamberimiz Hz. Muhammed’dir (s.a.s.) ve kendinden önceki kitapları tasdik eden Kur’an-ı Kerim’i tebliğ etmiştir. Kur’an’da, “De ki: Bana ilk Müslüman olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma denildi.”²⁵⁸ mealindeki âyetle Hz.

²⁵⁶ Mâide, 5: 13-17.

²⁵⁷ Keller, **Sea Without Shore**, s. 153.

²⁵⁸ En’âm, 6: 14.

Muhammed'in (s.a.s.) kendi devrinin ilk Müslümanı, iman ve ameliyle Allah'a herkesten önce teslim olması emredilmiştir.

İslâm'dan başka bir dine uyanın kâfir olduğuna inanmayan ya da böyle bir kimsenin kâfir olduğundan şüphe duyan kişi, İslâm'a inansa da kâfirdir.²⁵⁹ Bu sadece Şâfiîlik mezhebinin değil diğer üç sünnî mezhebin de görüşüdür. Şeriat âlimleri, diğer tüm dinlerin İslâm tarafından neshedilmesi konusunda hemfikirdir. Kur'an'da, *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."*²⁶⁰ buyrulmuştur. Şeyh Keller, bu konuyla ilgili İbnü'l-Arabî'nin de şöyle söylediğini aktarmaktadır:

*"Geriye sadece samimi Müslümanların teslim olması kalıyor. Şeriata aykırı bir şey söylemekten sakının, çünkü kanunların en yücesi Hz. Muhammed (s.a.s.) ile gelen şeriattır ve bilinmelidir ki zâhirî olana aykırı olan bâtînîlik, bir aldatmadır."*²⁶¹

Keller, gayrimüslimlerin cehenneme gidip gitmeyeceği sorusuna İslâm tarafından iki olasılıkla cevap verildiğini söylemiştir. Birincisi, İslâm peygamberinin mesajının ulaşmadığı bazı halklar vardır ki bu insanlar masumdur ve ne yaparsa yapsınlar cezalandırılmayacaktır. Allah İsrâ sûresinde *"Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz."*²⁶² buyurmuştur. Büyük bir İslâm âlimi olan İmam Gazzâlî, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) davetini duymamış ve kendisinden haberdar olmamış kimselerin cennet ehli olduğunu, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ismini duyup vasıf ve hususiyetlerini duymayan ya da Hz Peygamber'i (s.a.s.) küçük yaşlardan beri peygamberlik iddiasında bulunan yalancı bir peygamber olarak öğrenen kişilerin ise kesin olmamakla birlikte cennet ehli olan kişilere benzediklerini bildirmektedir. Gazzâlî'ye

²⁵⁹ Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, **Ravzatü't-tâlibîn**, Nşr. Zahîr eş-Şavîş, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut, 1991, c. 10, s. 70.

²⁶⁰ Mâide, 5: 3.

²⁶¹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 321-322.

²⁶² İsrâ, 17: 15.

göre bu tür insanlar, İslâm hakkındaki çarptırılmamış gerçeği öğrenme fırsatı bulana kadar mazur görülürler.²⁶³ Bu, elbette Müslümanlar olarak onlara İslâm'a davetle ulaşma yükümlülüğümüzü değiştirmemektedir.

İkinci grup ise Peygamber'imizin (s.a.s.) davetini duyduğu halde atalarının dinini körü körüne taklit edip yalnızca Allah'a ibadet etme emrinden yüz çevirenlerden oluşmaktadır. Bu insanlar Allah'ın kurallarını ihlal ederler ve cehenneme gitmeyi kabul ederler. Bununla ilgili olarak Kur'an'da,

*“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.”*²⁶⁴

buyrulmuştur. Örneğin, Ebû Leheb, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) davetini duymak, İslâm'a girmek ve cennete ulaşmak için diğer insanlarla aynı imkâna sahip olarak doğmuştur. Fakat Müslümanlara zulmettiği için Allah, Ebû Leheb'in cehennem ehlinde olduğu bilgisini Tebbet sûresinde de bildirdiği gibi sonsuza dek tecelli etmiştir. Ebû Leheb, mantıksal veya doğuştan değil, Allah'ın bize bildirmiş olması nedeniyle şarta bağlı olarak muhakkak cehennem ehliendir ve Allah'ın sözü değiştirilemez. *“Allah'ın sözlerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur.”*²⁶⁵ Bu nedenle Şeyh Keller, sûfiler ve kendi yolundaki Şâzelî şeyhleri için vahyedilen kanunun, bir anlamda Allah'ın Kur'an'daki sözleri ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) sünneti olduğunu, her ikisinin de Allah'ın varlığından ayrılmayacağını söylemiştir. Ayrıca sûfiler için şeriatın hakikat olduğunu ve İslâm'da merkezî bir konuma sahip olduğunu da eklemiştir.²⁶⁶

²⁶³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, **Faysalü't-Tefrika (İslâm'da Müsamaha)**, Trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2019, c. 3, s. 96.

²⁶⁴ Nisâ, 4: 48.

²⁶⁵ En'âm, 6: 34.

²⁶⁶ Keller, **Tariqa Notes**, s. 13-14.

Âhiret Gününe İman: Dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ikinci hayat, âhiret olarak tanımlanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de yüzden fazla yerde kullanılmıştır ve bu tekrarın amacının, konunun önemini vurgulamak, sorumluluk duygusunu pekiştirmek, dünya ile âhiret arasındaki psikolojik mesafeyi kısaltarak müminin ruhunu yüceltmek ve hayatını ebedileştirmek gibi hedeflere yönelik olduğunu söylemek mümkündür.²⁶⁷

İmanın temel esaslarından biri, âhiretin varlığına iman etmektir. Şeyh Keller, Şâzelî tarikatına göre âhiret inancını şu cümlelerle anlatmıştır:

*“Âhiret günü, insanların yeniden diriltilip, hesaba çekildiği, günahlarının ve sevaplarının tartıldığı, sırat köprüsünden geçip cennete ya da cehenneme gideceği gündür. Günahları olan müminler, cezalandırıldıktan sonra cehennem ateşinden çıkarılıp cennete gireceklerdir.”*²⁶⁸

Yine fıkıh âlimlerinin büyüklerinden Abdülkahir el-Bağdâdî (v. 429/1037-38), *“Ehl-i sünnete göre, cennet nimetleri cennetliklere, cehennem azabı da müşriklere ve münafıklara devamlıdır ve ehl-i sünnet itikadına göre, cehennemde kâfirlerden başkası temelli kalmayacaktır.”*²⁶⁹ demiştir. Şeyh Keller, buradaki kâfirler için, *“Ulemanın çok uzağında doğup büyüdükları için imanının esaslarını gerektiği gibi öğrenemeyenler, öğrenene kadar kâfir sayılmazlar.”* düşüncesindedir.²⁷⁰

Kadere, Hayrın ve Şerrin Allah'tan Olduğuna İman: İnsana isabet eden şey mutlaka isabet edecektir, isabet etmemesi diye bir durum söz konusu değildir. İsabet etmeyecek olan şeyin de isabet etmesi söz konusu değildir. Keller, tarikat yolundaki kişilerin başarı oranının bir kader meselesi olduğunu bilmesi gerektiğini söylemektedir,

²⁶⁷ Bekir Topaloğlu, **Âhiret**, DİA., İstanbul, 1988, c. 1, s. 543-544.

²⁶⁸ Keller, **Sea Without Shore**, s. 156.

²⁶⁹ Abdülkahir el-Bağdâdî, **Usûlü'd-Dîn**, Dârülfünunu İlähiyat Fakültesi, İstanbul, 1928, s. 238.

²⁷⁰ Keller, **Tariqa Notes**, s. 15.

çünkü bunun kişiye uzun süre, sabırlı bir şekilde çalışmaya ve öğrenmeye yardımcı olduğunu düşünmektedir.²⁷¹

Nihai hakikatler açısından, “Allah her şeyin yaratıcısıdır.”²⁷² Ancak insan tecrübesi açısından, ilk olarak Allah bize ahlâkî emirler vermiştir. İkinci olarak, bir irademiz vardır ve son olarak, hemen hemen yaptığımız her şey hakkında yapmadan önce karar vermemiz gerektiğini görmekteyiz. Yani, eylemlerimiz özgür seçimlerimizden doğmaktadır. Şeyh Keller, bununla ilgili olarak da görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Yüce Allah bu fiillerden dolayı yargılanacağımızı, ‘Lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır.’ diyerek ve bütün fiiller yaratılmış olsa da insan seçiminin müstesna bir konumu olduğunu ve bunun nefsimizin sahip olduğu bir yetenek olduğunu bildirmiştir.”

Kişinin imanının sağlamlığını, Şâzelî şeyhlerinin, “Allah cahil kimseyi kendisine velî kabul etmez.” sözleriyle özetleyebiliriz. Yolda yolculukta “bilmenin” önemi, Şâzelî tarikatına göre Allah’a giden yoldur ve bu yol, iman ve şariat bilgisinden sonra onu tarikata uygulamaktan geçen nihai manevî hakikatin gerçekliğine gitmektedir.

2. Yapmak: Günlük Virdler

Vird, Kur’an’dan her gün rutin olarak bir cüz okumayı görev haline getirmek, belirli dua veya zikirleri günlük periyodlarla yapmak gibi çeşitli anlamları içeren bir kelimedir. Sûfiyye büyükleri tarafından hazırlanan hususi dualardır.²⁷³ Şâzelî tarikatında bu ders, mürîdin kalbindeki manevî hastalıkları yok etmesi için verilen günlük zikirlerdir. Namaz ve oruç gibi beden ile yapılan ibadetler kadar, Kur’an okumak, dua etmek ve zikir çekmek

²⁷¹ Keller, *Sea Without Shore*, s. 156.

²⁷² En’âm, 6: 102.

²⁷³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 702.

gibi dil ile yapılan ibadetler de bu yolda önemlidir. Şeyh Keller’ın günlük virtlerle ilgili görüşü şu şekildedir:

*“Elbette zikir, doğru niyetle toprağa ekilen, Allah’ın habibinin sevgisiyle üzeri örtülüp beslenen, günlük gayretle sulanan ve sonunda meyve veren bir tohumdur. Allah ile ebedî mevcudiyete ulaşmak için kişi zamanını düzenli vird yapmaya göre düzenlemelidir.”*²⁷⁴

Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) hadis-i şerifinde ifade edildiği üzere, “Bir kimse hastalanır veya yola çıkarsa, evindeyken ve sıhhatliyen yaptığı amellerin sevabı aynen ona yazılır.”²⁷⁵ buyurmuştur. Allah kulunun durumunu nazara alarak yapmak istediği halde yapamadığı amellerinin karşılığını verir. Buna göre tâkva ve sâlih amel sahibi bir mümin, hastalık sebebiyle yapamadığı virdin sevabını hastalık zamanında da aynen kazanır. Şâzelî tarikatı üyeleri için virdlerde aşağıdaki öncelik sırası önerilmiştir.

2.1. Namaz Virdi

Şeyh Keller Şâzelî tarikatında namaz virdinin farz ve nafile namazlar olarak ikiye ayrıldığını belirtmiş ve şu şekilde açıklamıştır:

Farz Namazlar: Şeyh Keller, şeyhi Abdurrahman Şagurî’nin farz namazların en önemli vird olduğunu sürekli vurguladığını, İmam Gazzâlî’nin de, “Allah’a sevgiyle bağlı olan, takva sahibi ve bu dünyadaki şeylere bağlı olmayanların dışındaki kişilerin namazındaki zikir, kişiyi şeytandan ve dikkatini dağıtan şeylerden korumada etkisiz olabilir.” dediğini söyleyerek namaz virdinin Şâzelî tarikatındaki önemini vurgulamıştır.²⁷⁶ Ayrıca, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.), “Fâtiha sûresi okunmadıkça

²⁷⁴ Keller, **Sea Without Shore**, s. 159.

²⁷⁵ Buhârî, Cihad, 134.

²⁷⁶ Keller, **Tariqa Notes**, s. 16.

hiçbir namaz sahih olmaz.”²⁷⁷ mealindeki hadisnin önemine binaen, Şeyh Keller’ın Fâtiha sûresiyle ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Arap ya da Arap olmayan çoğu kişi Fâtiha sûresini ilk öğrendiği gibi telaffuz hatalarıyla okuyor. Fâtiha sûresini doğru telaffuzla okumak, yolumuz için merkezî öneme sahiptir. Bu yüzden Fâtiha sûresini eğitimli bir tecvid öğretmeni ile çalışarak doğru şekilde okumalıyız.”²⁷⁸

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Allah’ın gecenin son üçte biri kaldığında dünya semasına inerek şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

*“Bana dua eden yok mu, duasını kabul edeyim! Benden isteyen yok mu, ona (dilediğini) vereyim! Benden mağfiret isteyen yok mu, onu bağışlayayım!”*²⁷⁹

Şeyh Keller, bu hadiste bildirilen saatlerde kalkıp Allah’a olan sevgisini, şükrünü ve tövbesini ifade etmenin, dünyada ve ahirette dilediği şeyleri istemenin Şâzelî tarikatının manevî yolunun sırlarından biri olduğunu söylemiştir. Yolculuk veya başka sebeplerden kaçırılan namazların ise yatmadan önce kazâ edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁸⁰

Nafile Namazlar: Efendimiz (s.a.s.) hadisinde şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet gününde kulun hesaba çekileceği ilk amel, namazdır. Eğer namazı düzgün olursa, işi iyi gider ve kazançlı çıkar. Namazı düzgün değilse, kaybeder ve zararlı çıkar. Şâyet farzlarından bir şey noksan olursa, Azîz ve Celîl olan rabbi, ‘Kulumun nâfile namazlar var mı bakınız.’ der. Farzların eksikliği nâfilelerle tamamlanır. Sonra diğer amellerinden de bu şekilde hesaba çekilir.”²⁸¹

²⁷⁷ Dârimî, Salât, 36; Tirmizî, Mevâkit, 69.

²⁷⁸ Keller, **Sea Without Shore**, s. 161.

²⁷⁹ **Hadislerle İslâm**, c. 1, s. 345; Buhârî, Deavât, 14.

²⁸⁰ Keller, **a.g.e.**, s. 162.

²⁸¹ **Hadislerle İslâm**, c. 2, s. 151.

Şâzelî tarikatında şeyhlerin müridlere özellikle devam etmeleri konusunda ısrar ettikleri nâfile namazların başında şunlar gelmektedir:

Teheccüd namazı, yatsı namazından sonra bir miktar uyuduktan sonra kalkıp, iki rekâttan on iki rekâta kadar kılınan nâfile namazdır. Allah, çok sevdiği resulüne teheccüd namazını farz kılmıştır.²⁸² Resulullah (s.a.s.), teheccüd namazını hiçbir zaman terk etmemiştir. Öyle ki, hastalanacak ya da ağırlık hissedecek olsa oturarak kılmıştır.²⁸³

Duhâ namazı, güneş doğduktan kırk beş dakika sonra başlayan öğle namazına kırk beş dakika kalana kadar devam eden sürede, iki ile sekiz rekât arasında kılınabilen nâfile namazdır. Ebû Zer'den (v. 32/653) rivâyete göre Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

*“Bir kimse kuşluk namazının iki rekâtına devam etse, günahları denizköpüğü kadar çok olsa bile affolunur.”*²⁸⁴

İstihâre namazı, bir iş yapılacağı veya önemli bir karar verileceği zaman Şâzelî yolcularına tavsiye edilen nâfile namazdır. İstihâre kelimesi sözlükte hayırlı olanı isteme anlamındadır. Herhangi bir işte önce istihâre sonra istişâre yapılır.²⁸⁵

Bir ihtiyacın giderilmesi veya arzulanan bir hususun yerine gelmesi için kılınan hâcet namazı²⁸⁶ da Şâzelî tarikatı takipçilerine tavsiye edilen bir diğer nâfile ibadettir.²⁸⁷

²⁸² İsrâ, 17: 79.

²⁸³ Ebû Dâvud Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî, **Süneni Ebû Dâvud**, Beytül-Efkârî'd-Devliyye, Riyad, 1999, Tatavvu, 18.

²⁸⁴ Tirmizî, Vitr, 15.

²⁸⁵ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 322.

²⁸⁶ Ebubekir Sifil, **Hâcet Namazı**, DİA., İstanbul, 1996, c. 14, s. 435.

²⁸⁷ Keller, **Tariqa Notes**, s. 17.

2.2. Tesbihat

Şeyh Keller, Şâzelî tarikatında özellikle farz namazlardan sonra tesbihata yoğunlaşmanın önemli olduğunu ve bunlardan en faziletli olanlarından birinin namazdan sonra otuz üçer defa “sübhanallah”, “elhamdülillah” ve “Allahuekber” demek olduğunu anlatmıştır.²⁸⁸ Resulullah (s.a.s.),

*“Sizinle aynı ameli işleyenler hariç sizi (hayırda) geçenlere yetiştirecek, sizden sonra gelenler ise size ulaşmayacak, manevî olarak içinde yaşadığınız toplumun en üstünü kılacak amelleri size bildireyim mi? Her birinden otuz üç defa olacak şekilde ‘sübhanallah, elhamdülillah, Allahuekber’ söyleyeceksiniz.”*²⁸⁹ buyurmuştur.

Şeyh Keller, kulun sübhanallah (tesbih) derken, Allah yücedir, uludur, azimdir ve O, en yüce sıfatlara sahiptir, insanların aklına gelebilecek bütün eksik ve noksan sıfatlardan, zulüm ve acizlikten, ortağı bulunmaktan ve Allah’ın ilahlık vasfıyla bağdaşmayan her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir demiş olduğunu söylemiştir. Hamd, insanın rabbini ve kendini bilmesidir. Keller, kulun elhamdülillah (tahmîd) derken, bir iyiliğin karşılığı olmaktan çok, yaratıcının sonsuz güç ve kuvvetine, verdiği nimetlerin çokluğuna, O’nun rabliğine duyulan hayranlığı övme yoluyla dile getirmiş olduğunu dile getirmiştir. Allahuekber (tekbir), Allah’ın mutlak ve sonsuz, eşsiz ve benzersiz ulu olduğunu kalben ve lisanen dile getirmek, inanmak ve ikrar etmektir. Yine Keller, müminin Allahuekber diyerek, kimi büyük tanıdığını; dolayısıyla kimin kulu olduğunu, kime ibadet edeceğini, kime ilah olarak boyun eğmesi gerektiğini ilan ettiğini söylemiştir. Ayrıca Şeyh Keller, tarikat şeyhlerinin, bu sünneti tüm farz namazlardan sonra yapmayı tüm tarikat mensuplarına şiddetle tavsiye ettiğini de vurgulamıştır.²⁹⁰

²⁸⁸ Keller, **Sea Without Shore**, s. 162.

²⁸⁹ Buhârî, Ezan, 152; Müslim, Mesacid, 595.

²⁹⁰ Keller, **a.g.e.**, s. 163-164.

2.3. Genel Zikirler

Cehrî zikir, açıktan sesli olarak yapılan zikir uygulamasıdır²⁹¹ ve Şâzelî tarikatında cehrî zikir yapılmaktadır. Mürîdler bir halka oluşturup ayakta ya da oturarak açıktan zikrederler. Bu sırada bir yandan da kalplere şevk ve heyecan veren ehlullâhın sözlerinden oluşan ilahiler okunur. Şeyh Keller, halka şeklinde yapılan bu zikirlerin her gün sabah ve akşam namazlarının eda edilmesinden sonra yapıldığını, önemli bir mazeret sebebiyle zikre iştirak edemeyenlerin mazur görüldüğünü ve mürîdlerin bu zikir aracılığıyla huşû ve kalp huzuru ile bir araya geldiklerini anlatmaktadır.²⁹² Zikir sırasında, şeyh veya onun vekili, Salât-ı Meşîşiyye'yi okurken, diğerleri de manalarını tefekkür ederek Meşîşiyye duasını beraberce tekrar ederler. Bir tarikata mensup olsun veya olmasın bütün Müslümanlarca kabul gören ve sık sık okunan Salât-ı Meşîşiyye adlı salavât-ı şerif, Şâzelî tarikatının pîri Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin mürşidi Şeyh Abdüsselam bin Meşîş'e (v. 625/1228) aittir. Bu salavât başka tarikatların şeyhlerince kendi dervişlerine günlük görev olarak verilmiş ve tarikat mensubu olmayanlarca da sevap için okunagelmıştır.²⁹³ Bu salavât, ifadesindeki açıklık ve manası açısından bütün İslâm dünyasında bilinen ve okunan bir klasiktir. Meşîşiyye duasının anlamı şu şekildedir:

Allah'ım! Kendisinden sırların parladığı ve nurların yayıldığı kimse üzerine rahmet eyle. Hakikatlerin O'na yükseldiği, mahlûkatın âciz kaldığı ve insanoğlunun bütün bilgilerinin kendisine devamlı olarak indiği kimseye rahmetini indir. Bizden önce gelen hiç kimsenin ve O'nun peşinden gelenlerin idrak edemedikleri anlayışların, kendisi için kolaylaştırıldığı kimseye rahmetini yağdır. Melekût bahçelerinin O'nun güzelliğinin aydınlığı ile sevindiği; ceberut taşkınlıklarının O'nun nurlarının feyzi ile önlendiği ve her şeyin kendisi ile ilgili olduğu kimseyi bağışla. Çünkü eğer vasıta olmasaydı denildiği gibi

²⁹¹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 120.

²⁹² Keller, **Tariqa Notes**, s. 18.

²⁹³ Hür Mahmut Yücer, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, 2. Baskı, İnsan Yay., İstanbul, 2004, s. 610.

vasıta olunan da geçer giderdi. Yâ Rabbi! Sana yaraşır şekilde onu bağışla. Nitekim O zaten buna layıktır. Yâ Rabbi! Şüphesiz ki O, Sana delâlet eden toplayıcı sırrındır. Yâ Rabbi! Beni de O'nun nesebine ilhak eyle. Beni sağlamlaştı. Ey Allah hm! O 'nu bana öyle bir tanıtt ki, ben o bilgi ile cehalet kaynaklarından uzak olayım ve fazilet kaynaklarından doyasıya içeyim. Yâ Rabbi! Bana olan yardımınla beni, O'nun yolu üzere, zâtının huzuruna ulaştır. Yâ Rabbi! Beni bâtılın üzerine öyle bir şiddetle at ki, onun kökünü kazıyayım. Yâ Rabbi! Ehadiyet denizlerinde beni koştur ve bataklıklardan beni çekip çıkar. Yâ Rabbi! Beni, Vahdet denizinin kaynağına batır. Tâ ki, ancak O'nunla göreyim, O'nunla duyayım, O'nunla bulayım ve O'nunla hissedeyim. Yâ Rabbi! En büyük hicabı, benim ruhumun hakikati eyle. O'nun ruhunu, benim hakikatimin sırrı eyle. O'nun hakikatini de "el-Hakk" ve "el-Evvel" in gerçekleştirmesi ile benim (iç) dünyalarımın toplayıcısı kıl. Ey Evvel! Ey Âhir! Ey Zâhir! Ey Bâtın! Kulun Zekerıyya Aleyhisselam 'ın seslenişini duyduğun gibi benim seslenişimi de duy. Seninle, Sana karşı bana yardım eyle. Seninle, Sana karşı beni destekle. Seninle benim aramı birleştir. Senden gayrısıyla benim aramı ayır. Allah! Allah! Allah! Şüphesiz ki, Kur'an'ı sana indiren (Allah), seni, (içinden çıkarıldığı Mekke'ye) geri döndürecektir. Ey Rabbimiz! Bize tarafından bir rahmet indir ve işimizde bize bir başarı hazırla. Şüphesiz ki Allah ve melekleri, Peygamber'e (s.a.s.) salat ederler. Ey iman edenler! Siz de O'na salat edin ve gönülden teslim olun. Allah'ın (c.c.) salatlara, selamlara, tehiyyeleri, rahmetleri ve bereketleri, bizim peygamberimiz ve Senin de kulun ve ümmî peygamber olan resulün Hz. Muhammed'in (s.a.s.) üzerine olsun. Yine O'nun ashabı üzerine olsun. Bütün çift ve tek yaratılan şeyler adedince, yine Rabbimizin tam ve mübarek olan kelimeleri adedince onlara salat-ü selam olsun. İzzet sahibi olan Rabbin, müşriklerin vasıflandırdıkları şeyden münezzehtir. ”²⁹⁴

²⁹⁴ <http://www.İslâmveihsan.com/abdusselam-b-mesinin-okudugu-salavat.html/amp>, (Erişim Tarihi: 09.02.2019).

Meşîşiyye duası tamamlandıktan sonra “lâ ilâhe illallah” viridiyle zikre başlanır. Belli bir adetle sınırlandırmadan bir müddet bu zikre devam edilir. Sonra tek isme yani, “Allah” ismine geçilir. İsimde bir değişiklik ya da tahrif yapılmamasına dikkat edilir. Zikir sırasında şeyh ya da vekili, mürîdlerin davranış, hâl ve hareketlerini kontrol eder. Vecde kapılanlar ve kendinden geçenler hariç bu kontrol zikir boyunca devam eder. Zikrin tamamlanmasından sonra tarikatın esrarı, âdâbı ve mürîdin muvaffak olabilmesinin yolları üzerine sohbetler yapılır. Mürîd, şeyhinin kendisine öğrettiği şekilde virdlerine bağlı olmalı ve aksatmamalıdır.²⁹⁵

2.4. Özel Vird

Şeyh Keller, Şâzelî tarikatında tasavvufî hayatı benimseyen mürîdin ruhî hayatının tamamen şeyhin kontrolü altında olduğunu belirtmiştir ve devamında şeyhin, mürîdin anlattıklarından, hissettiklerinden ve gördüğü rüyalarından hareketle mürîdine farklı zikirler telkin ettiğini söylemiştir. Şâzelî tarikatında, mürîdin yaptığı zikre vird denirken, okuduğu duaya hizb denmektedir. Her tarikat pîrine nisbet edilen hizb ve dualar vardır. Şâzeliyyenin pîri Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin hizbleri meşhur ve yaygındır.²⁹⁶ Tarikatta virdin amacı, vakti bereketli kılmak ve zamanın zayi edilmemesini sağlama meşgalesidir. Şeyh Nuh Keller, “*Virdin aslı, önce istiğfar, sonra salavât daha sonra da zikrullahtır. Amelin neticesi sayının sırrına bağlı olduğundan, evrâd ve ezkârın belirlenen sayısına riâyet etmek esastır.*” diyerek sayının önemini ve tarikattaki kişilere verilen virdlerin farklı sayıda olduğunu belirtmiştir.²⁹⁷

²⁹⁵ Muhammed Zâfir el-Medenî, **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, Çev. Muhammed Önder, Bedir Yay. İstanbul, 2006, s. 52-53.

²⁹⁶ Mustafa Kara, **Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı**, Dergah Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 60.

²⁹⁷ Keller, **Tariqa Notes**, s. 19.

Mürîdin zikredeceği esmâ-i hüsnânın tertibinde, hangi sayıda olacağı mürebbi veya mürşide bırakılmıştır. Tarikat kurallarına göre, herkesin her türlü ismi dilediği kadar zikretmesi söz konusu değildir. Aksi halde bazı tesirlerinin zuhuruyla dimağın bozulabileceği ve tab'ın değişmesine sebep olabileceği düşünülmektedir.²⁹⁸ Yine Şeyh Keller da, özellikle Ya Hayy, Ya Cebbâr gibi yüce isimlerin sınırlı sayıda ve kısa süreli okumanın haricinde özel izin alarak okunması gerektiğini söylemiştir. Bunun nedenini, tıpkı bir elektrikli cihazın yalnızca belirli bir akım türünü taşımak üzere tasarlanmış olması gibi her ilâhî ismin belirli bir güç taşıdığını ve bu gücün aşırı yüklenmesi durumunda mürîdin kalbinin ve zihninin kaldıramayabileceğini söyleyerek açıklamıştır.²⁹⁹

Şâzelî tarikatında evrâd okumanın en faziletli vakti günün ilk vakitlerinden gün ortasına kadar olan vakittir. Çünkü bu vakitlerde tecellilerin ve keşf hallerinin daha çok olduğu düşünülmektedir. Ancak vaktin geçmesiyle evrâd terk edilmemelidir. Gündüz yapılamayan gece, gece yapılamayan gündüz kazâ edilmelidir. Bu kazâ, şeriatta da tarikatta da vâcib değildir, Ancak feyzi talep manası taşıdığından vâcib gibidir.³⁰⁰ Virdi ihmalin acı faturasını Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (v. 672/1273), "*Sülûkta, manevî yolculukta virdini terk edersen, zahmete, mihnete düşer, sıkıntıya uğrarsın.*"³⁰¹ cümlesiyle beyan etmiştir.

²⁹⁸ Ali Namlı, **İsmail Hakkı Bursevî, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı**, İnsan Yay., İstanbul, 2001, s. 309.

²⁹⁹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 171.

³⁰⁰ Namlı, **a.g.e.**, s. 320.

³⁰¹ Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, **Mesnevî Tercemesi ve Şerhi**, Trc. Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990, c. 3, s. 30.

2.5. Kur'an Tilaveti

*“Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur'an uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve hidâyettir.”*³⁰²

Âyette de buyrulduğu gibi, insanlığın muhtaç olduğu, dini ve ahlâkî konular Kur'an'da detaylı şekilde verilmiştir. Kişinin bunları öğrenmesi için günlük olarak Kur'an-ı Kerim'den devamlı okuması önem taşımaktadır. Şeyh Keller, günlük Kur'an okumanın önemini, *“Kişi Allah ile ilişki kurmak istiyorsa O'nun sözünü her gün okumalı, her sayfada cenneti isteyip, cehennem ateşinden de yine O'na sığınmalıdır.”* diyerek anlatmıştır. Şâzelî tarikatında, mürîdlere her gün aynı sûreyi okumak yerine Kur'an'ı baştan sona okuyup hatim etmeleri tavsiye edilmiştir. Abdullah bin Amr'dan (v. 65/684) gelen rivayete göre:

*“Resulullah (s.a.s.), ‘Her ayda bir Kur'an'ı okuyup hatmedin’. buyurmuştur. Sahabe, ‘Gücüm bundan daha fazlasına da yeter.’ deyince Resulullah (s.a.s.), ‘Öyleyse yedi gecede bir kere Kur'an'ı okuyup hatmeyle’ demiştir.”*³⁰³

Keller, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.), Kur'an'ı başlangıçta ayda bir hatim etmeyi tavsiye ettiğini, bunun da günde yaklaşık bir cüz okumak anlamına geldiğini söylemiştir. Bu, Arap mürîdler için günlük olarak uygun bir virddir ve tarikatın görevlerine göre, asgarî olarak bunun dörtte birinden daha azını yapmamak gerekmektedir. Şeyh Keller, Arap olmayanlara gelince, İmam Nevevî'nin zikir kitabında ilk Müslümanların bir kısmının Kur'an'ı iki ayda, yani günde yaklaşık yarım cüz okuyarak bitirdiğini söylediğinden bahsetmiştir. Ana dili Arapça olmayanlar için günlük yarım cüz okumak Şâzelî tarikatına göre uygun bir virddir ve bunun dörtte birinden daha azını yapmamaları

³⁰² Yûsuf, 12: 111.

³⁰³ Muhammed b. İsmâil Buhârî, **Sahih-i Buhari Buhari (Tecrid-i Sarîh)**, 8. Baskı, DİB. Yay., Ankara, 1987.

gerekmektedir.³⁰⁴ Ayrıca, mürîdin Kur'an'ı daha iyi anlaması için doğru bir Kur'an tefsiri bulundurması gerekmektedir. Son olarak, Kur'an okuyan herkes tecvid kurallarını da doğru bir şekilde öğrenmekle yükümlüdür.³⁰⁵

2.6. Nebevî Dualar ve Zikirler

Şeyh Haşimî'nin her Müslümanın hayatında en az bir kere çekmesi gerektiğini söylediği ve şeriatın da sürekli olarak tavsiye ettiği on zikir vardır. Bunlar: Eûzu billahi mineş-şeytânirracîm, Bismillahirrahmanirrahîm, Elhamdülillah, Lâ ilâhe illallah, Sübhanallah, Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh, Allahuekber, Estağfurullah ve Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) salât ve selamdır.³⁰⁶ Şeyh Keller, mürîdlerin zaman buldukça Şeyh Haşimî'nin önerdiği zikirleri çekmeleri gerektiğini söylemiştir. Keller, bazen insanların kendisine Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) tüm zikir ve dualarını ezberleyip uygulamalı mıyız diye sorduklarını söylemiş ve bu soruya şöyle cevap vermiştir:

*“Üç husus bize göstermektedir ki, sünnetler, diğer her şeyin yerini almamalıdır. Birincisi, sünnet zikirler günlük olarak söylenemeyecek kadar çoktur. Örneğin, sadece Taberânî'nin (v. 360/971) **Kitâbü'd-Du'â** adlı eserinde iki binden fazla dua yer almaktadır. Birinin bunları ezberleyebileceğini varsayarsak başka hiçbir şeye zaman ayıramayacağı kesindir. İkincisi, Allah kullarından imkânsız talep etmez. Bu kadar çok zikrin olması, kullara dualarında çeşitlilik vermek, Peygamberimizin (s.a.s.) çokça zikir çektiğini bize göstermek veya başka bir ilâhî hikmetten dolayıdır. Üçüncüsü ise sünnet ibadetin kulun gözünü korkutmak ya da yıldırmaq için olmadığıdır.”³⁰⁷*

³⁰⁴ Keller, **Tariqa Notes**, s. 21.

³⁰⁵ Keller, **Sea Without Shore**, s. 172.

³⁰⁶ Keller (2011), **a.g.e.**, s. 173.

³⁰⁷ Keller (2011), **a.g.e.**, s. 173-174.

Büreyde bin Husayb'ın (v. 63/682-83) rivâyetine göre:

“Hz. Peygamber (s.a.s.), bir gün camiye girdi. Camide namaz kılan bir adama şahit oldu. Adam namazdan sonra, “Ey Allah’ım! Hamd ancak sanadır, senden başka ilâh yoktur. Gökleri ve yeri yaratan, bol bol veren (sensin) ey Celâl ve İkram sahibi! Ey Hayy (ezelî ve ebedî bir hayata sahip olan) ve Kayyûm (kâinatı idare eden)! Senden istiyorum!” diye dua etmişti. Bunu duyan Allah Resûlü, adamın bu davranışını onaylayarak, ‘Şüphesiz Allah’a, kendisi ile dua edildiği zaman mutlaka kabul ettiği ve istenildiğinde verdiği ism-i âzam ile dua etti.’ buyurmuştur.”³⁰⁸

Nitekim Kur’an-ı Kerîm’de de, *“En güzel isimler (Esmâü’l-hüsna) Allah’ındır. O hâlde O’na, o güzel isimlerle dua edin”*³⁰⁹ buyrulmuştur.” Bu hadiste olduğu gibi Hz. Peygamber’in (s.a.s.) huzurunda sahabe tarafından söylenen sözleri ya da işlenen fiilleri reddetmeyip, onaylamasıyla ve güzel karşılmasıyla oluşan sünnet dua ve zikirler de vardır. Sahabeler ve imamlar, kendi zikir dualarını böyle belirleyip günümüze kadar aktarmışlardır.

2.7. Hizbler

Hizb, belli amaçlara ulaşmak üzere düzenlenmiş, genellikle tarikat mensupları tarafından okunan dua anlamında bir tasavvuf terimidir.³¹⁰ Sözlükte “kısım, parça, bölük; silah” gibi anlamlara gelen hizb, maddî ve manevî birtakım maksatların gerçekleşmesi için tertiplenmiş, sûfîler ve tarikat ehli, bazen de tarikat mensubu olmayan dindar kişiler

³⁰⁸ **Hadislerle İslâm**, c. 2, s. 56; Ebû Dâvûd, Vitr, 23.

³⁰⁹ Â’raf, 7: 180.

³¹⁰ Süleyman Uludağ, **Hizb**, DİA., İstanbul, 1998, c. 18, s. 182.

tarafından okunan duaların genel adıdır.³¹¹ Virdden farkı ise, hizbler, belli şartlar ve kurallar dâhilinde amaca ulaşınca kadar okunur.

Şâzeliyye pîri Ebû'l Hasan eş-Şâzelî, geride herhangi bir kitap bırakmamış ancak en meşhuru Hizbü'l Bahr olan çok sayıda hizb ve dua metni tertip etmiştir. Bunlar kaydedilerek zamanımıza kadar ulaşmıştır. Hizbü'l Bahr, başka tarikatlarda da kabul görmüş ve okunmuştur. Şeyh Şâzelî'nin tasavvuf anlayışına paralel olarak mutlak kulluğun gerçekleştirilmesi, tam bir teslimiyet, manevî sırların talebi, samimi bir boyun eğişin ve tevazuun ifadesi olan bu hizbler tarikat mensupları nezdinde büyük değer taşımaktadır.³¹² Şeyh Şâzelî, hizbleriyle ilgili şu sözleri söylemiştir:

*“Bir kimse bizim hizbimizi bizim tarif ettiğimiz şekilde okursa, bize olan şeyler ona da olur. Bizim üzerimize gelenler onun üzerine de gelir. Yani o bizim dediğimizi yapar, bize hürmet ederse, biz de ona şefkat gösteririz ve vesile-i merhamet oluruz.”*³¹³

Şâzelî'nin, Allah'tan gelen bir ilhamla yazdığına ve ism-i âzamı ihtiva ettiğine inanılan Hizbü'l Bahr, özellikle denizde güvenli yolculuk yapmak için okunmaktadır. Rivâyete göre Şâzelî, tertip ettiği hizbin tesirini anlatmak için, *“Bu hizb, Bağdat'ta okunsaydı Moğollar orayı işgal edemezlerdi.”* demiştir.³¹⁴ Şeyh Keller, tarikattaki kişilerin hizblerden okuyabilecekleri kadarını düzenli olarak okumaları gerektiğini söylemiş ve devamlı okumanın önemini de Gazzâlî'nin şu sözüyle anlatmışlardır:

³¹¹ Ebû't-Tahir el-Fîrûzâbâdî, **Kamus Tercümesi**, Trc. Cemal Efendi, Matbaai-Bahriye, İstanbul, 1887, c. 1, s. 198.

³¹² Ahmet Murat Özel, **Şâzeliyye**, DİA., İstanbul, 2010, c. 38, s. 387-390.

³¹³ Hasan Kamil Yılmaz, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul, 1998, s. 250.

³¹⁴ Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-zunûn 'an Esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn**, Nşr. Kilisli Muallim Rıfat-Şerefeddin Yaltkaya, Maarif Vekâleti, Ankara, 1941, c. 1, s. 662.

*“Bir kayanın üzerine bir anda dökülen suyun çok az etkisi olur, ancak su damla damla damlatılırsa, su eninde sonunda kayada bir delik açacaktır. Zikrin kalp üzerindeki etkisi de aynen böyledir.”*³¹⁵

İmam Şâzelî’nin en önemli hizblerinden biri de Hizbü’l Kebir’dir. Şeyh Şâzelî bu hizbin önemini, *“Allah ve Resulünün izni olmadan bir harf bile yazılmadı. Burada yazdıklarımı Allah ve Resulüne arz ederek yazdım.”* sözleriyle anlatmıştır. Keller, bu hizbin sabah veya ikindi namazlarından sonra okunması gerektiğini ve özellikle de erkeklere tavsiye edildiğini anlatmıştır. Ebû’l Hasan eş-Şâzelî’nin hizblerinden bir diğeri Hizbü’l Hamd veya diğeri bir ismiyle Hizbü’l Nûr’dur. Şeyh Keller, bu hizbin yatsı namazlarından sonra okunmasını özellikle tarikatındaki kadınlara tavsiye edildiğini söylemiş ve maddî ve manevî her türlü istekte bulunmak için okunabileceğini belirtmiştir.³¹⁶ Ebû’l Hasan eş-Şâzelî’nin müşşidi Şeyh Abdüsselâm bin Meşîş’e ait olan Salât-ı Meşîşîyye salavât-ı şerifi, Şâzelî şeyhleri tarafından müridlere günlük vird olarak verilmektedir. Tarikat mensubu olmayanlar da sevap için okumaktadırlar.³¹⁷ Salavâtın her gün sabah ve akşam namazlarından sonra birer defa ya da her gün akşam ve yatsı namazlarından sonra üçer defa okunması tavsiye edilmektedir.³¹⁸

Şâzelî tarikatında düzenli olarak Salı geceleri grup halinde “Yâ Latîf” zikri çekilmektedir. Müridler mümkünse bunun için bir araya toplanmalıdırlar, değilse kişi ailesinden biriyle de bunu yapabilmektedir. Mürid toplu zikirden sonra kendisi de yapabilmektedir. Önce üç kere besmele çekip Haşr sûresinin son dört âyetini okuduktan sonra Yâ Latîf ismini yüz yirmi dokuz kere okumalı ve sonunda Allah’a dua edip niyazda bulunmalıdır.³¹⁹ Bir başka zikir çeşidi de nefes zikridir. Bu aynı zamanda diyafragmatik

³¹⁵ Keller, **Sea Without Shore**, s. 176.

³¹⁶ Keller, **Tariqa Notes**, s. 23.

³¹⁷ Yücer, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, s. 610.

³¹⁸ Yusuf Nebhânî, **Efdalü’s-Salavât**, Kalem Yay., İstanbul, 2019, s. 63.

³¹⁹ Keller (2011), **a.g.e.**, s. 177-178.

solunum egzersizidir. Kul Allah'ı anarak O'na yaklaşmak istemektedir. Önce namazda olduğu gibi kıbleye dönmeli ve gözlerini olabildiğince hareketsiz veya kapalı tutarak burnundan nefes almalı ve arkasına yaslanmalıdır. Kişi, bu nefesi alırken kalbinden “hû” der. Bu nefesi verirken ise “Allah” der. Kişi, nefes alırken muhtaçlık, verirken hoşnutluk hisseder. Bu zikir on defa tekrarlanarak yapılmaktadır. Şeyh Keller, mürîdlerin bu zikri günde en az bir kez aç karnına yapmaları gerektiğini söylemiştir.³²⁰

Şâzelî tarikatının bir başka hizbi ise Şeyh Şâzelî'nin gayrimüslimlere karşı zafer kazanmak için okuduğu “Nasr Hizbi”dir. Şeyh Keller, bu hizbin sadece gayrimüslimlere karşı okunması gerektiğini, düşman bile olsa Müslümanlara karşı okunmasının caiz olmadığını söylemiştir. Bu hizbin ikindi namazından sonra okunması tavsiye edilmiştir.³²¹ Şâzelî tarikatının literatüründe daha birçok zikir vardır. Bunlar dervişlerin ortak hazinesidir. Şeyh Keller, tarikat mensubu kimsenin, şeyhine danışarak ve aşırılıktan kaçınarak bu hizblerden istediğini ezberleyebileceğini söylemiştir.³²² Aşırılıktan kaçınılmalıdır demesinin sebebi ise onun, her zaman yapılan az bir şeyin, gittikçe azalan birçok şeyden daha iyi olduğu görüşünde olmasıdır.

3. Olmak: Kalbin Amelleri

Kalbin amelleri bir anlamda yukarıda anlatılan bilme ve yapma çalışmalarının meyveleridir. Bu ameller şunları içermektedir:

³²⁰ http://www.mysticmedicine.com/mind-body/zaynu-l-anfas_ (Erişim Tarihi: 08.2012)

³²¹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 178.

³²² Keller, **Tariqa Notes**, s. 24.

3.1. Allah Sevgisi

Şeyh Nuh Keller, Allah sevgisinin, Allah'ı diğer her şeye tercih etmek olduğunu, bunun püf noktasının ise takva yolunu seçmek olduğunu söylemiştir. Diğer yandan, bir şeyi yapmadan önce, kişi kendinin memnun olup olmayacağını değil, Allah'ın bu işe razı olup olmayacağını kendine sorması gerektiğini de vurgulamıştır.³²³ Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

*“Üç şey vardır ki bunlar kimde bulunursa o kişi iman tadını alır; Allah ve Resulünü her şeyden çok sevmek, sevdiğini sadece Allah için sevmek, Allah kendisini küfür bataklığından kurtardıktan sonra, tekrar küfre dönmeyi, ateşe atılmak kadar korkunç ve tehlikeli görmek.”*³²⁴

3.2. Allah İçin Sevmek ve Nefret Etmek

Müminler, insanları şeriatın övdüğü ya da suçladığı iyi veya kötü özelliklerinden dolayı sevmekte ya da nefret etmektedirler. Yani kişinin etnik kökeni insanlara karşı olumlu ya da olumsuz tutumların temeli olamaz. Şeyh Keller, bu duruma örnek olarak şu hadiseyi örnek göstermiştir:

*“Benî Mustalik Savaşı sonu, Müreysî kuyusu başında Muhacirlerden biri ile Ensar'dan biri arasında sıcaklığın da tesiri ile bir kavga çıktı. Bu olay üzerine bu iki kişinin yardımına koşan Ensar ve Muhacirler kılıçlarını çekip neredeyse birbirleriyle savaşıyorlardı. Meselenin bu şekilde büyümesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) olaya müdahale edip; ‘Bırakın şu cahiliye dönemi adetlerini.’ diyerek Ensar ve Muhaciri ayırıp meseleyi yatıştırdı.”*³²⁵

³²³ Keller, *Sea Without Shore*, s. 205.

³²⁴ **Hadislerle İslâm**, c. 1, s. 505; Müslim, *İmân*, 67.

³²⁵ **Hadislerle İslâm**, c. 1, s. 623; Buhârî, *Tefsîr*, 1.

Allah (c.c) Kur'an'da: *“O’nun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır.”*³²⁶ buyurmuştur. Yani Allah’ın bu farklılıkları tek bir babadan, Hz. Âdem’den ortaya çıkarması Allah’ın ilim, irade ve kudretinin kemalini göstermektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ashabına veda hutbesinde şunları söylemiştir:

*“Ey insanlar! Şunu iyi bilin ki Rabbiniz birdir; atanız birdir. Hepiniz Âdem’in çocuklarıdır; Âdem’de topraktandır. Arap’ın başka ırka, başka ırkın Arap’a, beyaz ırkın siyah ırka, siyah ırkın beyaz ırka (takva dışında) bir üstünlüğü yoktur.”*³²⁷

Şeyh Keller da bununla ilgili, *“İnsanlar anne babalarını seçemedikleri gibi ırklarını da seçemezler.”*³²⁸ demiştir.

3.3. Peygamber Sevgisi

Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) inanmak ve O’nu sevmek imanın temel şartlarında biridir. O, en üstün ahlak sahibidir ve insanlara rahmet olarak gönderilmiştir. Bu yüzden gerçek bir mümin O’nu kendisine rehber edinir ve O’nu Allah’tan sonra canından ve malından daha çok sever. Allah, Kur’an’da şöyle buyurmuştur:

*“De ki: Eğer babalarınızı, oğullarınızı, eşlerinizi, hısım-akrabalarınızı, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah’tan, peygamberinden ve O’nun yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah buyruğunu (kıyameti) gerçekleştirenceye kadar bekleyin. Allah günaha saplanmış kimseleri hidâyete erdirmez.”*³²⁹

³²⁶ Rûm, 30:22

³²⁷ **Hadislerle İslâm**, c. 5, s. 331.

³²⁸ Keller, **Tariqa Notes**, s. 25.

³²⁹ Tevbe, 9: 24.

Yine Peygamber Efendimiz de (s.a.s.) konuyla ilgili olarak, “Sizden biriniz beni annesinden, babasından, çoluk çocuğunuzdan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz.”³³⁰ demiştir. Peygamber sevgisi aynı zamanda O’nun doğruluğuna, adaletine, sabrına, merhametine, alçak gönüllüğüne, yardımseverliğine, insanlara sırf insan olduğu için saygı ve sevgi duymasına ve üstün ahlakına hayranlık duymaktır. Câbir bin Abdullah (v. 78/697), sahih bir hadisi şöyle rivâyet etmiştir:

“Resûlullah (s.a.s.), ‘Sizden en çok sevdiğim ve kıyamet gününde meclisime en yakın olacak kişiler, ahlâkı en güzel olanlarıdır. Gösteriş için uzun uzun konuşan, sözünü beğendirmek için avurdunu şişire şişire ukalaca konuşan ve bilgiçlik taslayan kimseler ise hiç sevmediğim kişilerdir ve onlar kıyamet gününde benden en uzak olanlardır.’ buyurmuştur. Sahabeler: ‘Ya Resûlullah, bilgiçlik taslayanlar kimlerdir?’ diye sordular. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ‘Kibirlenen kimselerdir.’ cevabını verdi.”³³¹

Bu hadis-i şeriften de anlaşılacağı gibi Peygamber Efendimiz’i (s.a.s.) sevmenin yolu, güzel huy ve güzel ahlâktan geçmektedir. Şeyh Keller ise Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sünnetini yaşamak ve yaşatmanın, peygamber sevgisinin göstergesi olduğunu söylemiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.), “Kim benim sünnetimi ihya ederse, beni sevmiş olur. Beni seven de cennette benimle beraber olur.”³³² buyurmuştur. Hz. Peygamber’e (s.a.s.) salât-ü selam getirmekse peygamber sevgisinin bir gereğidir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bununla ilgili olarak da, “Cimri, yanında adım anıldığı halde bana salât-ü selam getirmeyendir.”³³³ demiştir. Muhammed Vefâ Şâzelî (v. 807/1405), Hz. Muhammed’e (s.a.s.) salavât getirmekle ilgili şöyle bir anısını anlatmıştır:

³³⁰ **Hadislerle İslâm**, c. 6, s. 433.

³³¹ Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, Çev. M.Emin Özağar-Bünyamin Erul, DİB Yay., Ankara, 2020, c. 2, s. 69; Tirmizî, Birr, 71.

³³² **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 317; Tirmizî, İlim, 16.

³³³ **Hadislerle İslâm**, c. 1, s. 195; Tirmizî, Deavât, 100.

*“Kâinatın efendisini rüyamda gördüm ve O’na şöyle sordum: ‘Ey Allah’ın Resûlü, sana bir kez salavât getirene on misli rahmet edilir. Bu, yürekten yapanlar için midir?’ O da bana, ‘Hayır, bana dalgınlıkla salavât getirse bile, Allah kalpten getirmiş gibi mağfiret eder.’ dedi.”*³³⁴

3.4. İhlâs

İhlâs, bir işi sırf Allah için ve O’nun rızası için yapmaktır. Bazı sûfler ihlâsı; hareket, sakinlik, ayakta duruş, oturuş, her türlü işin ve sözlerin sırf Allah için olması diye tarif etmektedirler. Muhlis Allah, muhlas ise kuldur. Kişinin işinde Allah’tan başka bir şeyi görmez hale gelmesi, ihlâsın en son noktasıdır.³³⁵ Üstad Kuşeyrî de bu konuda şöyle söylemiştir:

*“İhlâs; taat ve ibadette sırf Hakk Sübhânehu ve Teâlâ’yı kastetmektir. Bu da taatla (başka herhangi bir şeyle değil) sadece Allah Teâlâ’ya yaklaşmayı irade etmek suretiyle olur. Allah Teâlâ’dan başka bir mahluk için yapmacık bir şey işlemek, halkın methini kazanmak, halk tarafından sevimiyi arzulamak ve Allah Teâlâ’ya yaklaşan niyeti dışında herhangi bir mâna ve maksat taşımak ihlâsa mânidir.”*³³⁶

Şeyh Keller, İhlâsın, kişinin başkalarının saygısını kazanmak için yaptığı işlerden bahsetmeyi bırakmayı ve gösteriştten vazgeçmeyi gerektirdiğini söylemiştir.³³⁷

Şeyh el-Kürdî, ihlâsın yani samimiyyetin yüksek, orta ve düşük olmak üzere üç seviyesi olduğunu söylemiştir. Bir kulun, Allah’ın emirlerini ve kulluk görevlerini yerine getirerek yalnız Allah için iş yapmasını yüksek seviye; kulun, Allah’ın mükâfatını

³³⁴ Keller, **Sea Without Shore**, s. 207.

³³⁵ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 170.

³³⁶ el-Kuşeyrî, **er-Risâle**, s. 289.

³³⁷ Keller, **Tariqa Notes**, s. 26.

kazanmak ve azabından sakınmak için işler yapmasını orta seviye; kulun, Allah'ın onu bu dünyada onurlandırması ve tehlikelerden koruması için işler yapmasını ise düşük seviye olarak tanımlamıştır. Bu üçü dışında yapılan herhangi bir işin ise gösteriş ve riya olduğunu söylemiştir.³³⁸

Şâzelî tarikatındaki mürid, her halinde Allah için ihlâs üzere olmalıdır, çünkü mürid, ihlâsla Allah'a en yakın kullar arasına girer. Âyette, *“Onlar, ancak Allah'a ihlâsla ibadet etmekle emrolunmuşlardır.”*³³⁹ buyrulmuştur. Hadis-i kudsîde de, *“İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır. Onu ancak sevdiğim kullarımın gönüllerine koyarım.”*³⁴⁰ ve *“Bir kul, kırk gün ihlâsını muhafaza etse gönlünden diline hikmet pınarları çağlamaya başlar.”*³⁴¹ buyrulmuştur. Şâzelî tarikatı için ihlâsın önemini özetlemek gerekirse, ihlâs, amellerin ruhudur. İhlâssız amel, ruhsuz ceset gibidir. Her iş doğrulukla başarılır ve doğruluk kime verilmişse, ona büyük bir fazilet verilmiş demektir. Bir insan doğruluk üzere ise bu onun sâlih ve Tevfîk olunmuş olduğuna en büyük delildir. Mürid, hedefine varmak için dosdoğru olmalıdır. Ancak bu şekilde akranlarını geçebilir. Hâli iyileşir, işleri takva üzere olur Allah'ın yardım ve inâyetine nail olur.³⁴² *“Bu ise Allah'ın lütfudur ve ancak dilediklerine verir. Şüphesiz Allah, kullarına pek çok büyük nimetler ihsan edendir.”*³⁴³

3.5. Tövbe

Tövbe, kulun Allah'a yönelmesi ve ilâhî gazaba uğrayan kimseler ile sapıkların yolunu terk etmesidir. Bu ise ancak Allah'ın o kulunu doğru yola (sırât-ı müstakîm)

³³⁸ Keller, *Sea Without Shore*, s. 208.

³³⁹ Beyyine, 98: 5.

³⁴⁰ el-Kuşeyrî, *er-Risale*, s. 444.

³⁴¹ İbn Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1988, c. 7, s. 80.

³⁴² el-Medenî, *Şâzeliyye Tarikatının Esasları*, s. 51-52.

³⁴³ Hadîd, 57: 21.

hidâyet etmesiyle gerçekleşir. O’nun hidâyeti ise ancak ve ancak yine O’nun yardımı ve iman nasip etmesiyle mümkün olur.³⁴⁴ Gazzâlî İhya’sında tövbenin vacip olduğunu, yaptığına pişman olmanın Allah’a olan borcumuz olduğunu söylemiştir.³⁴⁵ Şeyh Keller, Şâzelî tarikatı şeyhlerinin pişmanlığın üç çeşidi olduğunu ve “Bunlardan tövbe, cehennem korkusundan; inâbe, cennet tamahından; evbe ise sırf Allah rızasından yapılır.” dediklerini anlatmıştır. Yine Şeyh Keller, Peygamber Efendimiz’in tövbeye verdiği önemi anlatmak amacıyla Müslim’in Sahih’inde yer alan şu hadis-i şerîfleri örnek göstermiştir. Nebî (s.a.s.), şöyle buyurmuştur:

“Ey insanlar, Allah’a tövbe edin, Allah’a and olsun ki ben günde yetmiş kereden fazla Allah’a tövbe ederim.”

*“Peygamber Efendimiz (s.a.s), ‘Sizden hiçbirinizi, ameli kurtaramayacak.’ deyince sahabe, ‘Seni de mi ey Allah’ın Resûlü?’ dediler. Efendimiz (s.a.s.), ‘Evet, beni de amelim kurtarmayacak. Ancak Allah’ın beni rahmet ve lütfuyla kuşatması müstesnadır.’ buyurmuştur.”*³⁴⁶

Allah Teâlâ, Kur’an’da şöyle buyurmaktadır: *“Ey müminler topluca Allah’a tövbe edin, umulur ki kurtulursunuz.”*³⁴⁷ O halde felahı ancak tövbe edenler umabilirler.

3.6. Havf

Havf, Arapça korku manasındadır. Allah’ın kahrından korkarak dinde sabit olmaktır. Diğer bir tarife göre havf, yasaklanan şeylerden ve günahlardan utanmak ve bu hususta üzüntü duymak demektir.³⁴⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî havf konusunu şöyle anlatmıştır:

³⁴⁴ Keller, **Tariqa Notes**, s. 26.

³⁴⁵ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, **İhyâü Ulûmi’-d-Dîn**, Trc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., 1989, İstanbul, c. 7, s. 26.

³⁴⁶ Keller, **a.g.e.**, s. 27.

³⁴⁷ Nûr, 24: 30.

³⁴⁸ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 257.

*“Hayf, ilim makamından bir haldir. Yüce Allah, müminlere ayrı ayrı verdiği vasıfları hayf sahiplerine bir arada vermiştir. Bunlar, hidayet, rahmet, ilim ve ilâhî rızadır. Bu sayılan şeyler, cennet ehlinin makamlarıdır.”*³⁴⁹

Allah, kendisinden korkanları överek tasvir etmiştir:

*“Rablerine olan derin saygılarından dolayı sorumlu davrananlar, Rablerinin âyetlerine inananlar, Rablerine ortak tanımayanlar, verdiklerini, rablerine dönecekleri inancından dolayı kalpleri ürpererek verenler, işte bunlar iyiliklere koşup, bu uğurda yarışırlar.”*³⁵⁰

Ahmed bin Muhammed bin Hanbel’in Müsned’inde ve Tirmizî’de Hz. Aîşe’den rivâyet edilen bir hadiste de şöyle buyrulmaktadır:

*“Hz. Aîşe, Peygamberimize: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Bu âyette kendilerinden söz edilen verdiklerini kalpleri ürpererek veren kimseler, hırsızlık yapan, zina eden ve içki içip de Allah’tan korkan kimseler mi?’ diye sordu. Peygamber Efendimiz de: ‘Hayır! Ey Ebû Bekir’in kızı, ey Sıddîk’ın kızı! Bunlar Allah’tan korkarak namaz kılan, oruç tutan ve zekât veren kimselerdir.’ buyurdu.”*³⁵¹

Allah’a doğru sülûk eden kalp bir kuş gibidir. Muhabbet onun başı, korku ve ümit de kanatlarıdır. Ne zaman baş ve kanatlar sağlam olursa kuş iyi uçar. Baş koparılacak olursa kuş ölür. Kanatları kırıldığı zaman ise her türlü avcıya hedef olur. Ancak selef-i sâlihîn hayatta iken, korku kanadını ümit kanadından daha güçlü olmasını, daha güzel bulmuşlardır.³⁵² Şeyh Keller, bu metodun, Ebû Süleyman Dârânî (v. 215/830) ve diğer sûfilerin de metodu olduğunu, ayrıca Ebû Süleyman’ın, *“Kalpte hayf hâli galip olmalıdır. Ümit hâli galip gelirse kalp bozulur”* dediğini aktarmıştır.³⁵³

³⁴⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, **Kûtü’l-Kulûb**, Trc. Dilaver Selvi, Yakup Çiçek, Semerkand Yay., İstanbul, 2016, c. 2, s. 357.

³⁵⁰ Mü’minûn, 23: 57-61.

³⁵¹ İbn Hanbel, **el-Müsned**, c. 4, s. 159.

³⁵² İbn Kayyım el-Cevziyye, **Medâricu’s Sâlikîn**, İnsan Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2005, c. 1, s. 400.

³⁵³ Keller, **Tariqa Notes**, s. 27.

3.7. Recâ

Ebû Tâlib el-Mekkî, recânın bir şeyde aşırı derecede istekli ve ümitli olmak olduğunu söylemektedir.³⁵⁴ Recâ, Arapça ummayı, ümit etmeyi ifade eden bir kelimedir. “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz.”³⁵⁵ âyetine göre, Allah’tan ümit kesmek büyük günahlardandır. Bu, kalbin hoşlandığı bir şeyi beklemesinden, rahatlık ve ferahlık duyma halidir.³⁵⁶ Ümit, mürîd için zaruridir. Ârif bir kimsenin onu bir lahza dâhi terk etmesi durumunda, helak olmakla karşı karşıya kalabilir. O daima, affedilmesini umduğu günah, düzelmesini umduğu ayıp, kabulünü umduğu sâlih amel, devamlılığını umduğu doğruluk, ulaşmayı umduğu Allah’a yakınlık arasındadır.³⁵⁷

Mürîd, her halinde korku ve ümit üzere olmalıdır. Korku, Allah’ın kapısından uzaklaşanları düzeltip yola getirme vasıtalarından biridir. Ümit, kendisinden iyilik ve fayda beklenen bir varlığın, bunu yapacağına dair gönülde oluşan rahatlamadır. Mürîd, eğer doğru yol üzerinde olmak istiyorsa, ikisinin arasında bir yerde bulunmalıdır.³⁵⁸ Şeyh Keller, Şâzelî şeyhlerinin bütün bunlara katılmakla birlikte ölümden umudun, yaşamda ise korkunun daha ağır basması gerektiğini de söylediklerini belirtmiştir.³⁵⁹

3.8. Şükür

Şükür, nimeti bilmenin ismidir. Çünkü nimeti bilmek, nimeti vereni bilmenin yoludur.³⁶⁰ Atâullah İskenderî, **Hikem-i Atâiyye**’sinde, “*Nimetlere şükretmeyen kimse nimeti kaybeder, şükreden kimse ise nimeti kendisine bağlar.*”³⁶¹ demiştir. Şükretmek

³⁵⁴ el-Mekkî, **Kûtü’l-Kulûb**, c. 2, s. 311.

³⁵⁵ Zümer, 39: 53.

³⁵⁶ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 513.

³⁵⁷ el-Cevziyye, **Medâricu’s Sâlikîn**, c. 2, s. 40.

³⁵⁸ el-Medenî, **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, s. 44.

³⁵⁹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 210.

³⁶⁰ el-Cevziyye, **a.g.e.**, c. 2, s. 209.

³⁶¹ İbn Ataullah İskenderî, **Hikem-i Ataiyye**, Haz. Tahir Galip Seratlı, 6. Baskı, İstanbul, 2016, s. 126.

nimetin artmasına, şükürsüzlük nimetin azalmasına ve elden gitmesine sebep olur. Allah'ın Kur'an'da, “Şükrederseniz artırırım.”³⁶² ve “Allah, bir kavme kendilerini değiştirmedikçe verdiklerini değiştirmez.”³⁶³ buyurması, bu hükümleri doğrulayıp ispat etmektedir. Şeyh Keller, Allah'ın şükürü emrettiğini, aksini yasakladığını, şükredeni övdüğünü ve onları, mahlûkatının seçkinleri olarak nitelendirdiğini söylemektedir. Yine, Allah'ın, şükürü, yaratmasının ve emrinin gayesi kıldığını da belirtmiştir.³⁶⁴

Kur'an'da, “Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer O'na kulluk ediyorsanız.”³⁶⁵ buyrulmuştur. Şâzeliyye şeyhi Ebû'l Hasan eş-Şâzelî, bu konudaki görüşlerini ve müridlerine tavsiyelerini şu cümlelerle anlatmıştır:

“Ey sâlik! Bir şey istediğinde yalnızca Allah'tan iste. Eğer istediğini verirse, O'na şükret, vermezse razı ol. Nefsinin seni aldatmasından, kötü zan sahibi olmaktan ve şehvetine esir olmaktan sakın. Eğer bunlardan sakınmazsan, muhabbetten, marifetten, Allah'ın takdirine razı olmaktan ve rahmetine erişmekten mahrum kalırsın.”³⁶⁶

3.9. Vefâ

Şeyh Keller, Şâzelî tarikatındaki müridin, Allah'a, peygamberlerine, dinine, şeyhine, tarikat yolundaki kardeşlerine, sözüne ve tüm Müslümanlara karşı dürüst ve sadık olmaları gerektiğini söylemiş,³⁶⁷ sohbetlerinde sık sık vefânın öneminden bahsetmiş ve Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) sadakatini örnek göstermiştir.

³⁶² İbrahim, 14: 7.

³⁶³ Ra'd, 13: 11.

³⁶⁴ Keller, **Tariqa Notes**, s. 27.

³⁶⁵ Bakara, 2: 172.

³⁶⁶ Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî, **Velîler ve Tarikatlarda Usûl**, Pamuk Yay., İstanbul, 1981, s. 186.

³⁶⁷ Keller, **Sea Without Shore**, s. 210.

“Müşrikler miraç hadisesini duyduklarında, derhal Hz. Ebû Bekir’e koştular. Ona, ‘Arkadaşın bu gece Beytü’l-Makdis’e götürüldüğünü iddia ediyor, bakalım buna ne diyeceksin?’ şeklinde istihza dolu soruyu yönelttiler. Muhtemelen bekledikleri, ‘Artık bu kadar da fazla, insan aylarca süren bir yolculuğu bir gecede nasıl gerçekleştirir!’ türünden bir cevaptı. Hz. Ebû Bekir, ‘O böyle mi söyledi?’ diye sordu. ‘Evet’ cevabını alınca şöyle dedi: ‘Böyle demişse, muhakkak doğru demıştır.’ İnkârcılar hiç beklemedikleri bu cevap karşısında şaşırıp kaldılar. ‘Demek sen, Muhammed’in bir gecede Beytü’l-Makdis’e gidip sabah olmadan döndüğünü tasdik ediyorsun öyle mi?’ dediler. Hz. Ebû Bekir onlara şöyle dedi: ‘Ben, Resûlullah’ın bunun daha da ötesinde verdiği haberleri; sabah akşam semadan getirdiği vahiy haberlerini tasdik ediyorum.’ Bu olaydan sonra Ebû Bekir, devamlı doğrulayan, sürekli tasdik eden anlamında “sıddîk” lakabıyla anılmaya başlandı. Çünkü o, kendisinin de ifade ettiği gibi Resûlullah’ın Allah’tan getirdiğini söylediği her şeyi tasdik ediyor ve bunlara iman ediyordu.”³⁶⁸

Hz. Ebû Bekir gibi inancımızda dürüst olup sadakatimizi göstermek, kulluğumuzun gereğidir ve mümin, kulluğunu unutmadan yaşayandır.

3.10. Sabır

Başa gelen belalara, sıkıntılara dayanmaya sabır dendiği gibi, Allah’a ibadette devam ve isyandan sürekli kaçmaya da sabır denmektedir.³⁶⁹ Allahu Teâlâ sabredenleri birçok iyi niteliklerle vasıflandırmış, Kur’an-ı Kerim’in yetmiş küsur âyetinde sabırdan bahsetmiş; iyilik ve derecelerin çoğunu sabıra bağlamış ve bütün bunları sabrın sonuçları, meyve ve neticeleri kılmıştır.³⁷⁰ Başka bir deyişle sabır, nefsi acelecilikten, kızgınlıktan,

³⁶⁸ Hadislerle İslâm, c. 1, s. 567.

³⁶⁹ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 529.

³⁷⁰ Gazzâlî, İhyâu Ulûmi’d-Dîn, c. 7, s. 153.

dili şikâyet etmekten, organları bozukluktan uzak tutmak, alıkoymaktır.³⁷¹ Şâzelî tarikatına göre, mürîd sabırlı olmalıdır. İşin sonunda sabrının mükâfatını görebilmesi için başında sabrın acısına katlanmalıdır. Hz. Ali (ra), “*Sabrın, imana nispetle yeri, başın bedendeki konumu gibidir.*” demiştir. Salihlerin sabır hakkındaki sözlerinin hülâsası şudur: “Sabır, belalar başa geldiğinde edeple durmaktır.”³⁷²

Allah Teâlâ, “*Sabret! Çünkü sabrın Allah’ın desteğiyledir.*”³⁷³ ve “*Sabredin! Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.*”³⁷⁴ buyurmuştur. Bu âyetlere göre, sabredenler, Allah ile beraber olma şerefine erişmektedirler. O halde her kulun bu meziyete sahip olmaya çalışması gerekmektedir. Şeyh Keller, Allah için ve O’nun yardımı ile sabrın, kuvvetli müminin hali olduğunu, kuvvetli müminin de zayıf müminden Allah’a daha sevimli görünüp daha hayırlı olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Şâzelî şeyhlerinin de, “*Sabır üç çeşittir. Musibetlere sabredene üç yüz kat, ibadetleri devamlı yapmaya sabra altı yüz kat, günah işlememeye sabra ise dokuz yüz kat sevap yazılır.*” dediklerini söyleyerek sabrın mürîd için ve Allah katındaki önemini vurgulamıştır.³⁷⁵

3.11. Kadere Rıza Gösterme

Tasavvufun en önemli hedeflerinden biri, mürîdi rıza makamına ulaştırmaktır. Şunlar rıza makamında olmanın alametleridir: Kalbini bütün işlerde tecelli eden ilâhî takdirle sürûr duyması, bütün hallerde nefsin hoşluk ve sükûnet içinde olması, bütün korkutucu ve rahatsız edici dünya işleri karşısında kalbin huzur içinde bulunması, kulun herşeye kanaat etmesi Rabbinin takdir ettiği şeylerle övünmesi, Mevlâ’sının onu görüp

³⁷¹ el-Cevziyye, *Medâricu’s Sâlikîn*, c. 2, s. 140.

³⁷² el-Medenî, *Şâzeliyye Tarikatının Esasları*, s. 42.

³⁷³ Nahl, 16: 127.

³⁷⁴ Enfâl, 8: 46.

³⁷⁵ Keller, *Sea Without Shore*, s. 211.

gözetmesine sevinmesi ve O'nun bütün hükümlerine teslim olması.³⁷⁶ Abdullah bin Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisine şöyle nasihat ettiğini anlatmıştır:

*“Bir gün Hz. Peygamber'in (s.a.s.) arkasında (bineğe oturmuş gidiyor) idim, bana şöyle buyurdu: ‘Evlâdım! Sana bazı sözler öğreteceğim: Allah'ı(n hakkını) koru ki O da seni korusun. Allah'ı(n hakkını) koru ki O'nu hep yanında bulasın. Bir şey isteyeceğinde Allah'tan iste. Yardım dileyceğinde Allah'tan yardım dile. Şunu bilmelisin ki bütün toplum (varlık âlemi) bir konuda senin yararına bir şey yapmak için bir araya gelse, ancak Allah yazmışsa sana destek verebilirler. Yine (bütün varlık âlemi) bir konuda sana zarar vermek için bir araya gelse, ancak Allah yazmışsa sana zarar verebilirler. Çünkü artık kaderi yazan kalem yazmaz olmuş, yazıları değişmeyecek şekilde kesinleşmiştir.”*³⁷⁷

Allah Teâlâ, hadis-i kudsîde şöyle buyurmuştur:

*“Kaza ve kaderime razı olmayan, beğenmeyen ve gönderdiğim belalara sabretmeyen benden başka rab arasın. Yeryüzünde kulum olarak bulunmasın.”*³⁷⁸

Şeyh Keller'ın kadere rıza gösterme konusundaki görüşleri ise şu şekildedir:

*“Başımıza gelen her şey Allah'ın dilemesiyle olur ve bunlara isyan etmek, kadere inanmamak ve kadere razı olmamaktır. Allah, kaza ve kadere rıza gösteren mümin kulundan razı olur, nimete şükretmeyip kaderine razı olmayan kulundan Allah da razı olmaz.”*³⁷⁹

³⁷⁶ el-Mekkî, **Kûtü'l-Kulûb**, c. 3, s. 161-162.

³⁷⁷ **Hadislerle İslâm**, c. 1, s. 347; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 59.

³⁷⁸ Hasan Hüsnü Erdem, **İlâhî Hadisler**, DİB Yay., 10. Baskı, Ankara, 2015, s. 37.

³⁷⁹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 211.

3.12. Tevekkül

Tevekkül, vekil edinme, güvenme anlamında Arapça bir kelimedir. Gerekli tüm çabayı sarf ederek her türlü tedbiri aldıktan sonra, işi tam bir inançla Allah’a havale etme, yani deveyi bağladıktan sonra Allah’a emanet etmeye tevekkül denir.³⁸⁰ Kuşeyrî, Risâlesinde tevekkülü şöyle aktarmaktadır:

*“Tevekkül işi Rabb Teâlâ’ya havale etmek, işi idare etsin diye O’nun ilmine ve mürâkabesine sığınmak, sebep ve tedbiri ilahlaştırmamak, insan iradesine ve tabiat kanunlarına Allah’ın iradesinden çok önem ve değer vermemek, kısaca Allah’ı vekil kılmak ve vekile tam olarak itimat etmektir.”*³⁸¹

Allah, *“Kim Allah’a tevekkül ederse, onun kefilî Allah’tır.”*³⁸² buyurmuştur. Ebû Tûrâb en-Nahşebî’nin (v. 245/859) dediği gibi:

*“Tevekkülün ölçüsü; bedeninin kulluğa sevk edilmesi, kalbin Allah ile hemhal olması, Allah’ın onun ihtiyaçlarını karşılayacağına tam bir kalp huzuru ile inanılması, verilirse şükredilip, verilmezse sabredilmesidir.”*³⁸³

Abdullah bin Abbas’tan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle söylemeyi itiyat edinmiştir:

*“Allah’ım! Sana teslim oldum, ben sana inandım, sana dayandım. Yüzümü gönlümü sana çevirdim, senin yardımınla düşmanlara karşı mücadele ettim. Allah’ım! Beni saptırmadan yine sana, senin büyüklüğüne sığınırım ki senden başka ilah yoktur. Ölmeyecek diri yalnız sensin. Cinler ve insanlar ise hep ölümlüdürler!”*³⁸⁴

³⁸⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 658.

³⁸¹ el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 248.

³⁸² Talâk, 65: 3.

³⁸³ el-Medenî, *Şâzeliyye Tarikatının Esasları*, s. 44.

³⁸⁴ Müslim, Zikir, 67; Ayrıca Bkz. Buhârî, Teheccüd, 1, Tevhîd, 7, 8, 24, 35.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu hadisle Müslümanların Allah’a güveninin ne derecede olması gerektiğini, “cinler ve insanlar ölümlüdürler” derken de, tevekkülün yalnızca bâki olana edilebileceğini anlatmaktadır. Ayrıca, insanın ihtiyaçlarını elde etmesi için zahiren çalışıp çabalaması, gönlünde her şeyin takdir edicisinin Allah olduğuna tam bir inanç varsa tevekküle mani teşkil etmez.

3.13. Tevazu

Tevazu, Arapçada alçakgönüllülüğü ifade etmektedir. Gaybı bilen Allah’ın hürmetine, kalplerin tezellülüdür. Hak hürmetine Hak’tan dolayı Hakk’ı kabul etmektir.³⁸⁵ Allah, Kur’an’da, “*Rahman’ın kulları yeryüzünde vakarla yürürler.*”³⁸⁶ buyurmuştur. Yani, sakın ve mütevazı olarak, büyüklenmeden, böbürlenmeden, kötülük yapmadan yürürler. Müslim, Sahih’inde İyâz bin Hımâr’dan rivâyet edilen bir hadisten şöyle bahsetmiştir:

*“Resûlullah (s.a.s.) buyurur ki, ‘Allah bana alçakgönüllü olmanızı vahyetti. O halde biriniz diğerine haksızlık etmesin ve hiç kimse de diğerine karşı övünmesin.’”*³⁸⁷

Aynı zamanda tevazu, kendinden büyüklere, din âlimlerine, ebeveynlerine, eşine özel saygı göstermeyi; Allah rızası için tüm müminlere alçakgönüllü davranmayı, sünnete uymayı ve zıttı olan kibirden kurtulmayı gerektirmektedir. Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) göre tevazu dinin bir parçasıdır ve bununla ilgili olarak, “*Kalbinde zerrece kibir olan asla cennete giremez.*” buyurmuştur. Bunun üzerine bir adam, “*Ama insan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır.*” deyince Allah Resûlü, “*Allah*

³⁸⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 656.

³⁸⁶ Furkân, 25: 63.

³⁸⁷ *Hadislerle İslâm*, c. 3, s. 421; Ayrıca Bkz. Buhârî, el-Edebü’l-Müfred, 153.

güzeldir, güzelliği sever. Kibir ise hakikati inkâr etmek ve insanları küçük görmektir.”
buyurmuştur.³⁸⁸

Şeyh Keller, Şâzelîlikte tevazu konusunu, Atâullah İskenderî'nin şu sözlerine değinerek anlatmıştır:

*“Ey insan, sen kendini yüksek gördüğün zaman kibirli olduğundan şüphe yoktur. Tevazu, kendini yüksek görmekten doğduğu için, nefsi için tevazu eden kimse aslında kibirlidir.”*³⁸⁹

Atâullah İskenderî, bu sözlerini şöyle açıklamıştır:

*“Güzel ahlâk özelliklerinden olan tevazu, gerçekte mevcut olmayan alçaklığın gösterilmesi demektir. Bunun sebebi de tevazu etmek isteyen bir insanın aslında kibir ve yükseklikle sıfatlanmış olmasından ibarettir. Zira büyülenme ve yükseklik kendisinde olmasaydı, zıddı olan alçaklık olurdu ve artık onu göstermeye gerek kalmazdı. Şu halde insandan kibrin ortadan kalkması, ancak alçaklığın mevcut olmasıyla mümkündür. Kendisinde alçaklık vasfı bulunuyorsa bunun belli edilmesine gerek olmadığından, artık insanın yoktan nefsi için ispata çalıştığı tevazu ile mevcut kibrin yok olamayacağı açıktır. En yüksek maksat ise alçakgönüllülüğü göstermek değil, gerçekten alçakgönüllülükle sıfatlanmak ve kibirden tamamen sıyrılmaktır.”*³⁹⁰

Kendisini küçük gören kişi mütevazı davranır, kendini yaptığı davranışın altında görür ve böylece kibirli davranmamış olur. Fakat nefsinin yaptığı davranışın üstünde görürse ve bu davranışıyla tevazu göstermek isterse kibirlenmiş olur. Şâzelî şeyhi Atâullah İskenderî, bununla ilgili olarak da şu hikmeti yazmıştır:

³⁸⁸ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 327; Müslim, İmân, 147.

³⁸⁹ İskenderî, **Hikem-i Atâiyye**, s. 396.

³⁹⁰ İskenderî, **a.g.e.**, s. 397.

“Tevazu ettiğinde kendisini yaptığı işten daha üstün gören kimse mütevazı değildir.

Mütevazı kişi, tevazu ettiğinde kendisini yaptığı işin aşağısında görürdür.”³⁹¹

Yine konuyla ilgili olarak Atâullah İskenderî, **Hikem-i Atâiyye**’sinde şu örneğe yer vermiştir:

“Şehâbeddin Sühreverdî Hazretlerinin anlattığına göre Şeyh Ebü'n-Necîb Sühreverdî (v. 563/1168), Şam'da bulunduğu sırada zengin kimseler kendisine saygılarını göstermek üzere Frenk kölelerin ve esirlerin başlarında taşıdıkları yemekler göndermişlerdi. Sofra kurulup yemek yeneceği sırada Şeyh Hazretleri yemek getiren esirleri de oradaki müridler ve fakirlerle birlikte sofraya oturttu. Kendisi de seccadesinden kalkarak bu sofraya oturup, gösterilen bunca ihtiramata ve üstün tâzimata rağmen onlarla beraber yemek yedi. Böylece tevazu şeklinde manevî yüksekliklerini ve aslında şeref olan zilletlerini göstermekle kendisinden sonrakilere sülûk ve ahlâk örneği vermişlerdir.”³⁹²

3.14. Hasedi Terk Etme

Hased, Arapça, çekememek manasında bir kelimedir. Tasavvuf ehline göre hased, kendine nimet verilen kişiden, o nimetin gitmesini arzu etmek demektir. Hasedin insana ait hallerin en kötüsü, şeytanın fiillerinin en güzeli olduğu söylenmiştir. Çekemeyen kişinin en özgün vasfı, bir kişiyi görünce yüzüne karşı iyi davranması, yanından ayrılınca ardından gıybetini yapması, bela ve sıkıntı geldiği zaman feryat etmesidir.³⁹³ Gazzâlî de hasedi şöyle açıklamıştır:

³⁹¹ İskenderî, **Hikem-i Atâiyye**, s. 397-398.

³⁹² İskenderî, **a.g.e.**, s. 399-400.

³⁹³ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 254.

*“Bilmiş ol ki; haset (çekememezlik) kin tutmanın, kin tutmak da gadab ve hiddetin neticesidir. Yani haset, gadabını dalının dalıdır. Asi olan gadabdır. Ayrıca hasedin daha birçok kötü kolları vardır. Bilhassa hasedi zemmeden pek çok hadisler vardır.”*³⁹⁴

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), *“Sakin hased etmeyin, çünkü ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi hased de sâlih amelleri yer bitirir.”*³⁹⁵ buyurmuştur.

Şeyh Keller, hasedin üç tür olduğundan bahsetmiştir. Bunlardan birincisi, hased eden, hased ettiği kişinin sahip olduğu nimetin kendisine geçmesini ister. İkincisi, hased eden, hased ettiği kişinin elindekinin yok olmasını ister. Keller, bunun en tehlikelisi olduğunu, çünkü kişi istediği şeyin eline geçip geçmemesine değil, sadece hased ettiği kişinin elinden gitmesine bakacağını söylemiştir. Üçüncüsü, hased eden, hased ettiği kişide bulunan şeyin aynısının kendisinde de olmasını ister. Eğer istediği şey kendisinde olmayacaksa, hased ettiği kişide de olmamasını ister.³⁹⁶

Hız. Peygamber (s.a.s.), gerçek anlamda iman etmenin yolunu, *“Sizden biriniz kendisi için istediğini, mümin kardeşi için istemeyen iman etmiş olmaz.”*³⁹⁷ diyerek bildirmiştir. Şeyh Keller, bu üç hased türünün de haram olduğunu ve Allah'ın kulları arasında nimetini dilediği gibi bilmesine karşı çıkmak olduğunu ki bununda cehalet olduğunu vurgulamıştır. Yüce Allah, Zuhruf sûresinde şöyle buyurmuştur:

*“Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.”*³⁹⁸

³⁹⁴ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, c. 5, s. 522.

³⁹⁵ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 569; Ebû Dâvûd, Edeb, 44.

³⁹⁶ Keller, **Tariqa Notes**, s. 29.

³⁹⁷ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 271; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 59.

³⁹⁸ Zuhruf, 43: 32.

Şeyh Keller, hased konusunda son olarak, mürîdin, kalbini ve tepkilerini dikkatlice izlemesi gerektiğini, çünkü kıskançlığın, mükemmellik için manevî bir yolda bile çabalarken pusuda beklediğini söylemiştir. Bununla birlikte, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hadisinde de buyrulduğu gibi, bir Müslümanın kendisi için istediğini kardeşi için de istemesi gerektiğini, kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁹⁹

3.15. Kini Terk Etme

Farsça asıllı kin kelimesinin Arapçadaki yaygın karşılığı olan hıkd, birine karşı düşmanlığını ve hıncını içinde tutmak anlamında mastar ve bir kimsenin içinde yaşattığı düşmanlık ve nefret duygusu anlamında isim olarak kullanılır.⁴⁰⁰ Şeyh Nuh Keller, kinin, intikam almak için yerleştiği kalpte büyüdüğünü, sonunda birçok manevî hastalığa sebep olduğunu ve insanı ahlâkî niteliklerden uzaklaştıran davranışları yapmaya itebileceğini anlatmıştır.⁴⁰¹ Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ümmetine örnek olmak için, “*Ey Rabbim! Kalbime hidâyet eyle, dilimi doğru kıl, göğsümdeki hile ve kin duygusunu gider.*”⁴⁰² diye dua ve niyazda bulunmuştur.

3.16. Öfkeyi Terk Etme

Gazzâlî, öfkeyi şu şekilde tanımlamıştır:

³⁹⁹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 214.

⁴⁰⁰ el-Fîrûzâbâdî, **Kamus Tercümesi**, c. 1, s. 1223-1224.

⁴⁰¹ Keller, **a.g.e.**, s. 214.

⁴⁰² Ebû Dâvûd, Vitr, 25; Tirmizî, Deavât, 102.

“Öfke, maksada erişilemediği anda kalpte meydana gelen bir hararet olup, kalp atışlarını hızlandırır. Kanın yüze ve beyne hücum etmesine neden olur. Böylece meydana gelen kuvvet, gelecek tehlikeyi önlemeye çalışır.”⁴⁰³

Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) öfkeyle ilgili bir hadis-i şerifi şöyledir:

“Bir gün Hz. Peygamber’in huzuruna bir adam gelmiş ve şöyle demişti: ‘Yâ Resûlullah, bana birkaç kelime öğret de onları uygulayayım. Ama çok olmasın, sonra unuturum.’ Nebî (s.a.s.) ona, ‘Öfkelenme!’ buyurdu. Adam tekrar tekrar Nebî’den öğüt istedi ancak her defasında aynı kısa cevabı aldı. Aslında öğüde dair sayılacak pek çok şey olmasına rağmen Peygamberimizin, “Öfkelenme!” nasihatinde ısrarının hikmeti, soruyu soran şahsın öfkeli karakterinde saklıydı. Belki de onun için en önemli ve o an için gerekli olan sükûnet olduğundan, Nebî (s.a.s.) ona öfkesine hâkim olması tavsiyesinde bulunmuştu.”⁴⁰⁴

Öfkelenmemek, öfkenin sonunda meydana gelecek birçok davranış ve tehlikeyi de baştan engeller. Peygamber Efendimiz’in de ısrarla “öfkelenme” demesi de bu yüzdendir. Şâzelî şeyhleri, öfkenin temelinin kibir olduğunu söyleyerek, müridlerin öfkeden uzak durmalarını tavsiye etmişlerdir.⁴⁰⁵

3.17. Cömertlik

Şeyh Keller, tarikat yolundaki müridin bu güzel sıfatla muttasıf olması gerektiğini, zira bu sıfatın ancak Allah’ın zatı için seçtiğini ve O’nun sevdiği kullarında bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁶ Kur’an’da, *“İhtiyaçları çok da olsa, başkalarını kendi nefislerine tercih*

⁴⁰³ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, c. 3, s. 376.

⁴⁰⁴ *Hadislerle İslâm*, c. 6, s. 316.

⁴⁰⁵ Keller, *Sea Without Shore*, s. 215.

⁴⁰⁶ Keller, *Tariqa Notes*, s. 30.

ederler.”⁴⁰⁷ buyrulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) de cömertlikle ilgili olarak hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

*“Cömert, Allah’a yakın, cennete yakın, insanlara yakın ama cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah’tan uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak ama cehenneme yakındır. Cömert cahil, Yüce Allah katında cimri âbidden daha sevimlidir.”*⁴⁰⁸

Cömertliğin özü, kişiye malından vermesinin zor gelmesidir. Tasavvuf ehline göre, cömertliğin üç mertebesi vardır. Bunlar sırasıyla, sehâ, cûd ve îsârdır. Malının bir kısmını verip bir kısmını kendine ayıran, sehâ sahibidir. Malının çoğunu verip birazını kendine ayıran, cûd sahibidir. Kendisini zarara sokmak pahasına başkasına yardım eden îsâr sahibidir.⁴⁰⁹ Şeyh Keller, cömertlikle ilgili olarak Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) şu doğrulanmış hadisini örnek göstererek, cimri bir kimsenin dini olarak liderliğe uygun olmadığını anlatmak istemiştir:

*“Allah Resûlü (s.a.s.), Seleme oğullarına, ‘Büyüğünüz kimdir?’ diye sordu. Seleme oğulları, ‘Cedd bin Kays’tır ama cimri ve korkaktır.’ dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.), ‘Cimrilikten daha korkunç hangi hastalık var ki?’ buyurdular.”*⁴¹⁰

Bütün bunların yanı sıra, geleneksel değerleriyle iç içe olan Müslümanlar, cömertliği iyi anlayıp cömert olarak yaşarsa, Müslüman olmak isteyen kişiler de cömert olmayı kültürel olarak kabul edilebilir bulurlar. Cömert bir kalp oluşturmak için cömert bir ele sahip olmak gerekmektedir.

⁴⁰⁷ Haşr, 59: 9.

⁴⁰⁸ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 256; Tirmizî, Birr, 40.

⁴⁰⁹ el-Medenî, **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, s. 48.

⁴¹⁰ Keller, **Sea Without Shore**, s. 215-216.

D. Tarikat Yolunun Âdâbı

Sûfînin bu dünyayla başa çıkma yolu, İslâm âlimlerince her şeyi yerli yerine koymak anlamına gelen bilgeliktir. Sûfî, bir sonraki dünyanın bu dünyadan daha önemli olduğunu, bu dünyanın geçici olduğunu farkındadır. Yüce Allah, Kur'an'da bunu şu âyet-i kerime ile bildirmiştir:

“Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su misalidir ki, insanların ve hayvanların yediği yer bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Yeryüzü bu güzelliğe kavuşup süslendiğinde ve sahipleri bu güzellikleri kendi güçlerine bağladıklarında oraya, bir gece vakti yahut güpegündüz emrimiz ulaşır da onu –sanki dün de yokmuş gibi- kökünden biçilmiş hale getiririz. Düşünenler için âyetlerimizi işte böyle açıklıyoruz.”⁴¹¹

1. Görevler ve Rütbeler

Mevlevî tarikatının Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den sonraki dönemlerindeki Şeb-i Arûs törenlerinde ikram edilen kahvenin yapılışının her aşaması için görevlendirilmiş tarikat mensupları vardır. Bu kişilerin her biri kahve yapımının, çekirdek seçiminden kavurmaya, demlemeden servise kadar belli aşamalarıyla ilgilenirler ve hiyerarşik olarak rütbeleri vardır.⁴¹² Bir gün Şâzelî tarikatının Amman'daki zaviyesine gelen bir ziyaretçi, Şâzelî tarikatındaki şeyhin yerel temsilcisinin rütbesini merak etmiştir. Bu soru, tarikat içinden ve tarikattan olmayan kişilerin birbirleriyle iletişim ve davranış şekillerini açıklığa kavuşturmak için bir başlangıç sağlamış ve akıllara bir dizi görev getirmiştir.⁴¹³

⁴¹¹ Yûnus, 10: 24.

⁴¹² Keller, **Tariqa Notes**, s. 30-31.

⁴¹³ Keller, **a.g.e.**, s. 31.

1.1. Şeyh

Şeyh, Arapça, önder, kabile başkanı, yaşlı adam anlamlarına gelen bir kelimedir. Tasavvuf okulu liderlerine şeyh denir. Şeyhler, kulu Allah'a, Allah'ı da kula sevdirmek isteyen kişidir. Fonksiyonu bakımından müridleri halle terbiye etmesi bir yana bırakılırsa, her şeyiyle bir öğretmen görüntüsündedir.⁴¹⁴

Şeyh Keller, Şâzelîlik yolunda takip edilen şeyhin bir veya birkaç tane olabileceğini, eğer mürid, bir şeyhi takip ediyorsa ve manevî gelişimini ona teslim ederse bu müride sâlik dendiğini, eğer mürid birden fazla şeyhe tabi ise ve kalbi bazen birine bazen de diğerine bağlı ise bu müride müteberrik dendiğini söylemiştir. Bu durumun kesinlikle kötü bir şey olmadığını ancak birden fazla şeyhe bağlılığın meyvelerinin, salikinkinden daha az olacağını da belirtmiştir.⁴¹⁵

Şeyh bir anlamda müridin babasıdır çünkü şeyh müridini manevî olarak doğuracak ve onda doğrudan ve deneyimsel olarak Allah'ı tanıma kapasitesini uyandıracak kişidir. Şâzelî tarikatına göre şeyhte bulunması gereken özellikler şunlardır: Doğru bir ilim, açık bir zevk,⁴¹⁶ yüce bir himmet, Allah'ın idaresine razı olmuş bir hal, nüfuz edici bir basiret. Kendisinde şu beş hususun bulunduğu kimsenin de şeyhliği kabul edilmez: Dini bilmemek, Müslümanların nazarından düşmek, lüzumsuz şeylere dalıp gitmek, her şeyde heva ve hevese uymak, dikkatsizlikten kaynaklanan kötü davranışlarda bulunmak.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 609-610.

⁴¹⁵ Keller, **Tariqa Notes**, s. 31.

⁴¹⁶ Kelime manası tat, haz, lezzet demek olan zevk, herhangi bir kitaba ve metne dayanmadan, Allah'ın lütfuyla hak ile batılı birbirinden ayırt edebilmek, İlâhî hakikatleri tatmak demektir.

⁴¹⁷ İsmail Mutlu, **Tarikatlar 2**, Mutlu Yay. 2003, İstanbul, s. 174.

1.2. Büyük Şeyh

Şeyh Keller, Şâzelî tarikatında büyük şeyhi şöyle tanımlamıştır:

“Kişinin büyük şeyhi, babasının babası gibidir. Nasıl ki dünyada kişinin büyük babası olmasaydı babası ve kendisi de olmazdı, büyük şeyhi de olmasa, şeyhi ve kendisi de şu anki manevî konumunda olmazdı. Bu nedenle kişi, şeyhine gösterdiği saygının daha fazlasını büyük şeyhine göstermelidir. Ayrıca büyük şeyh daha büyük ve daha donanımlı olmasına rağmen mürîdi yetiştirmek şeyhinin sorumluluğundadır. Mürîdi yetiştirirken bu konuda büyük şeyhe danışmak saygısızlık sayılmıştır.”⁴¹⁸

1.3. Mukaddem

Arapça, önde giden anlamındaki mukaddem, özellikle Senûsî tarikatı başta olmak üzere, bazı Kuzey Afrika tarikatlarında, şeyhin halifelerine bu isim verilmiştir.⁴¹⁹ Şâzelî tarikatında mukaddem, babanın isteğiyle kardeşlerden sorumlu tutulan ağabeye benzetilir. Geçmiş yıllarda iletişim zor olduğu için mukaddemin de işi daha zordur. Günümüzde ise imkânlar arttığı ve iletişim kolaylaştığı için görevleri yerine getirmek mukaddem için daha kolaydır. Farklı ülkelerdeki kardeşlerine hizmet eden mukaddemin başlıca görevleri şu şekildedir: Mürîdlerin bir araya gelmesini organize etmek, mürîdlere şeyhin öğretim materyallerini dağıtmak, tüm toplantıları baştan sona uyum içinde yönetmek.

Mürîdler şeyhlerine olduğu gibi mukaddeme de saygıda kusur etmemelidir. Tarikat mensuplarının mukaddeme karşı yükümlülükleri iki türdür. Birincisi, tüm grup faaliyetlerini yönetme yetkisine saygı duymaktır. İkincisi, mukaddeme karşı tarikat üyesi

⁴¹⁸ Keller, **Tariqa Notes**, s. 31-32.

⁴¹⁹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 444.

ve bir mümin olarak saygı duymaktır. Mukaddemin henüz nadir olduğu için çoğu yerde bahsedilmeyen bir görevi de belirli bir mürîdin manevî eğitimi için vekil olarak atanmasıdır. Ancak bu ender bir durumdur ve şeyhin önem verdiği özel bir görevdir. Yalnızca birkaç kişi için geçerlidir. Mukaddemler ya da diğer adıyla vekiller, şeyhlerin temsilcileri konumundadır. Bu nedenle vekiller hareketlerinde şeriata dikkat etmeli, mütevazı ve vakarlı olmalıdırlar.⁴²⁰

2. Arkadaşlık ve Sohbet

Şeyh Keller, Şâzelî tarikatındaki mürîdin, ancak etrafıyla ilişki kurarak, dinleyerek ve takip ederek manevî yolculuğa çıkabileceğini, tarikatın buna sıklıkla vurgu yaptığını söylemiştir. Kişi, namaz kılmayan veya inançsız kişilerle arkadaşlık yapmamalı, eğer öyle bir arkadaşı varsa nazik ve etkili bir dille ilişkisini azaltmalıdır. Şâzelî şeyhleri bunun nedenini, “*Arkadaşlıkta sirâyet vardır, Yani insan arkadaşlık yaptığı kişiden huy kapar.*” diyerek açıklamışlardır.⁴²¹

Atâullah İskenderî, **Hikem-i Atâiyye**’sinde bu konudan şöyle bahsetmiştir:

“*Ey sâlik, bazen kötülükte bulunabilirsin. Fakat hali senden daha kötü biriyle arkadaşlık yapman sana o kötülüğü iyilik olarak gösterir.*”⁴²²

Yani Atâullah, kötülük yapmaya devam etsen de kendinden aşağıda olanla arkadaşlık etme! Zira o senin kötülüklerini süsleyip sana iyilik gibi gösterir demek istemiştir. Şâzelî tarikatının arkadaşlık ve sohbet konusundaki tutumu şu şekildedir. İnsan istifade edip faydalanmak için kendinden daha üstün kimselere yakın olmalıdır. Akranıyla kendisi gibilerle arkadaş olmak, fayda getirmezse de zararlı da olmaz. Lakin

⁴²⁰ Keller, **Tariqa Notes**, s. 32-33.

⁴²¹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 221.

⁴²² İskenderî, **Hikem-i Atâiyye**, s. 98.

hal ve söz olarak kendinden aşağı kimselerle arkadaşlık etmenin pek büyük zarar getireceğini Atâullah'ın yukarıdaki hikmeti belirtmektedir. Çünkü kendinden daha aşağı olanlar daima karşısındakinin ayıbını saklar, iyiliklerini gösterir; böylece kişiyi memnun etmeye çalışır. Atâullah İskenderî böyle bir kişi için şu yorumu yapmıştır:

*“Övmenin ve saygı görmenin sarhoşu olursun, nefsine hüsnüzannın artar. Amelini de övdüğü için o amellere kanaat edersin ve kalırsın, ilerleyemezsin. Terakkiye ve feyizlere mani olduğu için hataların temeli budur.”*⁴²³

Şeyh Keller, arkadaşlığın başka bir düzeyinin ise Allah'ı anma ve zikretmede birbirini motive etme olduğunu söylemiştir.⁴²⁴ Atâullah İskenderî bununla ilgili olarak da, *“Hali ve yaşayışı seni Hakk'a yöneltmeyen, sözü Hak yolunu göstermeyen kimseyle arkadaşlık etme.”*⁴²⁵ demiştir. Yani, özü feyiz vermeyen, sözü Allah'a götürmeyen kimseyle arkadaşlık edilmemesi tavsiye edilmiştir.

Şâzelî tarikatının en önemli usullerinden biri de sohbettir. Mürîdler bağlı oldukları şeyhin sohbetleriyle yetişir. Bu yüzden sohbetin manevî faydaları çoktur. Şeyh Keller, bu sohbetleri dinleyenlerle ilgili olarak Atâullah'ın şu sözünü örnek göstermiştir:⁴²⁶

*“Sözü dinleyeni istikamete getiren, ilâhî vahdete sevk eden zatların himmetleri Hakk'a dönük, kalpleri masiva alakalarından kesik olurlar. Zaruri ihtiyaçlarında Hakk'a sığınurlar, işlerinde Hakk'a tevekkül ederler. Amellerini şeriata uygun olarak yaparlar, ifrattan ve tefritten kaçındıkları için nafile ibadetleri fazla olmasa da, sohbetleri emniyet verir, akıbetleri güzel olur.”*⁴²⁷

⁴²³ İskenderî, **Hikem-i Atâiyye**, s. 98-99.

⁴²⁴ Keller, **Tariqa Notes**, s. 33-34.

⁴²⁵ İskenderî, **a.g.e.**, s. 96.

⁴²⁶ Keller, **a.g.e.**, s. 34.

⁴²⁷ İskenderî, **a.g.e.**, s. 96-97.

Ayrıca, Sehl bin Abdullah et-Tüsterî, gaflet ehli zorbaların, yalancı zâhidlerin ve cahil mutasavvıfların sohbetlerinden uzak durmayı tavsiye etmiştir.⁴²⁸ Çünkü sohbet eden kişinin güzel ahlâklı olması gerekir. Güzel ahlâklı olmayan ve yapmacık kişilerin sohbeti fayda değil zarar vereceğinden onlardan ve sohbetlerinden sakınmak gerekmektedir.

3. Âdâp

Edep kelimesinin çoğulu olan bu kelime, izlenmesi gereken esaslar, görgü kuralları gibi manaları ihtiva eder. Sûfilerin uymak zorunda olduğu bu görgü kurallarına âdâb-ı sûfiyye, âdâb-ı tarikat, âdâp ve erkân gibi isimler verilmiştir. Bu görgü kuralları, tarikatlara göre farklılık arz edebilmektedir. Âdâp konusunda şu düsturlaşmış ifade, onun önemini ortaya koymaktadır: “Edeplere riâyet etmeyen sünnetlere riâyet etmeyi kaçırır; sünnetlere uymayı kaçırın farzları ve vâcpleri gereği gibi yapmaktan uzaklaşır; farz ve vâcip gibi dinin temellerinin yeterince yerine getirilmemesi, kişiyi imanını kaybetme tehlikesine dâhil eder.”⁴²⁹ Ebû Nasr Serrâc **el-Lüma**’sında sûfilerin birtakım edepleri olduğunu, bu edeplerin onları şekil ve usûl bakımından başkalarından ayırdığını söylemiştir. Ayrıca onların birbirlerine olan üstünlüklerinin edep sayesinde bilindiğini ve yine edebın sadık sûfilerle yalancı ve iddiacı olan sûfileri birbirinden ayırdığını da aktarmıştır.⁴³⁰

Şâzelî tarikatında da gidilecek yol, izlenilecek usul anlamlarında kullanılan âdâp, tarikatı hakikate götüren yol olarak tanımlanmakla birlikte, Şâzelî şeyhleri, şeriat kurallarına uyulmadan, tarikatla hakikate ulaşamayacağını da söylemişlerdir. Bunun için şeriatı gemiye, tarikatı denize ve hakikati de inciye benzetmişlerdir.⁴³¹

⁴²⁸ Ebû Nasr es-Serrac, **el-Lüma**, s. 237.

⁴²⁹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 31.

⁴³⁰ Ebû Nasr es-Serrac, **a.g.e.**, s. 165.

⁴³¹ Keller, **Tariqa Notes**, s. 34.

3.1. Yol Arayanın Âdâbı

Tarikat arayanlar, diğer bilim ve bilim insanları ya da tasavvufu kabul etmek istemeyenler tarafından yanıtılmamalıdır. Şeyh Keller, yol arayanların hâlâ bir yol aramalarının sebebinin, kişinin gerçek şeyhi ile henüz karşılaşmamış olmaları ve başkalarının kolaylıkla bulduğunu zor bulmaları olduğunu düşünmektedir.⁴³² Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiğine göre, Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

*“Yüce Allah buyuruyor ki: Kulum beni nasıl düşünüyorsa ben öyleyim. O beni anarken ben onunla beraberim. O beni kendi başına anarsa, ben de onu kendim anarım. O beni bir topluluk içinde anarsa, ben onu daha hayırlı bir topluluk içinde anarım. O bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşıyorum. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak giderim.”*⁴³³

Öyleyse Allah'ın kapısının kapalı olduğunu düşünen kişi, o kapıyı kendi üzerine kendi kapatıp kapatmadığını düşünmelidir. Bir yola girmek isteyen kişi bazı taklitçi tarikat mensuplarından haberdar olmalı ve uyanık olmalıdır. Şeyh Keller, kişinin bir yola girdiğinde, o yolun usullerinden sapmanın tehlikesini bilmesi gerektiğini ve kendini daha kötü durumda olanlarla karşılaştırıp rahatlamaktan alıkoyması gerektiğini söylemiştir. Allah'ı arayan kişinin, O'na ulaşmak istiyorsa işe, hali, tavrı ve sözleriyle Allah'a yönlendiren bir şeyhe tabi olmakla başlaması gerektiğini de eklemiştir.⁴³⁴ Yolcu ne aradığını bilmeli, şeyh ve mürîdin ne anlama geldiğini iyi anlamalıdır. Tarikat yolunun ustaları şeyh mürîd olmanın şartlarını geçmişten günümüze kadar ulaştırmışlardır.

⁴³² Keller, **Tariqa Notes**, s. 35.

⁴³³ **Hadislerle İslâm**, c. 1, s. 217; Müslim, Zikir, 2.

⁴³⁴ Keller, **a.g.e.**, s. 35.

3.1.1. Şeyh Olmanın Şartları

Şâzeliyye pîri Ebû'l Hasan eş-Şâzelî,

“Ben dünyanın tamamı kendisine bir adım kılınmış kimselerdenim. Bir adımda dünyayı tayyederim. Bana tabi olanlar nerede olursa olsunlar, benim elim onları muhafaza eder. Kimde bu özellik yoksa o, şeyh olamaz.”⁴³⁵ ve “Bilmiş olun ki ahyârdan olan kişi, eşyanın esrarını bizim vasıtamızla idrak eder. Allah’ın envâr denizi ile halini değiştirdiği adama geliniz.”⁴³⁶

diyerek kendi konumunu açıklamıştır.⁴³⁷ Şâzelî tarikatında şeyh olmanın şartları ise şu şekildedir:

- Allah’ın Resûl’üne kanıtlanabilir bir silsile ile bağlı olmak.
- Erkek olmak.
- Örnek alınacak bir yaşantıya sahip olmak.
- Allah’ın emirlerini söz ve amel ile yüceltmek.
- Tarikat yolunda yerine getirilmesi gereken görevleri, ayrı ayrı her mürîdin karakterine uygun olarak tatbik edebilmek.⁴³⁸
- Yola girmek isteyen mürîdin maddî ve manevî kabiliyetini ölçebilecek kadar yetkin olmak. Karşısındaki kişinin halini ve kabiliyetini ölçemeyen kimsenin tasavvuf yolunda kendisine intisap eden kimselere bir faydası olmayacaktır.⁴³⁹

⁴³⁵ Abdilvâhid b. Sabbağ, **Dürretü'l-Esrâr ve Tuhfetü'l-Ebrâr**, Nşr. İbrahim er-Rifâî, Mektebetü'l-Muhâcir, y.y, 1993, s. 36.

⁴³⁶ İbn İyâd eş-Şâfiî, **el-Mefâhirü'l-Aliyye Fi'l-Meâsiri's-Şâzeliyye**, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1993, s. 10.

⁴³⁷ Semih Ceyhan, **Türkiye’de Tarikatlar**, s. 382.

⁴³⁸ Keller, **Tariqa Notes**, s. 36-37.

⁴³⁹ Mehmet Zahid Kotku, **Tasavvufi Ahlâk**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1981, c. 2, s. 254.

3.1.2. Mürîd Olmanın Şartları

Mürîd, Arapça, isteyen demektir. Allah’a vuslatı arzu eden, bir başka deyişle, Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmak isteyen ve bu olgunluğun eğitimini verecek bir şeyhe (veya mürşîde) bağlanan (öğrenci olarak kaydını yaptıran, biat eden) kişiye mürîd denir.⁴⁴⁰ Serrâc, mürîdi, başlangıç hali sağlam, Allah’a yönelenlerin arasına katılan, mürîdliğinin sıhhatine sadıkların gönülden şahitlik ettiği hal ve makamlara henüz ulaşmamış kimse olarak tanımlamıştır.⁴⁴¹ Şâzelî tarikatına göre mürîd olmanın şartları şu şekildedir:

- Vakitleri gözetmeli ve hayır hasenatla ihya etmelidir. Farz namazlarını cemaatle beraber edâ etmelidir. Vaaz meclisinde bulunmak, toplanıp zikretmek ve tarikatın usul ve âdâbını öğrenmek, hedefe ulaşmanın yollarını ve kolaylaştırıcı düsturlarını inceleyip araştırmak, kardeşleriyle kaynaşmak, yeme, içme, giyim, uyku gibi anlarda nefsini onlardan ayrı tutmamak, onlarla hayırlı amellerde yarışmak, onlara hizmet etmek, sohbetlerinden istiğna etmemek de mürîdin görev ve sorumluluklarındandır.⁴⁴²
- Mürîd, işlerinde kardeşlerinin nasihatlerine başvurmalıdır. Mürîd bunu yaptığında nefsinin ayıplarını görür, farkında olur. Bunun için mürîd, kendine, nefesine karşı yardımcı olacak, seyru sülûkünde kendisine destek verecek, ayıplarını gösterip hayırlı amellere teşvik edecek arkadaşlar edinmelidir.
- Şeyhinin emirlerine bağlı kalıp, onları tam bir teslimiyet ve gönül huzuruyla yerine getirmelidir. Zira mürîdin şeyhi, onunla Allah arasında bir vasıtaadır. Dolayısıyla şeyhini canı, malı, çocukları da dâhil olmak üzere diğer her şeyden aziz tutmalıdır. Önemli kararlarında mutlaka ona başvurmalıdır.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 454.

⁴⁴¹ Ebû Nasr es-Serrac, *el-Lüma’*, s. 334.

⁴⁴² el-Medenî, *Şâzeliyye Tarikatının Esasları*, s. 32-33.

⁴⁴³ Keller, *Tariqa Notes*, s. 37.

–Mahlûkatın sahip olduğu şeylerden hiçbirisine heveslenmemeli, onlardan hiçbir istekte bulunmamalıdır. Bir istekte bulunmaksızın getirdikleri şeyleri almakta ise bir beis yoktur. Allah Resûlü (s.a.s.) Hz. Ömer’e (r.a.) bir sadaka göndermiştir. Hz. Ömer, bunu kabul etmeyip geri iade etmiştir. Allah Resûlü (s.a.s.), ona neden kabul etmediğini sorunca Hz. Ömer, *“Ey Allah’ın Resûlü, hani sen bizlere kimseden bir şey almamanın en hayırlı amellerden olduğunu öğretmiştin ya, onun için geri çevirdim.”* demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.), *“Ey Ömer, bu söylediğin istemeye dairdir. İstemeksizin sana gelen bir nimet olursa, Allah’ın sana gönderdiği bir rızıktır.”* buyurmuştur. Hz. Ömer (r.a.), *“Nefsimi elinde tutan Allah’a yemin olsun ki, bir daha kimseden bir şey istemeyeceğim. Ama istemeksizin bana ulaşan bir nimeti de asla geri çevirmeyeceğim ve kabul edeceğim.”* demiştir.⁴⁴⁴

–Mürîd, söz, fiil ve hallerinde takva ile hareket etmeli, şehvetleri terk etmelidir. Mubah bile olsa malayani işlerle meşgul olmamak zühdün ilk mertebesidir. Keller, Ebû Bekir es-Sıddîk’ın (r.a.), *“Bizler bir harama düşeriz endişesiyle yetmiş küsur helâli terk ederdik.”* dediğini aktarmıştır.⁴⁴⁵

–Mürîd, haram, mekruh ve şüpheli şeyler bir yana, helâllerde bile zühd etmesi gerekir. Haramda zühd etmek farz iken, helâlde zühd etmek fazilettir.⁴⁴⁶ Zühd, Arapça, rağbetsiz olmak, yüz çevirmek demektir. Tasavvufta dünyaya doludizgin dalmamak esastır. Zira Kur’an-ı Kerîm’de bunu destekler tarzda çok sayıda âyet-i kerîme vardır. Bunlardan birkaçı:

⁴⁴⁴ el-Medenî, *Şâzeliyye Tarikatının Esasları*, s. 36-37.

⁴⁴⁵ Keller, *Tariqa Notes*, s. 37.

⁴⁴⁶ el-Medenî, *a.g.e.*, s. 37.

*“Ey inananlar! Eş ve çocuklarınızdan bir kısmı size düşmandır, onlardan sakının.”*⁴⁴⁷, *“Dünya hayatı, gurur metaından başka bir şey değildir.”*⁴⁴⁸, *“Dünyanın metai azdır. Âhiret ise muttakiler için daha hayırlıdır.”*⁴⁴⁹, *“Dünya hayatı sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir.”*⁴⁵⁰

Helâlden zühhd ise nasibine düşenin azıyla yetinip, artanı fakirlere tasadduk etmek gibi bir fazilettir.⁴⁵¹ Bu durumda kişinin yoksulluğuyla iftihar etmesi ve Allah’ın üzerindeki nimetlerini müşahede etmesi de zühddür. İnsanın zâhid olması, Allah’tan başka her şeye yüz çevirmesidir. Bir insan samimiyetle kendini zühde verirse, dünya ona yönelir. Dünya elinde olsa da kalbine asla nüfuz edemez. Sahip olduklarını, Rabbinin emirleri doğrultusunda sarf eder. Zâhid kişi, Hz. Peygamber’in (s.a.s.), *“Mahlûkat, Allah’ın ailesidir. Mahlûkatın Allah katında en sevimli ve kadri yüce olanları, Allah’ın ailesine iyilik edenlerdir.”*⁴⁵² hadis-i şerifi doğrultusunda hareket eder. Netice itibariyle, dünyadan zühhd edene, dünya kendisi gelir. Elde etmek için peşinde koşanı, dünya yorar.⁴⁵³ Hadis-i kudsîde, *“Ey dünya, bana hizmet edene hizmet et, sana hizmet edeni ise yor.”*⁴⁵⁴ denilmiştir.

–Mürîd, fakirliği zenginliğe tercih etmelidir. Fakirlikle iftihar etmelidir. Kur’an-ı Kerîm’de de birçok âyette fakirlik övülmüştür.

“Kendilerini Allah yoluna adadıklarından seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin. Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları

⁴⁴⁷ Tegâbün, 108: 14.

⁴⁴⁸ Âl-i İmrân, 3: 185.

⁴⁴⁹ Nisa, 4: 77.

⁴⁵⁰ En’âm, 6: 32.

⁴⁵¹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 743.

⁴⁵² Ahmed b. Abdullah el-İsefehânî Ebû Nuaym, **Hilyetü’l-Evliya ve Tabakâtü’l-Esfiya**, Thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Dârü’l-Kütübi’l İlmiyye, Beyrut, 2007, c. 10, s. 294.

⁴⁵³ el-Medenî, **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, s. 38.

⁴⁵⁴ Ebû Nuaym, **a.g.e.**, c. 3, s. 194.

zengin sanır. Kendilerini simalarından tanırırsın. Onlar insanlara asla el açmazlar.

Hayır için yaptığınız her harcamayı Allah hakkıyla bilmektedir.”⁴⁵⁵

İmrân bin Husayn’ın rivâyet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Allah, yoksul olmasına rağmen iffetli, çoluk çocuk sahibi mümin kulunu sever.”⁴⁵⁶ Yine Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.), “Ey Allah’ım, beni fakir yaşat, fakir olarak canımı al ve fakirlerin arasında haşret.”⁴⁵⁷ hadis-i şerîfinde fakirliğin zenginlikten üstün tutulduğu görülmektedir.

–Mürîd sabırlı olmalıdır. Allah Teâlâ Kur’an’da, “*Sen sabret; sabır göstermen de Allah’ın ihsanı sayesinde olacaktır.*”⁴⁵⁸ ve “*Allah ve Resûl’üne itaat edin, birbirinize düşmeyin, sonra zayıflarsınız ve zaferi elden geçirirsiniz. Sabredin, kuşkusuz Allah sabredenlerle beraberdir.*”⁴⁵⁹ buyurmuştur.

–Mürîd, her halinde korku ve ümit üzere olmalıdır. Korku, Allah’ın kapısından uzaklaşanları düzeltip yola getirme vasıtalarından biridir. Ümit, kendisinden iyilik ve fayda beklenen bir varlığın, bunu yapacağına dair gönülde oluşan rahatlamadır. Mürîd eğer doğru yol üzerinde olmak istiyorsa, ikisinin arasında bir yerde bulunmalıdır.⁴⁶⁰

–Mürîd, her halinde Allah’a tevekkül üzere olmalıdır. Yüce Allah, “*Kim Allah’a tevekkül ederse onun kefilî Allah’tır.*”⁴⁶¹ buyurmuştur.

–Mürîd, takva sahibi olmalıdır. Allah Teâlâ Kur’an’da, “*Sizlerin katımda en üstün olanınız takva sahibi olanınızdır.*”⁴⁶² buyurmaktadır. Mürîd aynı zamanda gıybet ve dedikodu gibi kötülüklerden de korkmalı ve uzak durmalıdır.

⁴⁵⁵ Bakara, 2: 273.

⁴⁵⁶ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 227.

⁴⁵⁷ Tirmizî, Zühd, 2275; İbn Mâce, Zühd, 4116.

⁴⁵⁸ Nahl, 16: 127.

⁴⁵⁹ Enfâl, 8: 46.

⁴⁶⁰ Keller, **Tariqa Notes**, s. 37; Ayrıca Bkz. el-Medenî, **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, s. 44.

⁴⁶¹ Talâk, 65: 3.

⁴⁶² Hucurât, 49: 13.

–Mürîd, hayâ sahibi olmalıdır. Hayâ, nefsin bir şeyden çekinmesi ve o konuda yerilmekten korkarak terk etmesidir. İmânî hayâ, mümini günah işlemekten alıkoyar. Bir de nefsânî hayâ vardır ki, edep yerinin ortaya çıkmasından utanmak bu kabildendir.⁴⁶³ Kelâbâzî, hayâyı kendisini müşâhede edenin celâlinden, kudretinin azametinden mütevellid bir korku olarak görmüş ve Hakk'ın yüceltilmesini ve O'na eksiklik içerisinde bakmayı da hayânın özellikleri arasında saymıştır.⁴⁶⁴ Hayâ, imandandır. Hadis-i şerîfte şöyle nakledilmiştir:

“Efendimiz (s.a.s.), bir gün ashabına, ‘Allah’tan nasıl hayâ etmeniz gerekiyorsa, öyle hayâ edin.’ deyince sahabe-i kiram, ‘Biz de mi hayâ edelim ey Allah Resûlü?’ sorusunu yönelttiler.⁴⁶⁵ Allah Resûlü, ‘Kastettiğim o değil. Kim Allah’tan gereği üzere hayâ ederse, kafasını ve içindekini (haram işleyip düşünmekten) midesini ve içindekileri (harama bulaşmaktan) korusun. Ölümü ve musibetlerle imtihan olunacağını düşünsün, hatırlasın. Âhireti isteyenler, dünya ziynetini terk etsin. Kim böyle yapabilirse, Allah’tan gereği üzere hayâ etmiş olur.’ buyurmuşlardır.”⁴⁶⁶

–Mürîd nefesine muhalefet etmeli, onun isteklerine kapılmamalıdır. Şeyh el-Arabî ed-Derkavî şöyle söylemiştir:

“Arzularına muhalefet etmek vehbî ilmi doğurur. Vehbî ilimi yakîni doğurur. Yakîn ise şüpheleri ve vehimleri topyekûn siler, yok eder ve sahibini Allah'ın huzuruna çıkarır.”⁴⁶⁷

Allah Teâlâ, Kur'an'da şöyle buyurmuştur:

⁴⁶³ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 257-258.

⁴⁶⁴ Vahit Göktaş, **Hicri IV. Asır Buhârâ'da Tasavvuf Kelâbâzî Örneği**, Meydan Yay., İstanbul, 2008, s. 297.

⁴⁶⁵ Sahabe-i kiram, bu sözleriyle giyinik olduklarını kastetmişlerdir. Hayâyı, çıplak gzmekten utanmak manasıyla anlayıp bu sözü söylemişlerdir.

⁴⁶⁶ el-Medenî, **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, s. 47-48.

⁴⁶⁷ el-Medenî, **a.g.e.**, s. 49.

*“Rabbinin huzurunda hesap vermekten korkan ve nefesine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da şüphe yok ki cennetin ta kendisidir.”*⁴⁶⁸

–Mürîd, güzel ahlâka sahip olmalıdır. Güzel ahlâk sahipleri en güçlü ve en güzel iman sahipleri. Yüce Allah, Peygamber Efendimiz’i (s.a.s.) överken, *“Şüphesiz sen pek güzel bir ahlâk sahibisin.”*⁴⁶⁹ diyerek onu, güzel ahlâklı olmakla övmüştür. Şâzelî tarikatı şeyhleri, *“Allah ne takdir ettiyse güzel ahlâklı kişi ona teslim olur.”* demişlerdir.⁴⁷⁰

–Mürîd her halinde Allah için ihlâs üzere olmalıdır. İhlâs, gösterişi bırakmak; taatta, ibadette samimi olmak manalarını ihtiva eden Arapça bir ifadedir. Bir işi sırf Allah için, O’nun rızası için yapmaktır.⁴⁷¹ Mürîd ihlâslı olmakla Allah’a yaklaşır ve O’na yakın kullarından olur.⁴⁷² Âyette, *“Onlar, ancak Allah’a ihlâsla ibadet etmekle emrolunmuşlardır.”*⁴⁷³ buyrulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), *“Bir kul kırk gün ihlâsını muhafaza etse gönlünden diline hikmet pınarları çağlamaya başlar.”*⁴⁷⁴ buyurmuştur.

Şeyh Keller, yol arayanın âdâbını şöyle özetlemiştir:

*“Mürîd, hedefine varmak için bu görev ve sorumlulukları yerine getirerek dosdoğru olmalıdır. Dosdoğru olan kişi, takva sahibidir ve Allah’ın yardım ve inâyetine nail olur.”*⁴⁷⁵ Bu ise Allah’ın lütfudur ve ancak dilediklerine verir. Şüphesiz Allah, kullarına pek çok nimetler ihsan edendir.⁴⁷⁶

⁴⁶⁸ Naziât, 79: 40-41.

⁴⁶⁹ Kalem, 68: 4.

⁴⁷⁰ el-Medenî, Şâzeliyye Tarikatının Esasları, s. 49.

⁴⁷¹ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 298.

⁴⁷² el-Medenî, a.g.e., s. 51.

⁴⁷³ Beyyine, 98: 5.

⁴⁷⁴ İbn Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe, el-Muşannef, c. 7, s. 80; Muhammed bin Seleme, Cafer el-Kudaî, Müsnedü’ş-Şihab, Müessesetu’r-Risale, Beyrut, 1986, c. 1, s. 285.

⁴⁷⁵ Keller, Tariqa Notes, s. 37.

⁴⁷⁶ Hadîd, 57: 21.

3.2. Tarikata Karşı Âdâp

Şeyh Hasan eş-Şâzelî, tarikatın yolunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Bizim bu yolumuz ruhbanlık (dünyadan el etek çekme) yolu değildir. Hatta ne arpa ekmeği yiyerek geçinmektir ne de hurma ile doymak. Bu yol ancak hidâyeti bulabilmek için emirlere ve yakîn haline sabırla devamdan ibarettir.”⁴⁷⁷

Şeyh Keller, Şâzelî yoluna karşı âdâbın şu esaslarda toplandığını belirtmiştir:

- Sadece haramlardan değil şüpheli olan her şeyden uzak durmak.
- Kendinden, eylemlerinden, bilgisinden veya durumundan asla hoşnut olmamak ve övünmemek. Bunu yapan kişi, ne bilirse bilsin tarikat yolunun bilgisine sahip değildir. Bunun çaresi ise tevhiddir.
- Tüm alçak düşünceleri reddetmek.
- Karşılaşılan kötü durumlardan kurtulmak için Allah’a sığınmak ve durumunu yalnız O’na şikâyet etmek.
- Refahta ve sıkıntıda insanlardan bir şey beklememek.
- Büyük ve küçük her meselede Allah’ın iradesine teslim olmak, sevinçte ve üzüntüde Allah’a dönmek.
- Tarikatla övünmemek ve başkalarını etkilemeye çalışmamak.⁴⁷⁸

3.3. Şeyhe Karşı Âdâp

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ilim tahsilinin ve ilim sahibi olmanın önemini,

⁴⁷⁷ Ahmed b. Ali eş-Şârânî, **Tabakatü'l-Kübrâ**, c. 2, s. 974.

⁴⁷⁸ Keller, **Tariqa Notes**, s. 37-38.

*“Âlimler peygamberlerin varisleridir. Neticede peygamberler miras olarak altın ya da gümüş değil, ilim bırakmışlardır. Bu ilim mirasını alan kimse, büyük pay elde etmiştir.”*⁴⁷⁹

hadisiyle anlatmış ve ümmetini ilim öğrenmeye teşvik etmiştir. Yahyâ bin Muâz (v. 258/872), bir mecliste,

*“‘Âlimler, ümmeti-i Muhammed’in fertlerine kendi anne babalarından daha merhametlidirler.’ buyurunca, meclistekiler kendisine, ‘Bu nasıl olabilir?’ diye sordular. Bunun üzerine şu cevabı verdi: ‘Anne ve babalar evlatlarını dünya ateşinden (dünya zorluklarından) korumaktadır.’”*⁴⁸⁰

diyerek âlimlerin insanlara anne babalarından daha merhametli konumda olduklarını anlatmıştır. Şâzelî tarikatında şeyhe karşı âdâbın esasları ise şu şekildedir:

- Bir Müslüman ve âlim olarak şeyhe saygı ve nezaket göstermek.
- Mümkün mertebe kusur etmeden şeyhin emirlerine uymak ve haklarını yerine getirmek.
- Şeyhin uygun görmesi dışındaki her türlü akıl, ilim ve idareciliği bir tarafa bırakmak.⁴⁸¹
- Şeyhin huzurunda esnemek, sürekli hareket etmek, saate bakmak gibi davranışlar ilgisizlik ve saygısızlık sayılmıştır.
- Orada veya başka yerde bulunsun ya da ölmüş olsun, şeyhe hürmette kusur etmemek.⁴⁸²
- Mürîd, şeyhini kâmil bir insan olarak görmeli, onun hata ve günah işlemekten korunacağına itikat etmelidir. Ancak, şeyhin günah işlemekten masum olması gibi

⁴⁷⁹ **Hadislerle İslâm**, c. 1, s. 373; Tirmizî, İlim, 19.

⁴⁸⁰ Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi’-d-Dîn**, c. 1, s. 45.

⁴⁸¹ Mustafa Kara, Şâzeliyye Tarikatının Esasları, **Yönelişler Dergisi**, Mart 1983, S. 21, s. 37.

⁴⁸² Keller, **Tariqa Notes**, s. 38.

bir yanılgıya da düşmemelidir. Zira masumiyet yalnızca peygamberlere has bir makamdır.⁴⁸³

- Mürîd, bağlı olduğu şeyhin zamanın en iyisi olduğunu kabul etmelidir. Böylece şeyhine daha sıkı bağlanacak ve daha kolay feyiz alacaktır.
- Mürîd, önemli bir durum olmadıkça şeyhinin bulunduğu hiçbir sohbet ve dersi kaçırmamalıdır.
- Mürîd, şeyhinin izni olmadan diğer şeyhleri ziyaret etmemelidir. Bu, mürîd ve şeyhi arasındaki manevî bağın daha sağlam olması ve mürîdin intisap ettiği tarikata bağlı kalması amacıyla yapılmaktadır.
- Mürîd, dilediği zaman şeyhi ve tarikâtı bırakabilir. Bu kişiye tarikata katılmak için ikinci bir şans verilebilir ancak üçüncü bir şansın verildiği çok nadirdir.⁴⁸⁴

3.4. Yol Kardeşine Karşı Âdâp

Mürîdin şeyhine karşı davranışları kadar yol arkadaşlarına karşı davranış ve sorumlulukları da önemlidir. Şeyh Keller, tarikattaki mürîdin yol kardeşine karşı görevlerini şöyle sıralamıştır:

- Mürîd, yoldaki kardeşlerine endişe verecek, kaygıya neden olacak söz ve davranışlardan kaçınmalıdır.
- Kardeşlerini hiçbir hal ve davranışları sebebi ile eleştirmemelidir.
- Hiçbir yol arkadaşını kendinden aşağıda görmemeli, aksine kendini herkesten geride görmeli ve onlara yetişmek için çabalamalıdır.
- Mürîd, asla kardeşlerinin önüne geçmeye ya da onlara liderlik etmeye kalkışmamalıdır.

⁴⁸³ el-Medenî, **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, s. 21.

⁴⁸⁴ Keller, **Tariqa Notes**, s. 38-39.

- Kardeşlerine açıktan düşmanlık edenlerle arkadaş olmamalıdır.
- Mürîd, kardeşlerinin zikir, ilim gibi toplantılarını mazeretsiz olarak kesmemelidir.⁴⁸⁵

3.5. Şeytana Karşı Tutum

Şeytan kelimesi “şetane” kelimesinden türeyen, Allah’tan ve rahmetinden uzak anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁶ İnsanlık tarihi itibarıyla insan ve şeytan mücadelesi her zaman güncelliğini korumuştur. Allah ve Peygamber’in istemediği her fiil ve davranış, şeytanın bir ürünü olarak görülmektedir. Buna göre insanlığın zararına olan her şeyin altında şeytan bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile her kötülüğün kaynağı şeytan ve onun neslidir.⁴⁸⁷ Şeyh Nuh Keller, Şâzelî tarikatındaki mürîdin şeytana karşı tutumunun nasıl olması gerektiğini şöyle şu şekilde sıralamıştır:

- Şeytanın binlerce yaşında olduğunu, insanları gördüğünü ve düşüncelerini Allah’ın koyduğu sınırlar ölçüsünde bildiğini bilmekteyiz. Onun fısıldamalarıyla akla gelen hiçbir şeye şaşırmmamak doğru bir tavidir. Yüce Allah, Kur’an-ı Kerim’de, “*Şeytan ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık.*”⁴⁸⁸ buyurmuştur.
- Şeytanın işlerinden biri vesvese vermektir. Vesvese içe doğan şeytani düşüncelerdir.⁴⁸⁹ Şâzelî tarikatı yoluna giren mürîd, şeytanın, Allah, Peygamber, tarikat, şeyh ve hatta kendisi hakkında içine şüphe düşürecek vesveseler

⁴⁸⁵ Keller, **Tariqa Notes**, s. 39.

⁴⁸⁶ Hamdi Yazır Elmalılı, **Tefsir**, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971, c. 1, s. 239.

⁴⁸⁷ Remzi Kaya, Kur’an-ı Kerim’de İnsan-Şeytan İlişkisi, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Haziran 2003, c. 12, S. 2, s. 11.

⁴⁸⁸ A’râf, 7: 27.

⁴⁸⁹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 702.

vereceğini bilmelidir. Çünkü mürîd Allah için yola çıkarsa bu, İblis ile savaşmayı seçmektir. Şeytan ise mürîdin bu amaca ulaşmasını önlemek için her şeyin kötü gittiğinin, Allah’a şükredek hiçbir şeyin olmadığına, başarısız olacağına, her şeyi mükemmel yapamayacağına, öyleyse hiç yapmamasının ve sonuçta yoldan döndürmenin vesveselerini vermektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Arafat’ta yaptığı dualardan biri de, *“Allah’ım! Vesveseden sana sığınırım.”*⁴⁹⁰ duasıdır. Başka bir hadis-i şerîfinde ise Peygamber Efendimiz (s.a.s.), *“Şeytan, her birinizin içinde, vücudunuzda kanın dolaştığı gibi dolaşır.”*⁴⁹¹ demiştir. Ebû Hûreyre’nin bir rivâyeti ise şöyledir:

*“Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ashabından bazıları gelerek, ‘İçimizden bazen söylemeyi bile büyük bir günah saydığımız vesveseler geçiyor.’ dediler. Hz. Peygamber, ‘Hepiniz aynı şeyleri hissediyor musunuz?’ buyurdu. Onlar da cevaben, ‘Evet.’ dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), ‘İşte bu apaçık imandandır.’ buyurdu.”*⁴⁹²

Yine Ebû Hûreyre’nin naklettiğine göre, Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

*“Allah, dilleri ile söylemedikçe yahut fiiliyata dökmedikçe ümmetimi, gönüllerinden geçirdikleri şeylerden dolayı hoş görür (hesaba çekmez).”*⁴⁹³

–Şeytanın en sevdiği numaralardan biri işlerin ertelenip yapılamayacak kadar yığılmasıdır. Kişi tembellik yapıp işlerini ertelemeye başlarsa, bu yola ne için girdiğini sorgulamalı ve kendini yeniden ibadetlerine ve görevlerine vermelidir. Kur’an-ı Kerim’de de tembellik şu şekilde tenkit edilmiştir:

⁴⁹⁰ Tirmizî, Dua, 78.

⁴⁹¹ **Hadislerle İslâm**, c. 1, s. 271; Ayrıca Bkz. Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 11.

⁴⁹² **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 491; Müslim, Îmân, 209.

⁴⁹³ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 491; Müslim, Îmân, 201.

*“Münafıklar Allah’a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az hatıra getirirler.”*⁴⁹⁴

–Şeytanın bir başka oyunu da abdest ve namaz sırasında vesvese vermesidir. Kişiyi takıntılı şüphelere düşürür. Abdest alırken kolumu kaç kere yıkadım, kuru yer kaldı mı ya da namazda Fatiha sûresini okudum mu, dört yerine üç rekât mı kıldım gibi şüpheler akla gelir. Abdest alırken şüpheye düşüp emin olmak için fazla su harcamak doğru değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), abdestin nasıl alınacağı kendisine sorulduğunda, azaların üçer kere yıkanması gerektiğini göstermiş ve *“İşte abdest budur, kim üçten fazla yıkarsa kötü etmiş, haddi aşmış veya zulmetmiş olur.”* buyurmuştur.⁴⁹⁵ Namazda şeytanın vesvese vermesi durumunda ise tedbiri Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle anlatmıştır:

*“Şüphesiz şeytan âdemoğlu ile kalbi arasına girer ve kişi kaç rekât kıldığını bilemez. İşte, kaç rekât; üç mü yoksa dört mü kıldığını hatırlayamayan kimse tahiyâyâta oturduğunda iki defa secde etsin.”*⁴⁹⁶, *“Biriniz namazın rekâtında şüpheye düştüğünde, şüpheyi atsın ve şüphesiz bildiği rekâtı üzerine hareket etsin. Eğer namazı tamam ise fazla kılınan rekât nafile olur. Eğer noksan kılmış ise o rekât, namazı tamamlamak için olmuş olur. Namazın sonunda yaptığı iki secde de şeytanın burnunun toprağa sürünmesi için olmuş olur.”*⁴⁹⁷

Şeytanın bu vesveselerine maruz kalan mürîd, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) telkinlerine başvurmalıdır.

⁴⁹⁴ Nisa, 4: 142.

⁴⁹⁵ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 497.

⁴⁹⁶ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 499; Buhârî, Sehih, 6.

⁴⁹⁷ Müslim, Mesâcid, 88-89; Ebû Dâvûd, Salât, 190.

–Allah Teâlâ, Yâsîn sûresinde insanları uyarak, şeytanı düşman edinmeyi Müslümanlara farz kılmıştır. Şuurlu bir Müslüman, Allah’ı sevip, O’nun emirlerine uyarak şeytana düşmanlık etmiş olur.⁴⁹⁸

“Ey Âdemoğulları! Size şeytana kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır; bana kulluk edin, doğru yol budur dememiş miydim? Nitekim o şeytan sizden nice nesilleri saptırdı. Hiç aklınızı kullanmıyor muydunuz?”⁴⁹⁹

3.6. Evlilik

Kişinin, hayatını birlikte geçireceği bir refakatçi seçmek, yoldaki en büyük kararlardan biridir. Şâzelî tarikatındaki evlilik konusu ile ilgili sorulan birçok soruya en iyi cevap, aşağıdaki şartların yerine getirildiği sürece müridlerin istedikleri biriyle evlenebilmeleridir. Şeyh Keller, bu şartların en önemlilerini şöyle sıralamıştır:

- Müstakbel eşin dindar olması yani, dört sünnî mezhepten birini takip edip, beş vakit namazını kılıp, eğer kadınsa doğru bir şekilde örtünmesi gerekir. Bunlar, evlilikten önce konuşulmalıdır. Namaz kılmayan ancak iyi bir aileden gelen biri kabul edilmez ve aile üyeleri tarafından da bu türden biriyle evlenmesi için baskı yapılmamalıdır. Çünkü bu durum başkalarına örnek olabilir.
- Müstakbel eşler tarikat ve şeyhin ne olduğunu, bunların getirdiği sorumlulukları, haftalık, aylık, yıllık toplantı, ders ve sohbetleri ve bunların hepsinin Allah için yapıldığını bilmelidir.
- Mürîde, tarikatta sağlam bir zemine ulaşınca kadar evlenmeyi beklemesi önerilir. Özellikle İslâm’a yeni girenler, evlilikle ilgili ek sorumlulukları

⁴⁹⁸ Keller, **Tariqa Notes**, s. 39-40.

⁴⁹⁹ Yâsîn, 36: 60-62.

üstlenmeden önce dinin gereklerini doğru şekilde uygulamayı ve uyum sağlamayı beklemelidir.

–Yukarıdaki şartlara sahip bir eşle evlenecek kişi bir saygı göstergesi olarak şeyhinden izin almalıdır. Böylece şeyhinin hayır duası ve desteğiyle evlenmiş olur.⁵⁰⁰

3.7. Yeme, İçme, Giyinme

Şeyh Hasan eş-Şâzelî, şükrünü eda edebildikten sonra, güzel yemekler yenilmesi, soğuk içeceklerin içilmesi, güzel elbiseler giyilmesi taraftarıdır. Şeyh Şâzelî, bir gün katı şeyler yenilmesini düşünen Ebû'l Abbâs Mursî'ye, “*Ey Abbâs! Allah'ı bil ve tanı da nasıl istersen öyle ol.*” demiştir.⁵⁰¹ Şeyh Şâzelî'nin bir başka tavsiyesi ise şöyledir:

*“Bir defasında üzerinde kıldan bir elbise olan bir adam, onun giydiği elbisenin yumuşak olmasından rahatsız olarak, ‘Efendim, böyle bir elbise ile Allah’a ibadet edilmez.’ demiştir. Şâzelî Hazretleri şu cevabı vermiştir: ‘Aksine senin üzerindeki benzer bir elbise ile Allah’a ibadet edilmez. Benim elbisem, ‘Ben sizden zenginim, bana bir şey vermeyin’ diyor; seninki ise ‘Ben fakir ve size muhtacım, bana sadaka verin’ diyor.”*⁵⁰²

Atâullah İskenderî ise bu konuda şöyle söylemiştir:

“Allah’a şükrünü eda ettikten sonra, bunlar Allah’ın kınamasını gerektirecek şeyler değildir. Bütün bunlar Allah Teâlâ’nın, ‘De ki: Allah’ın kulları için yarattığı süsü ve temiz

⁵⁰⁰ Keller, **Tariqa Notes**, s. 41.

⁵⁰¹ İsmail Mutlu, **Tarikatlar 2**, s. 60.

⁵⁰² Mutlu, **a.g.e.**, s. 160.

*rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, hele de kıyamet gününde müminlerindir.*⁵⁰³ mealindeki âyetinde ifadesini bulmaktadır.⁵⁰⁴

Şeyh Keller, Şâzelî yolunun, iyi beslenmek, iyi uyumak, güzel giyinmek, iyi çalışmak ve iyi öğrenmek olduğunu, ancak bunları başkasına değil yürekten Allah’a yönelerek yapmak olduğunu söylemiştir. Tarikat yoluna girip intisap sürecini geçen mürîde Şâzelî tarikatı ile ilgili bütün bu âdâplar hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Tarikat âdâbının mürîd tarafından iyi öğrenilip uygulanması, tarikat yolunda disiplinli ve başarılı bir şekilde ilerlemesi için önemlidir. Bütün bunlar Ebû’l Hasan eş-Şâzelî’nin yolu ve yolunun âdâplarının toplamıdır.⁵⁰⁵

4. Tarikat Akdi

Akd kelimesinin, Arapça, bağ, bağlanma, akd etme, sözleşme vs. gibi manaları vardır. Bazı sûfîlere göre, kalplerin yeminlerinden olan kasıtları kazançlarıdır.⁵⁰⁶ Şâzelî tarikatının akdi genel virdi olan “Vird-i ‘Amm” isimli zikri okumaktır. Tarikata girip şeyhine biat eden mürîd, kendini Allah’a yaklaştıran bu virdi üstlenmiş, söz vermiş demektir. Şeyh Keller, bu zikrin yapılışını şu şekilde anlatmıştır:

Bir kere, “*Eûzu billahi mineş-şeytânirracîm*”

Üç kere, “*Bismillahirrahmanirrahîm*”

Bir kere, “*Mâ tukaddimû li enfusikum min hayrin tecidûhu indallâhi huve hayran ve a'zame ecren, vestağfirûllâhe, innallâhe gafûrun rahîm.*”⁵⁰⁷

⁵⁰³ A'râf, 7: 32.

⁵⁰⁴ Abdülhalim Mahmud, **Ebû'l Hasan eş-Şâzelî**, Trc. Süleyman Çelik, Bedir Yay. İstanbul, 1996, s. 47.

⁵⁰⁵ Keller, **Tariqa Notes**, s. 41-42.

⁵⁰⁶ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 44.

⁵⁰⁷ Muzzemmil, 73: 20.

Doksan dokuz kere, “*Estağfurullah*”

Bir kere, “*Estağfurullâh’ellezî lâ ilâhe illâ hû, el-Hayye’l-Kayyûme ve etûbü ileyh.*”

Bir kere, “*İnnallâhe ve melâiketehu yusallûne alen nebiyyi, yâ eyyuhâllezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmâ.*”⁵⁰⁸

Doksan dokuz kere, “*Allahumme Salli Ala Seyyidina Muhammedin Abdike ve Nebiyyike ve Resulikennebiyyil Ummıyyi ve Ala Alihi ve sahbihi ve sellim.*”

Bir kere, “*Allahumme Salli Ala Seyyidina Muhammedin Abdike ve Nebiyyike ve Resulikennebiyyil Ummıyyi ve Ala Alihi ve sahbihi ve sellim ve tesliymen bilkaderi ve Azemeti zatike ve fîy külli vaktin vahiyn.*”

Bir kere, “*Fa’lem ennehu lâ ilâhe illâllâh.*”⁵⁰⁹

Doksan dokuz kere, “*Lâ ilâhe illallah*”

Bir kere, “*Lâ ilâhe illallah Seyyidinâ Muhammedün Resûlullah, Sallallahû aleyhi ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellim.*”

Üç İhlâs sûresi ve bir Fâtiha sûresi ile zikir tamamlanır. Zikir tamamlandıktan sonra, kişinin kendi, anne ve babası, yol kardeşleri, şeyhi ve tüm Müslümanlar için dua edilir.⁵¹⁰

Şeyh Keller, Şâzelî tarikatındaki mürîdin sorumlulukları ve tarikat akdi ile ilgili olarak şu cümleleri söylemiştir:

“*Hepimiz farz ibadetlerimizi ciddiyetle yapmak, ailemizi onurlandırmak ve bütün Müslümanlara samimi öğüt ve tavsiyelerde bulunmakla yükümlüyük. Bu virdi ve Ebû’l*

⁵⁰⁸ Ahzâb, 33: 56.

⁵⁰⁹ Muhammed, 47: 19.

⁵¹⁰ Keller, **Tariqa Notes**, s. 50-51; Keller, **Sea Without Shore**, s. 300-301.

Hasan eş-Şâzeli'nin diğer hizbleri ile gün içinde az miktarda da olsa Kur'an-ı Kerim okumayı elimizden gelenin en iyi şekliyle yaparak, bu akd ile vermiş olduğumuz sözü yerine getirmiş oluyoruz."⁵¹¹

II. Tasavvufun Temel Meselelerine Bakışı

A. Tasavvufun Kökeni ve Merkezi

Şeyh Keller, tasavvufu anlamının yolunun öncelikle tasavvufun kökenini doğru anlamaktan sonrasında ise tasavvufun merkezini yani İslâm'daki yerini bilmekten geçtiğini düşünmektedir. Bu bilgilerle birlikte, tasavvufi bir yaşam sürmek için tasavvufun neden ve nasıl bir ilim haline geldiğini anlamının öneminden de bahsetmektedir.⁵¹²

Tasavvuf veya sufizm kelimesinin kökeni, diğer birçok İslâmî ilim gibi isim olarak ilk nesil Müslümanlar tarafından bilinmemektedir. Tasavvuf kelimesinin kökeni, mantıksal olarak sûfî kelimesinden gelmektedir. Bu iki kelimedenden de ilk bahsedenlerden biri, Hicret'ten yüz on yıl sonra vefat eden ve Resulullah'ın (s.a.s.) pek çok sahabesini bizzat tanıyan Hasan-ı Basrî'dir. Ebû Nasr Serrâc **el-Lüma**'sında bu konuyu şöyle aktarmıştır:

"Sûfî kelimesi Hasan Basrî'nin zamanında biliniyordu. Hasan Basrî, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) ashâbından bazı kimselerle görüşmüş bir tâbiîdir. Rivayete göre o, şöyle demiştir: 'Mekke'de tavaf sırasında bir sûfî gördüm ve ona bir şeyler vermek

⁵¹¹ Keller, **Sea Without Shore**, s. 298.

⁵¹² Keller, **Sufism and Islâm**, Dar Alfât, Amman, 2002, s. 8.

istedim, fakat o, bunu almadı ve: Benim yanımda dört çeyrek dinar var, yanımdaki bana kâfi, dedi.’’⁵¹³

Tarihçi İbn Haldûn’a (v. 808/1406) göre İslâm deneyiminin önemli bir parçası olan tasavvuf, sonradan ortaya çıkmış bir ilim olarak temel amacı insanın ahlâkî tekâmülü, kalbin temizlenmesi, ibadetlerin amacına uygun olarak yerine getirilmesi ve onlardan alınan hazzın artırılması amacını taşımıştır. Tasavvuf, mâsivâ ile kalbî râbıtayı kesmektir.⁵¹⁴ İbn Haldûn **Mukaddime**’sinde⁵¹⁵ tasavvufla ilgili olarak şu cümleleri söylemiştir:

*“Tasavvuf ilmi, İslâm ilimleri içinde sonradan ortaya çıkmış bir ilimdir. Sahabe, tabiin ve onları izleyenler, tasavvufun özünü Allah’a yönelmek, dünya nimetlerinden uzak durmak, kanaatkâr bir yaşam sürmek olarak görmüştür. İlk dönem Müslümanları tasavvufun amaçlarını yerine getirdikleri için ayrıca tasavvuf ilmine ihtiyaç duymamışlardır. Hicrî ikinci asırdan sonra dünyaya yönelme artmış, ibadetlerdeki samimiyet ve dünya nimetlerinden uzak durma, yerini dünyevileşmeye bırakmıştır.”*⁵¹⁶

İbn Haldûn’un sözlerine göre tasavvufun içeriği olan Allah’a tam bağlanma, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) ashâbı ve ilk Müslümanlar arasında genel bir kuraldır. Öyleyse tasavvuf, kelime olarak ilk zamanlarda mevcut değilse bu, tefsir, cerh, ta’ dil veya bunun gibi birçok İslâmî ilim için de geçerlidir. Bütün bu bilimlerin dinin doğru şekilde korunması ve aktarılması için son derece önemli olduğu kanıtlanmış olsa da, İslâm’ın ilk zamanlarında hiç biri isim olarak bilinmemektedir. Keller, tasavvufu önce sûfnin ne

⁵¹³ Ebû Nasr es-Serrac, **el-Lüma’**, s. 22.

⁵¹⁴ İbn Haldûn, **Tasavvufun Mahiyeti Şifau’s Sail**, Haz. Süleyman Uludağ, 2. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul, 1998, s. 6.

⁵¹⁵ İbn Haldûn’un tarih felsefesini, içtimâî ve beşerî ilimleri temellendirdiği toplum metafiziğine dair eseridir. Mukaddime tarih yazıcılığı yöntemini içermesinin yanında tarihin konusu olan şeyleri var olmaları bakımından incelediği için bir ontoloji, toplumsal hayatın çeşitli yanlarını usul ve kavâidiyle ele alması bakımından bir siyaset, iktisat, eğitim, ilim ve her şeyden önce bir tarih felsefesi kitabıdır. Bkz. Abdurrahman Bedevi, **Mü’ellefâtü İbn Haldûn**, Darü’l Arabiyye, Libya-Tunus, 1979, s. 63-67.

⁵¹⁶ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun, **Mukaddime II**, Çev. Süleyman Uludağ, 5. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul, 2007, s. 669.

olduğunu sorarak anlamanın daha iyi olacağını savunmuştur.⁵¹⁷ Sûfinin ve sûfi olarak yaşamanın en iyi tanımını ise Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) şu hadisi açıklamaktadır:

*“Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaştıysa devam eder, sonunda sevgime erer. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse muhakkak ona istediğini veririm. Bana sığınırse muhakkak onu korur ve kollarım. Ben yapacağım bir şeyde, mümin kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüde düşmedim: O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem.”*⁵¹⁸

Açıklığa kavuşturmak gerekirse sûfi, dini bilgiyi iyi bilen ve anlayan kişidir. Çünkü hadiste geçen veli kelimesi ile Allah'ı bilen, ibadetlerini muntazam şekilde yerine getiren, bununla da kalmayıp Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanıncaya kadar nafile ibadetlere devam eden kişi tanımlanmıştır. Sûfi de aynı şekilde Hakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan, tasavvuf yolunda nefis mücâhedesini tamamlayıp, kemâle ermiş olanlara denir.⁵¹⁹ Bu nedenle sûfi yolunun kökeni Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) sünnetlerine dayanmaktadır. Keller, tasavvufun ise ilk Müslümanlar arasında isim olarak bilinmese de bir kural olduğunu, ancak toplumun bu durumdan uzaklaşıp değiştiğinde bir ilim haline geldiğini söylemektedir. Keller'a göre sonraki Müslüman nesiller tasavvufî yaşamı elde etmek için sistematik bir çabaya ihtiyaç duymuşlardır ve ilk nesillerden sonra İslâmî ortamın değişmesi nedeniyle tasavvuf adında bir İslâmî ilim ortaya çıkmıştır.⁵²⁰

⁵¹⁷ Keller, **Sufism and Islâm**, s. 8.

⁵¹⁸ **Hadislerle İslâm**, c. 2, s. 243; Buhari Rikak, 38.

⁵¹⁹ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, **Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemî'nin Risaleleri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Trc. Süleyman Ateş, Ankara, 1981, s. 10.

⁵²⁰ Keller, **a.g.e.**, s. 10-11.

Keller, tasavvufun kökeni hakkındaki bahsedilen bu bilgiler doğruysa daha önemli olan sorunun şu olduğunu söylemiştir: Tasavvuf, din için ne kadar merkezîdir ve bir bütün olarak İslâm'ın neresinde yer almaktadır?

Bu sorunun en iyi cevabını Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği Cibril hadisi vermiştir:

“Bir gün Resulullah'ın (s.a.s.) huzurunda bulunduğumuz sırada, elbisesi beyaz mı beyaz, saçları siyah mı siyah, yoldan gelmiş bir hali olmayan ve içimizden kimsenin tanımadığı bir adam çıkageldi. Peygamber'in (s.a.s.) yanına sokuldu, önüne oturdu, dizlerini Peygamber'in dizlerine dayadı, ellerini kendi dizlerinin üstüne koydu ve: 'Ey Muhammed, bana İslâm'ı anlat!' dedi. Resulullah (s.a.s.): 'İslâm, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şehadet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı tastamam vermen, ramazan orucunu eksiksiz tutman, yoluna güç yetirebilirsen Kâbe'yi ziyaret etmendir.' buyurdu. Adam: 'Doğru söyledin.' dedi. Onun hem sorup hem de tasdik etmesi tuhafımıza gitti. Adam: 'Şimdi de imanı anlat bana.' dedi. Resulullah (s.a.s.): 'Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Yine kadere, hayrına ve şerrine iman etmendir.' buyurdu. Adam tekrar: 'Doğru söyledin.' diye tasdik etti ve : 'Peki ihsan nedir, onu da anlat.' dedi. Resulullah (s.a.s.): 'İhsan, Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi kulluk etmendir. Sen onu görmüyorsan da O seni mutlaka görüyor.' buyurdu. Adam yine: 'Doğru söyledin.' dedi. Sonra da: 'Kıyamet ne zaman kopacak?' diye sordu. Peygamber (s.a.s.): 'Kendisine soru yöneltilen, bu konuda sorandan daha bilgili değildir.' cevabını verdi. Adam: 'O halde alâmetlerini söyle.' dedi. Resulullah (s.a.s.): 'Annelerin, kendilerine câriye muamelesi yapacak çocuklar doğurması, yalın ayak, başıkabak, çıplak koyun çobanlarının, yüksek ve mükemmel binalarda birbirleriyle yarışmalarıdır.' buyurdu. Adam sessizce çekip gitti. Ben bir süre öylece kalakaldım. Daha sonra Peygamber (s.a.s.): 'Ey Ömer, soru soran

kişi kimdi, biliyor musun?’ buyurdu. Ben, Allah ve Resulü bilir dedim. Resulullah (s.a.s.): ‘O Cebrail’ di, size dininizi öğretmeye geldi.’ buyurdu. ”⁵²¹

İmam Nevevî, bu hadisi İslâm dininin dayandığı hadislerden biri olarak tanımlamıştır. “Size dininizi öğretmeye geldi” ifadesinde din kelimesinin kullanılması, İslâm dininin hadiste belirtilen üç esastan oluştuğunu ifade etmektedir: İlki İslâm, yani, Allah’ın emirlerini yerine getirmek, ikincisi iman, yani, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) bize bildirdiği gayb inancı ve üçüncüsü ise ihsan, yani, Allah’ı görür gibi ibadet etmek. Yüce Allah Hicr sûresinde: “*Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.*”⁵²² buyurmuştur. Allah’ın hikmetiyle bunu nasıl kusursuz şekilde yaptığını düşündüğümüzde, dinin her mertebesine gönderdiği geleneksel âlimleri görmekteyiz. İslâm mertebesi, şariat, hadis ve tefsir gibi ilimlerin âlimleri tarafından; iman mertebesi, akaid ve iman esasları âlimleri tarafından; ihsan mertebesi ise, tasavvuf âlimleri tarafından günümüze kadar ulaştırılmış ve bizlere iletilmiştir. Keller’a göre bu hadis ile bize bu üç esasın birbiriyle ilişkisi ve “Allah’a kulluk etmek” sözünün açıklaması yapılmıştır. İbadetin ne ve nasıl olduğu ancak İslâm’ın buyrukları ile bilinirken, ibadetin geçerliliği imanı gerektirmektedir. “Sanki O’nu görüyormuş gibi” sözleri ise ihsanın bir insanın değişimini ima ettiğini göstermektedir. Çünkü çoğumuz için deneyimlenmemiş olanın deneyimlenmesini gerektirmektedir. Keller’a göre tasavvufu anlamak için, bu değişimin hem İslâm hem de iman ile ilişkisine bakmalıyız ve bu tasavvufun ana odak noktasıdır.⁵²³

⁵²¹ Müslim, İman, 1, 5; Ayrıca Bkz. Buhari, İman 37.

⁵²² Hicr, 15: 9.

⁵²³ Keller, *Sufism and Islâm*, s. 12-13.

B. İslâm'ı Doğru Öğrenmenin Önemi

Şeyh Keller'ın en önem verdiği konulardan biri İslâm'ın doğru anlatılmasıdır. Klasik İslâm eserlerinin çevirilerini yapmasının asıl amacı da budur. Keller, günümüzde İslâm'ı doğru öğrenmedeki en büyük zorluğun geleneksel ulemanın eksikliği olduğunu düşünmektedir. Bununla ilgili olarak Buhârî, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) kesin olarak tasdik edilmiş olan şu hadisini nakletmiştir:

“Allah ilmi insanlardan bir anda söküp almaz. Fakat âlimlerin ruhunu alarak ilmi alır. Nihâyet geride tek bir âlim kalmadığında, insanlar cahil önderler edinirler. Onlara sorular sorulur ve bilgisizce fetva verirler. Böylece hem kendileri saparlar hem de başkalarını saptırırlar!”⁵²⁴

Keller, hadiste tarif edilen sürecin henüz tamamlanmadığını ancak kesin olarak başladığını ve günümüzde İslâm hukukunda, hadiste ve Kur'an tefsirinde geleneksel âlimlerin yokluğunun, bilimsellikten ve hakikatten uzak bir din anlayışına yol açtığını ifade etmektedir. Örneğin İslâm hukuku üzerine yaptığı çalışmalar sırasında, Oryantalist ve Müslüman reformcu literatürden ilk izleniminin mezheplerin veya fıkıh ekollerinin bazı imamlarının İslâmî geleneğin dışında bir dizi kurallar getirip bunları Müslümanlara dayattığı olduğunu söylemektedir. Ancak Ortadoğu'daki âlimlerle oturup İslâm hukuku üzerine konuştuğunda Kur'an ve sünnetten kanun çıkarılmasının esasları hakkında bir şeyler öğrenerek farklı bir bakış açısıyla karşılaşmıştır. Benzer şekilde İngiliz tasavvufu için de Batı'da maruz kaldıkları şeylerden dolayı oldukça farklı bir resim ortaya çıktığını görmüştür.⁵²⁵

⁵²⁴ **Hadislerle İslâm**, c. 6, s. 589; Müslim, İlim, 13.

⁵²⁵ Keller, **Sufism and Islam**, s. 7.

C. Tasavvuf - Şeriat İlişkisi

Tasavvufun şeriat hükümlerine uymak yoluyla İslâm'ı gerektirdiği gibi İslâm'da aynı şekilde tasavvufu gerektirir. Zira Müslümanlara uymaları emredilen sünnet, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) sadece söz ve fiilleri değil, aynı zamanda takva, ihlâs, tevekkül, merhamet ve tevazu gibi kalp halleridir. Keller, insan fiillerinin doğru ya da yanlış olarak ikiye değil, nihai sonuçlarına göre beşe bölünmesinin İslâm ahlakının özelliği olduğunu söylemektedir. Bu beş ayrımı ise şu şekilde anlatmıştır: Birincisi, Allah'ın yerine getirildiğinde mükâfatlandırıp yerine getirilmediğinde cezalandırdığı farz (vâcip), ikincisi, yapıldığında mükâfatlandırıp yapılmadığında cezalandırmadığı mendup, üçüncüsü, yapılıp yapılmaması serbest bırakılan mubah, dördüncüsü, yapılmadığında mükâfatlandırıp yapıldığında cezalandırmadığı mekruh ve sonuncusu ise, yapılmaması halinde mükâfatlandırılan ve tövbesiz ölürse yapıldığında cezalandırılan haramdır. Kalbin beşerî halleri, Kur'an ve sünnetin bize bildirdiği bu başlıkların her birinin altında yer almaktadır. Ancak Keller bunların yine de fıkıh veya İslâmî hukuk kitaplarında ele alınmadıklarını, çünkü namaz, oruç veya zekâtta farklı olarak yapılması gereken belirli miktarlarla ölçülediklerini söylemektedir. Bu haller sayılabilir değilse de her Müslüman için son derece önemlidirler. Bunlardan bir kaç şöyledir: Allah sevgisi, merhamet, insanların birbirini sevmesi, samimiyetle ibadet etmek, Peygamber sevgisi vb.⁵²⁶

Burada bahsedilen merhamet, sevgi ve samimiyet durumlarının hiçbirinin ölçülebilir olmadığı açıktır. Şeriat, kişinin iki birim merhametli olmasını ya da üç kere samimi ibadet etmesi gerektiğini namazın rekât sayısını belirttiği gibi belirtmez. Yine de bunların her biri Müslüman için kişisel zorunluluktur. Keller, haram veya şeriata aykırı olan hallere birkaç örnek vererek resmi tamamlamıştır.

⁵²⁶ Keller, *Sufism and Islâm*, s. 14-15.

1. Allah'tan başkasından korkmak. Yüce Allah Kur'an'ın Bakara sûresinde şöyle buyurmuştur: *“Size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaat ettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun.”*⁵²⁷ Son cümle İmam Fahreddin er-Râzi'ye (v. 606/1210) göre insanın Allah'tan başka kimseden korkmamakla yükümlü olduğunu kanıtlamaktadır.⁵²⁸
2. Umutsuzluk. Allah, *“Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.”*⁵²⁹ buyurarak bu bâtil hâlin haramlığını mümkün olan en kötü insanlık hâli olan küfür ile birleştirerek bildirmiştir.
3. Kibir. Müslim, Sahih'inde Resulullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *“Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez.”*⁵³⁰
4. Kıskançlık, bir başkasının sahip olduğu nimetleri kaybetmesini dilemek. Ebû Dâvûd, sahih bir rivâyetinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) *“Hasetten sakının. Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir.”*⁵³¹ buyurduğunu nakletmiştir.
5. İbadetlerde gösteriş yapmak. Muhammed el-Hâkim en-Nîşâbûrî (v. 405/1014) bir rivâyete göre Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) *“Hayırlı işlerde en ufak bir gösteriş, Allah'a ortak koşmak gibidir.”*⁵³² dediğini nakletmiştir.⁵³³

Bu ve benzeri haramlar, fıkıh kitaplarında bulunmaz, çünkü fıkıh, hükümlerin ölçülebilir tanımlarıyla ilgilenmektedir. Daha ziyade tasavvufun “iç fıkıh” âlimleri tarafından yazılan, örneğin Gazzâlî'nin **İhyâ'u Ulûmi'd-Din** eserinde, Ahmed

⁵²⁷ Bakara, 2: 40.

⁵²⁸ Fahreddîn er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb Tefsîr-i Kebîr**, ter. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Akçağ Yay., Ankara, 1989, c. 6, s. 512.

⁵²⁹ Yûsuf, 12: 87.

⁵³⁰ **Hadislerle İslâm**, c. 7, s. 533; Müslim, İmân, 147.

⁵³¹ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 569; Ebû Dâvûd, Edeb, 44.

⁵³² Keller, **Sufism and Islâm**, s. 17.

⁵³³ Keller, **a.g.e.**, s. 17-18.

Sirhindî'nin (v. 1034/1624) **Mektubat-ı Rabbanî** eserinde, Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (v. 632/1234) **Avârifü'l-Meârif** eserinde, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (v. 386/996) **Kutü'l-Kulûb** eserinde ve benzeri klasik eserlerde iç dünya ile ilgili yüzlerce etik soru tartışılmakta ve çözülmektedir. Keller, bu kitapların şariat kitapları olduğunu ve bir Müslüman için helal ve haram nedir, nasıldır gibi şariatla ilgili sorular sorup bu soruları cevapladığını anlatmıştır. Bu bilgilere bütün Müslümanların ihtiyacı vardır. Çünkü yukarıda zikredilen Kur'an âyetleri ve sahih hadisler, Müslümanın sadece iyi şeyler yapıp iyi şeyler söylemesine değil, aynı zamanda iyi kalp hallerine erişip kötü kalp hallerini ortadan kaldırması gerektiğine işaret etmektedir. Allah'tan başkasından hiç korkar mıyız? Kalbimizde zerre kadar kibir var mı? Peygamber'imize (s.a.s.) olan sevgimiz, diğer insanlara olan sevgimizden daha mı az? İyi işlerimizde en ufak bir gösteriş var mı? Yarım dakikalık bir tefekkür, Müslümana dinin bu yönlerinde nerede durduğunu ve Müslümanların bu hallere ulaşmasına yardım etmenin neden tasavvuf âlimlerine ve gönül ulemasına bırakıldığını gösterecektir. Çoğu insan için alışkanlıklarından vazgeçip bunları yapmak kolay dönüşümler değildir. Keller, bunun en önemli sebebinin Arapçada nefis adı verilen ve Allah'ın Yûsûf sûresinde, "*Nefis, Rabbimin acıyıp koruması dışında daima kötülüğü emreder.*"⁵³⁴ şeklinde buyurduğu "benlik" olduğunu düşünmektedir.⁵³⁵

Bu konuda Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) şu sözlerini de dikkate almak gerekmektedir:

"Kıyamet gününde aleyhinde ilk hükmedilen insanlar şunlardır:

Birincisi şehit edilen kimsedir. O Allah'ın huzuruna getirilir. Allah kendisine olan nimetlerini anlatır. O da, bunları itiraf eder. Cenâb-ı Hakk: 'Öyleyse bunlara karşı ne yaptın diye sorar. Adam: 'Ya Rabbi! Senin uğrunda şehit edildim.' der. Allah buyurur ki:

⁵³⁴ Yûsûf, 12: 53.

⁵³⁵ Keller, **Sufism and Islâm**, s. 18.

‘Yalan söyledin! Sen, yalnızca cüretli ve cesur denilsin diye harp ettin.’ Gerçekten öyle de denildi. (Sonra) onun hakkında emredilir ve ateşe atılincaya kadar yüzüstü sürüklenir.

İkincisi ilim öğrenen, başkalarına da öğreten, ayrıca Kur’an okuyan adamdır. O huzura getirilir. Allah kendisine olan nimetlerini anlatır. O da itiraf eder. Cenâb-ı Hakk: ‘Bunlara karşı ne yaptın?’ diye sorar. Adam: ‘İlim tahsil ettim. Onu başkalarına da öğrettim. Senin uğrunda Kur’an da okudum.’ der. Allah buyurur ki: ‘Yalan söyledin! Sen ilim öğrendin, ancak âlim denilsin diye; Kur’an okudun, ancak o kârîdir, yâni kırâat ehlidir denilsin diye.’ Hakikaten öyle de denildi. Sonra hakkında emrolunur ve ateşe, yâni cehenneme atılincaya kadar yüzüstü sürüklenir.

Üçüncüsü Cenâb-ı Hakk’ın kendisini genişlettiği, malın her çeşidinden verdiği adamdır. O getirilir. Allah ona olan nimetlerini anlatır. O da bunları itiraf eder. Cenâb-ı Hakk: ‘Öyleyse bunlara karşı ne yaptın?’ diye sorar. Adam: ‘Hakkında infak edilmesini emir buyurduğun hiçbir yol bırakmadım. Malımı ancak senin yolunda harcadım.’ der. Cenâb-ı Hakk buyurur: ‘Yalan söyledin! Onları ancak cömerttir denilesin diye yaptın.’ Nitekim öyle de denildi. Sonra hakkında emredilir ve cehenneme atılincaya kadar yüzüstü sürüklenir.”⁵³⁶

Keller, bu konuda kendimizi kandırmamamız gerektiğini çünkü kaderimizin buna bağlı olduğunu vurgulamıştır.⁵³⁷ Çocukluğumuzda ebeveynlerimizin bize nasıl davranacağımızı övgü veya suçlama yoluyla öğrettiğini, bunun motivasyonumuzu etkilediğini fakat çocukluk sona erip reşit olduğumuzda Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) hem yukarıdaki hem de “Hayırlı işlerde en ufak bir gösteriş, Allah’a ortak koşmak gibidir.” hadisi, başkaları tarafından teşvik edilmenin yeterli olmadığını, iyi kalp halleri için bizi teşvik edecek tek şeyin Allah’ın rızasını kazanma arzusu olduğunu gösterdiğini

⁵³⁶ **Hadislerle İslâm** c. 3, s. 595; Müslim, İmare, 152..

⁵³⁷ Keller, **Sufism and İslâm**, s. 20.

söylemiştir.⁵³⁸ Bu hallere ulaşmanın yolu ise Kur'an'da, *“Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun.”*⁵³⁹ âyeti ile âlimlere danışılarak olacağı bildirilmiştir. Şüphesiz bu değişimi sağlamak, Müslümanları manevî samimiyete ulaştırmak, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) asli görevlerinden biriydi. Çünkü Allah Kur'an-ı Kerim'de,

*“Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur.”*⁵⁴⁰

buyurmaktadır. Bu âyet peygamberlik görevlerini açıkça listelemektedir. Âyette geçen “yuzekkihîm” kelimesi tam olarak “arındırmak” anlamına gelmekte ve başka bir sözlük anlamı bulunmamaktadır. Bu öğretim işlevinin sonsuz bir vahyin parçası olarak ilk neslin bitmesiyle sona ermeyeceği açıktır ki bu durum Allah'ın Lokmân sûresindeki *“Bana yönelenin yoluna uyun.”*⁵⁴¹ buyurmasıyla açıkça tasdik edilmiş bir gerçektir. Âyetteki takip etmek, uymak anlamlarına gelen “ittibâ” kelimesi ile Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hem eşlik etmek hem de onu örnek almak vurgulanmıştır.

Keller, tasavvuf tarihinde birçok yöntem ve düşünce ekolü olmasına rağmen şu iki şeyin hiç değişmediğini anlatmaktadır: Bir öğretmenin arkadaşlığını sürdürmek ve onun hayatını örnek almak, tıpkı sahabenin Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile bir yandan arkadaşlığını sürdürüp bir yandan onu örnek alması gibi. Böylece tasavvuf ilmi, tarikatlar veya belirli âlimlerin takipçisi olan öğrenci grupları tarafından korunmuş ve aktarılmıştır. Keller, bunun nedenlerinden ilkinin, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Kur'an'da tarif edilen arındırıcı işlevindeki sünneti olduğunu, ikincisinin, İslâm bilgisinin sadece kitaplar ve yazılarla değil, ulemeden talebelere aktarılmış olması olduğunu düşünmektedir.

⁵³⁸ Keller, **Sufism and Islâm**, s. 20.

⁵³⁹ Nahl, 16: 43.

⁵⁴⁰ Âl-i İmrân, 3: 164.

⁵⁴¹ Lokmân, 31: 15.

Üçüncüsünün ise söz konusu bilginin doğasının, sadece “bilme” değil aynı zamanda “olma” veya “hâl” olduğunu belirtmiştir. Bu kalp hâllerinin tamamına ulaşmanın yolunu da Peygamber’imize (s.a.s.) kadar uzanan bir dizi üstattan alınması olarak tanımlamıştır.⁵⁴²

Buraya kadar Şeyh Keller’ın tasavvufî görüşünün şeriat ile ilişkisinden, insanın hayatında şeriatı tam anlamıyla idrak etmesi, Kur’an’ın ve hadislerin istediği kalp hâllerine kavuşması için gerekli bir şeriat ilmi olarak İslâm’a göre bahsedilmiştir. Şeriat ile tasavvuf arasındaki bu yakın ilişki, Mâliki Mezhebi’nin kurucusu Mâlik b. Enes’in (v. 179/795) şu sözleriyle ifade edilebilir:

*“Kim ki fâkih olur mutasavvıf olmazsa fâsık olur, kim ki mutasavvıf olur fâkih olmazsa zındık olur. Kim de her ikisini de birleştirirse muhakkik olur.”*⁵⁴³

Bu sözden şeriatın yükümlüklerini yerine getirip kalpten iman etmeyenin fıska düşeceği, kalpten inanıp bunu bahane ederek ibadetlerin yükümlüklerini yerine getirmeyenin zındık olacağı, hem yükümlükleri yerine getirip hem de bu ibadetler sırasında ihlâslı olmaya hakikat denildiği anlaşılmaktadır.

D. Tasavvuf ve İman

Şeyh Keller’ın tasavvufî görüşünün diğer bir yönü de iman konusudur. Bütün Müslümanlar Allah’a ve O’nun insan aklının tasavvur edebileceği her şeyin ötesinde olduğuna inanmaktadırlar. Çünkü insan aklı kendi duyuşal izlenimleri ve bunlardan türetilen sayı, yer, yön, zaman gibi düşünce kategorileri içine hapsedilmiştir. Allah

⁵⁴² Keller, *Sufism and Islâm*, s. 21.

⁵⁴³ Ahmed Zerrûk, *Kavâ'idü't-Tasavvuf (Tasavvufun Esasları)*, Çev. Muhammet Uysal, Endülüs Kitap Yay., İstanbul, 2012, s. 8.

bunların hepsinin ötesindedir. Allah, bunu Kur'an'da, *“O'na benzer hiçbir şey yoktur.”*⁵⁴⁴ sözüyle anlatmıştır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ihsanla ilgili *“Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir.”* hadisi ışığında bu âyeti düşündüğümüzde, buradaki görme vasıtasının göz değil, Yüce Allah'ın mahiyetini bir sır olarak bırakarak yüceltmek suretiyle *“De ki: Ruh Rabbimin emrindedir ve size pek az bilgi verilmiştir.”*⁵⁴⁵ buyurduğu “ruh”tur. Bu ruhun gıdası ise zikirdir, çünkü zikir imanın nurunu artırmaktadır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) bildirdiği, Hâkim'in rivâyet ettiği hadiste şöyle buyrulmaktadır:

*“Allah Resulü (s.a.s.): ‘Size amellerinizin en hayırlısını, Melikiniz Allah katında en değerlisini, altın ve gümüş dağıtmaktan daha hayırlı ve derecelerinizi daha yükselten, düşmanla karşılaşp sizin onların boyunlarını vurmanızdan, onların da sizin boyunlarınızı vurup şehit olmanızdan daha hayırlı bir şeyi size haber vereyim mi?’ Ashab: ‘Evet.’ dediler. Allah Resulü (s.a.s.): ‘Bu amel, Azîz ve Celîl olan Allah'ı zikretmektir.’*⁵⁴⁶

İyi amellerle ve özellikle zikirle imanın gücünü artırmanın İslâm dini ve manevîyat üzerinde muazzam etkileri vardır. Keller, kendisine *“Eğer Tanrı varsa neden dışarı çıkıp bunu söylemiyor?”* diye sorduklarını ve buna cevap olarak:

“Bu hayattaki ahlâkî sorumluluk sadece eylemlerimizle değil aynı zamanda neye inandığımızla ve ona inanma gücümüzle de ilgilidir. Allah'a iman ve diğer ezeli hakikatler zahmetsiz olsaydı, bundan Allah'ın bizi sorumlu tutmasının bir anlamı olmazdı. Bu, Houston'ın Teksas'ta olduğuna dair inancımız gibi otomatik ve istemsiz

⁵⁴⁴ Şûrâ, 42: 11.

⁵⁴⁵ İsrâ, 17: 85.

⁵⁴⁶ Tirmizî, Daavât 6; İbni Mâce, Edeb, 53.

olurdu. *İnanmaması imkânsız olan bir şeyden birini sorumlu tutmanın bir anlamı olmazdı.*” dediğini aktarmıştır.⁵⁴⁷

Allah’ın üzerimize yüklediği sorumluluk, küfür ve iman arasında seçim yapmak, mümini kâfirden, bazı müminleri de diğerlerinden üstün kılmak için gayba imandır. Bu nedenle Keller’a göre zikir yoluyla imanı kuvvetlendirmek tasavvuf için metodolojik olarak çok önemlidir. Müslümanlar olarak bize sadece bazı şeylere inanmamız emrolunmakla kalmamış, onlara mutlak kesinlik ile sahip olmamız da emrolunmuştur. Etrafımızda gördüğümüz dünya, nurdan ve karanlık perdelerden ibarettir. Kimimizin başına imanını yerinden edecek olaylar gelmekte ve Allah, dinin ebedî hakikatlerine ne derece inanacağımız ve bağlı kalacağımız konusunda her birimizi imtihan etmektedir. Keller, bu imtihanı en doğru şekilde ve hakkıyla verenlerden biri olan Hz. Ebû Bekir’le ilgili olarak Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.), *“Bütün insanların imanı bir kefeye, Ebû Bekir’in imanı bir kefeye konsa, onun imanı ağır basardı.*” hadisini örnek göstermiştir.⁵⁴⁸

Geleneksel akaidin en önemli ilkelerinden biri, Yüce Allah’ın vahdaniyyeti ve tekliğidir. Demek ki O’nun varlığında, sıfatlarında fiillerinde hiçbir şerik yoktur. Keller, bu inancı günlük hayatın iniş çıkışları içinde akılda tutabilme yeteneğinin, kişinin kalbindeki kesinlik (yakîn) gücünün bir işlevi olduğunu düşünmektedir. Allah Kur’an’ın A’râf sûresinde Peygamber’imize (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

“De ki: Ben kendim için, Allah’ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan bir toplum için uyarıcı ve müjdeleyiciyim.” ⁵⁴⁹

⁵⁴⁷ Keller, **Sufism and Islâm**, s. 24.

⁵⁴⁸ Keller, **a.g.e.**, s. 25.

⁵⁴⁹ A’râf, 7: 188.

Keller, buna rağmen, akide gerçeklerinden sonuçlara kendimizin ve planlarımızın hiçbir etkisinin olmadığına, onları yalnızca Allah'ın yarattığına değil, nefsimize ve planlarımıza güvenme eğiliminde olduğumuzu vurgulamıştır.⁵⁵⁰

Keller'a göre tasavvuf, Müslümanın Allah'a olan güvenini artırarak adım adım imanını kuvvetlendirmektedir. Akaidin talep ettiği kanaate ulaşmanın iki merkezî tasavvuf yolu ise İslâm'ın ezeli hakikatlerini öğrenmek ve bu hakikatlere kesinlik kazandıran zikirdir. Kur'an'da, *"Sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı."*⁵⁵¹ buyrulmuştur. Bu, inancımızın bir parçasıdır. Tasavvuf, iman eksikliklerini sistemli bir öğretim ve zikir yoluyla Müslümanın kesinliğini artırarak giderdiği için, dinin bu ayağı kişisel olarak zorunlu kabul edilmiş ve İslâm'ın ilk asırlarından itibaren önemini kanıtlamıştır.

F. Tasavvufu Tasavvur Edenler

Keller'ın tasavvufla ilgili olarak ele aldığı bir soru da şudur: "Bazen adını duyduğumuz, İslâm'ın öğretilerine karşı gelen kötü sûfilere ne demeli?" Keller, buna sûfinin iki anlamı olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. Bunlardan ilkinin, oryantalist tasavvuf tarihçilerinin ve popüler yazarların temel kuralı olan, sûfileri ulemanın karşısına koyan, kendini sûfi sayan kimse olarak tanımlamıştır. Fakat hakiki tasavvufun kapsamı ve yöntemi hakkında şu ana kadar bahsedilen Kur'an âyetleri ve hadisler, sûfi tanımının önceliği üzerinde neden ısrar etmemiz gerektiğini göstermektedir. Bir din bilgini olarak bir sûfinin bilmesi gereken ilk şey, İslâm şariatının ve akaidinin her insanın üstünde olduğudur. Keller'a göre bunu bilmeyen kişi, kelimenin oryantalist anlamıyla, borsanın önünde pahalı bir takım elbiseyle ve evrak çantasıyla duran ve insanları borsacı olduğuna ikna etmeye çalışan biri gibidir. Gerçek borsacı ise çok başka bir şeydir. Sûfinin doğru

⁵⁵⁰ Keller, *Sufism and Islâm*, s. 25.

⁵⁵¹ Sâffât, 37: 96.

tanımı ise, bildikleriyle amel eden, bilmedikleri ise ona Allah tarafından öğretilen kimsedir.⁵⁵²

Diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi tasavvufta da tarihsel olarak hatalar meydana gelmiştir. Bunların çoğu şeriatın ve akaidin her şeyden üstünlüğünü kabul etmemekten kaynaklanmıştır. Ancak bu hatalar, ilke olarak, örneğin, tefsir literatürüne sızan İsrâiliyât⁵⁵³ veya Benî İsrâil'in temelsiz hikâyelerinden veya hadislere sızan hadis sahtekârlıklarından farklı değildir. Bunlar, tefsirin kötü olduğuna veya hadisin sapkın olduğuna delil olarak alınmamışlardır. Aksine, her ilimde sahanın imamları tarafından hatalar tespit edilmiş ve uyarılmışlardır. Ebû Nasr Serrac'ın **el-Lüma**'sında, **Kuşeyrî Risâlesi**'nde, Gazzâlî'nin **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**'inde, Sirhindi'nin **Mektûbât**'ında ve tasavvufun diğer birçok eserinde tam da bu tür düzeltmeleri bulabilmekteyiz.

G. İmtihan

Şeyh Keller, hayatlarında imtihana tabi tutulanların çoğunun kalbinde Allah'ın hikmeti hakkında şüpheler uyandığını anlatmaktadır. Buna örnek olarak Londra'da sağlığı düzeldikten sonra tekrar kronik bir hastalığa yakalanmış genç bir Müslüman kadın hakkında, dinden ümidini kestiğini söyleyen ve *“Allah ıstıraba ve kötülüğe neden izin veriyor ve kötülük nedir?”* diye soran bir mektubun kendisine ulaştığından bahsetmektedir. Keller, bunu şu cümlelerle açıklamıştır:

“Allah, yüce olarak dilediğini yapar ve kim de Peygamber'in (s.a.s.) teslim olduğu gibi bütün varlığını Allah'a teslim ederse, Allah sabır, anlayış ve zaferle yardım eder.

⁵⁵² Keller, **Sufism and Islâm**, s. 26-27.

⁵⁵³ **İsrâiliyyât**, Büyük oranda Yahudi, kısmen de Hristiyan kaynaklarından nakledilen “efsane, kıssa, olay veya bilgi” anlamında kullanılır. Bazı âlimler, İslâm muhaliflerinin bu dine ilâve etmeye çalıştıkları asılsız ve uydurma haberler hakkında da aynı terimi kullanmışlardır. Bkz. Ahmed Emin, **Fecrû'l İslâm**, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976, s. 161.

Allah, müşrikler tarafından tehdit edildiğinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: 'Allah kuluna kâfi değil mi? Öyleyken onlar kalkmış seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur.'⁵⁵⁴ Yaşadığımız acı ve kötülüklerin önemi, Allah'a karşı suçlamalarda bulunmada değil, O'nunla sınırsız saadete ulaşarak onlardan kurtulmada yatar. Bu da sadece imanla ve Allah'ı bilmekle değil O'nun azametini ve güzelliğine uygun amel ile yani, kulluk ile elde edilmelidir. Çünkü O'nun gerçek bilgisinin olduğu yerde sevgi vardır ve sevginin olduğu yerde de özverili amel vardır. Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin dediği gibi: 'Sevgi, anlayışın temelidir, Allah'ı seven O'ndan her şeyi anlar.'⁵⁵⁵

Buradan anlaşılan şudur ki, Allah'a kulluk etmek insanı Allah'a yaklaştıır. İnsan Allah'a yaklaştıkça ufku genişler ve uzağı görür. Bu yakınlık kul ile dünya arasındaki etkileşimde Allah'ın hikmetini ve rahmetini herkese kendi ölçüsünde açıklar. Allah'a yakın olmanın yolu ise dünyanın sadece Allah'ın isimlerinin tecellisiyle düzenlendiğini anlamakta değil, onda ilâhî mükemmelliği görmekte yatmaktadır. *"De ki: Hiç kör ile gören bir olur mu?"⁵⁵⁶*

Keller, sıkıntı ve kötülüğün, karşıtlarını, yani insanî saadeti ve iyiliği aydınlatmak olduğunu, ilâhî olanı ölçmek için olmadığını söylemektedir. Kulluğun, bu tür sınırlayıcı kavramların Allah'a değil, insana ait olduğunu kabul etmekten geçtiğini de vurgulamıştır. Gazzâlî'nin iman esasları konusunda akıl hocası olan İmam Cüveynî (v. 478/1085), bu hususu şöyle ifade etmiştir:

"Allah Teâlâ'nın ilahlığı bakımından amellerinde hayır ve şer yoktur, çünkü bütün fiiller O'na eşittir. Mertebeler sadece yaratılmış kullara göre farklılık gösterir."⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Zümer, 39: 36.

⁵⁵⁵ Keller, **Sea Without Shore**, s. 365.

⁵⁵⁶ En'am, 6: 50.

⁵⁵⁷ Ebû'l Meâlî el-Cüveynî, **el-Akidetü'n Nizâmiyye**, Trc. Muhittin Bağçeci, Kitabe Yay., Ankara, 2016, s. 35-36.

Allah'ın bu üstün egemenliği diğer inançların düşünürleri tarafından ciddiyetle tartışılır. Oysa ıstırap sorunu Müslümanlar için gerçek anlamda çok az geçerlidir. Keller, bunun nedenini, *“İslâm ahlakı veya Allah'a teslimiyet, yaratılmışların düzenini tüm karmaşıklığı içinde acı veya mutluluğa, iyi veya kötüye indirgenemez.”* olarak açıklamıştır. Bunun yerine evrenin daha geniş bir bağlam, bir tiyatro, insan eylemlerinin Allah'ın sevgisinin veya gazabının derecelerini, gölgelerini veya nüanslarını yansıtması için bir muayene odası olduğunu kabul ettiğini söylemiştir.⁵⁵⁸

Allah'ın sevgisinin tecellisi, beşerî tevfikte veya O'na itaatte ilâhî başarıdadır. O'nun gazabının tecellisi ise kulun kendi nefsi için ilâhî olanı terkindedir. Hangisinin ne olduğu konusunda bir sır yoktur, çünkü Allah bize başarının yolunu açıklamak için elçiler göndermiş, bize onları anlamak için kapasite vermiş ve gerçekleştirmek için de bir yaşam ve ölüm vermiştir. Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

*“Cehennemliklerden olup, dünyada pek müreffeh hayat yaşayan bir kişi kıyamet gününde getirilip cehenneme bir kere daldırılır. Sonra: ‘Ey Âdemoğlu! Sen hayırlı bir gün gördün mü? Herhangi bir nimete nail oldun mu?’ denilir. O kişi: ‘Hayır, vallahi Rabbim! Öyle bir şey görmedim.’ der. Cennetliklerden olup, dünyada insanların en yoksul olanı getirilir, cennete bir kere daldırılır. Ona da : ‘Ey Âdemoğlu! Sen herhangi bir yoksulluk ve sıkıntı gördün mü? Hiç zorluk ve darlık çektin mi?’ denilir. O kişi de: ‘Hayır, vallahi Rabbim! Hiçbir yoksulluk ve sıkıntı görmedim, zorluk ve darlık çekmedim.’ der.”*⁵⁵⁹

Bu kişiler yalan söylemeyeceklerdir, buradaki yeminlerinin anlamı, bu dünyadaki hiçbir şeye, öbür dünyayla kıyaslandığında mutluluk veya sefalet bile denemeyeceği

⁵⁵⁸ Keller, **Sea Without Shore**, s. 368.

⁵⁵⁹ Ebü'l Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, **Sahîh-i Müslim**, Dar al-Fikr, Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Kahire, 1956, c. 4, s. 2807.

içindir. Bu dünyanın sevinçleri ve ıstırapları, ebediyet karşısında solup giderken, insan kalbinde cennet ve cehennem gerçeklerini güçlü bir şekilde uyandırır. Keller, Ebû Ali er-Rûzbârî'nin (v. 322/934) şu sözünü örnek göstermiştir: *“O'nun nimetlerinden tecelli etmesi, O'nun ihsanından gizlediklerini gösterir.”* Böylece, ilâhî marifete sahip olanların bu dünyadaki deneyimleri bile, Allah'ın ahiretteki güzel tasavvurunun bir habercisi olduğunu anlatmak istemiştir. Kendi adına, çoğumuz bedenlerimizle yakından özdeşleşme eğiliminde olduğumuzdan, hastalık özellikle psikolojik olarak üzücü bir çiledir. Ancak, onun acısı ve sancılarıyla sonsuz acıya ne kadar az dayanabileceğimizi anlıyor, Allah'a bizi cehennem ateşinden koruması için yalvarmayı öğretiyor ve kurtuluşumuzun vesilesi oluyor. İbn Ataullah'ın dediği gibi:

“Cenâb-ı Hak senin dilini talep ve dua için çözdüğünde, istediğini vermek istiyor demektir. Zatî yoksunluğu görmekle, dilinden susmak düğümünü çözerek isteyen ve dua eden, dilediğine kavuşur. Zira ıztırar diliyle dua edenin dualarına icabet edileceği âyetle vaat olunmuştur: ‘Allah sözünden dönmez’⁵⁶⁰”⁵⁶¹

Bu dünyadaki acıların ve kötülüklerin çoğu insanın insana, Allah'ın kabul etmediği ve cezalandırdığı insanlık dışı davranışlardan kaynaklanmaktadır. İnsanın, kendisine nasıl davranacağını öğretmek için elçiler gönderildiğinden hiçbir mazereti de yoktur. Ama insanın, hemcinsine nasıl davranacağına kendisi karar verme ve seçme yeteneği, Allah'ın her birimizde yarattığı bir hikmettir. Allah kalıcı sonuçları olan kıyamet günü ile insan varlığının çıtasını aynı anda mümkün olan en yüksek değere ve en korkunç tehlikeye yükseltmiştir. Keller, insanın yaşamının ve amellerinin sınırlı olsa da sonuçlarının sonsuz olduğunu, çünkü insanın kararlılığının, bir kez karar verdikten sonra, yapabilseydi sonsuza kadar nasıl hareket etmeye niyet ettiğinin göstergesi olduğunu düşünmektedir. Buna örnek olarak da, Allah'ı reddeden katı bir ateistin, hiçbir zaman

⁵⁶⁰ Âlî İmrân, 3: 9; Ra'd, 13: 31.

⁵⁶¹ İbn Ataullah İskenderî, **Hikem-i Ataiyye**, s. 183.

inanmaya veya değişmeye niyet etmeyeceğini, bu yüzden de öldüğü zaman Allah'ın adaletinden sonsuza kadar niyetinin cezasına çarptırılacağını söylemiştir. Aynı şekilde, Allah'ı seven ve ona göre amel eden müminin de değişmeye niyet etmeyeceğini, bu yüzden öldüğü zaman Allah'ın rahmetinden o da niyeti ölçüsünde mkfatlandırılacağını düşünmektedir.⁵⁶²

Keller'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere, ebedî cehennem ateşi, acıklı bir azaptır. Ancak insan önceden uyarılır ve vahiyden sonra cehennem ancak sakinlerinin kendileri için seçtikleri yerdir. Cehennem ateşinin varoluşsal tehdidi, bu dünyadaki birçok haksızlık ve yanlışın başkalarına yapılmasını engellemiştir. Cehennem bir tehlikedir ancak mantıklı seçimler yapanlar için bir rahmettir. Cennetin sonsuz mutluluğu gibi, etkisi de insan hayatının her anının bu dünyadaki değerini yüceltmektir.

şeyh Abdü'l-Vekil ed-Durubî, korku ve ümidin müminin iki kanadı olduğunu ve onlarsız ykselemeyeceğini söylemektedir. Keller, İmam Takıyyüddin el-Subkî'nin de bu konuda şöyle söylediğini aktarmaktadır:

“Korku farzdır. Yüce Allah, ‘Bakın bu şeytan ancak kendi yandaşlarını korkutur. Mümin iseniz onlardan korkmayın benden korkun.’⁵⁶³ ve ‘O halde insanlardan korkmayın, benden korkun.’⁵⁶⁴ buyurur. Ve yine mit de farzdır çünkü mitsizliğin zıddıdır ve ümitsizlik haramdır. Allah, ‘Allah'ın rahmetinden mit kesmeyin. Çünkü inkar edenlerden başkası Allah'ın rahmetinden mit kesmez.’⁵⁶⁵ ve ‘Haktan sapmış olanlardan başka kim rabbimin rahmetinden mit keser!’⁵⁶⁶ buyurmuştur.⁵⁶⁷

⁵⁶² Keller, **Sea Without Shore**, s. 373.

⁵⁶³ l-i İmrân, 3: 175.

⁵⁶⁴ Mâide, 5: 44.

⁵⁶⁵ Yûsuf, 12: 87.

⁵⁶⁶ Hicr, 15: 56.

⁵⁶⁷ Keller, **a.g.e.**, s. 374.

Keller, yolcunun iki ayağı da cennette oluncaya ve Allah'ın bu suretle gerçekleştirdiği dönüşümlerin zaferini kendi gözleriyle görene kadar, ceza ve ıstırapın, en yüksek derecelerde bile manevîyat edinme yolunda bir teşvik olarak kalacağını söylemiştir.⁵⁶⁸ Ayrıca, acıların çoğu, bize Allah'tan başka her şeyden kopmayı öğretir. Bazıları, peygamberler ve evliyalar gibi acı çekenin manevî yüceliği ve sabrı duygusuyla bize ilham verir. Bazıları bize sıkıntıdan sonra gelen ilâhî kemalin, güzelliğin ve adaletin enginliğini gösterir ve Yüce Allah, *“O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nail olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar.”*⁵⁶⁹ buyurur. Küçük bir bilgelik bile sıkıntı çeken kişinin, “adil ve iyi olan bir yaratıcı, engelleyebileceği halde acıya ve kötülüğe izin vermez” fikrinin geçersiz olduğunu gösterir.

Her insanın tevfikinin büyük bir kısmı, Allah'ın, *“O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nail olmuş demektir.”* buyurduğu hikmettir. Bilgelik, genellikle daha az ileri görüşlüler tarafından öngörülemeyen meselelerin ileri görüşlüler tarafından kavrayışı anlamına gelir. İslâm âlimleri bunu, “bir şeyi olması gereken yere koymak” olarak açıklarken, Gazzâlî basitçe, *Resulullah'ın (s.a.s.) getirdiği şey*” olarak tanımlamaktadır.⁵⁷⁰ Her şeyde Allah'ın hikmetini tanımak elbette ki bu tanımlamaların bir parçasıdır ve *“Allah ıstıraba ve kötülüğe neden izin veriyor?”* sorusunun cevabının anahtarı da burada yatmaktadır. Şeyh Keller, bu soruya şu cümlelerle cevap vermiştir:

“Bu soruyu bir insan hakkında soruyor olsaydık, onu bir şeye izin verip vermemeye iten şeyin ne olduğu hakkında bir araştırma olurdu. Ama Allah hiçbir şeyden etkilenmez, çünkü O zaten mükemmeldir ve O'nu bir şey yapmaya sevk edecek kadar mükemmellikte

⁵⁶⁸ Keller **Sea Without Shore**, s. 374-375.

⁵⁶⁹ Bakara, 2: 269.

⁵⁷⁰ Keller, **a.g.e.**, s. 387.

başka herhangi bir şey kabul edilemez. Yani bilgelik, Allah'ı Allah, insanı insan olarak kabul etmek demektir. Hiç kimse, O'nun mükemmelliğinin ve adaletinin gerçek ölçüsünü, tek başına sağlayacak olan bütünün bilgisinin sonsuz küçük bir parçasından fazlasını kapsayamaz. İlâhî hikmetin idrak ettiğimiz bu yönleri, hakiki kullukla gösterilir. Allah'ın mükemmel olduğunu düşünmek de buna dâhildir. Sadece Allah'a inanmayanlar farazi durumlar uydurur ve sonra da bunlardan dolayı Allah'ı sorumlu tutarlar. Genel olarak ıstırap çekmek, hipostatize edilmiş soyut bir gerçekliktir. Çünkü küçük bir parçanın acısı pekâlâ bütünün yararı için gerekli olabilir, tıpkı toplumların güvenliği için gerekli olan ceza yasaları gibi. Hayattaki tecrübemiz bize şunu öğretir: 'Sonunu görmeden hiçbir şeye bela deme.' Böyle durumlarda Müslüman, 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!'⁵⁷¹ der ki bu sözler asla sadece bir söz değil, Allah'a yakınlıktan doğan ve O'nun hikmetine tamamen güvenen bir haldir. Eğer bunlar günümüzde kişiye sapkınlık gibi geliyorsa, bunun tek nedeni ilk olarak, Yunan sofisti Protagoras⁵⁷² tarafından ileri sürülen, 'İnsan her şeyin, var olan şeylerin var olduklarının ve var olmayan şeylerin var olmadıklarının ölçüsüdür.'⁵⁷³ dediği hümanist yanılığının modern zihinler üzerindeki etkisidir. Hümanizmde insan, tüm bilgilerin, tüm değerlerin ve hatta yaratıcının ölçüsüdür. Günümüzün eski bir sofistlikten dünya ahlâkına yükselttiği bu temel yanılığa vahiy şöyle cevap verir: 'Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz.'⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵

⁵⁷¹ Âl-i İmrân, 3: 173.

⁵⁷² **Protagoras**, agnostisizmin temel yaklaşımını belirgin biçimde ortaya koyan bir filozoftur. İnsanın her şeyin ölçütü olduğunu ileri sürmüş, bu görüş, algı yahut inançlardan bağımsız sabit bir gerçeklik olmadığı biçimindeki bir ana fikre dayandığı için gerçeğin bilgisinin de mümkün olmadığını, dolayısıyla gerçeğin herkese göre başka olduğunu savunmuştur. Bkz. William Keith Chambers Guthrie, **The Sophists**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 234-235.

⁵⁷³ Frederick Copleston, **A History of Philosophy**, Burns Oates and Washbourne, Londra, 1947, c. 1, s. 87.

⁵⁷⁴ Bakara, 2: 216.

⁵⁷⁵ Keller, **Sea Without Shore**, s. 388-389

Var olan her şey ancak Allah'ın mutlak hâkimiyetindendir. O dilediğini yapar, dilediğine hükmeder. İnsan için asıl olan soru şudur: O halde neden Allah'ın ebedî azabı ve gazabı yerine, O'nun ebedî lütuf ve cennetini kazanmaya çalışmıyorsunuz? Son olarak, bütün bunlardan kötülüğün yalnızca insana düşman olduğunu ve ardından tövbe edilmeyen kötülüğün Allah'a isyan olduğunu anlamaktayız. Bunda bir adaletsizlik yoktur, çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rableri onlara, inanmaları sebebiyle yol gösterir; nimetlerle dolu cennetlerde onların bulundukları yerin altından ırmaklar akar. Orada onların duaları, ‘Sen bütün noksan sıfatlardan uzaksın Allah’ım!’ Karşılıklı iyi dilekleri de ‘selam’ şeklinde olacaktır. Duaları da, ‘Âlemlerin rabbi olan Allah’a hamdolsun’ diyerek son bulur.”⁵⁷⁶

H. Geleneksel İslâm'ın Önemi

Keller'a göre tasavvuf, bu ümmetin uleması tarafından İslâm dininin asli bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bunun delili, aralarında İbn Âbidin (v. 1252/1836), İmam Râzi (v. 606/1210), Ahmed el-Şirhindi (v. 1034/1624), Zekerîyya el-Ensârî (v. 926/1520), İzz bin Abdusselam (v. 660/1262), İbn Dakikul'id (v. 702/1302), İbn Hacer el-Heytemî (v. 974/1567), Şah Velîyullah (v. 1176/1762), Ahmed el-Derdir (v. 1201/1768), İbrahim el-Bacurî (v. 1277/1860), Abdülganî Nablusî (v. 1143/1731), İmam Nevevî, Takîyyüddin el-Subkî (v. 756/1355), Süyûtî (v. 911/1505) ve diğer tasavvuf eğitimi almış kişilerin bulunduğu tüm ünlü şeriat âlimleridir. İslâm'a kalemle olduğu kadar kılıçla da yardım eden mutasavvıflar arasında ise şu kişiler vardır: 19. Yüzyılda Kafkasya'da Ruslara karşı uzun süreli bir savaş veren Nakşibendî şeyhi Şamil el-Dağıstanlı, 1899'dan 1920'ye kadar Somali'de İngiliz ve İtalyanlara karşı Müslümanları yöneten Salihîyye tarikatının şeyhi

⁵⁷⁶ Yûnus, 10: 9-10.

Muhammed b. Abdullah Hasan, 1804'ten 1808'e kadar Kuzey Nijerya'da İslâmî yönetim kurmak için Cihad'ı yöneten Kadirî şeyhi Osman bin Fûdî, 1832'den 1847'ye kadar Cezayirlileri Fransızlara karşı yöneten Kadirî şeyhi Abdülkadir el-Cezairî, 1852'den 1864'e kadar Gine, Senegal ve Mali'de İslâmî cihada önderlik eden Ticâniyye tarikatı şeyhi el-Hâc Ömer ve 1905'ten 1909'a kadar Kuzey Moritanya ve Güney Fas'ta Fransızlara karşı Müslüman direnişinin mareşal olmasına yardım eden Kadirî şeyhi Mâûlayneyn el-Kalkamî gibi ilim adamları.⁵⁷⁷

Keller, misyonerlik çalışmalarıyla bölgeleri İslâmlaştıran sûfiler arasında ise şu isimleri sıralamıştır: Senûsiyye tarikatının kurucusu Muhammed bin Ali Senûsî ve Şâzelî şeyhi Muhammed Maruf. Senûsî, 1807'den 1859'a kadarki çabalarıyla İslâm'ı Libya çölünden Sahra altı Afrika'ya kadar olan halkların dini olarak pekiştirmiştir. Şeyh Maruf ise İslâm'ı Doğu Afrika kıyısından batı ve iç bölgelere yaymak için çabalamıştır.⁵⁷⁸ Bu örneklerden mutasavvıfların ne tür Müslümanlar olduğu açıktır ve bu tasavvuf onları hiçbir şekilde İslâm'a hizmet etmekten alıkoymamıştır.

Tüm bunları özetlemek gerekirse, önce Keller'ın tasavvufî görüşünün şeriatla ilişkisine baktığımızda, onun, birçok Kur'an âyeti ve sahih hadis, Müslümanı kibir, haset ve Allah'tan başkasından korkma gibi haram olan iç halleri ortadan kaldırmaya mecbur edip; diğer taraftan merhamet, mümin kardeşin sevgisi, samimi ibadet ve Peygamber sevgisi gibi zaruri iç haller kazandırdığına inandığını görmekteyiz. Bu hallerin bilgisi her Müslüman için son derece önemlidir. Bu nedenle İslâm tarihinin tüm dönemlerinde tasavvuf âlimleri bunları incelemiş ve anlatmıştır. Daha sonra iman düzeyine dönerek Müslümanların bu dünyada olan her şeyin Allah'ın isteğiyle olduğunu bilmesine rağmen, bunu günlük yaşamda akılda tutmanın insan bilincinin bir verisi değil, daha çok Müslümanın imanının kesinliği olduğuna varmaktayız. Şeyh Keller'ın akaide

⁵⁷⁷ Keller, **Sufism and Islâm**, s. 28.

⁵⁷⁸ Nuh Ha Mim Keller, **Reliance of Traveller**, Amana Press, ABD, 1997, s. 863.

yardımcı bir ilim olarak tasavvufun, hem iman hakikatlerini öğrenme hem de zikir yani Allah'ı anma yoluyla bu kesinliğin sistematik olarak artırılmasını vurguladığını görmekteyiz.

Keller'ın imtihanla ilgili görüşlerini incelediğimizde, imtihan olarak görülen sıkıntı ve kötülüğün Allah'ı ölçmek için değil, karşıtları olan insanî duyguları aydınlatmak için olduğunu görmekteyiz. Devamında, kulun Allah'ın mutlak hâkimiyetini kabul etmesi gerektiğini, Allah'ın ebedî azabı ve gazabı yerine O'nu ebedî lütuf ve cennetini kazanmaya çalışması gerektiğini öğrenmekteyiz. Son olarak, ümmetten geleneksel İslâm âlimlerinin kaybolmasıyla birlikte günümüzde birbirinden çok farklı iki tasavvuf resmi ortaya çıktığını görmekteyiz. Keller, geçen yüzyılda sömürgeci güçler tarafından İslâm'ın geleneksel dokusunun parçalanmasından sonra yazılan kitapları okursak, büyük bir aldatmacayla karşılaşacağımızı vurgulamakta ve bunların manevîyatsız İslâm ile tasavvufsuz şariat olduğunu söylemektedir.⁵⁷⁹ Ancak İslâm âlimlerinin klasik eserlerini okuduğumuzda, tasavvufun İslâm tarihi boyunca tefsir, hadis gibi bir şariat ilmi olduğunu öğrenmekteyiz. Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”*⁵⁸⁰ İşte bu, İslâm'ın materyalizm ve nihilizm ile karartılmış dünyaya sunabileceği en parlak umuttur. Gerçekte olduğu gibi İslâm, dışsal olarak kardeşlik, sosyal ve ekonomik adaletin bir din aracılığıyla sonsuz kurtuluş umudu ve içsel olarak da ilâhî sevginin doğrudan deneyimidir.

⁵⁷⁹ Keller, **Sufism and Islâm**, s. 30.

⁵⁸⁰ **Hadislerle İslâm**, c. 3, s. 31; Müslim, Birr, 34.

SONUÇ

Tasavvuf tarihinde geçmişten günümüze kadar birçok önemli şahsiyet, bizlere doğru yolu bulma, o yolda yürüme ve yolun sonunda da tek gayemiz olan Hakk'a ulaşmada örnek olmuş, nefsimizle mücâhedemizi başarıyla sürdürme, İslâm'ı doğru öğrenip hakkıyla uygulamada yol gösterici olmuştur. Bu önemli kişilerden bazıları Müslüman bir aileye veya ortama doğmamış, böyle bir ortamda yetişmemişlerdir. Aynı şekilde tezimizin konusu olan Şeyh Nuh Ha Mim Keller, Katolik bir ailede doğup büyüyen, ancak Katolikliğini sorgulaması ve İslâm ile ilgili araştırmaları sonucunda Müslüman olan önemli din âlimlerinden biridir.

Şeyh Keller gibi önemli şahsiyetler bizlere öncelikle kendi hayatlarıyla örnek olmuşlardır. Bu çalışma için Keller'ın hayatıyla ilgili yaptığımız araştırmalardan, hem Müslümanlar hem de gayrimüslim olup hidayete ermek isteyenler için birçok çıkarılacak ders olduğu sonucuna varmaktayız. Özellikle Müslüman olmadan önceki inancıyla olan ilişkisini sorgulaması ve aklındaki soru işaretlerini giderene kadar, zorlu şartlar altındaki arayışı da bize kendisinin ne kadar azimli olduğu hakkında hem bilgi vermekte hem de Müslüman olmak isteyenlere, yola çıkmak için cesaret vermektedir. Günümüzde rahiplerin bile ikna edici bir şekilde açıklayamadığı Trinity doktrini, cennetten yer alım satımı veya kiliselerin standartlarının sürekli değişmesi gibi çelişkili konulara inanmanın insanı tatmin etmediği çok açıktır. Birçok kişide olduğu gibi Keller'ın da kafasını karıştıran bu çelişkili konular, onu dünyayı tanımaya, anlamaya ve insanla doğanın ilişkisine yönlendirmiştir.

Hristiyanlığın, sorularına cevap vermemesi sonucunda ellerinden kayıp gittiğini fark eden Keller, birçok yaşıtı gibi kendisi için hiçbir anlam ifade etmeyen dünyada bir anlam arayışı içine girmiştir. Bunun için Friedrich Nietzsche gibi felsefecilerin eserlerinden ahlâkî yargılara nasıl ulaşabileceğini aramaya başladığını görmekteyiz. Bir

yandan üniversite öğrenimini sürdürürken bir yandan da maddî sıkıntılarından dolayı tekne balıkçılığı işiyle uğraşan Keller'ın, bu işle uğraşırken sadece para ve tecrübe kazanmamış, doğayla insan arasındaki ilişkiyi de en net haliyle öğrenmiş olduğunu da görmekteyiz. Bu ilişkiden çıkarılacak çok önemli noktalar vardır. Özellikle doğa olayları sonucunda karşılaşılan ölümler, yaralanmalar ve en basitinden yaşadığımız korku, insanın ne kadar aciz ve zayıf olduğunun, istediği zaman istediği şeye hükmedemediğinin ve bir yaratıcıya ihtiyaç duyduğunun dersini bize vermektedir. Keller'ın üniversite yıllarında bir süre daha takip ettiği felsefe yolu, kendi etrafında ve üniversitelerde yapılan adaletsizlik ve sahtekârlıkları gördükten sonra Hristiyanlığa olan inancını iyice çürütmüştür. Bir yandan felsefe üzerinden ahlâklı olmayı anlatıp diğer yandan buna uygun olmayan davranışlarda bulunan kişileri görmek her insanın kafasını karıştırır ve böyle bir durumla karşılaşan Keller'ın da, bu dünyaya bir oyuncu gibi gelip bize biçilen rolleri oynamanın ne anlama geldiği ve amacının ne olduğu hakkındaki kafa karışıklıkları artmıştır.

Vahiy gerçeği, aklındaki bu sorularla Kur'an-ı Kerîm tercümesini okuyan Keller'ın gözleri önüne serilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'in üslubu o kadar etkili ve içindeki her şey o kadar kesindir ki, okuyanın aklındaki sorulara cevap vermekle birlikte insanın içinde hem huşu uyandırıp hem de insana gerçek adaleti öğretmektedir. Şeyh Keller da bu etkiyi ilk okumasında fark etmiş ve onu daha iyi anlamak için Arapça öğrenmek istemiştir. Bu amaçla çıktığı uzun Mısır yolculuğu, aslında hidayete erme yolculuğudur. Arapça öğrenme isteğiyle gittiği Mısır'da hem Kur'an'ı daha iyi okuyup anlama fırsatı bulmuş hem de birçok Müslümanla karşılaşmıştır. Onların hal ve davranışlarından, sohbetlerinden dersler çıkaran Keller, İslâm'ın ne kadar eksiksiz, anlaşılır ve mükemmel olması sayesinde de tüm sorularına cevap bulmuş ve Allah'ın içinde yarattığı İslâm'a ait olma duygusuyla Müslüman olmuştur. İnsanı diğer canlılardan ayıran bir özelliği, inanma duygusudur. Geçmişten günümüze kadar Müslüman olmayan bütün toplumlar da varoluş sebebini merak etmiş ve kutsal olarak belirledikleri şeylere tapmışlardır. İnsan, ne sebeple

bu dünyaya geldiğini anlamaya çalışırken aslında yaratıcısını aramaktadır ve Allah'ın gönderdiği mesajları takip edenler sonunda O'nun iradesine teslim olmuşlardır. Şeyh Keller da, bu inanma duygusunu tam anlamıyla tatmin edecek olan, yaratılışının sebebine en net şekilde cevap bulduğu İslâm'a kavuşanlardan biri olmuştur.

Şeyh Keller, Ebû'l Hasan eş-Şâzelî'nin şeyhi ve kurucusu olduğu, bunca yıl süregelmesinin amacının ve sonucunun Allah ile beraber olmak olduğunu söyleyen Şeyh Abdurrahman Şagurî'nin himayesinde Şâzelî tarikatına girmiştir. Bu çalışmanın bir sonucu da Keller'ın tarikatın, sâliki hakikate götüren yol tanımının canlı bir örneği olduğunu görmemizdir. Keller'ın Şâzelî yolundaki yolculuğu sırasındaki şeyhi Şagurî ve tanıştığı kişilerden Şeyh Durubî, Yunus Hamdan, Adil Reyhan ve İhsan Tamgüney gibi Şâzeliyye veya başka tarikatlardan önemli şeyhlerle olan hatıralarına baktığımızda, bu hatıraların her birinin Keller'a hem ihlaslı bir Müslüman olmayı öğrettiğini, hem de kendisi gibi Müslüman olmak isteyenlere faydalı olmak için onu bazı çalışmalara yönlendirdiğini görmekteyiz. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri İngilizce bilenler için, Arapça İslâmî eserleri İngilizceye çevirdiği eserleridir. Bu eserler, özellikle Kuzey Amerika'da büyük yankı uyandırmış, üniversite düzeyindeki okullarda tavsiye edilmiş, gayrimüslim olup İslâm'a girmek isteyenlere de rehber olmuştur. Bu eserlerin en önemli ve en çok dikkat çeken, Nakib el-Mısırî'nin **Umdatü's-Sâlik ve Uddetü'n-Nâsik** adlı eserinin İngilizce tercümesi olan **Reliance of Traveller**'dir. Çevirisi yaklaşık dokuz yıl süren bu eserin sûfilîği yaymak adına çok önemli bir rolü olduğunu görmekteyiz. Bunun dışında Şeyh Keller'ın günümüz mevzularına da dikkat çeken birçok eser yayınladığını görmekteyiz. Örneğin evrim teorisi, İslâm şariatında bid'at, Kuzey Amerika'nın kible sorunu gibi hâlâ tartışma konusu olan meselelere açıklık getirmektedir. Bu eserler İngilizce olduğu için özellikle Batı'daki gayrimüslimlerin insanın maymundan gelmesi ya da Allah'ın İslâm'dan başka dinlere inananlar için vadettiklerini neshetmesi gibi inançlarını çürütmüştür. Ayrıca Keller'ı kible konusunda ayrıma düşen Müslümanlar için

kaleme aldığı **Port In A Storm** eserinde Müslümanlar için en önemli şeylerden birinin birlik olmak olduğunu vurgulamıştır. Farklı bir kibleyi savunmak ise Müslümanları bölmektedir. Bu nedenle Müslümanlar, aralarındaki bu kible anlaşmazlığına son verip âlimlerin de ortak kararı olan kuzeydoğu kıblesinde birleşmelidirler. Bu eserlerde, Keller'ın felsefe eğitimi almış olması nedeniyle çoğunlukla felsefî bir dil kullandığını görmekteyiz. Bu eserlerin haricinde birçok farklı ülkede konferanslar ve sohbetler düzenleyen Keller'ın, adeta İslâm'ı dünyanın en uzak en ücra köşelerine kadar yaymak için bu yola baş koymuş olduğunu anlıyoruz. Bütün bu çalışmaları sırasında arkadaşlarının, şeyhinin ve hocalarının yanı sıra kendisi gibi sonradan İslâm'a giren eşinin desteğinin de ne kadar büyük ve etkili olduğunu görmekteyiz. Eşi Ümmü Sehl, Keller gibi Şâzelî tarikatına değil Nakşibendî tarikatına mensuptur ancak Keller'ın şeyhi Şagurî, Nakşibendî tarikatının da gerçek manevî yollardan biri olduğunu söyleyip bu evliliği desteklemiştir. Şeriat kurallarını ihlal etmediği sürece farklı tarikatlardan kişilerin evlenmesine sıcak bakıldığını anladığımız bu evlilik sayesinde Keller'ın, eşinden hem Nakşibendî tarikatının öğretilerini hem de kendi tarikatını Nakşibendî ile karşılaştırarak daha iyi öğrendiğini görüyoruz.

Şeyh Keller'ın günümüzdeki faaliyetlerine baktığımızda zamanının çoğunu Amman'ın Kharabhses Mahallesindeki Ebû'l Hasan eş-Şâzelî Zaviyesinde geçirdiğini, burada müridleri ve talebeleriyle İslâmî ilimler içerikli derslerine, sohbet ve zikirlerine devam ettiğini görmekteyiz. Zaviyenin asıl amacının bir takva ortamı oluşturarak, çocukluktan itibaren takva sahibi insanlar yetiştirmek olduğunu ve bunun içinde zaviye kurallarına uymanın bu ortamın bozulmaması için gerekli olduğunu öğrenmekteyiz. Zaviye binasının yapısına baktığımızda ise kadın ve erkeklerin mümkün oldukça iletişim kurmayacağı, spor ve egzersiz faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği ve çocukların da eğitim görebileceği şekilde her türlü detayın düşünüldüğü bir mekân olduğu görülmektedir.

Şeyh Keller, bir tarikat hakkında veya tasavvufla ilgili bilgi edinmenin en iyi yolunun, tarikatla ilgili kitaplar okumaktan çok, bir şeyhle oturup sohbet etmek ve ona sorular sormak olduğunu söylemiştir. Kendisi de bu yöntemi uygulamış ve şeyhlerinden öğrendiklerini doğru şekilde uygulamaya özen göstermiştir. Keller'ın ve birçok Şâzelî şeyhinin öğretilerinden de anlaşılacağı üzere Şâzelî tarikatına girmek isteyen kişi öncelikle tarikatın yolunu anlamalıdır. Tarikatın yolunu anlamanın ise üç aşamalı olduğunu görüyoruz. Birincisi, bu dünyada ya da öteki dünyada herhangi bir çıkar beklemeden Allah için samimiyetle manevî amellere özen göstermek, ikincisi, nefsi, kaprisi, şeytanı ve dünya nimetlerini terk etmeyi gerektiren mücâhede, üçüncüsü ise kötü özelliklerin kalpten sökülüp atılması anlamındaki değişimdir. Bu üç aşamayı başarıyla tamamlayan kişinin Şâzeliyye yolunda yolculuk etmeye hazır olduğunu öğreniyoruz. Yolculuğa çıkan kişi önce öğrenmeli, sonra öğrendiğini uygulamalı ve sonunda da bu uygulamalarla dönüştüğü kişi olmalıdır. Öğrenme aşamasının önemi, kişinin inancının sağlamlığını temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Mürîd öğrenmeye ne kadar özen gösterirse inancı da o kadar sağlam olur. Öğrendiklerini uygulama aşamasının ise günlük virtlerden oluştuğunu görmekteyiz. Şâzelî tarikatında şeyhlerin en önem verdiği ve mürîdlerine sürekli yapmalarını tavsiye ettiği şey zikirdir. Zikrin kişinin kalbindeki manevî hastalıkları yok ettiğine inanılır. Son olarak, dönüşmüş olmak, günahlarda tövbe etmiş, hasedi, kini, öfkeyi terk edip sıkıntılara sabır göstermiş, nimete şükretmiş, vefalı ve cömert olmuş olmak gibi iyi kalp hallerine sahip olmak demektir. Bunların yanı sıra, Şâzelî tarikatındaki müridin evinde ailesine, tarikatta şeyhine ve yol kardeşlerine karşı görevlerini yerine getirmesi de dikkat edilmesi gereken bir konudur. Bütün bu sorumlulukların eksiksiz yerine getirilmesinin Allah'a ulaşma yolundaki köprü görevi gördüğünü anlamaktayız.

Şeyh Keller'ın tasavvufun temel meselelerine bakışına geldiğimizde ise tasavvufu anlamanın yolunun tasavvufun kökenini araştırmaktan ve tasavvufun merkezine

inmekten geçtiğini görmekteyiz. İslâm'ın ilk yıllarında tasavvuf, kelime olarak bilinmese de Müslümanlar, tasavvufun, Allah yolunda nefis mücâhedesini, samimi ibadet etme, ahlâklî olma ve kalbi temizleme olduğunu bilmişler ve buna uygun davranmışlardır. Zamanla dünya nimetlerine yönelme ve ibadetlerde samimiyet azaldıkça tasavvuf ilmine ihtiyaç duyulduğu farkedilmiştir. Tasavvufun merkezinin ise şu üç esasa dayandığını öğreniyoruz: İslâm, iman ve ihsân. İslâm mertebesi, şariat, hadis ve tefsir gibi ilimlerin âlimleri tarafından; iman mertebesi, akaid ve iman esasları âlimleri tarafından; ihsan mertebesi ise, tasavvuf âlimleri tarafından günümüze kadar ulaştırılmış ve bizlere iletilmiştir. Keller'a göre bu âlimler geleneksel İslâm'ın temel taşlarıdır, çünkü İslâm'a hem kalemle hem kılıçla hizmet etmişlerdir. Bu âlimler tarihin her döneminde tasavvufun Müslümanı kibir, haset ve Allah'tan başkasından korkma gibi haram olan durumlardan kaçınmaya, merhamet, Mümin kardeşin sevgisi, samimi ibadet ve Peygamber sevgisi gibi iyi hallere yönlendirmeye sevk ettiğini anlatmış ve öğretmişlerdir.

Keller'ın önem verdiği bir diğer konu imtihana karşı tutumdur. Hayatlarında sıkıntıyla karşılaşan insanların kalplerinde bazen Allah'ın hikmeti hakkında şüpheler uyanır. Keller, sıkıntı ve kötülüğün, karşıtlarını, yani insanî saadeti ve iyiliği aydınlatmak olduğu, kesinlikle Allah'ın hikmetini ölçmek için olmadığı görüşündedir. Ayrıca insanın başına gelen sıkıntı ve kötülükler Müslümanlar için çok fazla önem taşımazlar, çünkü bir yandan cenneti kazanma arzusuyla sıkıntıya sabredilir bir yandan da Allah'ın gazabı, kulun nefsinin terk etmesi için bir fırsat olarak görülür. Bütün bunların nasıl yapılacağı ise gizli değildir, çünkü Yüce Allah bu konuda başarılı olmanın yollarını öğretecek elçileri göndermiştir. Yalnızca Allah'a inanmayanlar başlarına gelen sıkıntılardan dolayı O'nu sorumlu tutarlar ve küçük bir sıkıntının büyük bir iyilik için gerekli olabileceğini düşünmeyip isyana yönelirler. Ardından tövbe edilmeyen kötülük Allah'a isyandır. Bütün bunlardan, imtihana karşı doğru olan davranışın, sonunun iyi olup olmayacağını bilmeden

bir sıkıntıya bela dememek ve Allah'ın hikmetine tamamen güvenmek olduğunu anlamaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

- Abak, Ayla, **Sultan Baba Hazretlerinin Hayatı**, Seyyide Yay., t.y.
- Aksun, Ziya Nur, **Siyasî ve Sosyal Açından Mezhepler Tarikatlar**, Marifet Yay. İstanbul 1997.
- Ammar, Ali Salim, **Ebû'l Hasan eş-Şâzelî**, Dâru't-Te'lif, Mısır 1951.
- Aydın, Mahmut, **Vatikan Konsili**, DİA. İstanbul, 2012.
- Baykent, Ufuk Özen, Spinoza ve Leibniz Metafiziklerinde Töz Kavramı, **Ulakbilge Dergisi**, 2017, c. 5, S. 11.
- Bayrak, Yunus, Spinoza'nın Metafiziğinde Üç Ana Kavram: Töz, Sıfat ve Tavrı, **ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Aralık 2015, S. 1.
- Bayrakdar, Mehmet, **Tekâmül Nazariyesi**, DİA., İstanbul, 2011.
- Bedevi, Abdurrahman, **Mü'ellesâtü İbn Haldûn**, Darü'l Arabiyye, Libya-Tunus 1979.
- Bolat, Ali vd., **Tasavvuf: Tarih, Doktrin, Tenkit**, E Yazı Yay., Samsun 2019.
- Câmî, Abdurrahman, **Nefehâtü'l-Üns**, Trc. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul 1989.
- Cebecioğlu, Ethem, vd., Hasan Burkay'ın Hayatı ve Görüşleri, **Cuma Dergisi**, Kasım 1992, S. 122.
- _____, **Hamâdiş**, DİA., İstanbul 1997.
- _____, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 5. Baskı, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul 2009.
- Celâleddîn-i Rûmî, Hz. Mevlânâ, **Mesnevî Tercemesi ve Şerhi**, Trc. Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılap Kitabevi Yay., İstanbul 1990.
- Ceyhan, Semih, **Türkiye'de Tarikatlar**, İsam Yay., İstanbul 2015.

- Copleston, Frederick, **A History of Philosophy**, Burns Oates and Washbourne, Londra 1947.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan, **Şâtübî, İbrahim b. Mûsâ**, DİA., İstanbul, 2010.
- Çetin, Atilla, **Tunuslu Hayreddin Paşa**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1999.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, **Sünen-i Dârimî**, Trc. Abdullah Aydınllı, Madye Yay., İstanbul, 1995.
- Darwin, Charles Robert, **The Origin of Species**, Ed. J. W. Burrow, Penguin Books, Londra 1979.
- Demirci, Mehmet, **Himmet**, DİA., İstanbul 1998.
- Demirli, Ekrem, **Vahdet-i Vücûd**, DİA., İstanbul, 2012.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsefehânî, **Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Esfiya**, Thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Dârü'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2007.
- el-Bağdâdî, Abdülkahir, **Usûlü'd-Dîn**, Dârülfünunu İlâhiyat Fakültesi, İstanbul 1928.
- el-Cevziyye, İbn Kayyım, **Medâricu's Sâlikîn**, İnsan Yay. 2. Baskı, İstanbul 2005.
- el-Cüveynî, Ebü'l Meâlî, **el-Akidetü'n Nizâmiyye**, Trc. Muhittin Bağçeci, Kitabe Yay., Ankara, 2016.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahir, **Kamus Tercümesi**, Trc. Cemal Efendi, Matbaai-Bahriye, İstanbul 1887.
- el-Hatîb, Es'ad, **Sûfiler ve Aksiyon**, İnsan Yay., İstanbul 1999.
- Eliade, Mircea, **The Encyclopedia of Religion**, Simon & Schuster Macmillan, New York 1995.
- el-Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevazin b. Abdülmelik, **er-Risâle**, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2003.

- el Kürdî, Rıdvan b. Muhammed Said İzulî, **Eş-Şagurî Şairü't-Tasavvuf Fil-karnî'l-İşrin**, Darü'l-Feth, Amman 2002.
- Elmalılı, Hamdi Yazır, **Tefsir**, Eser Neşriyat, İstanbul 1971.
- el-Medenî, Muhammed Zâfir, **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, Çev. Muhammed Önder, Bedir Yay. İstanbul 2006.
- el-Mekkî, Ebû Tâlib, **Kütü'l-Kulûb**, Trc. Dilaver Selvi, vd., Semerkand Yay., İstanbul 2016.
- Emin, Ahmed, **Fecrü'l İslâm**, Kılıç Kitabevi, Ankara 1976.
- en-Nevevî, Zekeriyyâ Yahya b. Şeref, **Ravzatü't-tâlibîn**, Nşr. Zahîr eş-Şavîş, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut 1991.
- _____, **Sahih-i Müslim Şerhi el-Minhâc**, Darü'l Fikr, Beyrut 1981.
- _____, **Riyâzü's-Sâlihîn**, Çev. M.Emin Özafşar-Bünyamin Erul, DİB Yay., Ankara 2020.
- Erdem, Hasan Hüsnü, **İlâhî Hadisler**, DİB Yay., 10. Baskı, Ankara 2015.
- Erkaya, Mahmud Esad, Günümüz Ürdün'de Faaliyet Gösteren Tarikatlar, **Ekev Akademi Dergisi**, Bahar 2016, S. 66
- er-Râzi, Fahreddin, **Mefâtîhu'l-Gayb Tefsîr-i Kebîr**, ter. Suat Yıldırım, vd., Akçağ Yay., Ankara 1989.
- es-Serrâc, Ebû Nasr Ali b. Muhammed, **el-Lüma'**, Çev. Hasan Kamil Yılmaz, Erkam Yay., İstanbul 2016.
- es-Sicilmâsî, Ahmed bin Mübârek, **el-İbrîz**, Nşr. Muhammed Adnan, y.y., Şam 1984.
- es-Sicistânî, Ebû Dâvud Süleyman b. El-Eş'as, **Süneni Ebû Dâvud**, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Riyad 1999.

- es-Sühreverdi, Şehâbeddin, **Avârifü'l Meârif**, Çev. Abdülvehhab Öztürk, Saadet Yay., İstanbul 2010.
- es-Sülemî, Ebû Abdurrahman, **Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemî'nin Risaleleri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Trc. Süleyman Ateş, Ankara 1981.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn, **es-Sırrü'l-meknûn fî Menâkıbı Zünnûn**, Nşr. Abdurrahman Hasan Mahmud, Kahire 1992.
- eş-Şâfiî, İbn İyâd, **el-Mefâhirü'l-Aliyye Fi'l-Meâsiri's-Şâzeliyye**, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1993.
- eş-Şârânî, Ahmed b. Ali, **Tabakatü'l-Kübrâ**, Çev. Abdülkadir Akçiçek, Bedir Yay., İstanbul 1986.
- eş-Şinkitî, Abdullah el-Alevî, **Fetva**, Hadramut-Yemen 21 Eylül 2000.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, **Sünen-i Tirmizî**, Matba'atü Mustafa el-Babi, Mısır 1975.
- Gânim, İbrâhim El-Beyyûmî, **İhvân-ı Müslimîn**, DİA., İstanbul 2000.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **el-Münkız mine'd-Dalâl**, Çev. Yahya Pakiş, Sey-Tac Yay., Ankara 2002.
- _____, **Faysalü't-Tefrika (İslâm'da Müsamaha)**, Trc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2019.
- _____, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, Trc. Ahmet Serdaroglu, Bedir Yay., İstanbul 1989.
- _____, **Miškâtü'l-Envâr**, Çev. Süleyman Ateş, Bedir Yay., İstanbul 2011.
- Ghumari, Ahmed bin Muhammed, **Ali bin Ebû Talib**, Matba'a al-Sa'ada, Kahire 1969.
- Göktaş, Vahit, **Hicri IV. Asır Buhârâ'da Tasavvuf Kelâbâzî Örneği**, Meydan Yay., İstanbul 2008.

- _____, **İhsan Tamgüney'in (Sultan Baba) Hayatı, Kişiliği ve Tasavvuf Anlayışı**, İlâhiyat Yay., Ankara 2017.
- Guthrie, William Keith Chambers, **The Sophists**, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Gümüşhanevî, Ahmed Ziyâüddin, **Velîler ve Tarikatlarda Usûl**, Pamuk Yay., İstanbul 1981.
- Güven, Mustafa Salim, Ebû'l Hasan eş-Şâzelî ve Şâzeliyye, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.
- **Hadislerle İslâm**, DİB. Yay, 2. Baskı, Ankara, 2013.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, **Hadikatü'l-Evliya**, Osmanlı Yay., İstanbul 1979.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin, **Reddü'l-Muhtâr**, Haz. Ahmed Davudoğlu, Şamil Yay., İstanbul 2012.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, **el-Muşannef**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1988
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, **Mukaddime II**, Çev. Süleyman Uludağ, 5. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul 2007
- _____, **Tasavvufun Mahiyeti Şifâü's Sail**, Haz. Süleyman Uludağ, 2. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul 1998
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, **el-Müsned**, Trc. Hüseyin Yıldız, vd., Ocak Yay., İstanbul 2013.
- İbn Sabbağ, Abdilvâhid **Dürretü'l-Esrâr ve Tuhfetü'l-Ebrâr**, Nşr. İbrahim er-Rifâî, Mektebetü'l-Muhâcir, 1993
- İbn Seleme, Muhammed vd., **Müsnedü's-Şihab**, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1986.

- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin, **Fütûhâtü'l Mekkiyye**, Çev. Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul 2006.
- İskenderî, İbn Atâullah, **Et-Tenvîr fî İskatî't-Tedbîr**, Çev. Fatih Mehmet Albayrak, Üsküdar Yay., İstanbul, 2006.
- _____, **Hikem-i Ataiyye**, Haz. Tahir Galip Seratlı, 6. Baskı, İstanbul 2016.
- _____, **Letâifü'l-Minen**, Thr. Halîl el-Mansûr, Darul Kütübil İlmiyye, Beyrut 2005.
- Kara, Mustafa, Babailer İsyanı Üzerine Konuşmalar, **Fikir ve Sanatta Hareket Dergisi**, Eylül 1981, S. 24.
- _____, **Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı**, Dergah Yay., 2. Baskı, İstanbul 2012.
- _____, **el-Hikemü'l Atâiyye**, DİA., İstanbul, 1998.
- _____, **Günümüz Tasavvuf Hareketleri**, Dergâh Yay, İstanbul 2002.
- _____, **İbn Atâullah el-İskenderî**, DİA., İstanbul, 1999.
- _____, **Mursî**, DİA., İstanbul, 2006.
- _____, Şâzeliyye Tarikatı Üzerine Bir Deneme, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ocak 1992, c. 4, S. 1.
- _____, Şâzeliyye Tarikatının Esasları, **Yönelişler Dergisi**, Mart 1983, S. 21.
- _____, Tarikatlar Dünyasına Genel Bakış, **İslâmiyat Dergisi**, Temmuz-Eylül 1999, S. 3.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh, **Keşfü'z-Zunûn 'An Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn**, Nşr. Kilisli Muallim Rıfat-Şerefeddin Yaltkaya, Maarif Vekâleti, Ankara 1941.

- Kaya, Remzi, Kur'an-ı Kerim'de İnsan-Şeytan İlişkisi, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Haziran 2003, c. 12, S. 2.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir İshak, **Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf**, Haz. Ahmet Şemseddin, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Keller, Nuh Ha Mim, **Reliance of Traveller**, Amana Press, ABD 1997.
- _____, **Evolution Theory and Islâm**, The M.A.T. Papers, Cambridge 1999.
- _____, **The Concept Of Bid'a In Islamic Shari'a**, The M.A.T. Papers, İngiltere 1999.
- _____, **Tariqa Notes (Basılmamış Eser)**, Amman 1999.
- _____, **Becoming Muslim**, Wakeel Books, Amman 2001.
- _____, **Port In A Storm**, Wakeel Books, Amman 2001.
- _____, **Sufism and Islam**, Dar Alfat, Amman 2002.
- _____, **Etiquette With The Quran**, Starlatch Press, ABD 2003.
- _____, **Sea Without Shore**, Sunna Books, Amman 2011.
- Kılıç, Mahmut Erol, **el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye**, DİA., İstanbul, 1996.
- Koltaş, Nurullah, **Amerika'nın Tasavvufu Keşfi**, İnsan Yay., İstanbul 2021.
- Kotku, Mehmet Zahid, **Tasavvufî Ahlâk**, Seha Neşriyat, İstanbul 1981.
- Mahmud, Abdülhalim, **Ebû'l Hasan eş-Şâzelî**, Trc. Süleyman Çelik, Bedir Yay. İstanbul 1996.
- Mutlu, İsmail, **Tarikatlar 2**, Mutlu Yay. İstanbul 2003.
- Müslim, Ebû'l Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî, **Sahîh-i Müslim**, Dar al-Fikr, Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Kahire 1956.
- Namlı, Ali, **İsmail Hakkı Bursevî, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı**, İnsan Yay., İstanbul 2001.

- Nebhânî, Yusuf, **Efdalü's-Salavât**, Kalem Yay., İstanbul 2019.
- Nietzsche, Friedrich, **On The Genealogy of Morality**, Cambridge University Press, Ed. Keith Ansell-Pearson, Çev. Carol Diethe, New York 2008.
- Oğuz, Muhammed İhsan, **Tasavvufun Öncüleri, On İki Büyük Veli**, Oğuz Yay., İstanbul 1997.
- Özdamar, Mustafa, **Dersaadet Dergahları**, Kırk Kandil Yay., İstanbul 1994.
- Özel, Ahmet Murat, **Şâzeliyye**, DİA., İstanbul, 2010.
- Özervarlı, Sait, **Muhammed Abduh**, DİA., İstanbul, 2005.
- Rahner, Karl, **Encyclopedia of Theology**, Crossroad, NewYork 1986.
- Sifil, Ebubekir, **Hâcet Namazı**, DİA., İstanbul, 1996.
- Şakir, Ziya, **İkinci Sultan Hamid Şahsiyeti ve Hususiyetleri**, Muallim Fuat Gücüyener Yay., İstanbul 1943.
- Topaloğlu, Bekir, **Âhiret**, DİA., İstanbul 1988.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, **Arthur John Arberry**, DİA., İstanbul 1991.
- Tûsî, Nasîrüddin, **Tezkiretü'n-Nasîriyye fi'l-Hey'e**, Dar Su'ad al-Sabah, Ed. Abbas Süleyman, Kuveyt 1993.
- Twaddle, Michael, **Christian Missions and Third World States**, Ed. H. B. Hansen – M. Twaddle, Oxford 2002.
- Valsan, Michel, **İslâm Maneviyatı ve Batı**, Çev. Işık Ergüden, İnsan Yay., İstanbul 1995.
- Vassaf, Hüseyin, **Sefine-i Evliya-i Ebrâr**, Seha Neşriyat, İstanbul 1990.
- Yılmaz, Hasan Kamil, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul 1998.

- Yücer, Hür Mahmut, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, 2. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2004.
- _____, **Sa'diyye**, DİA., İstanbul 2008.
- Zerrûk, Ahmed, **Kavâ'idü't-Tasavvuf (Tasavvufun Esasları)**, Çev. Muhammet Uysal, Endülüs Kitap Yay., İstanbul 2012.

İNTERNET ADRESLERİ

- <http://www.giffordlectures.org/lecturers/seyyed-hosseini-nasr>
(Erişim Tarihi: 03.06.2019)
- <http://www.İslâmveihsan.com/abdusselam-b-mesinin-okudugu-salavat.html/amp>
(Erişim Tarihi: 09.02.2019)
- <http://www.masud.co.uk/authors/nuh-keller> (Erişim Tarihi: 11. 2011)
- <http://www.mysticmedicine.com/mind-body/zaynu-l-anfas>
(Erişim Tarihi: 08.2012)
- <http://www.sazeliyye.org/?pnum=116&pt=Abdurrahman+Şâgûrî>
(Erişim Tarihi: 08.06.2004)
- <http://www.sazeliyye.org/?pnum=231&pt=%C5%9Eeyh+Nuh+Ha-Mim+Keller>
(Erişim Tarihi: 08.06.2004)
- <https://kiflayn.com/umm-sahl/> (Erişim Tarihi: 05.2018)
- <https://untotheone.com/articles/article-tree/> (Erişim Tarihi: 10.2021)
- <https://untotheone.com/articles/the-zawiyah/> (Erişim Tarihi: 10.2021)
- <https://untotheone.com/public/health/exercise-programs/>
(Erişim Tarihi: 10.2021)
- <https://untotheone.com/public/raising-muslim-children/> (Erişim Tarihi: 10.2021)

ÖZET

Şeyh Nuh Ha Mim Keller'ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı

AKÇAM, Abdurrahman Celil

Ankara Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Vahit Göktaş

Aralık, 2021, 206

Bu çalışma, Katolik bir Hristiyan olarak doğup büyüyen, Amerikalı Şeyh Nuh Ha Mim Keller'ın felsefe öğrenimi gördüğü yıllarda, Hristiyanlığını sorgulamasıyla başlayan inanç arayışının Müslümanlıkla sonuçlanan hayatını, eserlerini ve tasavvuf anlayışını konu almaktadır. Çalışmamızın genelinde konuların daha iyi açıklanması ve anlaşılması için o konuyla ilgili örnek âyet ve hadislerle yer verilmiştir. Giriş ve iki bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde tezin önemi ve amacından bahsedilmiştir. Birinci bölümde, Şeyh Keller'ın hayatına kısaca değinilmiş ve hepimizin çıkarması gereken derslerin de olması nedeniyle Müslüman olma yolunda karşılaştığı kişilerle olan hatıralarından bahsedilmiştir. Birinci bölümün devamında, Şeyh Keller'ın günümüzdeki faaliyetlerine ve eserleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu eserlerin hepsi İngilizce olup, çoğu İslâm'ı ve sûfiliği yayma adına önemli ve dünya çapında yankı uyandırmış eserlerdir. Bu eserlerde özellikle İslâm'dan başka bir dine inananların affedilmesi, tüm dinlerin evrensel geçerliliği, İslâm şariatında bid'at, evrim teorisi ve Kuzey Amerika'nın kible sorunu gibi günümüzde hâlâ tartışma konusu olan meseleler konu alınmıştır. Keller'ın açıklamaları, özellikle kendisi gibi Müslüman olmak isteyen kişiler için rehber niteliğindedir. İkinci bölümde, Şeyh Keller'ın tasavvuf anlayışına ve kendisinin de mensubu olduğu Şâzelî tarikatına detaylı şekilde yer verilmiştir. Bu bölümde, bir yandan Şeyh Keller'ın Şâzeliyye yolunda yolculuğunu öğrenirken bir yandan da Şâzelî tarikatının esaslarını tanımaktayız. Ayrıca bu bölümde konunun daha iyi anlaşılması adına, tasavvufî terimlerin sözlük anlamlarına da mümkün mertebe yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Keller, Felsefe, Müslüman Olmak, Tasavvuf, Şâzeliyye

ABSTRACT

Sheikh Nuh Ha Mim Keller's Life, Works and Understanding of Sufism

AKÇAM, Abdurrahman Celil

Ankara University, Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Vahit Göktaş

December, 2021, 206

The thesis is about the life of American Sheikh Nuh Ha Mim Keller, born and raised as a Catholic Christian, whose search for faith started when he questioned his Christianity belief during his philosophy education and ended with his conversion to Islâm, his Works and sufism understanding. In order to better explain and understand the subjects throughout our study, sample verses and hadiths related to that subject are included. In the introduction part of this study, which consists of an introduction and two parts, the importance and purpose of the thesis are mentioned. In the first chapter, Sheikh Keller's life is briefly mentioned and because there are lessons that we all need to learn, the memories of the people he met on the way to become a Muslim are mentioned. In the continuation of the first part, information about the current activities and works of Sheikh Keller is given. All of these works are in English, and most of them are important works for the spread of Islam and Sufism and have had a worldwide impact. In these works, issues that are still the subject of debate such as the forgiveness of those who believe in a religion other than Islam, the universal validity of all religions, bid'ah in the Islamic Sharia, the theory of evolution and the qibla problem in North America are discussed. Keller's statements are a guide especially for those who want to become Muslims like him. In the second part, Sheikh Keller's understanding of mysticism and the Shadhili sect, of which he is a member, are given in detail. In this section, while we learn about Sheikh Keller's journey on the path of Shadhiliyya, we also get to know the principles of the Shazeli order. In addition, in order to better understand the subject in this section, the dictionary meanings of mystical terms are given as much as possible.

Keywords: Keller, Philosophy, Being Muslim, Sufism, Shadhiliyya